

วิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองที่คณะกรรมการประกวดของธนาคารกรุงเทพ

ปริญญานิพนธ์

ของ

สุรีย์ โรจน์สกุลพานิช

เกียรตินิยมอันดับ ๑ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร ๒๕๒๐

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

3 สิงหาคม 2520

๖7132

คณะที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

.....ประธาน

.....กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยโดยด้วยความอนุเคราะห์อย่างสูงยิ่งจากรองศาสตราจารย์
เต็มสิริ บุญยสิงห์ ประธานกรรมการฯ และอาจารย์สุภา ปานเจริญ กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์
ที่ไต่กรุณาให้ขอคิด คำแนะนำ ทั้งสละเวลาตรวจแก้ความบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่เป็นอย่างดี
ดี และนอกเหนือจากสิ่งที่กล่าวมา คือ การให้กำลังใจและความสะดวกในการทักท้วงของอาจารย์
ทั้งสองท่าน ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้เขียนมีกำลังใจ เกิดความมานะพยายามในการศึกษาจนคว้าตลอดมา
ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ

คุณจำนง รังสิกุล คุณเอกชัย นิลโกสีย์ และธนาคารกรุงเทพ จำกัด ที่ไต่กรุณาให้
ความสะดวกในการติดต่อขอพิมพ์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการประกวดวรรณกรรมไทย

คุณบรรหาร ศิลปอาชา ซึ่งไต่กรุณามอบทุนส่วนตัวให้ผู้เขียนในขณะที่กำลังศึกษาเป็นเงิน
จำนวน 3,000 บาทถ้วน

อาจารย์ฉันท ขำวิไล คุณพิศาล เสนะเวส คุณจำเนียร สรฉัตร ซึ่งได้ให้ความ
สะดวกในการติดต่อและการสัมภาษณ์เป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณ

อาจารย์สมบุญ แพทาไม ที่ไต่กรุณาสละเวลาตรวจทานแก้ไขบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้
ผู้เขียนด้วยความเต็มใจยิ่ง อาจารย์คลใจ เทียมจรัส ซึ่งได้ให้ความสะดวกเป็นอย่างดีในเรื่อง
การพิมพ์และเครื่องพิมพ์ดีด และอาจารย์นิยม สุวรรณะ ผู้เป็นกำลังใจแก่ผู้เขียนมาโดยตลอดทั้ง
เป็นผู้มีส่วนช่วยเหลือในการจัดพิมพ์ การอัดสำเนาจนปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้วเสร็จด้วยความเรียบร้อย
ผู้ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริมให้ผู้เขียนได้ศึกษาจนถึงขั้นการศึกษามหาบัณฑิต อันพระคุณนั้น
หาที่สุดมิได้ คือ คุณพ่อและคุณแม่ บังเกิดเกล้า

สุรีย์ โรจนสกุลพานิช

สิงหาคม 2520

สารบัญ

บทที่

1 บทนำ

✓ ความมุ่งหมายของการศึกษาคนควา	1
✓ ความสำคัญของการศึกษาคนควา	4
✓ สมมุติฐานในการศึกษาคนควา	4
✓ ขอบเขตของการศึกษาคนควา	5
✓ ขอบเขตของเบื้องต้น	5
✓ คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ	6
✓ วิธีดำเนินการคนควา	6
✓ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคนควา	7

2 สุนทรียศาสตร์และเกณฑ์ในการวิเคราะห์วรรณกรรม

สุนทรียศาสตร์	11
เกณฑ์ในการวิเคราะห์วรรณกรรมทั่ว ๆ ไป	15
เกณฑ์ในการวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวด	24

3 วิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวด

นิราศขุนช้างขุนแผน

รูป	26
ลีลาการเขียน	29
แนวความคิดและจุดหมายในการแต่ง	35
คุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์	35
คุณค่าด้านอื่น ๆ	82

ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

รูป	98
ลีลาการเขียน	107
แนวความคิดและจุดหมายในการแต่ง	110

คุณาดานสุนทรียศาสตร์	110
คุณาดานอื่น ๆ	132
นางบาป	
รูป	138
ลีลาการเขียน	145
แนวความคิดและจุดมุ่งหมายในการแต่ง	147
คุณาดานสุนทรียศาสตร์	147
คุณาดานอื่น ๆ	165
เปรียบเทียบวรรณกรรมร่ายกรองเรื่อง นิราศขุนช้างขุนแผน ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช และนางบาป ตามเกณฑ์การวิเคราะห์วรรณกรรมในแนวสุนทรียศาสตร์	167
4 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
ผลการวิเคราะห์วรรณกรรม	179
อภิปรายผลการวิเคราะห์วรรณกรรม	181
ข้อเสนอแนะ	183
บรรณานุกรม	186
ภาคผนวก	191

บทนำ

วรรณคดีหรือวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ชาติที่เจริญแล้วทุกชาติจะต้องมีวรรณคดีหรือวรรณกรรมเป็นของตนเอง และวรรณกรรมจะมีมากหรือน้อย ดีหรือเลวก็แล้วแต่ความเจริญองงามแห่งจิตใจของชนในชาตินั้น ๆ วรรณคดีหรือวรรณกรรมเป็นเครื่องชี้ให้รู้วาทคติที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมสูงแค่ไหน และยุคใดมีความเจริญสูงสุด ยุคใดมีความเสื่อมทรามลง เพราะฉะนั้นวรรณคดีหรือวรรณกรรมของแต่ละชาติจึงเป็นเครื่องวัดได้ว่า ยุคใดจิตใจของประชาชนในชาติมีความเจริญหรือเสื่อมอย่างไร (เสฐียรโกเศศ, 2491 : หน้าคำนำ)

ชาติที่อ้างความเป็นเอกราชตลอดมา เช่น ชาติไทย ย่อมต้องมีความเจริญทางด้านวรรณคดีหรือวรรณกรรมที่ลักษณะและแบบฉบับของตนเองโดยเฉพาะ ตกทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันทั้งประเภทรอยแก้วและรอยกรอง ตามหลักฐานที่ปรากฏพบว่าวรรณกรรมประเภทรอยแก้วเกิดขึ้นก่อนวรรณกรรมประเภทรอยกรอง ระยะเวลาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น(ร.3) เป็นระยะที่วรรณกรรมประเภทรอยกรองมีปริมาณมากกว่ารอยแก้ว และตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา วรรณกรรมประเภทรอยแก้วได้รับความนิยมมากขึ้น จนถึงปัจจุบันนี้ถือว่า เป็นยุคของวรรณกรรมรอยแก้วอย่างแท้จริง ส่วนวรรณกรรมรอยกรองเริ่มเสื่อมความนิยมลงไปด้วยเหตุนี้ เมื่อธนาคารกรุงเทพได้จัดให้มีการประกวดวรรณกรรมขึ้น ทั้งประเภทรอยแก้วและรอยกรอง.....เพื่อเป็นการส่งเสริมวรรณกรรมไทย อันเป็นการธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ อีกทางหนึ่งและเพื่อให้เกิดวรรณกรรมไว้เป็นสมบัติของแผ่นดิน ด้วยวรรณกรรมที่แต่งดีถึงขนาดที่หวังจะเป็นวรรณคดีในอนาคตนั้นมีอยู่น้อย...."(ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, ประกาศเรื่องบำรุงและส่งเสริมวรรณกรรมไทย 2513)

ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะวิเคราะห์วรรณกรรมประเภทรอยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ เพราะเหตุผลที่ว่า"...การประพันธ์จะเจริญทั้งปริมาณและคุณภาพได้ก็ด้วยอาศัยวรรณคดีวิจารณ์ หรือการแสดงความคิดเห็นของผู้อ่าน ดิชมบรรดาวรรณกรรมที่แต่งออกมา..." (พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นราธิปพงศ์ประพันธ์, 2504 : 227) นอกจากนั้นวรรณกรรมประเภทรอยกรองนั้นเป็นวรรณกรรมที่ควรให้ความสนใจ เนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ"...บทรอยกรองในวรรณคดีหรือวรรณกรรมไทยนั้น เน้นให้เห็นความงามของ

บทประพันธ์ ที่ดีนั้นในการตกแต่งด้อยคำให้ไพเราะด้วยเสียงและซาบซึ้งใจด้วยความหมาย หนังสือที่แต่งเป็นร้อยกรองอาจแสดงออกในเรื่องความคิดความรู้สึกอันเกิดจากอารมณ์ใดดีกว่าแต่งเป็นร้อยแก้ว..."(เสฐียรโกเศศ, 2515 : 20) "...สำหรับผู้่าน ร้อยกรองมีคุณค่าหลายรูปแบบ คือ ช่วยเราอารมณ์และความรู้สึก เราจินตนาการ เราความคิด เทียบเคียงประสบการณ์และจินตนาการของผู้อ่านให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น บทกวีนั้นพันธุ์หนึ่งจะให้สิ่งที่มีคุณค่าสูงทางภูมิปัญญาแก่ผู้อ่านโดยใช้เวลาเพียงไม่กี่คำซึ่งบรรจุในบรรทัดสั้น ๆ ดังนั้น ผู้อ่านจึงเสียเวลาเพียงไม่กี่นาทีที่จะเพิ่มพูนสิ่งที่ผู้อ่านมีอยู่แล้วให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น สำหรับสังคมซึ่งกว้างจนถึงประเทศและโลก ถือว่า กวีนิพนธ์เป็นสมบัติล้ำค่าซึ่งคนในชาติหวงแหนและระวังกวักไถ่ไว้อย่างยิ่งชั่วลูกชั่วหลาน และสำหรับร้อยกรองเอง ก็มีคุณค่าสมควรศึกษาแยกแยะด้วยหลักการที่สอดคล้องกับความนิยมกับหลักวิชา."(สิทธา - พินิจภาวคล, 2515 : 7)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวถึงคุณค่าของร้อยกรองที่ต่อผู้อ่านหรือผู้ฟังว่า อาจจะมีผลดังต่อไปนี้ คือ

1. สบายใจคลาย ๆ ฟังเพลงบรรเลง
2. เพลิบ ทำให้ลืมสิ่งซึ่งระคายเคืองใจอยู่บ้างได้ชั่วคราว
3. ได้ฟังโวหารอันแปลก
4. ได้ทราบความคิดของผู้แต่ง

ส่วนผู้แต่งโคลงฉันทกาพย์กลอนเองนั้นเล่า ก็ได้รับผลดีเหมือนกัน กล่าวคือ

1. สบายใจ คลายทุกข์เลิคนครี่ คิพัฒนาภัย
2. เพลิบ เพราะใช้สมองในทางที่นุกด้อยคำอันไพเราะ
3. ต้องระมัดระวังแสดงโวหารให้แปลก
4. มีโอกาสแสดงความคิดให้ผู้อื่นฟัง

การแต่งร้อยกรอง ด้อยคำเป็นโคลงฉันทกาพย์กลอน นอกจากเป็นประโยชน์แก่ตัวผู้แต่งเองโดยอาการดังกล่าวมาแล้วนั้น ยังนับว่าผู้แต่งทำความพอใจให้แก่เพื่อนมนุษย์อีกเป็นอันมาก ด้อยคำอันร้อยกรองอย่างหนึ่ง กับเพลงไพเราะอีกอย่างหนึ่ง เป็นเครื่องปลอบปลอบใจทุกข์ และแก้รำคาญแก่เหงาใดดีกว่าสุรายาเมาใด ๆ ทั้งเมื่ออ่านหรือฟังแล้วก็หาโทษมิได้เลย(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2515 : 3)

คุณค่าต่าง ๆ ของวรรณกรรมร้อยกรองประกอบกับความสนใจ จึงทำให้ผู้เขียนสังเกตเห็นถึงคุณประโยชน์ที่จะศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ อย่างมีหลักเกณฑ์ ว่าแต่ละเรื่องมีความดีเด่นในด้านใดอย่างไร และ"...ในเรื่องของการวิเคราะห์วรรณกรรม น่าจะได้มีการหยิบยกทั้งความดีและความบกพร่องของวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ มากล่าวเปรียบเทียบกันให้เห็นหลาย ๆ แงหลาย ๆ มุม เพื่อก่อให้เกิดความคิด วิจารณญาณ เพื่อหาเหตุผลว่าอะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วรรณกรรมบางเรื่องได้รับการยกย่อง ส่วนบางเรื่องถูกละเลยไปเสีย การวิเคราะห์วรรณกรรมในแง่ดังกล่าวนี้จึงน่าจะเป็นผลดีต่อวงการวรรณกรรมไทยเรามีไม่น้อย เป็นการก่อให้เกิดความเจริญงอกงามทางสติปัญญา รู้จักหาเหตุผล รู้จักความงาม ความไพเราะตระหนักในคุณค่าของวรรณกรรม ทั้งยังช่วยให้ผู้ศึกษามีความเป็นตัวของตัวเอง มีใช้เชื่อหรือคล้อยตามความเห็นของครูแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น (พจน์ย์ เห็นพิทักษ์, 2515 : 3) ชลธิรา กลัถ้อยกล่าววว่า...เมื่อพูดถึงงานเขียน วรรณกรรมหรือวรรณคดี เราจะเห็นได้ว่ามีแง่มุมที่น่าสนใจมาพิจารณาได้หลายประเด็น เป็นคนว่า วรรณกรรมจัดเป็นศิลปะของการเลียนแบบ (Imitation) เป็นศิลปะของการแสดงออก (Expression) เป็นศิลปะที่ประกอบด้วยโครงสร้างต่าง ๆ (Structure) และเป็นศิลปะที่ก่อให้เกิดผลสะท้อน (Effect) ต่อผู้อ่าน...(ชลธิรา - กลัถ้อย, 2518 : 18) ผู้เขียนเองมีความเห็นว่า การวิเคราะห์วรรณกรรมโดยเฉพาะวรรณกรรมใหม่ ๆ นั้น น่าจะนับได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีส่วนช่วยในการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมขยายวงกว้างออกไปจากการศึกษาตนความวรรณกรรมเฉพาะที่ได้รับยกย่องว่าเป็นวรรณคดี เพราะอย่างน้อย ๆ การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมใหม่ ๆ ก็สามารถทำให้เราทราบถึง ประวัติผู้แต่ง แนวคิด จุดมุ่งหมาย และ ความหมายของบทประพันธ์บางบทบางตอน ได้จากผู้แต่งโดยตรง ซึ่งเป็นหลักฐานที่เป็นความจริงและเชื่อถือได้ และเราจะเห็นว่าการศึกษาวรรณกรรมเพื่อให้ได้ความกระจ่างจากผู้แต่งโดยตรงนั้นไม่คอยใดมีผู้ใดศึกษาบันทึกไว้เป็นหลักฐานเท่าใดนัก เมื่อเวลาล่วงผ่านไปนาน ๆ เขาก็ยากแก่การศึกษาตนความและสันนิษฐานอย่างยิ่ง การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมจากผู้แต่งโดยตรงในบางแง่มุม จึงเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์หรืออาจจะเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจจะศึกษาวรรณกรรมนั้น ๆ ในโอกาสต่อไป

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของวรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ ตามหลักสุนทรียศาสตร์
2. เพื่อศึกษาลักษณะรวมของวรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ
3. เพื่อศึกษาจุดมุ่งหมายและแนวคิดเกี่ยวกับวรรณกรรมนั้น ๆ จากผู้แต่งโดยตรง
4. เพื่อเปรียบเทียบวรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดแต่ละเรื่อง ในแง่มุมต่าง ๆ ตามแนวทางการศึกษาวรรณกรรมในแนวสุนทรียศาสตร์
5. เพื่อศึกษาคุณค่าของวรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดแต่ละเรื่อง
6. เพื่อศึกษาดังเหตุผลและจุดมุ่งหมายของธนาคารกรุงเทพ ในการตัดสินให้รางวัลชนะเลิศแก่วรรณกรรมประเภทร้อยกรองทั้ง 3 เรื่อง

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. จะทำให้ทราบถึงลักษณะของวรรณกรรมประเภทร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ ในแนวสุนทรียศาสตร์อย่างละเอียด
2. ทำให้ทราบถึงลักษณะรวมของวรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวด
3. ทำให้ทราบถึงแนวคิดและจุดมุ่งหมายเกี่ยวกับวรรณกรรมนั้น ๆ จากผู้แต่งโดยตรง
4. ทำให้ทราบถึงคุณค่าของวรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดแต่ละเรื่อง
5. สามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมประเภทร้อยกรองเรื่องอื่น ๆ ต่อไป
6. ทำให้ทราบถึงเหตุผลและจุดมุ่งหมายของธนาคารกรุงเทพ ในการตัดสินให้รางวัลชนะเลิศแก่วรรณกรรมประเภทร้อยกรองทั้ง 3 เรื่อง
7. จะช่วยให้เห็นถึงคุณประโยชน์ของการจัดการประกวดการส่งเสริมและการบำรุงวรรณกรรมไทย ของ ธนาคารกรุงเทพ

สมมติฐานในการศึกษาค้นคว้า

1. วรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ มีลักษณะถูกต้องตาม

ฉันทลักษณ์

2. วรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ มักจะนำเอาเรื่องเดิมมาประพันธ์ในรูปแบบใหม่

3. วรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ มีคุณค่าสำหรับสังคมปัจจุบัน

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ จะศึกษาค้นคว้าเพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมประเภทร้อยกรองเฉพาะที่ได้รับคัดเลือกขึ้นว่าชนะเลิศจากการประกวดวรรณกรรมไทย ของธนาคารกรุงเทพ รวมทั้งหมด 3 เรื่อง คือ

1. นิราศขุนช้างขุนแผน ของนายฉันท ขำวิไล ชนะเลิศการประกวดวรรณกรรมไทย ของธนาคารกรุงเทพ ในปี พ.ศ. 2511

2. ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ของ พ.ต.ท.พิศาล เสนะเวส ชนะเลิศการประกวดวรรณกรรมไทยของธนาคารกรุงเทพ ในปี พ.ศ. 2513

3. นางบาป ของนายจำเนียร สรณัทร ชนะเลิศการประกวดวรรณกรรมไทยของธนาคารกรุงเทพ ในปี พ.ศ. 2515

ข้อตกลงเบื้องต้น

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ ตามหัวข้อต่อไปนี้

1. จุดมุ่งหมายและแนวคิดในการแต่ง
2. รูป (Form) ของวรรณกรรม
3. ลัทธิการแต่ง ตลอดจนเทคนิคในการสอดแทรกความรู้ ความคิด จินตนาการ ความเชื่อ และสิ่งที่น่าสนใจลงในวรรณกรรม
4. คุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์ พิจารณาสำนวนภาษา การใช้ถ้อยคำโวหาร
5. เปรียบเทียบวรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ แต่ละเรื่อง

ในแง่มุมต่าง ๆ ตามหลักสุนทรียศาสตร์

6. คุณค่าของวรรณกรรมที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ ที่มีต่อสังคมปัจจุบัน

คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ

วิเคราะห์ คือ การแยกแยะส่วนต่าง ๆ ออกมาให้ถนัดจนเท่าที่จะทำได้ตามรูปแบบของงานนั้น ๆ (บุญเหลือ เทพยสุวรงค์, 2515 : 7) ซึ่งในปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนหมายถึง การแยกแยะส่วนต่าง ๆ ของวรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ ตามเกณฑ์การวิเคราะห์วรรณกรรมในแนวสุนทรียศาสตร์

วรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวด คือ วรรณกรรมประเภทร้อยกรองที่ชนะเลิศการประกวดวรรณกรรมไทย ของธนาคารกรุงเทพ ระหว่างปี พ.ศ. 2511-2515 รวม 3 เรื่อง คือ นิราศขุนช้างขุนแผน ของนายฉันทน์ ขำวิไล ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตามสินมหาราช ของ พ.ต.ท. พิตาล เสนะเวส และนางบาป ของนายจำเนียร สรฉัตร

ธนาคารกรุงเทพ หมายถึง ธนาคารกรุงเทพ จำกัด

ทำนองเขียน คือ การแสดงออกเป็นลักษณะเฉพาะตัวของผู้แต่งในการแต่งบทประพันธ์ รวมถึงกลวิธีต่าง ๆ ที่ผู้แต่งแสดงออกในบทประพันธ์ทั้งหมด

แนวคิด (Idea) หมายถึง ลักษณะสำคัญอันเป็นลักษณะโดยส่วนรวมของวรรณกรรม

คุณค่า หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่าอันได้จากวรรณกรรม ในด้านอารมณ์ จินตนาการ ปัญญา ประสบการณ์ ศีลธรรม วัฒนธรรมประเพณี ประวัติศาสตร์ รวมถึงการแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพของผู้แต่ง

ประติษฐการ หมายถึง การสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อน มี 2 ลักษณะ คือ

1. ประติษฐการเริ่มแรก คือ การสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อนในทางวรรณกรรม เช่น การสร้างฉาก สร้างแนวคิด สร้างโวหารและสร้างแบบฉบับลักษณะ

2. ประติษฐการตามแบบ คือ การนำความคิดหรือสิ่งที่มียอยู่แล้วมาตกแต่งให้งดงามยิ่งขึ้น

วิธีการศึกษาคุณค่า

ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และเสนอผลการศึกษาค้นคว้า

แบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยมีวิธีการดังนี้

1. อ่านและศึกษาวรรณกรรมรอบกรอบที่ขึ้นการประกวดของธนาคารกรุงเทพทั้ง 3 เรื่อง คือ นิราศขุนช้างขุนแผน ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และนางบาป อย่างละเอียด
2. ศึกษาเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์วรรณกรรมตามหลักสุนทรียศาสตร์
3. วิเคราะห์วรรณกรรมรอบกรอบที่ขึ้นการประกวดของธนาคารกรุงเทพตามแนวที่วางไว้
4. เปรียบเทียบวรรณกรรมรอบกรอบที่ขึ้นการประกวดแต่ละเล่มในแง่มุมต่าง ๆ ตามหลักสุนทรียศาสตร์
5. ศึกษาจุดมุ่งหมายและแนวความคิดในการแต่งวรรณกรรมนั้น ๆ จากผู้แต่ง โดยการสัมภาษณ์

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้

วรรณกรรมรอบกรอบที่ขึ้นการประกวดของธนาคารกรุงเทพ เป็นวรรณกรรมที่ยังไม่ค่อยมีผู้ใดเขียนถึงมากนัก เนื่องจากเป็นวรรณกรรมใหม่และไม่มีการจัดพิมพ์จำหน่าย ลิขสิทธิ์การจัดพิมพ์ของธนาคารกรุงเทพนั้น จัดพิมพ์ไว้ในจำนวนจำกัด คือ มีจำนวนเพียง 1,500 ฉบับต่อวรรณกรรมหนึ่งเรื่อง การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เขียนจึงจำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์จากตัววรรณกรรมโดยตรงเป็นส่วนใหญ่ เอกสารที่เกี่ยวข้องอันอาจจะนำมากล่าวได้มีดังนี้

วรรณกรรมไทย คือ บทประพันธ์อันมีภาษาและหนังสือเป็นต้นเค้า ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งทั้งเป็นสัญลักษณ์ของชาติด้วย ขณะนี้มีเสียงโจมตีกันทั่วไป (โจมตี-สะกดตามต้นฉบับเดิม) ซึ่งทำให้บุคคลบางพวกบางหมู่เข้าใจไปว่าภาษาของเราวิบัติไปมาก อีกประการหนึ่ง ในปัจจุบันนี้เรามีแต่วรรณกรรมที่เป็นมรดก ซึ่งนักปราชญ์แตก่อนได้อุทิศหาเวลาทำไว้ เช่น หนังสืออิเหนา ขุนช้างขุนแผน พระอภัยมณี สามก๊ก เป็นต้น ซึ่งวรรณกรรมประเภทรอบกรอบแล้วจะหาหนังสือเรื่องใหญ่ขนาดอิเหนาหรือพระอภัยมณีไม่ได้เลย ส่วนพวกเราเท่าที่ทราบก็มีได้สร้างวรรณกรรมขนาดนั้นกันทั้งนี้อาจเป็นเพราะสิ่งแวดล้อมบีบบังคับให้ทำอย่างนั้นได้ หรือการทำให้หาเลี้ยงชีพรัดตัวจนหาเวลาว่างไม่ได้ หรือเป็นเพราะกาลเทศะและความนิยมของประชาชนหันไปเสียทางอื่น เป็นต้น ทำให้ไม่มีใครสร้างวรรณกรรมขนาดใหญ่ว่างเป็นมรดก หรือมีเหตุอันนอกเหนือไปจากที่กล่าวมานี้ก็ได้....

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด เห็นเป็นช่องทางที่จะบำรุงส่งเสริมวรรณกรรมไทยทั้งประเภทรอบกรอบและ

รอยกรองให้อยู่ในระดับมาตรฐานที่ถูกที่ขอบให้มีจำนวนเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นมรดกตกทอดไปถึงลูกหลานต่อไป ทั้งนี้เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์กับชาติไทย (ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, ประกาศเรื่องบำรุงและส่งเสริมวรรณกรรมไทย พ.ศ.2511) พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นราธิพงศประพันธ์โคประทานความเห็นในเรื่องการบำรุงส่งเสริมวรรณกรรมไทยของธนาคารกรุงเทพว่า ในปัจจุบันเราจะหาวรรณกรรมไทยที่ได้มาตรฐานที่ถูกที่ควรไยยาก แม้จะมีสถาบันหลายแห่งพยายามส่งเสริมสนับสนุนกันอยู่มากแล้วก็ตาม แต่ก็ยังหาเพียงพอไม่ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด นับได้ว่าเป็นผู้ริเริ่มให้รางวัลวรรณกรรมไทยขึ้นเป็นแห่งแรก และมีปณิธานแน่วแน่ที่จะบำรุงส่งเสริมตลอดไป เพื่อให้จำนวนวรรณกรรมไทยเพิ่มขึ้น เป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานและเป็นสมบัติของชาติสืบไป.. นับได้ว่าสถาบันนี้เป็นแหล่งสำคัญที่โคช่วยจรรโลงภาษาไทย ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยให้ยืนยงวัฒนาสาพรสืบไป (พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นราธิพงศประพันธ์, คำปราศรัยในพิธีมอบรางวัลวรรณกรรมไทย พ.ศ.2515) การบำรุงส่งเสริมวรรณกรรมไทยของธนาคารกรุงเทพนั้น ทำให้เกิดวรรณกรรมที่แต่งเป็นเรื่องยาว ๆ ออกมาเผยแพร่บางประปราย แนวงานระยะกรองปัจจุบันส่วนใหญ่จะเขียนอย่างสั้น ๆ เพื่อสะดวกในการอ่านและลงพิมพ์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด จักมีส่วนช่วยสนับสนุนให้วงการรอยกรองกึกก้องขึ้นมา นับตั้งแต่สนับสนุนด้านการเงินให้มีการพิมพ์หนังสือรอยกรองออกเผยแพร่อยู่เสมอจนในระยะหลังประมาณ พ.ศ.2510-2511 ธนาคารกรุงเทพโคประกาศเชิญชวนผู้มีความสามารถในการประพันธ์ ส่งงานประพันธ์เป็นเรื่องยาว ๆ ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองเข้าประกวดทุกปี โดยมีเงินรางวัลให้ ในปีต้น ๆ ให้รางวัลชนะเลิศเรื่องละ 30,000 บาท ภายหลังเพิ่มขึ้นเป็นรางวัลละ 50,000 บาท นับว่าธนาคารกรุงเทพโคทุ่มเทเงินจำนวนมากสนับสนุนวรรณกรรมอย่างนาสรรเสริฐยิ่ง สำหรับวรรณกรรมร้อยกรองที่โครับรางวัลของธนาคารกรุงเทพมาแล้วมีหลายเรื่อง เช่น นิราศขุนช้างขุนแผน ของนายฉันท ขาววิไล ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ของ พ.ต.ท.พิศาล เสนะเวส และนางบาป ของนายจำเริญ สรณัทร (ประทีป เหมือนนิล, 2519 : 182-183)

วรรณกรรมประเภทร้อยกรองนั้น ตามประกาศของธนาคารกรุงเทพ จำกัด ให้แบ่งกวีนิพนธ์ร้อยกรองกลอนหก สำนวนไทยถูกต้องตามตำราฉันทลักษณ์ของไทย ขาพเจ้าเห็นด้วยกับคณะกรรมการว่า ทั้งเรื่องนางบาป และเรื่องหญิงไทยใจกล้าแต่งดีด้วยกัน แต่มีลักษณะต่างกันดังจะเห็นได้จากประณมบท ผู้แต่งเรื่องนางบาปกล่าวว่า

ชาขวันทาอาทิสระ

เทวะโปรตทรวงสงสาร

จุณเจิมเสริมขวัญบันดาล

เกณทกาทองขื่อลือชา

ผู้แต่งเรื่องหญิงไทยใจกล้า กลาวว่า

ชานอยรอรสบทกลอน

เลิกล้ำสุนทรอนหวาน

ขอพรสวรรค์บันดาล

ผลงานบันลือชื่อกิ่ง

ฝากไว้ในโลกกวี

เป็นศรีแก่คนรุ่นหลัง

รยกรองเลื่องล้นกนิษฐ์

กำลังเลือนหายตายไป

ผู้แต่งเรื่องหญิงไทยใจกล้าแสดงความใฝ่สูงยิ่งกว่าผู้แต่งเรื่องนางบาป เรื่องนางบาปเป็นเรื่องที่แต่งเรียบ ๆ ตามเค้าเรื่องที่เกิดขึ้นมาจากภาษาบาลีและคำกลอนที่ใกล้เคียงกับลักษณะของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งนอกจากวางระเบียบในเรื่องสัมผัสแล้ว ใจกลาวว่า อนึ่งคำทายวรรคหลังบาทเอกทุก ๆ บาทห้ามไม่ให้ใช้คำเสียงสามัญอย่างหนึ่ง เสียงเอกอย่างหนึ่ง เสียงตรีอย่างหนึ่ง คำทายวรรคหน้าและวรรคหลังบาทโทห้ามไม่ให้ใช้คำเสียงอื่นนอกจากเสียงสามัญ เพราะจะไม่ให้ขัดกับเสียงรอง ผู้แต่งเรื่องนางบาปใช้คำเสียงเอกในคำทายวรรคหลังบาทเอกบางแห่ง ส่วนคำทายวรรคหน้าและวรรคหลังบาทโทซึ่งให้ใช้คำสามัญนั้น ผู้แต่งเรื่องนางบาปโดยมากก็ถือตามนี้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้นข้าพเจ้าจึงมีความเห็นว่าเรื่องนางบาปควรแทรกวางไว้... ส่วนเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้นชวนให้สนใจพอควร จะหวังให้อ่านเพลินก็เห็นจะหวังมากเกินไป แต่เป็นที่น่าสนใจควรควรศึกษา... สำหรับเรื่องคำกลอนนิราศขุนช้างขุนแผน ของนายฉันทน์ ขาวไธแต่งถูกต้องตามลักษณะเชิงกลอนตลอดเรื่อง ความที่แต่งนั้นถึงแม้จะได้ออกสิ่งจินตนาการของนางวันทองผู้เป็นตัวเอกในเรื่องตั้งแต่ต้นจนถึงอวสานแห่งชีวิตในที่กระเทือนใจก็จริงอยู่ แต่ก็ไม่มีอะไรแปลกหรือใหม่ในเชิงจินตนาการของกวีเป็นการทั่วไปเรียบ ๆ เรื่อย ๆ แต่ก็เห็นพ้องด้วยกับคณะกรรมการว่าควรแทรกวางไว้.. (พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, บันทึกของข้าพเจ้า : 2514) สถิตย์ เสมานิลได้ให้ความเห็นว่า เรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นเรื่องเดียวกันที่ใคร่ควรดูถึงความเพียรของผู้แต่งซึ่งเก็บใจความจากพระราชพงศาวดารเป็นเนื้อจากกนิษฐาบรรพบุรุษและจากคำบอกเล่าที่สืบมาแต่โบราณเป็นเครื่องประดับ เชิงประพันธ์อยู่ในอันดับที่แต่ความแหลมคมที่จะผูกใจผู้อ่านให้ซาบซึ้งหามิได้... เห็นว่าผู้แต่งจะแต่งพระราชประวัติของพระมหाराชพระองค์นั้นเป็นสำคัญ (สถิตย์ เสมานิล, บันทึกพิเศษระหว่กรรกรรม : 2513)

บทประพันธ์เรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ของ พ.ศ.ต.พิศาล เสนะเวส นั้นเชิงประพันธ์ อยู่ในอันดับที่ ถูกต้องตามฉันทลักษณ์และเนื้อเรื่องตรงตามพระราชพงศาวดารตลอดเรื่อง ทำให้ประเทศไทยเรามีลิลิตพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งไม่เคยมีลิลิตพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหารายมาก่อน ทั้งใดคำนึงถึงความวิริยะอุตสาหะพากเพียรพยายามของผู้ประพันธ์ในสมัยปัจจุบันนี้ยิ่งหาว่าใครยากยิ่ง... แม้การแต่งจะไม่ถึงขั้นลิลิตตะเลงพ่าย ลิลิตนิทราชาคริตหรือลิลิต - พระลอ ซึ่งต่างยุคต่างสมัยกันก็ตามแต่ก็เห็นว่าเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้นควรเกรียงไกร ในสมัยปัจจุบัน (คณะกรรมการส่งเสริมวรรณกรรมของธนาคารกรุงเทพ จำกัด, 2514)

เอกสารต่าง ๆ ที่กล่าวถึงวรรณกรรมประเภทร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพแต่ละเรื่องนี้จะเห็นได้ว่ายังมีจำนวนน้อยและเป็นเพียงความคิดเห็นเป็นส่วนใหญ่ ผู้วิเคราะห์จึงต้องการที่จะศึกษาวรรณกรรมประเภทร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ โดยใช้เกณฑ์การวิเคราะห์วรรณกรรมตามแนวสุนทรียศาสตร์ วิเคราะห์วรรณกรรมนี้อย่างละเอียดเพื่อเสนอผลการศึกษาให้เป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป

สุนทรียศาสตร์และเกณฑ์ในการวิเคราะห์วรรณกรรม

สุนทรียศาสตร์หมายถึงคำ Aesthetics ในภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นปรัชญาแขนงหนึ่งที่ว่าด้วยความงามหรือศิลปะ หรือเป็นวิทยาการที่เกี่ยวข้องกับความงามของธรรมชาติและศิลปะ เดิมที หาน คร.ปรีดี พนมยงค์ ได้บัญญัติศัพท์เรียกว่า ลาวณียวิทยา แทนคำว่า Aesthetics ในภาษาอังกฤษเป็นคนแรก แต่คำนี้ไม่ติดในภาษาไทย ทั้ง ๆ ที่ศัพท์บัญญัติคำนี้มีความไพเราะและมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษมาก ต่อมาท่านศาสตราจารย์พระยาอนุนานราชธน จึงได้บัญญัติคำว่า สุนทรียศาสตร์ ขึ้นแทนอีกคำหนึ่งและได้นิยมใช้คำนี้ติดต่อกันมาจนกระทั่งทุกวันนี้ สิ่งที่เรียกกันว่า สุนทรียภาพ หรือศาสตร์ที่เรียกกันว่า สุนทรียศาสตร์นั้น พวกกรีกสนใจศึกษามานานแล้ว ตั้งแต่สมัยของเพลโต สิ่งที่น่ามาศึกษากันได้แก่ ศิลปะคืออะไร ความงามคืออะไร คุณค่ากับความงามสัมพันธ์กันอย่างไร เป็นต้น (ประสิทธิ์ กาพย์กลอน, 2518 : 192)

การวิจารณ์วรรณคดีหรือวรรณกรรมตามแนวสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics Approach of Literary Criticism) เป็นแนวการวิจารณ์ที่ได้รับความนิยมไม่น้อย การวิจารณ์เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยราว ค.ศ.1920 (พ.ศ.2463) ผู้ให้กำเนิดคือ ไอ.เอ.ริชาร์ดส์ (I.A.Richard) ซึ่งเป็นอาจารย์สอนวิชาวรรณคดีในมหาวิทยาลัยแมกดาลีน (Magdalene) และฮาวาร์ด (Harvard) ริชาร์ดส์ มีความปรารถนาที่จะปฏิรูปการศึกษาวรรณคดีแบบโบราณให้ทันสมัยขึ้นทั้งในด้านการสอนและการเรียน ความปรารถนาที่ได้รับความนิยมและสนับสนุนจากผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวในระบอบนั้นเป็นจำนวนมาก เช่น เคลนธ บรูกส์ (Cleanth Brooks) เจ.ซี.แรนซัม (J.C.Ransom) อัลเลน เทต (Allen Tate) อาร์.พี.แบลคเมอร์ (R.P.Blackmur) และโรเบิร์ต บานน์ วอร์เรน (Robert Bann Warren) ฯลฯ เหตุการณ์เริ่มแพร่ขยายออกไปสู่ผู้สนใจวรรณคดีนอกมหาวิทยาลัยระหว่าง ค.ศ.1940-1950 (พ.ศ.2483-2493) และได้รับการสนับสนุนจากนิตยสารเกี่ยวกับวรรณคดี เช่น เดอะ เคนยอน รีวิว (The Kenyon Review) เดอะ เซวาน็อค รีวิว (The Sewanee Review) ซึ่งจัดว่าเป็นนิตยสารที่มีอิทธิพลต่อวงการศึกษาวรรณคดีเป็นอย่างมาก หลังจากนั้น แนวการวิจารณ์ก็เป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไป แม้แต่หมั่นนักวิชาการที่เคร่งครัดต่อแบบแผนการศึกษาวรรณคดีอย่างโบราณ

นักวิจารณ์แนวสหวิทยาสาทรนนี้เล็งเห็นความสำคัญของ วิธีศิลปะ ในวรรณคดี และพิจารณาเห็นว่าสิ่งนี้เองที่ก่อให้เกิดสัมพันธภาพระหว่างผู้อ่านกับผู้แต่ง เนื่องจากสัมพันธภาพนี้เป็นสัมพันธภาพที่ไร้สำนัก จึงเป็นการยากที่จะนำมาวิจารณ์หลักซึ่งและถูกต้องใด ถึงแม้จะได้มีผู้พยายามปฏิรูปการศึกษาวิจารณ์วรรณคดีให้ทันสมัยขึ้น เช่น นำหลักจิตวิทยาของ فروยด์ หลักมนุษยวิทยา หลักชีววิทยา ฯลฯ มาช่วยหรืออธิบายหรือวิจารณ์วรรณคดี เพื่อเปลี่ยนแนวการศึกษาวรรณคดีให้มุ่งไปที่เนื้อหาของวรรณคดีมากขึ้น แต่แนววิจารณ์เหล่านี้ก็ไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ประเมินคุณค่าของวรรณคดีได้อย่างจริงจัง นอกจากจะช่วยแก้ไขปัญหที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดี นับเป็นการวิจารณ์ชนิดอธิบายให้เข้าใจบางซึ่งถึงความหมายบางประการเท่านั้น นักวิจารณ์ตระหนักดีว่าตนยังไม่มีแนววิจารณ์ชนิดที่สามารถนำมาใช้ตัดสินหรือประเมินคุณค่าของวรรณคดีได้อย่างถูกต้อง เพียงธรรมและมีเหตุผลที่ช่วยอธิบายหรืออ้างอิงใดตามหลักของวิทยาศาสตร์ เนื่องจากมีผู้สนใจวรรณคดีมากขึ้นและมีผู้ทรงความรู้ในวรรณคดีอย่างแท้จริงอยู่หลายคน บุคคลเหล่านี้ได้มีโอกาสเป็นครูสอนวรรณคดีในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ค้นพบความจริงจากประสบการณ์ในการสอนว่า หากจะแก้ไขวิธีวิจารณ์วรรณคดี จะต้องแก้ไขระบบการศึกษาวรรณคดี ครูสอนและนักศึกษา ทั้งนี้เป็นเพราะนักศึกษายังไม่มีหลักเกณฑ์ที่จะยึดถือเป็นแนวทางการศึกษา ครกยังไม่มีหลักเกณฑ์ที่น่าเชื่อถือ ครูส่วนใหญ่ยังคงเคร่งครัดอยู่กับระเบียบวิธีการศึกษาแบบโบราณด้วย นักวิจารณ์สมัยใหม่จึงเริ่มเผยแพร่ทฤษฎีโดยกระตุนให้นักศึกษาตระหนักถึงความล้าสมัยดังกล่าว แล้วเร่งรัดให้มีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาวิจารณ์วรรณคดี คนที่ฉลาดอย่างจริงจังและยังได้เผยแพร่ทฤษฎีของตนทางสื่อมวลชนต่าง ๆ ด้วย ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งและเผยแพร่ทฤษฎีนี้เป็นจำนวนมาก ในที่นี้จะกล่าวถึงผลงานเฉพาะของผู้ที่สำคัญ คือ

ผลงานที่สำคัญของ ไอเวอร์ อาร์มสตรอง ริชาร์ดส์ (Ivor Armstrong Richards)

ไอ.เอ.ริชาร์ดส์ เริ่มเผยแพร่ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์อย่างจริงจัง เมื่อเป็นอาจารย์สอนวรรณคดีที่มหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ได้ทดลองสอนให้นักศึกษาตอบคำถามต่าง ๆ ในวรรณคดี เขาพบว่านักศึกษามากไม่เข้าใจวรรณคดี ถ้าครูไม่ช่วยแนะแนวทางให้ อันเป็นเหตุให้ไม่สามารถวิจารณ์วรรณคดีนั้น ๆ ได้ ถ้าให้อ่านบทประพันธ์ให้นักศึกษาไม่ว่าใครเป็นผู้แต่ง จะปรากฏว่าเกือบทุกคนวิจารณ์ไม่ถูกต้อง แต่เวลานักศึกษารับรู้ผู้แต่ง นักศึกษาก็จะกล่าววิจารณ์ได้มากและมีส่วนถูกต้อง ไอ.เอ.ริชาร์ดส์ สันนิษฐานว่านี่เป็นเช่นนั้นเพราะนักศึกษาเคยมีความรู้เกี่ยวกับนักประพันธ์นั้น ๆ มาแล้ว เคยรูวักนักประพันธ์นั้นเป็นนักประพันธ์ชนิดหรือชั้นใด จึงสามารถวิจารณ์ได้ ขอสันนิษฐานตั้ง

เรื่อง วิเคราะห์วรรณคดี

กล่าวเป็นสาเหตุชวนให้เข้าใจว่า นักศึกษาอ่านและวิจารณ์บทประพันธ์โดยใช้ความรู้ในอดีต มิได้มีความรู้หรือเข้าใจในเนื้อหาของบทประพันธ์อย่างจริงจัง ริชาร์ดส์ พยายามสอนให้นักศึกษาหัดอ่านบทประพันธ์ เช่น โคลง กลอน ต่าง ๆ ด้วยตนเองและให้ทำการวิเคราะห์วิจารณ์ทุกแง่โดยไม่บอกข้อผู้แต่งให้ แนวการสอนที่สำคัญที่สุดของเขาก็คือ สอนให้นักศึกษาเรียนด้วยตนเองให้มากที่สุด ส่วนครูจะเป็นฝ่ายชี้แจงภายหลังว่านักศึกษามีข้อผิดพลาดหรือบกพร่องอย่างไรในการอ่าน วิเคราะห์ และวิจารณ์ที่ได้ทำแบบฝึกหัดไป ด้วยเหตุที่ริชาร์ดส์ ปฏิรูปการสอนใหม่โดยให้นักศึกษาทำแบบฝึกหัดให้มากที่สุดถึงกล่าว วิชาของเขาจึงได้รับการขนานนามว่า Practical Criticism ริชาร์ดส์ได้นำแบบฝึกหัดและข้อติวิจารณ์ของนักศึกษาที่สำรวจรวบรวมได้จากการสอนวิชานี้มาอธิบายขยายความ แล้วเรียบเรียงพิมพ์เป็นหนังสือเกี่ยวกับวิจารณ์วรรณคดีวิจารณ์หมื่นคนด้าเล่มหนึ่ง เมื่อ ค.ศ. 1929

ริชาร์ดส์ แสดงจุดมุ่งหมายในการเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ว่าเป็นการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์วรรณคดีสำหรับผู้สนใจ ทั้งสำหรับนักวิจารณ์วิจารณ์โดยตรง ครูอาจารย์ นักจิตวิทยา นักปรัชญา นักภาษาศาสตร์และบุคคลธรรมดาทั่ว ๆ ไป เพื่อเสนอกลวิธีใหม่สำหรับผู้สนใจวรรณคดีโดยแสดงให้เห็นวิธีศึกษาวิจารณ์วรรณคดี ทั้งในแง่ความคิดเห็น ความรู้สึก อารมณ์ที่ได้รับจากการอ่านวรรณคดีและสาเหตุที่ทำให้ชอบหรือไม่ชอบวรรณคดีเรื่องหนึ่ง ๆ วิธีวิจารณ์ดังกล่าวบัญญัติขึ้นเพื่อปฏิบัติการศึกษาวิจารณ์วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ทั้งหลายให้อยู่ในขั้นสมัยที่ทันสมัยกับความเจริญทางการศึกษาของสาขาวิชาการอื่น ๆ

หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาแตกเป็นสองส่วนใหญ่ ๆ ส่วนแรกเป็นแบบฝึกหัดวิจารณ์ของนักศึกษาที่เป็นศิษย์ของริชาร์ดส์ ส่วนหลังเป็นคำวิจารณ์ของนักศึกษานักศึกษา วิธีการของริชาร์ดส์ เหมือนนักวิทยาศาสตร์ เขาได้รวบรวมข้อมูลมาทำการวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลและเป็นระเบียบ เสนอข้อคิดในการวิจารณ์ว่า ผู้วิจารณ์ควรจะทำกรู้งานหนักให้มากที่สุด และพยายามเข้าใจรสความงามของศิลปะของวรรณคดี จนสามารถจะประเมินคุณค่าระหว่างผู้แต่งกับผู้อ่าน (Poetry itself is a made of communication) ดังนั้นเป้าหมายสำคัญของการวิจารณ์วรรณคดีก็คือการพยายามค้นหาว่าวรรณคดีต้องการให้เราเข้าใจสิ่งใด และวรรณคดีทำให้เราเข้าใจถึงนั้นได้อย่างไร ริชาร์ดส์เปรียบเทียบการวิจารณ์เหมือนการเดินเรือในสมัยโบราณ ซึ่งมีจุดหมายที่จะแล่นเรือไป โดยยังไม่รู้ว่าสถานที่นั้นมีลักษณะอย่างไร แต่เครื่องมือในการเดินเรือยังไม่ทันสมัยเพียงพอ นักเดินเรือจึง

บรรลุดังจุดหมายไฉน นักวิจารณ์ก็เช่นเดียวกัน ไม่สามารถประเมินคุณค่าของวรรณคดีได้อย่างถูกต้องเพราะขาดวิธีการที่จะทำความเข้าใจเนื้อหาของวรรณคดี เนื่องจากการประเมินคุณค่าของวรรณคดีมิใช่สิ่งที่จะกระทำใญ่ยากนัก ริชาร์ดส์จึงเสนอแนะว่านักวิจารณ์ควรจะรู้จักวิธีอ่าน และทำความเข้าใจวรรณคดีอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ มิฉะนั้นอาจจะประเมินคุณค่าของวรรณคดีผิดไปได้

ข้อเขียนที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อการวิจารณ์วรรณคดีอีกฉบับหนึ่งได้แก่หนังสือชื่อ *principle of Literary Criticism* ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1925 ในหนังสือเล่มนี้ ริชาร์ดส์ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า วัตถุประสงค์การวิจารณ์วรรณคดีที่เขาตั้งขึ้นได้รับอิทธิพลจากหลักจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ เป็นอย่างมาก เขากล่าวถึงหลักจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ และวิธีนำมาประยุกต์กับการวิจารณ์วรรณคดีอย่างละเอียด ริชาร์ดส์พยายามกระตุ้นนักวิจารณ์รุ่นหลัง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นศิษย์ของเขาให้สนใจวิชาจิตวิทยา และพยายามทำความเข้าใจหลักจิตวิทยาต่าง ๆ อย่างจริงจัง นอกจากนี้เขายังได้เสนอข้อคิดวิจารณ์วรรณคดีกับประสบการณ์ทั่วไปของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กัน และมีการติดต่อเขาดังกันไ้ทางจิตใจ ดังนั้นวรรณคดีจึงมิได้เป็นของบุคคลหนึ่งหรือของกวีคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ หากเป็นของสังคมส่วนรวมซึ่งมีประสบการณ์คล้ายคลึงกัน ข้อคิดดังกล่าวแสดงว่านอกจากริชาร์ดส์จะเห็นว่าจิตวิทยาของ فروยด์มีความสำคัญจนนำมากล่าวโดยตรงแล้ว ทัศนะที่ว่าจิตไร้สำนึกส่วนรวมของจุ่ ก็มีอิทธิพลต่อข้อคิดเห็นของริชาร์ดส์อยู่ไม่น้อย

อาจกล่าวได้ว่า ในบรรดานักวิจารณ์แผนใหม่ที่มีบทบาทสำคัญระหว่างปี 1920 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ไอ.เอ. ริชาร์ดส์ เป็นนักวิจารณ์ที่ยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียงที่สุด เหตุที่เขามีชื่อเสียงเหนือผู้อื่นมิใช่เพราะเขาเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แต่เพียงคนเดียว หากเป็นเพราะเขาสามารถเผยแพร่ทฤษฎีให้เข้าใจใญ่ยากที่สุดแต่มีหลักเกณฑ์รัดกุมที่สุด และมีคุณประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีวิจารณ์มากที่สุด เขาย้แจ่ววิธีสอนวรรณคดีว่าควรจะสอนอย่างไรและวิธีศึกษาวิจารณ์วรรณคดีว่านักศึกษาคควรศึกษาอย่างไร ควรมีหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์อย่างไร นอกจากนี้ริชาร์ดส์ยังได้รวบรวมข้อควรระวังทั่ว ๆ ไปในการวิจารณ์ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อวิชาวิจารณ์วรรณคดีเป็นอย่างยิ่ง... ข้อเสนอแนะข้อหนึ่งซึ่งควรนำมาพิจารณาเปรียบเทียบกับการศึกษาวรรณคดีไทยหรือวรรณกรรมไทย คือ "...ในการอ่านทำความเข้าใจบทประพันธ์หนึ่ง ๆ ควรไม่ควรจะแนะนำสนับสนุนหรือส่งเสริมให้นักเรียนใช้วิธีถอดใจความ (Paraphrase) ตามแนวการศึกษาวรรณคดีแบบโบราณ" ตามความเห็นของริชาร์ดส์ การถอดใจความเป็นการทำลายรสความงามทางศิลปะของวรรณคดีอย่างสิ้นเชิง

เพราะทุกคำและทุกเสียงที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นบทประพันธ์ย่อมมีรสของวรรณคดีแฝงอยู่ คำหรือเสียงหนึ่ง ๆ มิได้มีแต่ความหมายที่ปรากฏตรงตามพจนานุกรม หรือที่เรียกกันว่า Surface Structure หากมี Deep Structure หรือความหมายระดับลึกแฝงอยู่ด้วย เราไม่อาจจะกล่าวถึงความหมายระดับลึกที่แฝงอยู่ได้เลย ถ้าเราใช้วิธีถอดใจความ ริชาร์ดส์แสดงให้เห็นว่า คำหรือเสียงหนึ่ง ๆ มีส่วนผสมของความหมายชนิดต่าง ๆ ซึ่งเราได้แยกออกเป็น 4 ชนิด คือ

- Sense หมายถึง เนื้อหาหรือความหมาย ซึ่งก่อให้เกิดความคติบางประการเกี่ยวกับข้อความหนึ่ง ๆ

- Feeling หมายถึง ความรู้สึกของผู้อ่านที่มีต่อข้อความที่กล่าวออกมา ความรู้สึกนี้มีความหมายกว้างขวางมาก กล่าวคือ เมื่อผู้อ่านอ่านคำประพันธ์หนึ่ง ผู้อ่านจะมีทั้งอารมณ์ทัศนคติ ความปรารถนา และความรู้สึกเพลิดเพลินหรือไม่เพลิดเพลินด้วย

- Tone หมายถึง น้ำเสียงหรือทัศนคติของผู้แต่งที่แสดงออกมาต่อผู้อ่าน น้ำเสียงนี้จะแฝงอยู่ในคำ หรือเสียงหนึ่ง ๆ โดยผู้แต่งรู้สึกตัวหรือไม่รู้สึกตัวก็ได้

- Intention หมายถึง จุดมุ่งหมายหรือความตั้งใจของผู้แต่ง ซึ่งแสดงออกมาในคำประพันธ์ด้วยความสำนึก คือ ตั้งใจที่จะแต่งเช่นนั้น หรืออาจจะแสดงความตั้งใจโดยอำนาจของจิตใต้สำนึกก็ได้

ความหมายทั้ง 4 ประการนี้ มีปรากฏอยู่ในคำประพันธ์ทุกภาษา และมีความสำคัญอย่างยิ่งในวรรณคดี ถ้าหากผู้อ่านมุ่งแปลเอาแต่ใจความ จะกล่าวถึงความหมายไม่ได้ครบทั้งสี่ประการ ถ้าผู้อ่านตระหนักถึงความหมาย 4 ประการดังกล่าว ผู้อ่านจะพบว่าแม้คำประพันธ์สั้น ๆ ก็มีรสทางวรรณคดีลึกซึ้งและกว้างขวาง สามารถนำมาวิเคราะห์และวิจารณ์ความหมายได้มากมาย

ขอควรระวังในการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีตามแนวการศึกษาของ ไอ.เอ.ริชาร์ดส์

ไอ.เอ.ริชาร์ดส์ได้รวบรวมข้อควรระมัดระวังในการอ่าน วิเคราะห์ วิจารณ์วรรณคดีไว้อย่างรัดกุม 10 ประการ คือ

1. Four kinds of Meaning: ตั้งใจกล่าวมาแล้วว่า คำหรือเสียงหนึ่ง ๆ ในวรรณคดีประกอบด้วยความหมายชนิดต่าง ๆ สี่ประการ คือ เนื้อหา ความรู้สึกของผู้อ่าน น้ำเสียงของผู้แต่งและจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง ในบางครั้งผู้อ่านอาจจะไม่เข้าใจเนื้อหา บิดเบือนความรู้สึก เข้าใจน้ำเสียงผิด หรือไม่ทันใดตระหนักถึงจุดมุ่งหมาย ซึ่งอาจจะทำให้เข้าใจวรรณคดีผิดพลาด

ไปได้ ผู้อ่านควรพยายามเข้าถึงรสของวรรณคดีให้ครบทุกรส เพื่อจะได้วิจารณ์และประเมินคุณค่าของวรรณคดีได้อย่างถูกต้อง อย่างไรก็ตามการเข้าถึงรสวรรณคดีมิใช่สิ่งที่จะทำได้ง่าย ๆ หรือประสบความสำเร็จเท่าเทียมกันทุกคน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถ ประสบการณ์และจิตใจของแต่ละคนด้วย

2. Rhythm & Movement: จังหวะหรือความเคลื่อนไหวแฝงอยู่ในถ้อยคำหรือเสียงที่ใช้ในบทประพันธ์อยู่เสมอ ลักษณะการเปล่งเสียงเพื่อประกอบรูปคำแต่ละคำย่อมมีความสัมพันธ์กับความหมายซึ่งมีรสวรรณคดีแฝงอยู่

3. Imagery: สิ่งที่มีความสำคัญในวรรณคดีเป็นอย่างยิ่งคือภาพพจน์ ในการอ่านบทประพันธ์บางตอนมองไม่เห็นภาพพจน์เลย แต่บางคนก็สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนซึ่งช่วยให้เข้าใจความหมายของวรรณคดีได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในกรณีที่ผู้อ่านกับผู้แต่งมีภาพพจน์ไม่ตรงกัน แสดงว่าผู้อ่านเข้าใจความหมายของถ้อยคำหรือความลึกซึ้งไป เพราะฉะนั้นผู้อ่านจึงต้องระมัดระวังขณะอ่านและวิเคราะห์ความหมายของถ้อยคำออกมาเป็นภาพให้ถูกต้องตรงกับความคิดของผู้แต่ง ปัญหาเกี่ยวกับภาพพจน์จึงถือว่าสำคัญมากสำหรับการวิจารณ์วรรณคดีแบบใหม่ เพราะนักวิจารณ์บางท่านยึดถือว่าภาพพจน์จึงถือว่าสำคัญมากสำหรับการวิจารณ์ตามแนวนี้ นักวิจารณ์บางท่านยึดถือว่าภาพพจน์เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในวรรณคดี ทำการประเมินคุณค่าของวรรณคดีโดยพิจารณาภาพพจน์เป็นเกณฑ์สำคัญ

4. Irrelevant Association: คำว่า นัยประหวัด (Association) เป็นศัพท์ที่มีอยู่ในวิชาจิตวิทยา นัยประหวัดเป็นลักษณะทางจิตที่สำคัญซึ่งเกี่ยวข้องกับจิตสำนึกและระบบประสาท นัยประหวัดหมายถึงการติดต่อหรือเกี่ยวเนื่องระหว่างประสบการณ์หนึ่งกับประสบการณ์อื่น ๆ ที่เคยผ่านมา ถ้าประสบการณ์ตั้งแต่สองอย่างขึ้นไปเคยประสบรวมกันมาแล้ว ต่อมาก็มักจะเกิดรวมกันอีก เนื่องจากความคิดของคนเราไม่ชอบเขตจำกัดแน่นอน นัยประหวัดของคำจึงไม่สิ้นสุด ท้ายคำต่าง ๆ ในภาษาหนึ่ง ๆ มีนัยประหวัดมากมายแตกต่างกัน ในวรรณคดีคำทุกคำย่อมจะมีนัยประหวัดถึงอารมณ์หรือภาพที่ต่าง ๆ กันด้วย ความหมายเชิงนัยประหวัดมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อรสความงามในวรรณคดี หากผู้อ่านรู้จักใช้ความหมายเชิงนัยประหวัดได้อย่างถูกต้อง จะเข้าใจความหมายของวรรณคดีอย่างลึกซึ้ง แต่ในบางกรณีผู้อ่านอาจจะตีความหมายของบทประพันธ์ผิด เพราะเอาประสบการณ์ส่วนตัว ซึ่งบังเอิญมีนัยประหวัดกับคำบางคำในบทประพันธ์นั้นมาสัมพันธ์กัน นัยประหวัดดังกล่าวอาจไม่ตรงกับ ความหมายที่กวีตั้งใจไว้ทำให้ผู้อ่าน

วิเคราะห์ความหมายของบทประพันธ์ตีแผ่ขึ้นไป โอ.เอ.ริชาร์ดส์เสนอแนะให้ผู้อ่านทำใจให้ว่างขณะอ่าน ไม่นำเอาสิ่งอื่นใดมาเกี่ยวข้องขณะอ่าน คงพิจารณาแต่คำและเสียงซึ่งมีรสต่าง ๆ มาประกอบเชื่อมโยงถึงกัน โดยเลือกเอาความหมายที่สัมพันธ์สอดคล้องกัน แล้ววิเคราะห์ความหมายของบทประพันธ์ออกมา โดยไม่นำประสบการณ์ส่วนตัวมาเป็นเครื่องตัดสิน

5. Stock Response: ผู้อ่านส่วนใหญ่มักจะวิเคราะห์ความหมายของคำประพันธ์โดยใช้ความหมายแบบ Stock Response ซึ่งหมายถึงความหมายที่เราคุ้นเคยไว้ในใจ หากผู้อ่านมีความระมัดระวังในการเลือกใช้ความหมายของคำ ไม่ด่วนผลัดแลมตัดสินใจใช้ความหมายที่ตนคุ้นเคยไว้ในใจแล้ว ก็อาจจะเข้าใจความหมายของบทประพันธ์ได้อย่างถูกต้อง

6. Sentimentality: ผู้อ่านบางคนมีใจอ่อนในตนเอง คืออ่อนไหวง่ายเกินไป เห็นหารกรองไห้สังสารร่องไห้ตามหารก อาการเช่นนี้มีได้มาแต่มาจากสิ่งภายนอก แต่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อาจกล่าวได้ว่า อารมณ์ที่อ่อนไหวง่าย ใจง่าย เสียใจง่าย เกือบง่าย โกรธง่ายหรือรักง่ายเป็นภาวะเฉพาะบุคคล หากผู้ที่อารมณ์อ่อนไหวดังกล่าวไม่รู้จักระงับอารมณ์ในการอ่านบทประพันธ์อาจจะมีความรู้สึกสะเทือนใจรุนแรงไปไกลกว่าจุดหมายหมายของกวี เช่น อาจจะเกลียดตัวละครใดมากเกินไป จนมองข้ามคุณสมบัติที่ดีในแง่อื่น ๆ ของตัวละครนั้น และตัดสินว่าตัวละครนั้นไม่ดี การมีอารมณ์อ่อนไหวดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ควรระวังในการวิจารณ์อีกประการหนึ่ง

7. Inhibition: ผู้อ่านบางคนมีสภาพจิตใจแข็งแรง ไม่อ่อนไหวง่าย ดังนั้นในการอ่านบทประพันธ์บางครั้งจะมีปฏิกิริยาต่อต้าน ไม่ยอมมีความรู้สึกคล้อยตามรสวรรณคดีหรือบางทีก็ขึ้นความรู้สึกของตนเองไว้ อาการเช่นนี้อาจจะมีผลให้ไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงของบทประพันธ์ได้ โอ.เอ.ริชาร์ดส์แนะนำว่า ในการอ่านวิเคราะห์และวิจารณ์วรรณคดีผู้อ่านไม่ควรขึ้นความรู้สึก เพราะการกระทำดังกล่าวอาจจะทำให้ประเมินคุณค่าของวรรณคดีผิดไป นับเป็นความไม่ยุติธรรมต่อผู้แต่งเป็นอย่างยิ่ง

8. Doctrinal adhesions: กวีบางคนอาจแสดงความคิดเห็นใหม่หรือแปลกซึ่งไม่ตรงกับความคิดเห็นของผู้อ่านหรือสังคม ผู้อ่านยังไม่ควรประเมินคุณค่าบทประพันธ์นั้นว่าไม่ดี ไม่น่ายกย่อง เพราะความคิดเห็นดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเชื่อทางศาสนา การเมืองหรือการแสดงอารมณ์ส่วนตัว อาจเป็นความเห็นที่ไม่ผิดก็ได้ ดังนั้นในการอ่านบทประพันธ์หนึ่ง ๆ

ผู้อ่านควรมีใจกว้างพอที่จะรับฟังความคิดเห็นเหล่านี้ ไม่ควรยึดถือความเชื่อของสังคมหรือของตนเองมากเกินไป และควรจะคัดสรรหรือประเมินคุณค่าของวรรณคดีในแง่สัจธรรมทางศิลปะ

9. Technical presupposition: ผู้อ่านบางคนยึดมั่นอยู่กับแบบแผนข้อบังคับทางอันหลักๆตามกฎเกณฑ์โบราณ ไอ.เอ.ริชาร์ดส์ให้ความเห็นว่าแบบแผนเหล่านี้มิได้เป็นสิ่งสำคัญแต่อย่างใด นักวิจารณ์วิเคราะห์ควรมุ่งไปที่ "เนื้อแท้ของวรรณคดี" หรือสัจธรรมทางศิลปะของวรรณคดีโดยตรง หากมีการคัดสรร วิเคราะห์ วิจัยโดยใช้แบบแผนทางอันหลักๆเป็นหลักแสดงว่าผู้วิจารณ์เป็นอนาลัมหรือใจแคบ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงอยู่เสมอ นักวิจารณ์ที่จริงจังควรหลีกเลี่ยงจากลักษณะการประเมินคุณค่าดังกล่าว

10. Critical Preconception: ในการอ่านบทประพันธ์ผู้อ่านจำนวนไม่น้อยมักจะตั้งความหวังอย่างใดสักอย่าง บทประพันธ์ทุกบทย่อมจะต้องมีคุณค่าบางอย่าง จึงพยายามวิเคราะห์วิจารณ์ความหมายให้ลึกซึ้ง จนบางครั้งเกินความจริงและประเมินคุณค่าสูงส่งเกินไป การวิจารณ์เช่นนั้นว่าเป็นสิ่งที่ผิดและเป็นข้อควรระวังที่สำคัญมากพอสมควร

ข้อควรระวังในการอ่าน วิเคราะห์ วิจัยวรรณกรรมหรือวรรณคดีที่ ไอ.เอ.ริชาร์ดส์ได้รวบรวมไว้มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ถ้าสามารถปฏิบัติตามได้เขาเชื่อมั่นว่าผู้อ่านจะไม้อางวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีผิดพลาดไปได้เลย สิ่งต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าเสียงและคำมีความหมายซับซ้อนแปลไต่หลายความหมาย อาจสรุปได้ว่า / การวิจารณ์วรรณคดีในแง่สุนทรียศาสตร์คือการวิเคราะห์เสียง คำ และจังหวะของคำหรือข้อความโดยพิสดาร เพื่อนำไปวิจารณ์ความหมายในแง่ต่าง ๆ เช่น สัญลักษณ์ ภาพพจน์ จินตนาการ อารมณ์ความรู้สึกสัมผัสและนัยยะอื่น ๆ ทั้งหมดมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทั้งช่วยสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจระหว่างผู้แต่งกับผู้อ่านวรรณคดี การเสนอบทวิจารณ์ก็เป็นการเสนอตามหลักวิทยาศาสตร์ มีเหตุผลสนับสนุนข้อวิจารณ์ไม่วิจารณ์อย่างเลื่อนลอยขาดหลักเกณฑ์เหมือนลักษณะการวิจารณ์ที่เคยปฏิบัติมาแต่เดิม (ชลธิรา กลัตอยู่, 2514 : 147-179)

นอกจากสิ่งที่ ไอ.เอ.ริชาร์ดส์ได้นำเสนอไว้ดังกล่าวแล้วนั้นก็ยังมีส่วนที่ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ศึกษาและสรุปถึงหลักเกณฑ์ในการวิเคราะห์วรรณกรรมไว้อย่างแน่นอนด้วยกัน ผู้เขียนจึงได้นำเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้สรุปไว้และเกณฑ์การวิเคราะห์วรรณกรรมของ ไอ.เอ.ริชาร์ดส์มาเสนอไว้ในตอนต้นเสียก่อน จึงจะสรุปถึงหลักเกณฑ์ที่จะใช้ในการวิเคราะห์วรรณกรรมประเภทร้อยกรองที่

ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ ครึ่งนี้ เพราะการวิเคราะห์วรรณกรรมซึ่งเป็นศิลปกรรมประเภทหนึ่งนั้น จำเป็นต้องกระทำอย่างประณีตและมีหลักเกณฑ์ที่รัดกุมเหมาะสมเพียงพอ เกณฑ์ในการวิเคราะห์วรรณกรรมซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิได้สรุปไว้มีดังนี้ คือ

เสรีอุไรโกเศศ (2515 : 216 - 224) ได้เสนอหลักการในการวิเคราะห์ วิจารณ์วรรณกรรมไว้ 6 ประการ คือ

1. ความนึก (Conception) หมายความว่าความนึกที่ผู้สร้างศิลปกรรมนึกเป็นรูปขึ้นในใจ เช่น คิดว่าเมืองสวรรค์เป็นสถานที่งดงาม มีความสว่างรุ่งเรือง และมีความสุขสำราญหาที่เปรียบมิได้ เมื่อคิดอย่างนี้แล้วก็นึกเป็นเป็นภาพขึ้นเป็นตุเป็นตะ นึกเห็นอย่างนี้ภาษาอังกฤษใช้คำว่า

Conception หรือ Imagination ความนึกของผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรมมี 3 ประการ คือ

ก. เป็นความนึกแปลกไม่เหมือนกับธรรมดาสามัญ

ข. เป็นความนึกสูงต่ำเพียงไหน

ค. เป็นความนึกส่งเสริมคุณงามความดีแก่สังคมแค่ไหน

ศิลปกรรมที่สร้างขึ้นจากความนึกแปลกกว่าห้วงใคร ไม่ว่าเป็นเรื่องตลก ๆ อย่างธรรมดาสามัญก็จัดว่าศิลปกรรมนั้นอยู่ในขั้นนี้ แปลกในขั้นนี้จำเป็นต้องเป็นเรื่องใหม่ ถึงเรื่องเก่าก็แปลกได้เหมือนกัน ถ้ากวีหรือศิลปินสามารถสร้างขึ้นโดยแปลความหมายใหม่หม้อยู่ในเรื่อง หรือในสิ่งของเก่าที่หม้อยู่ให้อ่านหรือผู้คนที่ฟังได้เห็นความหมายอันแท้จริง ซึ่งมีเวลาย่อยในเรื่อง หรือในสิ่งนั้น ถ้าจะเปรียบก็เหมือนเอาแก้วหินมาเจียรระไนให้ปรากฏเห็นสีแวววาวงดงามซึ่งมีอยู่ในนั้นหลายแงหลายเหลี่ยม เพราะฉะนั้นศิลปกรรมที่สร้างขึ้นนั้นต้องเป็นความนึกที่แปลกกว่าสามัญ และมีความไพเราะด้วย ส่วนซึ่งจะเป็นขั้นนี้ จะดีแค่ไหน ต้องพิจารณาเรื่องความนึกสูงต่ำและเรื่องส่งเสริมคุณงามความดีแก่สังคม คือข้อ ข. และ ค. ประกอบเข้ากับการวิจารณ์ด้วย

2. ความสะเทือนใจ (Emotion) อารมณ์สะเทือนใจเป็นหัวใจของศิลปะวรรณกรรมหรือศิลปกรรมใดมีความงามไพเราะแต่ผู้ฟังไม่รู้สึกรู้สีกเกิดอารมณ์สะเทือนใจก็ไม่เป็นศิลปะซึ่งมีการแสดงออกจากความนึกของศิลปินผู้สร้าง เช่น ถ้าเรื่องพระอภัยมณีไม่ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจ คือ ถ้าสุนทรภู่ไม่สามารถถอดเอาความนึกของท่านแสดงออกเป็นถ้อยคำใดงดงามแล้ว หนังสือเรื่องพระอภัยมณีก็จะไม่เป็นวรรณคดีมาอยู่ยืนยาวมาไฉน แต่เรื่องพระอภัยมณีเป็นวรรณคดีมีวรรณศิลป์ ก็เพราะมีอารมณ์สะเทือนใจเกิดแก่ผู้อ่านเป็นตอน ๆ ไป ไม่จำเป็นต้องตลอดทั้งเรื่อง

จะเป็นอารมณ์สะท้อนใจฝ่ายสูงฝ่ายต่ำหรือเป็นกลาง ๆ ผู้วิจารณ์ก็ต้องพิจารณาถ่วงน้ำหนักองอีกชั้นหนึ่ง

3. การแสดงออก (Expression) พิจารณาว่าศิลปินหรือผู้สร้างตัวละครใดเหมาะสมกับบทบาทหรือไม่ สร้างฉากและภาพกลมกลืนกับตัวละครและเรื่องเพียงใด และควมมีความซื่อตรงต่อความคิดเห็นของตนเองไม่เลี่ยนหรือลอกแบบใครหรือไม่

4. องค์ประกอบ (Composition) องค์ประกอบในบทประพันธ์นั้นมีอยู่ 2 ภาค คือ ภาคประธานของบทประพันธ์ ได้แก่ ข้อความที่เป็นเนื้อเรื่อง ภาครอง ได้แก่ ถ้อยคำที่เป็นผลความ ประกอบเนื้อเรื่องด้วยด้อยอย่างเหมาะสม เรื่องที่เขียนขึ้นก็ใดเรื่องราวดี เราต้องพิจารณาว่าองค์ประกอบ 2 ภาคนี้กลมกลืนประสานกันใดดีเพียงใด

5. ท่วงท่าแสดง (Style) ศิลปินแต่ละคนก็มีท่วงท่าที่แสดงเฉพาะตัวไม่เหมือนกัน ก็จะได้แสดงท่วงท่าออกใดก็เพียงใดแล้วแต่ความสามารถทางศิลปะของผู้ประพันธ์

6. เทคนิค (Technique) ได้แก่ ฝีมือและกรรมวิธีการงานการประพันธ์ เทคนิคเป็นส่วนส่งเสริมให้วรรณกรรมสมบูรณ์

กระแสร มลาขารณ (2513 : 56 - 60) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการศึกษาวรรณกรรมว่า ควรพิจารณาดัง

1. ความคิดหรือเค้าเรื่อง จินตนาการ ต้องควากว้างหรือผ่แต่งคิดผ่นสิ่งแปลก สิ่งงาม สิ่งสูงแก่งคมหรือไม่ เหมาะจะเพียงใดและควรเป็นไปใดหรือซั่ม

2. อารมณ์สะท้อนใจ เราต้องพิจารณาว่า อารมณ์นั้นถูกต้องด้วยศีลธรรมหรือไม่ อย่างไร หรือเป็นกลาง ๆ อย่างไร และเป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นตามสติปัญญาหรือไม่อย่างไร ชวนให้สนใจหรือไม่อย่างไร

3. การบรรยายหรือการแสดงออกนั้น ชัดเจนแค่ไหน เห็นหรือไม่อย่างไร ชวนให้สนใจหรือไม่อย่างไร

4. สำนวนและลีลาของเรื่อง อันจะแสดงให้เห็นถึงความเป็นกวีของผู้แต่ง รวมไปถึงความถูกต้องของจังหวะหรือฉันทลักษณ์ที่ใช้ในทองเรื่องนั้น ๆ

5. ลักษณะคำประพันธ์ โดยเฉพาะรอยกรองนั้นถูกต้องตามฉันทลักษณ์หรือไม่ หรือถ้ามีการแปรเปลี่ยนไปก็ควาอยู่ในข่ายที่จะแปรเปลี่ยนไปใดหรือไม่

6. เทคนิคการแต่ง ต้องควาผู้แต่งมีความรู้ ความสามารถอย่างไร ทำเรื่องนั้น ๆ

ให้เป็นเรื่องงตงามใดเพียงไร ความข้อใดแย้งทวงถึงในทองเรื่องอย่างไร

7. เสียงและความหมาย กว้างคนมุ่งเอาเสียงเป็นใหญ่ บางคนมุ่งเอาความหมายเป็นใหญ่ เราตองคู้ทั้ง 2 ประการว่า โดยส่วนรวมแล้วจะมีความไพเราะแคไหนและกินความตื้นลึกหนาบางอย่างไร

สมโรจน์ สวัสดิกุล ๓ อยุธยา (2509 : 27) กล่าวถึงการศึกษาวรรณคดีว่าควรศึกษาในสิ่งต่อไปนี้ คือ

1. เคาโครงเรื่อง คืปะการลำดับตามโครงเรื่อง ทำนองการเขียน
2. ความแจ่มแจ้งในการบรรยายควยดอยคำ ที่ทำให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพ
3. ขอความ ดอยคำลึกซึ้งกินใจจนตักใจเมื่ออ่าน เกิดประโยชน์ทางเลาโลมใจหรือเป็นคติสอนใจ เกิดอารมณ์สะเทือนใจ

4. ถูกตองตามกฎเกณฑ์ของฉันทลักษณ์และเท่าที่ฉันทลักษณ์จะอนุญาตให้แปรเปลี่ยนไปได้
5. ลีลา คือการใชดอยคำ และการเลือกชนิดของคำประพันธ์เหมาะแก่เนื้อความ
6. ความรู้และปฏิกษณะของกวีที่ปรากฏในงานประพันธ์

สิทธา พินิจภาวกล (2515 : 484) อธิบายถึงลักษณะของวรรณกรรมที่ควาควรพิจารณาได้จาก

1. รูปและเนื้อหาที่มลักษณะที่เหมาะสมกัน
2. ภาษา ไ้รับการเลือกเฟ้นอย่างประณีต เพื่อให้เกิดความไพเราะ รื่นหู ดอยคำมีความหมาย มีพลังอำนาจ มีความประทับใจ ควรมีดอยคำสำนวนแปลกใหม่แสดงลักษณะเฉพาะและความสามารถเด่น ๆ ของผู้เขียนควย ลักษณะเฉพาะนี้จะทำให้วรรณกรรมนั้นเป็นที่ตั้งใจของผู้อ่านและช่วยเพิ่มคุณค่าทางวรรณกรรมควย

3. คุณค่า ควรมีคุณค่าหลายคาน ดังนี้

3.1 มีความงามหรือสุนทรีย์ภาพ ทั้งรูปแบบและองค์ประกอบทั้งหมดได้สัดส่วนและเขากันไคอย่างแนบเนียน

3.2 มีสาระที่เป็นประโยชน์แกจิตใจ สมองและความรู้สึก ช่วยสร้างความจริงญองกงามให้แกสติปัญญาและความรู้สึกนึกคิดที่สมเหตุสมผล

- 3.3 มีความใหม่ แปลก ริเริ่มสร้างสรรค์ในทางที่ตงาม

เจตนา นาควัธระ (2515 : 29 - 30) กล่าวถึงสิ่งที่ควรศึกษาในการวิจารณ์วรรณคดี

ว่า...วรรณคดีวิจารณ์อาจจะครอบคลุมไปถึงการศึกษากลวิธีการแต่งคำประพันธ์หรือฉันทลักษณ์ด้วย โดยศึกษาว่า ฉันทลักษณ์แบบใดเป็นเครื่องสื่อความหมายโดยอย่างไร เหมาะสมอย่างไร... ใน ดานภาษา ควรศึกษาความเปรียบ (imagery) ที่เกี่ยวข้องมากล่าวด้วย ทั้งนี้เพราะภาษา วรรณคดีโดยทั่วไปแล้วเป็นภาษาที่ต้องการความงามและความไพเราะในการใช้ถ้อยคำสำนวนที่ประณีต กว่าภาษาที่ใช้ทั่ว ๆ ไป กวีจึงนิยมใช้ความเปรียบในการสร้างอารมณ์และสุนทรียะ หน้าที่ของนัก วิจารณ์วรรณคดี ในขั้นแรกคือจะต้องชี้ให้เห็นว่า กวีใช้ความเปรียบใดเหมาะสมเข้าซึ่งกวีใจหรือ ไม่ประการใด

นอกจากนี้นักวิจารณ์ชาวตะวันตก คือ ไอ.เอ.ริชาร์ดส์ (I.A.Richard) ได้ เสนอหลักเกณฑ์ที่จะศึกษาวรรณกรรมในแง่วรรณศิลป์มากกว่าแง่เนื้อหา คือ สนใจที่จะพิจารณาศึกษา ลักษณะที่เป็นสุนทรียะของวรรณกรรม ตามแนวการวิจารณ์วรรณกรรมแผนใหม่ (The new Criticism) โดยใช้หลักสุนทรียศาสตร์ การวิจารณ์วรรณกรรมตามหลักสุนทรียศาสตร์นี้ แพรหลายไปอย่างรวดเร็ว เพราะกวีและนักวิจารณ์ที่สำคัญ ๆ ของอังกฤษและอเมริกาให้การสนับสนุน กันมาก ทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรมแผนใหม่นี้เป็นทฤษฎีที่เข้าใจง่าย มีหลักเกณฑ์รัดกุมและมีคุณสมบัติ ประโยชน์ต่อการศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมเป็นอย่างยิ่ง หลักในการวิจารณ์วรรณกรรม แผนใหม่นี้มีหลักสำคัญหลายประการด้วยกัน (ชลธิรา กลัตอยู่, 2514 : 148 - 158) คือ

1. นักวิจารณ์ไม่ควรเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี ตำนาน สถานที่ การเมือง ฯลฯ ที่ปรากฏในวรรณคดี เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงส่วนประกอบที่มีความสำคัญน้อย ถ้าจะเปรียบกับความสำคัญของรสความงามทางศิลปะในวรรณคดี
2. ควรนำข้อมูลความรู้จากภายนอกมาช่วยในการวิจารณ์ ความรู้ที่เสนอคือ วิชาจิตวิทยา ภาษาศาสตร์ คืออาจนำความรู้เกี่ยวกับเสียง (Phonetics) คำ (Morphology) และความสัมพันธ์ระหว่างประโยค (Syntax) มาใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรม
3. นักวิจารณ์จะต้องเสนอบทวิจารณ์อย่างรัดกุม มีเหตุผล มีระเบียบแบบแผน เหมือนกับ การเสนอความรู้ทางวิทยาศาสตร์
- ✓ 4. ผู้วิจารณ์จะต้องศึกษาและวิเคราะห์ความหมายของคำแต่ละคำทุก ๆ คำและอาจรวม ไปถึงทุก ๆ เสียง ทุก ๆ จังหวะและความเคลื่อนไหวในบทประพันธ์หนึ่ง ๆ อย่างละเอียด โดย วิเคราะห์หลักลงไปว่า คำ เสียง จังหวะ และความเคลื่อนไหวหนึ่ง ๆ ให้ความรู้สึก แสง

สี่ เสียง ภาพพจน์ จินตนาการ ฯลฯ แกนผู้อ่านอย่างไร ลึกซึ้งเพียงใด หรือมีลำดับชั้น (Levels) ของความหมายชั้น

5. ผู้วิจารณ์ไม่ควรวิจารณ์วรรณคดีในแง่เกรงครัดกับแบบแผนทางฉันทลักษณ์หรือข้อบังคับอื่น ๆ ที่นักวิจารณ์แบบโบราณกำหนดไว้ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนประกอบปลีกย่อยมีความสำคัญน้อย เมื่อเปรียบกับรสความงามทางศิลปะของวรรณคดี

6. การวิจารณ์วรรณกรรมถือว่าเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง เพราะทำเพื่อชี้แจงและตีความไว้ซึ่งศิลปะ การดอคำประพันธ์เป็นการทำลายศิลปะอย่างรุนแรงที่สุด เพราะการอ่านบทประพันธ์มิใช่การอ่านเอาเรื่อง แต่เป็นการอ่านเอารส

7. เมื่อวิจารณ์ตามลำดับขั้นแล้ว ผู้วิจารณ์อาจตัดสินหรือประเมินคุณค่าของวรรณคดีชิ้นนั้น ๆ ได้ ว่ามีคุณค่าหรือไม่ อย่างไร แงไหน หรือถ้าไม่มีคุณค่าควรแสดงเหตุผลไว้อย่างไร ขอสำคัญที่สุดผู้วิจารณ์ต้องวางตัวเป็นกลาง เพื่อจะได้ตัดสินวรรณคดีนั้น ๆ อย่างยุติธรรมที่สุด

แนวการวิจารณ์แผนใหม่ ในวงการวิจารณ์วรรณคดีของไทยใคร่ผู้เสนอความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่บ้าง คือ สิทธา พินิจภูวนล (2515 : 486) กล่าวว่าหลักสำคัญในการวิจารณ์วรรณคดีแผนใหม่นั้นมีดังนี้

1. ไม่ควรเพ่งเล็งการวิจารณ์วรรณกรรมตามแนวยุคสมัย แต่ควรเป็นแบบลักษณะเฉพาะของวรรณกรรมชิ้นนั้น ๆ

2. ไม่ควรเน้นปัญหาศีลธรรม หรือปรัชญา จนล้มลักษณะอันแท้จริงของวรรณกรรมอันเป็นศิลปะที่มุ่งให้ความบันเทิงใจแก่ผู้อ่าน

3. ให้ความสำคัญในแง่เทคนิคการแต่งยิ่งกว่าเนื้อเรื่อง

4. ให้ความสำคัญของการวิจารณ์วรรณกรรมในแง่ศิลปะหรือวรรณศิลป์อีกประเภทหนึ่ง

วิทย์ ศิวะศรีขานนท์ (2492 : 303 - 305) กล่าวถึงทฤษฎีการวิจารณ์แผนใหม่ว่าเป็นวิธีที่นำเอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการวิจารณ์ และโคสรุประสำคัญของการวิจารณ์วรรณคดีแผนใหม่ว่า

1. วรรณคดีวิจารณ์มิใช่การตัดสินว่า บทประพันธ์ชิ้นหนึ่งดีกว่าอีกชิ้นหนึ่ง หากเป็นการสืบสวนและศึกษาลักษณะของบทประพันธ์นั้น ๆ ว่ามีเป็นอย่างไร และแตกต่างกันอย่างไร

2. วรรณคดีวิจารณ์ต้องถือว่าในวรรณคดีไม่มีกฎเกณฑ์อันใดที่กฎจะต้องเคารพในการประพันธ์

สิ่งที่เรียกว่ากฎเกณฑ์ในวรรณคดีที่แท้ก็คือ ลักษณะพิเศษที่นักวิจารณ์ประมวลเข้าเป็นกฎที่ได้มาจากการวิเคราะห์บทประพันธ์นั้น ๆ

3. นักวิจารณ์ต้องถือว่าไม่มีมาตรฐานอันใดในการประพันธ์ที่เป็นของการดววรรณเป็นสิ่งที่ จะใช้วินิจฉัยคุณค่าของบทประพันธ์ทุกกาลสมัย

ทฤษฎีและหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้สรุปไว้เพื่อนำมาใช้ในการศึกษา พิจารณา วิเคราะห์ วิจัยวรรณคดีหรือวรรณกรรมที่วิเคราะห์ได้นำมาเสนอไว้อย่างตื้น ๆ เป็นแนวทางที่ ช่วยให้วิเคราะห์ได้ประเมิณผลและเลือกสรรส่วนต่าง ๆ ที่ดีของแต่ละทฤษฎี เพื่อนำมาใช้เป็นเกณฑ์ ในการวิเคราะห์วรรณกรรมประเภทร้อยกรองที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพในครั้งนี้ โดยถือหลักการวิเคราะห์วรรณกรรมตามแนวสุนทรียศาสตร์หรือแนววรรณศิลป์เป็นหลักใหญ่ ฉะนั้น เกณฑ์ในการวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวดแต่ละเรื่อง ในการทำปริญญานิพนธ์ ฉบับนี้ จะมีเกณฑ์ดังนี้ คือ

1. วิเคราะห์รูป (Form) ของวรรณกรรม ได้แก่

1.1 วิธีการขึ้นต้นวรรณกรรมแต่ละเรื่อง

1.2 ลักษณะคำประพันธ์ ตลอดจนการเลือกใช้ชนิดของคำประพันธ์ในแต่ละตอน

1.3 การดำเนินเรื่อง

1.4 ลักษณะการจบเรื่อง

2. วิเคราะห์ลัลา - ท่วงทำนองการเขียน (Style) ของผู้แต่ง ธรรมเนียมนิยม ในการเขียน (Convention) ตลอดจนเทคนิคในการสอดแทรกความรู้ ความคิด ความเชื่อ และสิ่งที่น่าสนใจลงในวรรณกรรม

3. วิเคราะห์แนวความคิด (Theme) และจุดมุ่งหมายในการแต่ง

4. คุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์ ได้แก่

4.1 การใช้คำและภาษา

4.1.1 คำที่เลือกสรรใช้ ไม่ใช่พื้นคำธรรมดาสามัญ

4.1.2 การซ้ำคำและการซ้ำเสียงพยัญชนะ การเล่นคำและการซ้ำความ

4.1.3 การใช้คำกระชับและให้ความหมายเด่นชัด

4.1.4 การใช้คำเลียนเสียง

4.1.5 การใช้คำแผลง

4.1.6 การอุปมาอุปไมย

4.1.7 การสร้างภาพพจน์ (Figure of Speech)

- การพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา (Simile)

- การพรรณนาอย่างตอ้งตีความ (Metaphor)

- การพรรณนาให้เห็นนาฏการ (Action)

4.1.8 การเสนอความคิด

4.1.9 การสะท้อนความรู้สึกและการสร้างบรรยากาศ

4.2 ประติษฐการ

4.2.1 ประติษฐการเริ่มแรก

4.2.2 ประติษฐการตามแบบ

5. คณาดานอื่น ๆ ไต่แก วัฒนธรรม คำนินย ประวัติศาสตร์ จินตนาการ

ประสบการณ รวมถึงการแสดงออกซึ่งบุคคลิกภาพของผแต่ง

วิเทศาภววรรณกรรมรอยกรองหั้นะการประกวด

วรรณกรรมที่ชนะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ ที่ได้นำมาศึกษาในครั้งนั้นมีจำนวนทั้งหมด 3 เรื่อง แต่ละเรื่องก็ใช้คำประพันธ์ต่างชนิดกัน ผู้เขียนจึงได้แยกวิเคราะห์เป็นเรื่อง ๆ ไป โดยเรียงลำดับก่อนหลังตามปี พ.ศ. ที่ชนะการประกวด คือ

นิราศขุนช้างขุนแผน

วรรณกรรมเรื่องนี้ชนะเลิศการประกวดวรรณกรรมไทย ของ ธนาคารกรุงเทพใน พ.ศ.
2511 ผู้แต่ง คือ นายฉันท ขำวิไล

1. รูป (Form) ของวรรณกรรม

1.1 วิธีการบันทึก แต่งด้วยกลอนสุภาพเป็นนร่าห์ บันทึกด้วยวรรครับและจบเรื่องด้วยคำว่าเออ รวมจำนวนคำกลอนทั้งสิ้น 4087 คำกลอน เนื้อเรื่องกล่าวถึงนางวันทองรำพึงถึงตนเองที่ท้องโหว่ประหารชีวิต ระหว่างทางที่ถูกคุมตัวไปยังแดนประหาร ผ่านสถานที่ต่าง ๆ ภูมิพรรณนาไปตลอดทาง เมื่อถึงที่ประหารประชาชนหลามงคฺไชขอรองไถ่นางวันทองเล่าถึงสาเหตุที่ถูกตัดสินให้ประหารชีวิต นางจึงเล่าเรื่องของตนตั้งแต่ตนจนจบแล้วฝากคำเตือนในเรื่องความรักถึงเพื่อนชายหญิง และฝากฝังเรื่องราวของตนไว้ในวงวรรณคดี ในที่สุดก็ถูกประหารชีวิต

1.2 ลักษณะคำประพันธ์ วรรณกรรมประเภทนิราศนั้นแต่งนิยมใช้กลอนสุภาพหรือโคลงสี่สุภาพเป็นส่วนใหญ่ นิราศขุนช้างขุนแผนใช้คำประพันธ์เป็นกลอนสุภาพขึ้นต้นด้วยวรรครับตามลักษณะการแต่งนิราศและแต่งต่อไปตามแผนผังของกลอนสุภาพ ตอนจบลงท้ายด้วยคำว่า เอย การแต่งถูกต้องตามฉันทลักษณ์ตลอดเรื่อง

แผนผังคณะและสัมพันธ์ของกลอนนิราศ

[illegible]

ตัวอย่าง

เมื่อนางยักษ์ลักพาตัวมาซัดเซย
 คิตรางละภคินีเสียักษ์
 พระอภัยใจอนสะทอนกาย

นिराश्रอนดอนพระหทัยอภัยเอ๋ย
 อยู่สบายแต่ใจไม่สบาย
 ถึงไม่รักก็อาลัยอยู่ไม่หาย
 ยังเสียดายภคินีเสือนาง
 ฉันท ข้าวิไล

กลอนนิราศขุนช้างขุนแผนเริ่มเรื่องว่า

ชีวิตฉันททองทองกลอนแท่น
 มารำฟุ้งถึงตนทนทเวช
 โอเวรทำกรรมสร้างไว้อย่างไร

นิราศรักเรื่องร่างขุนช้างขุนแผน
 วิประโยคโศกแสนโศกาลัย
 จะไกลเนตรลับหนาลาดักษัย
 เหตุไฉนใดคณแล้วชู้ครอง
 ฉันท ข้าวิไล

ลักษณะเสียงวรรณยุกต์ ท้ายวรรคแต่ละวรรคในนิราศเรื่องนี้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์และความนิยมกล่าวคือ เสียงวรรณยุกต์ท้ายวรรคสลับนิยมใช้ทุกเสียง แต่เสียงสามัญรู้สึกว่าเรียบและเบาไป เสียงวรรณยุกต์ท้ายวรรครับ นิยมใช้เสียงจัตวาและถือว่ามีความไพเราะมากที่สุด ห้ามใช้เสียงสามัญเด็ดขาด เสียงวรรณยุกต์ท้ายวรรครองและวรรคส่งนิยมใช้วรรณยุกต์เสียงสามัญ เสียงวรรณยุกต์ในกลอนนิราศเรื่องขุนช้างขุนแผนมีลักษณะการใช้เสียงวรรณยุกต์ท้ายวรรคดังที่กล่าวมาตลอดทั้งเรื่อง ตัวอย่างเช่น

ถึงวันเพ็ญจันทร์เด่นเดือนสิบสอง
 งามกระหงประทีปหอยลอยลงชล
 บางประคิษฐ์ติดตอเป็นกอกาน
 ทำเป็นหงส์ลงเล่นชโลธร
 บางเป็นโคมรายรอบกรอบกระหนก
 บางเป็นลำสำเภามีเสาใบ

สว่างทองคงคาเวหาหน
 บรรจบจันฉับขอบรอบนคร
 ดอกบัวบานแฉลมแย้มเกสร
 มีแพซ้อนสลัประดับไฟ
 บุษบกลอยตามลำน้ำไหล
 แลไสวสุสว่างอยู่พรางพราว

ฉันท ข้าวิไล

1.3 การดำเนินเรื่อง นิราศขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องที่ผู้แต่งดำเนินเรื่องไปตามลำดับ เริ่มตนจากนางวันทองรำฟุ้งถึงตนเองที่ถูกตัดสินใจประหารชีวิต พรรณนาถึงสถานที่ต่าง ๆ ที่ได้

ผ่านไประยะที่ถกคุ่มตัวไปยังสถานที่ประหาร พรรณาดึงความเจริญของกรุงศรีอยุธยา วัฒนาอาราม และเทศกาลต่าง ๆ กล่าวถึงพิธีก่อนประหาร และเล่าเรื่องของตนเองให้ประชาชนที่มาดูการประหาร ฟัง เนื้อความที่พรรณาน่าสนใจง่าย แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของผู้หญิงคนหนึ่งที่มีต่อความรัก และชะตาชีวิตของตน เล่าตั้งแต่นางวันทองยังเป็นเด็ก เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามเนื้อเรื่องใน วรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ในแต่ละเหตุการณ์แสดงความรู้สึกของ นางวันทองไว้อย่างครบถ้วนทุกตอนผู้แต่งได้สอดแทรกอารมณ์ต่าง ๆ ไว้อย่างดี เนื้อความไม่เยิ่นเย้อ เช่น

แสนวิตกกอกหญิงเมื่อคราวยาก
แลดูเรือนเพื่อนร้างแล้วร่ำจูวน
เป็นหวงคอยเย้าเฝ้าแต่หอ
เหมือนนกพรางจากลูกไม้คันรัง

เพราะตัวพรางพลัดไปให้โหยหวน
เห็นมุงหมอนมานลวนแต่รุ่งรัง
เป็นหวงพอไปทัพไมกลับหลัง
เมื่อยังตั้งตาคอยละห้อยใจ

ฉันท ขำวิไล

1.4 ลักษณะการจบเรื่อง ผู้แต่งได้แต่งให้นางวันทองฝากคำสั่งสอนหญิงและชาย ให้ตระหนักถึงเรื่องของความรักอย่าหลงมกมายไวว่า

ฉันทรำเรื่องทั้งหลายเพื่อชายหญิง
จงครองใจใครครองครองอารมณ์
เกิดเป็นคนจนมีรักชั่ว
อย่าหลงเฝ้าเคลาศลที่ยั่ววน
เกียรติของหญิงยิ่งเค่นเช่นเคื่อนฉาย
ไต่ลอยอยู่คหฬานภาลย์
จงอยู่ดกินดีไฉนสุข
ถ้าพลั้งคิดผิดขอขมา

ใคร่แจ่มแจ้งจริงจะหวานชม
มีคติชีวิตชมให้สมควร
อย่าพาตัวติดตามลมหวาน
ถ้าเหลิงนักมักชวนกอกวนใจ
เกียรติของชายเช่นตะวันอันแจ่มใส
ให้เป็นเยี่ยงอย่างไว้ในโลกา
อย่าต้องทุกข์ทแค้นเช่นตัวข้า
ฉันทกราบลาเรีตรางไปหากัน

แล้วจึงเอ่ยฝากเรื่องราวของวันทองดังนี้

ขอออกปากฝากเรื่องทั้งนั้นเล่า
ยกเยี่ยงอย่างสร้างไวให้คนชม
อันวาวรรณคดียังมีอยู่

ซึ่งไต่เกล้าแสนทุกขระทม
ไต่ปรารมภ์เห็นเป็นสำคัญ
อย่าสิ้นผู้เชิดเรื่องของฉันท

จงวิจารณ์จากคำที่ร่ำพัน
ให้ปรากฏบทแบบเป็นฉบับ
จงยืนยงอยู่ยิ่งทั้งหญิงชาย

จนต้องโทษลงทัณฑ์ถึงวันตาย
ไว้ประทับบัลลังก์ฐานันดรทั้งหลาย
เฝ้าวิงวอนอ้อนกายกมลกราบลา

ฉันท ข้าวิไล

เมื่อฝากคำเตือนและเรื่องที่เล่าแล้วจึงดำเนินเรื่องต่อไปว่า พระไว้ไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระพันวษา
ขออภัยโทษให้นางวันทอง ขณะที่พระไว้ควบคุมมากลับมากับทหารนั้น เพชฌฆาตสำคัญผิดคิดว่า
พระพันวษาทรงกริ้วที่ตนทำการประหารชักช้า จึงได้ส่งทหารมากับพระไว้ทวย ผู้แต่งได้จบเรื่อง
ไว้ดังนี้

พระยายมราชประหลาดจิต
เห็นโบกธงตรงมาไม่ช้าเชียว
ก็หมิ่นไว้เดินไปไต่ขอเฝ้า
เมื่อหลอกลวงโมโหทรงโกรธา
พลางรับเร่งรวบรัดเชือดหัว
ฝ่ายขุนแผนขอผิดเขาหักทวน
บางซ้อยุดคุดกระซำกบางลากดู
เพชฌฆาตหมายคอประคองกาย

มาคาดคิดผิดพลาดเพราะหวาดเสียว
ตะลึงเหลียวลอกแลกแปลกอูรา
โฉนเลากลับมานจะขีมา
จะเอาผิดคนฆ่าราชการ
ต่างคุมตัวตามไปให้ประหาร
อลหม่านชลมนก้นวนวาย
ทศนครเห็นก็ใจหาย
พันวษาทองรองวายก็ตายเอย ฯ

ฉันท ข้าวิไล

2. ลักษณะการเขียน (Style)

ผู้แต่งเรื่องนิราศขุนช้างขุนแผนนี้แต่งเรื่องไปตามธรรมเนียมนิยมในการแต่งนิราศ คือ
"นิราศเป็นเรื่องจบเอาความเศร้าเพราะความรักเป็นแกนของเรื่อง" ดังกล่าวละเอียดไปในทางอื่น
ก็เป็นกระทงนั้น นิราศบางเรื่องก็สำคัญกว่าแกน เช่น นิราศลอนดอน เป็นต้นแต่แกนก็ต้องมี
ถ้าไม่มีก็ไม่เป็นนิราศ..." (น.ม.ส. , 2513: 3-10) ลักษณะการเขียนนิราศเรื่องขุนช้างขุนแผนจึง
เป็นการเขียนตามลักษณะการแต่งนิราศ คือ กล่าวถึงการพลัดพรากจากสิ่งรักของนางวันทองเป็น
แกนของเรื่อง พรรณนาถึงความรู้สึกสะท้อนใจ มุ่งแสดงความงามด้านอารมณ์และสอดแทรกความรู
ความคิดทางสติปัญญาไว้เกือบทุกตอน เน้นความรู้อย่างลึกซึ้งและคำสอนในพุทธศาสนาเป็น เรื่องใหญ่
นอกจากนั้นเป็นการแทรกความรู้อย่างอื่น ๆ เช่น ประเพณี ความเชื่อ และพิธีต่าง ๆ ซึ่งผู้แต่ง

สามารถประพันธ์ได้อย่างแนบเนียนและกลมกลืนกันไปกับเนื้อเรื่อง บางครั้งกล่าวไต่ว่าการพรรณนาละเอียดจนอาจไม่เป็นจริงได้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความละเอียดละออของผู้แต่ง แต่ก็มีข้อดีเป็นข้อบกพร่องที่ควรคำนึงได้ เนื่องจากนิราศเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นจากความคิดนึกของกวีได้ไม่จำเป็นจะต้องแต่งจากเรื่องจริง ๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้แต่งเสมอไป (เปลื้อง ณ นคร , 2495: 400)

นิราศขุนช้างขุนแผนจะพบลักษณะการพรรณนาอย่างละเอียดทุกบททุกตอน โดยเฉพาะการพรรณนาทางคานธรรมาศิววิทยา รวบรวมความรุ่มรวยกับพืชและสัตว์ต่าง ๆ แสดงความงามคานธรรสและบรรยายความรู้สึกประทับใจจากสิ่งทั้งปวงกลมกลืนกับเนื้อเรื่อง ดังจะยกตัวอย่างเพื่อให้เห็นถึงลีลาการเขียนของผู้แต่งว่าแต่งใดละเอียดละออเพียงใด กล่าวคือ ขณะเมื่อนางวันทองถูกพาตัวไปยังแดนประหารนั้น ไฉนสถานต่าง ๆ เช่น ปราสาทราชวัง เจดีย์และเทวรูปเป็นต้น เมื่อเดินทางผ่านวัดผู้แต่งได้พรรณนาถึง พุทธประวัติ ซากก นรคและสวรรค์ ไปที่ละเรื่องที่ละตอนจนจบ โดยเรียงลำดับเรื่องจากภาพผาผนังพรรณนาไปที่ละภาพ ๆ อย่างละเอียดซึ่งในความเป็นจริงนางวันทองจะไม่มีเวลาหิวนิจพิจารณาภาพต่าง ๆ ที่ละภาพ จากการที่ผู้เขียนได้สัมผัสผู้แต่งโดยตรงได้ความว่า ต้องการให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่พรรณนาอย่างย่อ ๆ แก่ผู้อ่านที่ไม่สามารถอ่านเรื่องเหล่านี้ได้จากวรรณกรรมหรือวรรณคดีเรื่องยาว ๆ ได้

ตัวอย่างการพรรณนา เช่น

ภาพพาราธานินทรกนิลพิสด
พระสุทโธทนะกะศรัยเป็นฉัตรชัย
พระสิริมหามายามารศรี
พระโอรสที่รักจากอุทร
เมื่อประสูติคราวเสด็จพนาสัพพ
ประจักษ์แจ้งอัสสรย์กับนาค
ปทุมมาलयบานเบิกรองพระบาท
ในวันเพ็ญวิสาขะพรรณราย
ภาพพิมาย เมืองพามหาสวรรค์
นางฟ้าพ่อนรอนรำคานพำนอง
ทกทวยเทพเทวีศรีสวัสดิ์
บางโปรยทิพย์บุปผาสุมาลัย

เจริญจรสร์นรมย์สมสมัย
รมโพไทรของเหล่าชาวนคร
เป็นพระราชเทวีศรีสมุทร
นามกรสิทธาวรรดาชุกุมาร
ลุมพินีวันไกลเทวะหะสถาน
พระกุมารเสด็จเจดียงกราย
พระทรงยาครบัวแย้มกลีบชัชวาล
พระพ่ายชายพิรุณโชยโปรยละออง
ช่วยสร้างสรรคไวสมเสนอสอนอง
เป็นเนืองรองเริงรามาดำไกล
ประนมหัตถ์เห็นอยู่ใต้ไสว
ทั้งอินทรพรหมสมพระทัยไคเปรมปรกติ

เพราะรู้เห็นเป็นมนุษย์บุรุษคน
ทรงดับโลกโศกตรอนในโลกีย์

พระบิดาเรศแดงราชธรรมา
ภาพทเห็นแทนแหแลละลาน

ภาพลิตีตอสิตตาบส
ไคณผายหมายเขี่ยมเขื่อนราชา
ทองตามหลักลักษณามหาบุรุษ
ทำนายไวให้เห็นเป็นสำคัญ
ถ้าแม้นครองพรราชาสราชมบัติ
พระเคหาอาณภาพนแผไป
ภาพระองค์ทรงเพศบรรพชิต
เป็นอรหันต์อันเลิศเพราะละวาง
ประชาโลกรเห็นไคเป็นหลัก
พระเพียบพร้อมบุญโศกโพธิญาณ

จะไคตรัสเป็นพระชินศรี
หย่าช้อยู่ในชั้นธรรมา
เสด็จกลับคืนเขตประเทศสถาน
ฉลองการสมภพในภารา

บำเพ็ญพรตพิสัยอยู่ในป่า
เห็นกุมารราเลอเลิศประเสริฐครัน
บริสุทธิปลื้มเปรมเกษมสันต์
กุมารนันทนมีสองนัย
จะทรงศักดิ์จักรพรดิษยิ่งใหญ่
หว่าทวไทประเทศทุกทิศทาง
จะลางดูหมิ่นมารรายไหหายทาง
ไคสืบสร้างศาสนายูชานาน
เรื่องโกรธรักโลกหลงในสงสาร
จะประธานธรรมแทกเวไนย

ฉันท ขาวโล

การพรรณนาอย่างละเอียดละออนิมิตตลอดเรื่อง เช่น เมื่อผู้แต่งเขียนถึงตอนที่นางวันทองแต่งงาน
อยู่กับขุนช้างแล้ว ขุนแผนมาลักพาตัวนางวันทองไป ผู้แต่งได้พรรณนาถึงข้อความที่นางวันทองเขียน
หนังสือบอกแก่ขุนช้าง มีรายละเอียดว่า นางต้องไปกับขุนแผนเพราะไม่สามารถขัดขืนได้ ฉะนั้นจึง
ขอฝากฝังสมบัติพัสถานต่าง ๆ ที่นางเคยเป็นผู้ดูแลให้ขุนช้างเป็นผู้ดูแลให้คิด ซึ่งมีทั้งนก สัตว์สองเท้า
สัตว์สี่เท้า ต้นไม้ดอกไม้ และแมลงกระทั่งผักสวนครัว จุดประสงค์ของผู้แต่งก็คือ ต้องการให้ความรู้
ในเรื่องที่กล่าวแก่ผู้อ่านโดยสอดแทรกความรู้เหล่านั้นไปอย่างไม่ขัดกับเหตุการณ์

ตัวอย่างการพรรณนา

เมื่อคืนนั้นขุนแผนเขาแค้นคลั่ง
อยู่ในห้องนอนซัดเสาหักทวน
เธอเงืองงาฟ้าฟันยืนดังทา
เป็นผู้หญิงกริ่งเกรงกลัวตาย

สะกดคนเขามานั่งจะสังหาร
ไคเรียกขานพอกันไม่เคลื่อนคลาย
จะเข่นฆ่าชู้ฉันทจนขวัญหาย
เขาย้อยยุคนกกายไปด้วยกัน

เครื่องประดับกับสไบในห้อง
 ที่เอาติดตัวไปในไพรวัน
 ช่วยบอกแกวกิริยาฉันทากอน
 จงภักดีไม้มทรากิน
 บอกคุณแม่เทพทองแม่ของพี่
 ขอกราบลาคลาไคลไซเอออวย
 ขอฝากแกวสาริกาทหน้าห้อง
 เช่าชวานาคหมเขาไฟ
 งามสร้อยคอกงคอรำพัน
 นกไนรัสซ่มพุ่มมอญชด
 นกกระทากาหาไวขางรว
 นกพิราบรวมกลุมอยู่ไกลทาง
 กรงกระต่ายตงเรียงเคียงเคียงกัน
 กรงกระรอร่วมไวไกลกระแด
 หงแกงกวางนางอายและอเห็น
 อักเปิดไถของชาสารพัน
 หกกระดางอ่างปลาอยหนาบาน
 ปลาเล็กเล็กเลี้ยงไวฉนไสล
 บางลอคเลี้ยวเอี้ยวตัวคิตตามดู
 หปลาใหญ่หางแดงแมลงภ
 ตะเพียนทองลงน้ำคลำคลอมา
 ปลาอุกดานดุกอยู่และเนื้อออน
 ปลาเกดแกวกบัสลาคสลิลาย

๑๑ ๗

มะกรุดมะนาวตะไกรใบแมงรัก
 กระจ่างกระโท่หอมกระเทียมที่ต่างพันธุ

ไวตาจหน้าแทนนองเป็นของขวัญ
 เชื้อตอกอับกับขึ้นได้ขายกิน
 อยู่แทนกันผ่นผอนอย่าผ่นผิน
 รักทรัพย์สินชื่อตรงไม่งงงวย
 บอกแม่ศรีประจันตแม่ฉนควย
 ถกฉกฉวยชอกชำจิ้งจำใจ
 เคยเร่ฉกฉนวนทองรองเสียงใส่
 หึงเขาใหญ่ในกรงอยู่เคียงกัน
 เคยกรกรกรกรกรกรแจจขัน
 เบญจวรรณกันไวไกลหอกกลาง
 นกกระต้วกรงตอขางหลอขาง
 เป็นเรือนรางริมคช่วยคแล
 กรงชะมดลคหลนทรานแตร
 อักถึงคางจอแจอญาแหงน
 นิมชนะหม่เม่นเนื้อสมัน
 หำรวรอบขอบคันทใหม่ฉน
 เรืองอาหารหาให้ไม่ลืมหง
 มั่นแหวกว้ายเวี่ยนวงพลวัน
 กระตักหุกระโคงหางกระโคตหน
 เป็นหม่มหุเวี่ยนว้ายหงชายขวา
 หงเทโพเทพาฟุ้งปลากราย
 นำเงินซ่อนหมอมมาปลาสวาย
 ตะโกกฉาวเคียงว้ายระหวางค
 กระจฉนผักโหระพาซาเสาะสร
 มะดุมมะคันทันสะเดามะเขือค

มะรุ้มมะระสะระแทนแลชิงชา

บวบพักแพ่งแตงน้ำเตากระเพราผักชี

ผักกูดผักกาดมะละกอกลิ้นเห็ด

ที่โหนดวางดางดากทำคั่น

มะแว้งมะอึกชะอมส้มชาอวยสุต

กระหล่ำปลีกลวยออยนบรอยพัน

เก็บขายเพื่อผู้คนไหญ่

ปลูกข้าวโพดถั่วมันมั่ว

ฉันท ข้าวิไล

นอกจากการเขียนอย่างละเอียดซึ่งเป็นการให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ และสะท้อนให้เห็นถึงอุปนิสัยของผู้แต่งแล้วผู้แต่งยังมีผลการเขียนที่ควรกล่าวถึงคือ มีการสอดแทรกความคิด ความเชื่อ และสิ่งที่น่าสนใจลงในวรรณกรรม เช่น ความเชื่อในเรื่องความฝัน เรื่องนรกสวรรค์ การปลูกต้นไม้ เสาชิงหาญและเรื่องของโหราศาสตร์ ตัวอย่าง

ความฝัน

ว่าเจ้าฝันฝันไฟไหม้มงหมอน

เป็นสังหรณ์ก่อนเภาเจ้ามั่งมี

ที่ไฟลามตามตัวเพราะผัวเภา

ความระทมทุกข์รอนแค้นใคร

.....

ฯลฯ

ทั้งนอนทั้งนั่งนบนี้

จะใช้กินก็ไปไม่เปลืองไป

จะไต่เตาตามหามาอยู่ไกล

ก็กลับคืนชื่นใจเมื่อเจอกัน

.....

นรกสวรรค์

ตามความคิดของผู้แต่งนผู้แต่งได้พรรณนาภาพของนรกและสวรรค์ไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน กล่าวคือในนรกก็เต็มไปด้วยสัตว์นรกซึ่งมีรูปร่างต่าง ๆ กันบ้างก็ถูกทรมานตามผลกรรมที่ตนได้สร้างไว้ ดังแต่ตรงยังมีชีวิตอยู่ ส่วนในเมืองสวรรค์ก็อุดมสมบูรณ์ไปด้วยอาหารทิพย์ พระพรหมไปด้วยสรรพสำเนียงแห่งดนตรี ดังตัวอย่างในคำกลอนเช่น

บางภูมิคัตติผาผานอนแผ่

ควานคืบไต่ไล่ทะลักควักทวาร

ยังใช้หอกขาวขาวทวารวับ

เพราะเวรกรรมทำไว้นั้นไม่ดี

.....

ฯลฯ

เอามัดแลเลื้อยขานาสงสาร

ยมบาลเก่งกลาไมปรานี

แทงส่วทับทิมไปมิให้หนี

โทษจึงมีตามมากมหนาไป

.....

และในสวรรค์ผู้แต่งพรรณนาว่า

มโหรีปี่พาทย์ระนาดสอง
โห่เพลิดเพลินเจริญรสด้วยบทกลอน
มีไตรสังข์สำเนียงเสียงเสนาะ
เทพเทวีเทวัญพรณราย

การปลูกต้นไม้เสี่ยงทาย
เมื่อวันจากผาภรณ์นอกรี
ดาสนะไพรทพทา

โหราศาสตร์
ฝ่ายคุณแมศรีประจันตทวันจิต
คมหยูกยาหาหมอมายังไร
จึงไปแจ้งขรัวตาจุฬวิเศษ
สารพัดขัดสนจนปัญญา
แม่พิมพ์นอกรีตทพทา
รูปเทียนที่เอามาบูชาครู

.....
ฝ่ายท่านขรัวตาจุฬวิเศษ
นั่งจิบยามตามฤกษ์ตามเวลา
ชะตาพอออกปลายโคโลลก
มีขำวันนั้นกลับกองหทัยไทย

บางส่งรองบางรับลวนอภัย
จับระบ่ำรำพอนกรกรรกราย
ไฟไฟเราะแวงกลมกล่อมด้วย
คุณเฉิดฉายทรงโฉมประโลมลาน
ฉันท ขำวิไล

ไปปลูกโพธิ์พินฐานกาลภายหลัง
ขอให้โพธิ์พินฐานสง่างาม

เห็นสตรีสุดคิจะแก้ไข
โรคใจไมเบาบางลงสร้างชา
โคเลาเหตุลของตัวท่านขรัวตา
ขอหลวงตาผูกดวงทำนายคุณ
จะสิ้นชาติขี้ขังหรือยังอยู่
ทั้งหมากพลูดวายกมกายพัง

ฯลฯ

เคยทำนายทายทักแนหนักหนา
ยามตรเ็นตรก็ว่าไม่เป็นไร
ต้องสบโชคชัยชนะจะยิ่งใหญ่
อย่าเชื่อคำใครใคร่ครนไม่จริง

ฉันท ขำวิไล

ถ้าการเขียนของแต่งเรื่องนิราห์ขุนช้างขุนแผนนั้นเขียนอย่างละเอียดลออทั้งในด้านความรู้
ทาง ๆ การพรรณนาถึงความรู้สึก สอดแทรกความคิด ความเชื่อและสิ่งที่น่าสนใจลงในวรรณกรรมหัวใจ
เนื้อเรื่องไม่น่าเบื่อหน่าย มีการหักเรื่องในบางโอกาสเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเห็นอก
เห็นใจตัวละคร เห็นความสมจริง และเป็นการช่วยผ่อนคลายความรู้สึกทาง ๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้อ่าน เช่น
ความรู้สึกสงสารวันทอง ความเกลียดชังแผนหรือขุนช้างซึ่งสะสมมาตั้งแต่คนโหดน้อยลงใดผู้แต่งจะหัก

เรื่องโดยการแต่งให้นางวันทองเป็นลมสลบไปเมื่อเล่าเรื่องของคนถึงตอนที่ขุนแผนกับพลายงามไปรบชนะที่เชียงใหม่ ว่า

วันทองเจ้าเลาเรื่องแต่เบื้องหลัง ประชาชนคนพึ่งอยู่ยังมี
นางเหนื่อยอ่อนจนใจไม่สมประดี ให้เสียสันอินทรีย์สลบไป
และเมื่อได้รับการพยาบาลจนไคล่แล้วจึงได้เล่าเรื่องของนางต่อไป
วันทองเจ้าเล่าสรวลไถ่สะลั่น สู้แข่งขันทมคอบขมหาย
นางล้มตาพยายามพองกาย เลาคความหลังทั้งหลายนั้นต่อไป
ฉันท ขำวิไล

3. แนวความคิดและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

แนวความคิด (Theme) หรือแกนของเรื่องและจุดมุ่งหมายในการแต่งนิราศเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้แต่งกล่าวว่า แกนของเรื่องคือต้องการให้เป็นการเล่าเรื่องและแสดงความรู้สึกของนางวันทองที่ต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวนางวันทองเอง

จุดมุ่งหมายในการแต่ง เพื่อเป็นอนุสรณ์ในรอบสองร้อยปีแห่งการเสียดังกรุงศรีอยุธยา และพระชนมายุพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมาบรรจบในปี พ.ศ. 2511

จุดมุ่งหมายในเนื้อเรื่อง ผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายหลายประการด้วยกันคือ

1. ต้องการให้ผู้อ่านที่ไม่มีความรู้เรื่องขุนช้างขุนแผนซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ทราบเรื่องขุนช้างขุนแผนอย่างละเอียดถี่ถ้วนจากนิราศขุนช้างขุนแผน ผู้แต่งกล่าวว่าในปัจจุบันคงจะไม่มีใครได้อ่านเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับจริงจนจบเท่าใดนัก ฉะนั้นการแต่งนิราศเรื่องนี้จะ เป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่ไม่มีเวลาอ่านขุนช้างขุนแผน
2. ต้องการให้ความรู้เรื่องธรรมชาติวิทยาแก่ผู้อ่าน
3. ต้องการสอนใจหญิงและชายให้มีความรอบคอบและตระหนักถึงความไม่แน่นอนในเรื่องของความรัก

4. ต้องการสอดแทรกพระธรรมคำสอนในพุทธศาสนาไว้เป็นเครื่องเตือนใจผู้อ่าน

4. คำคานาสนุทริยศาสตร์

- 4.1 การใช้คำและภาษาในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน มีดังนี้

4.1.1 คำที่เลือกสรรใช้

ศิลปะการใช้ถ้อยคำในวรรณกรรมประเภทร้อยกรองนั้นนับเป็นสุนทรียภาพที่สำคัญด้านหนึ่ง เสียงในภาษากวีมีข้อแตกต่างกับภาษาคนธรรมดา กล่าวคือ ภาษาคนธรรมดาที่ใช้พูดกันไม่มีกฎข้อบังคับว่าจะพูดออกเสียงอย่างไร ไม่ต้งคำนึงว่า เสียงที่เปล่งออกมาจะไพเราะหรือไม่ ส่วนภาษาในการประพันธ์ร้อยกรองมีกรอบหรือข้อบังคับตายตัว ดังที่เรียกกันว่าข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ เช่นบังคับจำนวนคำ สัมผัส เสียงสูงต่ำ เสียงสั้นยาวและเสียงหนักเบา ผู้แต่งมีสิทธิ์ที่จะตกแต่งภาษาให้ไพเราะสละสลวย และมีความประณีตเหตุที่ตกแต่งภาษาให้ไพเราะนี้เพราะกวีหรือผู้แต่งมีเจตนาที่จะเร้าผู้อ่านให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ (ประสิทธิ์ กาพย์กลอน, 2518: 10)...ร้อยกรองหรือบทกวีเป็นการแสดงความคิดที่คิดสุดออกมาด้วยภาษาที่ประณีต (ฉลาด บุญลอย, 2505: 20) จากการวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองเรื่องนิราศภูเขาช้างขุนแผน จะพบว่าผู้แต่งนิยมใช้ถ้อยคำที่ไพเราะสละสลวย และมีความประณีตอย่างเสมอกันเสมอไปตลอดทั้งเรื่อง ผู้แต่งสามารถเลือกสรรคำที่เข้าใจได้ง่าย ๆ มาใช้ได้เป็นอย่างดี ทำให้ผู้อ่านไม่มีปัญหาในเรื่องการไม่เข้าใจความหมายของคำ การเลือกสรรคำมีความเหมาะสมกับตัวละครและฉากของการทำความเข้าใจ เช่น

ภาพพระพทนต์พิพานสงสารแสน
หึงกะตริยภิกษุสงมอศเทวา
เขาแวดวงปลงธรรมสังเวช
พุทธองค์ยังทรงพระนิพพาน
พระเสด็จประทับดับขันธ
ในวันวิสาขะปฐมี

.....

ภาพชูชกชรากระยาจก
เมื่อนางเมื่อยมิตตาไหลคลาไคล
หวังพึ่งพระเวสสันดรองค์ดาบส
เฉาชูชกระหกระเหินออกเดินทาง

ทุกดาวแดนกันดารอาศุรหา
ต่างก็มาประณตบทมาลย์
ปรารภเหตุกนิหังของสังขาร
มัจจุรมารมีสิ้นทุกอินทรีย์
ณ กุสินาราบุรีศรี
พระชนม์แม่กสิปปลิวลงลีลา

ฯลฯ

.....

หลีกทรลักษณ์คนมักใหญ่
ไปหาหาซบไซ้มาในนาง
ขอไอรสคงไฉนขัดขวาง
มาถึงกลางป่าใหญ่ใกล้ศิรี
ฉันท ข้าวิไล

ลักษณะการใช้คำในนิราศขุนช้างขุนแผนส่วนใหญ่ผู้แต่งนิยมใช้คำเพื่อความเข้าใจและเป็นคำง่าย ๆ มากกว่าจะใช้ศัพท์ที่ยาก ๆ " ถ้าจะว่ากันในแง่ของการสื่อสาร ภาษาที่ง่ายกว่าย่อมได้เปรียบกว่าเพราะภาษาเป็นเหมือนพาหนะเครื่องยนตกลไก ซึ่งสื่อสารพาเอาความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์สะเทือนใจของเราไปยังคนอื่น เครื่องยนต์ที่ง่าย ๆ ไม่ขอลยอนซับซ้อนก็เป็นเครื่องที่ไต่ไต่ได้ง่ายและพันทาน ภาษาที่เช่นเดียวกัน ถ้าเป็นดอยที่ง่ายเลือกใช้คำที่เหมาะสมกับที่ของมัน เรียงลำดับส่วนหรือคำเหล่านี้ให้ประกอบกันเข้าไว้ จะไต่ผลดีกว่าใช้คำยาก ๆ เสียอีก (พระยาอนุมานราชธน, 2507: 40-41)

4.1.2 การใช้คำ คือการใช้คำคำเดียวกันที่มีความหมายอย่างเดียวกันเพื่อช่วยเน้นใจความ เช่น การใช้คำว่า "ภาพ" เพื่อช่วยเน้นให้ผู้อ่านมองเห็นว่าภาพต่าง ๆ นั้นมีมากมายรายเรียงอยู่ตามฝาผนัง เช่น

ภาพพระรถเมรีที่ริมฝั่ง
คนละฟากฝากลาเมื่อคลาไคล

กำสรดสังเฝ้ากำแพงปราศรัย
ฝากอาลัยรำไรทองหางกัน

ภาพธาราธารานรินทร์กบิลพัสดุ์
พระสุทโธทนะภักษีรีเป็นฉัตรชัย

เจริญจรสรีนรมย์สมสมัย
รมโพไพรของเหลาชาวนคร

ภาพพิมานเมืองพามหาสวรรค์
นางฟ้าพ่อนรอนรำตามทำนอง

ช่างสร้างสรรค์ไว้มสมเสนอนอง
เป็นเชิงร้องเรงรามาแต่ไกล

ภาพจิตรพระสีหธารประพาส์สวน
ตามความหมายลายลิตพิศดาร

ก็ครบถ้วนเรื่องราวที่กล่าวขาน
เทวทูตในสถานพนาไป

ภาพพระองค์ทรงเผยพระวิสูตร
เห็นโอสรวมหลับกับมารคา

บรรจงรุกแลเล็งเพ่งซ้ายขวา
โอฬิมพาพิทองพราจากลาไป

ภาพพระองค์ทรงอาชามักมณเฑียร
ชื่อแม่น้ำโนนนามหานที

แล้วเห็นหักขามท้าวารศิริ
และกัณยานันระตามพระองค์

หรือการซ้ำคำวาทเห็น เพื่อเน้นใจความและให้อ่านได้เห็นภาพของตัวละคร คือนางวันทองว่าใน
ขณะนั้นางเดินทางไปในนี้เนื่องจากกำลังอยู่ในระหว่างความทุกข์ระทมจึงมองเห็นธรรมชาติรอบข้าง
คนเศร้าหมองไปควย ตัวอย่างเช่น

เห็นเทพโศกพามาเป็นหมู่
ฉันท่าบ่ยากใจจรจรโลจ

เห็นสวาววายนจนเวียนหัว
แล้วผูกโศกโศกผางนางว

เห็นปลาเคววายเกลวจากลอค
จึงอาฆาตพาดพิดเขากัดกัน

เห็นปลาทรายวายนปะปนเพื่อน
ไม่ว่าบรณกลันชดักกวัดไกว

เห็นชะโคโศกหัวทกทก
ไหเรารอนนอนนั่งหงยืนเดิน

เห็นตะเพียนเวียนวายนหลายกระแ
เป็นก้งววนวายนวนวัง

เห็นตะโกกโศกเศร้าเจ้าตะโกก
หรือหมองมัวผัวพรากไปจากนาง

การซ้ำวลี คือการใช้วลีซ้ำ ๆ กันหลาย ๆ ครั้งเพื่อช่วยเน้นใจความและความรู้สึก
ต่าง ๆ ดังตัวอย่าง เช่น

ตางววยเรียงเคียงค้อยสลด
ไหสังหรณ์จะเห็นเป็นอย่างไร

เจ้าทอดตัวตามค้อยฝ้าง
ให้วไปมาหมกมุนอยวนวาย

ตัวเจ้าชูจแยงเขาแยงชน
ตางเห็นหกหนักกลางคองคา

ดูกลนเกลื่อนมากกลางทางน้ำไหล
ระวังภัยศุคโศกโศกทะยาน

ก็เหมือนฉันทวิตกระหกระเหิน
ไมเพลิกเพลิมผองใสจะไปมา

เจ้าผันแปรแลหาฆ่าหลัง
เหมือนฉันทนั่งนอนเศร้าเฝ้าวนเวียน

จะเป็นโรคอะไรให้หมองหมาง
เขาเรดิรางลิมหลังลิมวังวน

ฉันท ซ้ำวลี

ระทมรักหักเหไรภักไมหาย

ระทมทรวณฺหวนตะนึ่งถึงทุกวัน

จะคไครโหคลายพอพหลายแถว

จะคุดาวคุดวงตะวันเดือน

ระทมกายกรอมใจเฝ้าไฟฝัน

ระทวยอกระทกลั่นไห้เพื่อน

คุดแลวกไมคลายละม้ายเหมือน

มิใช่เพื่อนพิสวาสที่คลาดกลา

เหินจากเหมือนพรากไปจากกัน

เหินกเขาเคียงคุดแล้วคุดขึ้น

ไทนองนนาเหวฮูเอกา

คิดถึงวันรวมทองเสนหา

เมื่อยามเช้าเฝ้าชะเงวแลหาย

เมื่อยามเย็นเฝือกเย็นไมเห็นไคร

เมื่อยามกินเหมือนกลืนซึ่งกรวดกลบ

เมื่อยามนอนรอนใจเพราะไกลเซอ

เมื่อยามสายตึกหาน้ำตาไหล

เมื่อยามคำรำไห้ไมวายเลย

ในทรวงสับสนสรีระกายพอพหลายเออ

เมื่อไรเลยจะมาเห็นหน้ากัน

ฉันทน์ ขำวิไล

การเล่นคำ การเล่นคำในบทกลอนนับเป็นคุณลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของผู้แต่ง
(ข้อประยงค์, 2513: 119) ซึ่งแบ่งประเภทไว้ 2 ประการคือ

1. การเล่นคำตามบัญญัติบังคับ หมายถึงบทประพันธ์ที่ต้องประพันธ์ใหม่ด้วยคำ
เกี่ยวข้องกันตามที่โบราณได้วางกฎเกณฑ์ไว้แล้ว เช่นในกลบทหงส์คาบพวงแก้วมีดังนี้

โดยสนองนางนวลพัศตรพัศตรมองผิว

เจ้างามโฉมโฉมชื่นจิตจิตเจียนปลิว

ตุดังลิวลิวลอยเลื่อนเลื่อนสงคิน

ฯลฯ

2. การเล่นคำโดยไม่มีบัญญัติบังคับ หมายถึงผู้แต่งสามารถเล่นด้วยคำเอง
ไม่มีบัญญัติไว้ในแผนผังบังคับ โดยมุ่งหมายจะให้คำประพันธ์ตอนใดตอนหนึ่งเด่นชัดขึ้นและให้ความไพเราะ
จับใจยิ่งขึ้น ประโยชน์สำคัญที่สุดของมันได้แก่ทำให้เกิดความไพเราะ บางทีได้ความหมายที่กระชับด้วย

การเล่นคำในนิราศเรื่องขุนช้างขุนแผน ผู้แต่งนิยมเล่นคำทางความหมายมากกว่าการเล่นคำ
ทางคานเสียง ดังตัวอย่าง

เห็นนางอายคิดคล้ายเมื่ออายพักตร์
จะลืมรักแรกรักหักไม่ลง
แนนางอายเหมือนหมายจะอายดู
เจ้าอายหนานางเจ้าเอาเขารับ

แลเห็นนิมนนิมนางนิมนอย
เจ้าหนูนิมแลนางไม่วางตา

เห็นนางเห็นไม่เห็นเป็นพลายแก้ว
ถารเห็นเป็นตายจะตามไป
ไมรู้แห่งทางหายมิแลเห็น
เห็นจะลงเลยดับดับชีว

เห็นนกเงือกนกเงือกขึ้นชวักไขว
ฉันเงือกแก้วแควนกเงือกชวักไขว
อยู่ไกลเนตรเขตแดนสุดแดนรัก
กันแสงเสราเจ้าเขนไฉนวัน

เห็นสี่เสียดเสียดสี่เจ้าสี่เสียด
ใช้วาจาเสียดสี่ทราพัน
ฉันไกลเบียดเสียดสี่มีแต่เสรา
ทุกคืนคำร่ำหาควยวาลัย

เห็นเนื่อออนออนเหลือเจ้าเนื่อออน
เมื่อผัวพรากจากจรเนื่อออนครวญ
ฉันวิคคอรอนเนื่อออนเอ๋ย
หัวอกแสบเนื่อออนอนหทัย

ตอนแรกรักโลมเลาเผ่าเพลิงหลง
จิตพะวงวนวายยังอายกัน
หรือว่าอยู่เดียวดายแล้วอายฉัน
ฉันรำพันเหนื่อยกายจนอายใจ

เผ่าชะมอยแลชะมายเสาะสายหา
นางมวนหนานนิมนอยคอยเคียงนาง

พลับแลวแลหาอยู่แห่งไหน
ให้เห็นใจใดเห็นเช่นก่อนมา
จะเอือกยื่นเอียบเหยาเผ่าโหยหา
ไม่เห็นหนานานับลิ้นกปากลิ้น

กวกเทารไฉนชกกวกมาหา
ไฉนเห็นมารวมรักเผ่ากวกกัน
เหลือจะกวกแวงไกวไหลกลับหัน
เผ่ารำพันเพอรักกวกสองมือ

ไม่รังเกียจเสียดสี่เป็นสุขสันต์
เขาพบกันเสียดสี่เพราะดีใจ
ไม่เหมือนเจ้าสี่เสียดเขาสคไส
เมื่อหนาวใจใครจะเบียดเสียดสี่ทรวง

มาพักผอนเพาะพันธุ์แล้วผันผวน
เผ่ารณจวนเจิบจากจนอนใจ
แต่ก่อนเคยออกอนนอนอาศัย
ตอนไปใจจะอนสะทอนทรวง
ฉันท ขำวิไล

การเล่นสัมผัส รอยกรองแต่ละประเภทย่อมมีคุณลักษณะพิเศษและข้อบังคับแตกต่างกันออกไป สำหรับกลอนดีว่าสัมผัสเป็นเรื่องสำคัญโดยเฉพาะสัมผัสนอกซึ่งเป็นสัมผัสบังคับ และส่วนที่จะช่วยในบทกลอนไพเราะยิ่งขึ้นคือสัมผัสใน ซึ่งมีทั้งการสัมผัสสระและสัมผัสอักษร กลอนนิราศขุนช้างขุนแผน จัดไว้ว่าเป็นบทรอยกรองที่มีสัมผัสนอกหรือสัมผัสบังคับถูกต้องทุกบทและมีสัมผัสในแพรวพราว ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร ลักษณะการเล่นสัมผัสสัมผัสครบทุกแบบ กล่าวคือ

สัมผัสสระ ตัวอย่างเช่น

คำเทียบ คือ การสัมผัสสระเป็นคู่ ๆ 1 คู่ ตัวอย่าง เช่น

เห็นตะโกโลกโศกเสราเจาตะโก
หรือมองมัวผิวพรากไปจากนาง
เจ้าลอบเลื้อนเหมือนขามจ้ฉาเอย
ทุกหัวหนาไมวายลาหรือวาคน

จะเป็นโรคอะไรไหมมองหมาง
เขาเรดิรางลิมหลงลิมวังวน
เขาลาเลยรอนเรระเทระหน
ดองรอนรนรักรางเมื่อหางไป

ฉนนดรหมเลศนย
พอไคมีเมียเอมาผาก
มันเป็นเลหลวงรักไหหอกเมื่อง
ลิมคำมันสอวาวาไมพราก

จึงทนทนทนไสระคายเดื่อง
ไหเี้ยยบย่าท่ายากจนมากเรื่อง
จะปลดเปลืองปลิดิยามาอำพราง
มิกระดากปากชายนีหลายอยาง

ผายดิฉนวันทองคองสะคง
ไโรเอยไโรไหนอพอลกชาย
แล้วโลมลบจบลกดวยความรัก
กตณุรคารคณคน

เรื่องจะยูงยาวไหญจิตใจหาย
จะกอกรรมท่ารายไหรอนรน
เสนหนกรกแมจนหมงหมน
มีเลียรางแตงคนเป็นคำวา

บทกลอน 1 บท

ฉันท ขำวิไล

คำเทียบเคียง คือการสัมผัสสระเคียงกัน 3 คำเช่น

มาแยงเมียเสียมิศรคิดยุหย
พดสับปรบรบคำเป็นสำคัญ

คอยรังแกกวารวาจรวาจนนัน
ไหทรงธรรมกริวไกรธลงโหะเรา

กลางคองคาสาธเรศ
อีกแค้นแค้นแดนดินถิ่นของไทย

ลาขอบเขตโชคเขินเนินไศล
ก็หวังโยนยู่ยั้งจริงจริงเจียว

เฮ้ยอำมาตย์มั่งแรงเร็วเร็วหว่า
ต่างบังคับมกมหนารับตลาดไกล

ตามพอแผ่ลูกมาอย่าช้าใด
แล้วเลาะลัดตัดไปในทันที
ฉันท ข้าวิไล

คำทบทวน คือ การสัมผัสสระเป็นคู่ ๆ 2 คู่ การเล่นสัมผัสลักษณะที่พบมากในงานร้อยกรองเรื่อง

นิราศขุนช้างขุนแผน ตัวอย่างเช่น
ที่สวนในไมคอกการะตาศ

ลัดตบขยพทศาทราชพฤกษา

ขบการะเกดพิภพกรณินการ์
ชัยพฤกษ์บานเย็นเบญจมาศมหาหงส์
ยี่สิบสายหยดพุดตานบานขึ้นบานบุรี

จำปีป้าจำปาสารภี
สร้อยระย้ากาหลงชงโคเข็มเศรษฐี
เชียวกระแตราศรีไทย

พลางเล่นเช่นลิงกะลวณ
พลางรองตอบขอบใจไถมาหา

ให้ตัวน้องหมองหม่นเป็นมลทิน
พอเห็นหน้าว่าเอาเผาศิณ

ฝ้ายฉิฉินวันทองทองฝั้นราย
คอยพลิกฟื้นต้นตัวรู้สึกคน

เหมือนนอนหลับกระสับกระส่ายแสงชน
ยังฝันเมื่อยเหนื่อยสกลทั่วกายา

คราที่นั้นขุนแผนแสนพิโรธ
จงหันหน้ามานท้อใจ

เจ้าซึ่งโกรธแกลงทำจำไม่ได้
ไซ้ทะโมนโจรไพรอันธพาล

ฉันท ข้าวิไล

คำแทรก ก. เคียง คือ การสัมผัสสระ แต่คำอื่นแทรกหนึ่งคำ ตัวอย่างเช่น

ลูกก็เสราเลาเรื่องแด่เบื้องหลัง
จึงอาฆาตคิดฆ่าไคลงก่อ

ฉันท แค้นเคืองใจเขาไปพอ
ประคิประคองเรื่องราวเล่าให้ฟัง

แม่ห้องประศรีส่งแล้วพาหลาน
พลาขางมน้อยคอยกำหนดเผาจตุร

กลับเมืองวาญจันกล่อมเกล้าทุกเข้าคำ
เจ้าเชื่อคำคุณยาสารพัน

ในวันหนึ่งพลาขางน้อยคอยอนชา
ไปหาพ่อขอทำราชการ

เผ่าจะอนวอนลามะตาทหลาน
ถาโปรคปรานประทานโทษที่เป็นมา

เมื่อเติบโตใหญ่โตเหมือนเป็นเพื่อนคน
ถววยคว่ตองคโคตรงโปรค

ทั้งพลูกสองคนคลุกกัน
ประทานโทษทุกขรอนคอยผอนผัน

เห็นปลาหลดลดเลี้ยวเที่ยวเลาะลัก
คงจะรางหางคเขาอยู่ไกล

โบกสะบัดไปหาแหล่งอาศัย
ตองอาลัยเรอนสัจจมา

พอเห็นโพธิ์โอกระไรจิตใจหาย
ตนก็เจ้าเศร้าสิ้นในวิญญา

โพธิ์พ้อพลาขไบพรากจากสาขา
หลังน้ำตาต้อกถววยตกใจ

พี่สายทองรองไห้เขาไปขอ
จะตีตาวากันนั้นฉันใด

โปรคตรงรอนแมชาคอยปราศรัย
กลองไมโอนออนลงผอนตาม

ขอโทษชาหนานองวันทองเอย
ถาแผนเจ้าของในใจรำคาญ

โคกลาวเลยลงลำที่คำขาน
พวอนวานอยาวาเป็นบาบ
ฉันท์ ขำวิไล

คำแทรกเอก คือสระสัมผัสคู่แต่มีคำอื่นแทรกกลางสองคำ ตัวอย่างเช่น

เพราะขุนช้างสร้างเรื่องให้เคืองเขย
ให้พระองค์ทรงพิโรธลงโทษทัณฑ์

ใส่ร้ายเลนแล้วคิดคอยบิดผัน
ขุนแผนนั้นเหลืออกจึงทดแทน

ถึงทิมดาบเค็มมองค้อยของข้าง
ผูกพามาพลันในทันใด

อีกหมู่ไม่มีผลในคนเฝ้า
ทุเรียนมังคุดละมุนค้มซื้อตั้ง

เห็นขุนนางเนื่องแน่นท่งน้อยใหญ่
เอาใบบอกออกให้ทราบใจความ

โคปลูกทางสร้างเหยาอยู่ตามหลัง
ข้ามะเรียงฝรั่งกลางสาตเงาะพุทรา
ฉันท ข้าวิไล

คำคู่
สัมผัสอักษร จากการศึกษพบว่ากลอนนิราศขุนช้างขุนแผนมีสัมผัสอักษรครบทุกแบบ คือ
คือสัมผัสพยัญชนะ 1 คู่เคียงกัน เช่น
ไหว่นทองนองเงาจงเขาโบสถ์
ชายผ้าเหลืองเรื่องอรามาจบัใจ
ขุนแผนผืนโพเขาเอามือสอด
บางกิ่งางดางอาชากรรไกร

โคปราโมทย์มาตามความเลื่อมใส
ดีหรือไม่ว่าจันปารามภัก

หลายงามกอดกายแมช่วยแก้ไข
เอายาหอมหยอดให้ไฉนไฉน

ประชาชนคนค้อยคืบคืบ
สังสารเมว้นทองหมองหทัย

พระไวยฟังคืบแค้นแสนชานา
อยากแลเนื้อเกลือกทาให้กากิน

หยินนั่งฟังเรื่องแล้วร้องไห้
ว่าเห็นอกเห็นใจเจ้าจริงจริง

ออช่างมาอดคอกทั้งคหรีน
อยากทบทองให้ดินลงเดยยัน
ฉันท ข้าวิไล

คำเทียมคู่ คือสัมผัสพยัญชนะเคียงกัน 3 คำ ตัวอย่างเช่น

บราลมียอค้อยอกไก
พระพายพัดกระพือพามาพะงิง

กระตังใหญ่ณอยฟังอยู่กรงกรัง
เสียงไววังเวงเป็นเพลงเพลิน

ประกบกับค้อยอมเป็นชุ่มชอก
เทวปรองรับบ่อนับนาน

ประดิษฐ์คอกดวงไวไคแทนฐาน
มีขันชานเชิงไวโคบูชา

แสนโศกเศร้าเข้าเย็นไม่เห็นหน้า
จะวาวว้างกลางป่าซากยอม

โมโหเห็นหนัเห็นเข้าพันมาน
ถึงชั้นสองมองเห็นความเป็นไป

หลังน้ำตาอาลัยจนผายผอม
สัจจะอมอดกลืนพรตนา

ด้วยควักความความยังจำใด
เคยอยู่ไกลแล้วกลับมาลับกัน

ฉันท ข้าวิไล

คำเทียบรถ คือการสัมผัสอักษรเคียงกัน 4 ตัว ลักษณะการสัมผัสอักษรแบบนี้พบได้มากในนิราศเรื่อง

ตัวอย่าง

อนางพั้งเพนพานผานมาไค
มามีคมนเมวมั่นจนมีนมัว

เหี่ยวรกลืออาละวาดโรคขาดหัว
เมื่อไคตัวข้างตอชื่ออพลาย

ไมค้อยางนางสีดาพญายักษ์
ยังปิดปิดป้องครองตัวดี

มันลอบลักลัดป่าแล้วพาหนี
อันน้องน้าหน้าเนื้อใจเลื้อดำ

ก็เลहनคนควาคอยหาเหยื่อ
เชือกนียากปากขาวครวจะครอง

ไทเชื้องเชื้อพาชั่วจนมัวหมอง
ขออย่าต้องมีท้าวเช่นชาวลือ

พอไคฤกษ์เบิกหลาฟ้าเปรียงเปรียง
หงมีดเมฆมัวมนฝนพรำพรำ

สนั่นเสียงเพียงพื้นจะพลิกคว่ำ
ทวยหนองคลองน้ำก้นองไป

แล้วถามวาวันทองอุยทองไท
จับฟ้าพื้นอินกรายเขาหอกลาง

เมื่อแจ้งใจจคงคอยของยาง
แลสว่างแวมไวอยู่ในเรือน

ทองยังยั้งยอนขอกในยามยาก
ไม่มีสุขทุกขทนเวทนา

ความลำบากแสนทนหนักหนา
เฝ้าพันผูกผูกยาเพราะหวังโย

ฉันท ข้าวิไล

คำเหี่ยมรด คือคำที่สัมผัสอักษรเดียวกัน 5 คำ การสัมผัสอักษรแบบนี้จะพบมากพอ ๆ กับคำเหี่ยมรด
ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นความสามารถในการเล่นอักษรเป็นอย่างยิ่ง เช่น
เห็นปลาตกใจในปลาคอก เจ้ามทุกขเวทนานาส่งสาร
กระตุกกระตัก โศคนคตวญเคียดกาล ถูกเขมลาญพราศูกตองอยู่เดียว

มามักมนเมามันจนเมามัว
คุดะคือ เคนควงคังควาหา

เมื่อใดตัวข้างตอชื่ออพลาย
ไม่ทางที่ยาจะหาหาย

พลาขงามนอยศรอยเสราเจออนยา
ยาหาวเรอเออหาจะพาไป

อยากพบหน้าพอนุนนอยไทน
แล้วลบหลังลับไหลทั้งสองรา
ฉันท ข้าวิไล

คำทบทวน คือสัมผัสอักษรเดียวกัน 2 คำ เช่น
ฉน่อยอญคพรากไปจากอก
เผาละเมอเพอพร้าทกข่ายาม

ตองวิตกตามไปเทียวไถถาม
จะโหมทรามชวคเซเพราะเอกา

ไคเลียงข้างสร้างหอรอหาผิว
แม่เศษฐัมข้างช่วยจัดแจง

หอเกากลับไม่มั่นมั่นไม่แข็ง
ก็ควรแบ่งฉันทบางหรืออย่างไร

ขุนแผนช้วนชมพนมพนัส
ประโลมเลาเขายวนชักชวนกัน

ทั้งฝูงสัตว์เก้งกวางกลางไพรสนัถ
ตามเชิงชันชิดชิดชมคารมชาย

เดี๋ยวจับโนนจับนี้ไม่มีหลัก
จะเลาถือชื่อชัวหัวพารา

เป็นคนรักรอนเร่เทียวเหหา
ตองกมหนาหน่นายเพราะอายุใจ

กรณฝักฝักสั่งเสียแก่เมียแล้ว
จะขกไปตอกรเขารอนราญ

ทั้งลูกพองผองแฉวพรมทวยหาญ
บางโหรงกองกังวานลวนชาญชัย
ฉันท ข้าวิไล

คำแทรกคู่ คือสัมผัสพยัญชนะ 1 คู่ แต่มีคำอื่นแทรกหนึ่งคำ ตัวอย่างเช่น
 เจ้าคารมชมเลนเช่นบุพผา พอลวงรูางโรยราก็ลาดอย
 ห่านวายวิวาทหิชาดลอย นับยรอยดังพันเนกนมา

ศรีประจันนนิจิตกิดละโมนุ มีความโลภรางฤทธิดินสัย
 อันยายสายยากลอยก็เป็นใจ ตองบงคับปริบไมเพระไมดี

เเนเาเี้ยวตะกมเป็นคันไชด แลลีวเลอสลับริบแงสี
 เคียงเคียงคนชอบขมพเชตกรเ เหมือนฉากทเยยนวไหเลินคา
 ฉนท์ ชำวิลเ

คำแทรกกรด คือการสัมผัสพยัญชนะเดียวกัน 2 คำ แต่มีคำอื่นแทรก 2 คำ เช่น
 ไคเลยงคอยกันจนทรรกแก กิมเคสุขกายหายหมนไม
 จนลวงมาสิบกวาปเมไมเคร จะคิดเจไคดามเนเือความกัน

พอมเรางแงซอรองคอวา หดคายหมารวมหมอยหนาหลง
 กุคนเคิยวเจิยวหวามาประดัง ขอผาคฝังวเกอนคูคอนปลาย

สายชนแนแนสภาพกมกราบแม กิสุดแเทเนงามตามประสงค
 รูวิชารกษาตวเหือช่อตรง เป็นชายชาคิอาจองคงไคี

ฉนท์ ชำวิลเ

4.1.3 การใช้คำกระชับและความหมายเด่นชัด

ในนิราศขุนช้างขุนแผนนี้พบว่าผู้แต่งสามารถใช้คำที่กระชับและให้ความหมาย
 เด่นชัด ไม่มัวหมองจนกระทั่งเรียกว่ากลอนพาไปแมแต่บทเกี่ยวกับการเรียงลำดับคำถูกต้องและชัดเจน
 มีความสละสลวยทุกบททุกตอน เหตุที่ผู้แต่งมีความสามารถที่จะเลือกคำที่มีความหมายและมีเนื้อความ
 กระชับนี้เอง จึงทำให้การดำเนินเรื่อง ไม่ล่าช้าหรือเย็นเยื่อไป สามารถเก็บใจความและเหตุการณ์
 ในเรื่องขุนช้างขุนแผนได้ครบทั้งหมด จะยกตัวอย่างประกอบ เช่น

ปลายงามน้อยศรียศราเจ้าอนชา
 ยาวาวเรอเออยาจะพาไป
 ครนรุ่งแสงส่องรองส่งขาว
 หงพิ้งแสงแตงน้ำเตาจงเอามา
 ไผ่ผกช่างวางขึ้นสัปคับ
 แลวตักทุ่งมุงมากกว่าสองวัน
 มาทบทับเผยพบขุนแผน
 เห็นปลายงามตามยาดามว่าใคร
 แมทองประศรีว่านลูกของเจ้า
 ขุนแผนสอตกอดลูกอยู่ลูกกลน

อยากรพหนาทพทูนนอญไเหน
 แลวอุบลหลังหลับไหลทั้งสองรา
 ไผ่เตรียมขาวของกูดายอูชา
 อักหมากพลูปลาสารพัน
 หมอควาญขับเขาทางตางผายผัน
 ถึงอยู่ธยาพากันรับครรรไล
 ตางศรียาแสนไศกานำตาไหล
 นารักใครตามแบบคณแบบยล
 แดลงเลาความหลังตงแตคน
 เจ้าทุกขทรมานมานานครัน

ฉันท ข้าวิไล

จะเห็นได้ว่าถ้อยคำที่ใช้ในแต่ละวรรคเป็นคำง่าย ๆ และมีความไพเราะ การดำเนินเรื่อง
 ไม่ลาซา แต่ละคำแต่ละความให้ความหมายเด่นชัด ทำให้เข้าใจได้ง่าย จากตัวอย่างที่จะนำมาเสนอ
 ต่อไปนี้จะเห็นลักษณะต่าง ๆ ทั้งที่กล่าวมาอย่างชัดเจนทุกด้านทั้งการใช้คำและความไต่กระชับ คำเนิน
 เรืองรวดเร็ว

คราที่นั้นขุนแผนแสนมองแผว
 จนนึกวันทองทองขึ้นมา
 แต่เป็นทุกข์ททางระหว่างตลอด
 หงมดหมอหยูกยาหันหาใคร
 ขุนแผนคิดขึ้นไคพาไปหา
 ทานหงสองครองพิจิตรน้ำใจดี

กล่าวถึงแกวกิริยาลาขุนช้าง
 ไปธานีกรุงศรีอยุธยา

ชนะศึกสิ้นแล้วแรมอยู่ป่า
 ตางยินดีปรีดาผาสกใจ
 จะไมรอดชีว่าอยู่ป่าใหญ่
 ต้องล่าบากยากไรในพงพี
 พระพิจิตรบุษบา มารศรี
 เขาพึ่งบุญบารมีด้วยเมตตา
 เจ้าหลบกลางหนคนพนเป็นชา
 เทยวชายคาครองตัวว่าผัวมี

จะเห็นได้ว่าคำกลอนที่ผู้เขียนไดยกมาเป็นตัวอย่างประกอบนั้นมีความกระชับ ความหมาย
 เด่นชัดและง่ายต่อการเข้าใจ ผู้แต่งพรรณนาเนื้อเรื่องไครวดเร็วจากวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน

พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ซึ่งได้พรรณนาเหตุการณ์ทั้งสองตอนนี้อย่างละเอียดความยาวหลาย
คำกลอน มีบทสนทนาโต้ตอบกันระหว่างตัวละคร แต่ผู้แต่งก็สามารถใช้คำกลอนเพียงไม่กี่บทในการเก็บ
ใจความตามเนื้อเรื่องเดิมมาพรรณนา หรือจากตัวอย่างต่อไปนี้จะเห็นลักษณะที่กล่าวมาได้ชัดเจน
ยิ่งขึ้น

วันทองเจ้าเฝ้าสร้อยไศกสะอื้น
นางลืมหายาขามพองกาย
วาขุนแผนพลายงามทรามสวาท
พระพันวษาชื่นชมสมพระทัย
ทรงตั้งขุนแผนผู้ยิ่งใหญ่
ให้ไปรั้งเมืองด่านกาญจนบุรี
เจ้าลูกชายพลายงามทรามสวาท
อันเจ้าเมืองเชียงใหม่ใจพาล
นางสร้อยทองต้องพระทัยไวแสงสม
แมลลสาวเจ้าเชียงใหม่ที่ใดมา
ไต่พันผูกปลุกรักเป็นหลักแหล่ง
เพราะอายุพลายชายชาติชาญสงคราม
ขุนแผนทูลความตามเงื่อนไข
เคยฟังพาพระพิຈิตร์ผู้ใจดี
ก็หมายมั่นกันไว้จะไต่แดง
ขอพระองค์ทรงทราบพระบาท
ฝ่ายพระองค์ทรงภพตบพระหัตถ์
อายหมั้นไวไต่เมียไม่สำคัญ
มันก็มีศักดิ์และทรัพย์สิน
บอกพระพิຈิตร์บุษบาลงมาไว

สู้แข่งขันชื่นชมคอยชมหาย
เลาความหลังทั้งหลายนั้นต่อไป
มาเฝ้าเบื้องบรมบาทยังกรุงใหญ่
อายพอลูกเกรียงไกรปราบไพร่
เป็นพระสรินทรดาโชยดั่งไกรสีห์
ความชอบมีมากมายหลายประการ
เป็นจมนไวยวราวดวยอาจหาญ
ทรงประทานอภัยโทษโปรดเมตตา
เป็นสนมทสนิธิเสนาหา
คือสร้อยฟ้าขอไวให้พลายงาม
จะตบแต่งตามเกียรติไม่เหยียดหยาม
ก็ขึ้นชื่อลือนามทั่วธานี
ว่าหมั้นไวไปทั้พิกลกลับมา
ไต่สุขขอบุตรีศรีมาลา
ฟังจะแจ้งวันไปในไมช้า
เพราะเกรงว่าจะมีเรื่องขุนเคืองกัน
มันเร็วจัดเร็วจริงดังจักรผัน
จะสองสามสนั่นเป็นฉันท
ดั่งเลี้ยงดอยกินดวยกันไต่
แล้วเร่งให้จัดการงานวิวาห์

ฉันท ข้าวิไล

การใช้ชื่อย่อคำง่าย ๆ ที่มีความกระชับเป็นลักษณะเด่น เช่น เกี่ยวกับการเล่นคำ เล่นสัมผัส
ซึ่งเป็นลักษณะที่เด่นประการหนึ่งของนิราศเรื่องนี้ จากตัวอย่างที่ยกมาจะเห็นได้ว่าทำให้เรื่อง

ไม่ว่าเป้าหมาย ทั้งเกิดความเข้าใจในเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งนิยมใช้คำง่าย ๆ และสามารถ
ถ่ายทอดความรู้สึกได้อีกด้วย ตัวอย่างเช่น

โอตาเอะเคยคุรุในรูป
มีสี่สนเสื่อมพราหมบางงามจน
มีภูเขาตาสาคเรศ
สะพริบพรอมพฤษภันธอันอุดม

โอหะเอะเคยพังตางตางเสียง
เสียงที่เย็นเยือกเย็นเจรจา
เสียงดนตรีปี่พาทย์ระนาดทอง
เสียงแตรสังข์แว้งเวงทุกคืนวัน
ดังแต่จะไกลไปสุดเสียง
เสียงโศกรักไฟเราะเพราะอย่างไร

โอนาสาสูกกลืนประหินทิพย์
เคยหอมรินขึ้นอร่าเป็นอาฉิม
มีไคเค็คไคคมชมบุปผา
อันโลกนันทนาอาหาร

โอชีวหาตราชิมจนอิมหนา
ทั้งหวานคาวคราวลิ้มสำราญใจ
จะลาโลกลาสรไปหมดแล้ว
ต้องเห็นทางรางวัลไม่กลับมา

โอกายเอะเคยอูร์สัมผัส
จะรู้สึกอย่างไรก็ไม่มี

บางพิชุปสวเสราบางยาวหยอน
มีภาพหลอนภาพลวงไฟทรวงตรม
พนาเวศหิมวันต์ผสนผสม
นานนิมยนิคมีนานา

ทั้งสำเนียงเสียงสัตว์นาหรรษา
เสียงมายาพาหลงใหลงงัน
ตะโพนกลองกองกึกเกษมสันต์
เสียงเพลงพรอรองกันสนั่นไป
แมแต่เพียงเสียงสังเคยปราศรัย
ถึงภูกองรองไปมิไคยนิ

จะลอยลิบลับไปมิไคกลืน
เมื่อกายสิ้นไกลสีกกลืนกำจร
ขึ้นนาศาตราหวังเหมือนดังก่อน
ให้เราจรจากกลืนสู่ถิ่นไกล

ก็เลิกล้ำต่างรสให้สดใส
ทุกวันใดเอมโอชโภชนา
มีผองแผ้วพาใจให้หวานหา
อันภักษาสุดสิ้นหมดยินดี

มาวิบัติแยกย้ายกลายเป็นผี
เหมือนไม้ที่ทับถมลงจมดิน

ชีวิตฉันวันทองต้องขึงยา
เพื่อทุกคนไต่ยลและไต่ยล

จึงเล่าฝากฝังไว้ให้วิล
มันก็สิ้นสุดลงที่ตรงตาย

ฉันท์ ขำวิไล

การพรรณนาเพื่อแสดงออกถึงความรู้สึกต่าง ๆ ของผู้แต่งด้วยการถ่ายทอดใจออกมาเป็นความรู้สึกของตัวละครนั้นผู้แต่งมีความสามารถถ่ายทอดได้เป็นอย่างดี จากการสัมภาษณ์ผู้แต่งกล่าวว่าในขณะที่ประพันธ์เรื่องนิราศขุนช้างขุนแผนนั้น ผู้แต่งต้องทอดใจของตนเองให้เป็นไปตามเนื้อเรื่องทอดอารมณ์ของตนเองเป็นตัวละครแต่ละตัวสมมุติว่าเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นกับตนเอง จะเกิดความรู้สึกอย่างไร ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การพรรณนาในเรื่องเป็นไปอย่างสมจริง

4.1.4 การใช้คำเลียนเสียง

การใช้คำเลียนเสียงเป็นวิธีหนึ่งช่วยให้คำประพันธ์มีความไพเราะ ช่วยให้ผู้อ่านไต่ยลถึงเสียงและเห็นภาพที่ผู้แต่งพรรณนา ผู้แต่งนิราศขุนช้างขุนแผนนิยมที่จะสอดแทรกคำเลียนเสียงไว้ในบทชมธรรมชาติ คำที่ใช้ก็นิยมใช้คำง่าย ๆ ซึ่งให้ภาพพจน์และแสดงอารมณ์ได้ดี เช่น

เห็นนกเปลาเปลาเปลี่ยตัวเดียวโดด ๆ จับที่ไต่ยลข้างไม้ในไพรสลับ

เหมือนฉันเฝ้าเปลาเปลาเปลี่ยเช่นเดียวกัน

เสียงค่อยตืดตืดตืดตืดตืด

มีหูเห็นจะเป็นหรือไปตาย

เสียงถอนทองรองปจจจจจจ

เจ้าโอดโอยโหยหวนคร่ำครวญคราง

เห็นนกเขาเจ้าขันรำพัน

ฉันชานุกอยากทจากไป

เสียงนกขลุ่ยพังเสียงดังโคง

อภิมยสมหวังมิยังขึ้น

นกระหัดตำมารอท่า

เหมือนน้องพราจากพทววัน

เสียงกาเหว่ากาเหว่ากาเหว่าแวว

ฉันครวญอยู่หลังหลังน้ำตา

กำศรวลคล้ายโศกอยู่เดียวดาย

เจ้าบินหนีคนางไปทางหาย

เหมือนพอฟลายรางทองจากนงนาง

ฉันก็แวกกกกเหมือนนกราง

ฉันเห็นทางโหยหนกังวลใจ

จยกรจยกรจยกรจยกร

คุเทาไรไม่รับไม้กลับคืน

กะโคงโคงโคงโคงโคง

เหมือนซัดซัดซัดซัดแล้วจากกัน

รองถัดถัดถัดถัด

รอทากันรันทททททท

อยู่แฉวแฉวจับใจอาลัยหา

เหมือนดังกาเหวารองอยู่กองไฟ

เห็นคลั่งโคลงคลอนหัวจนตัวโกง
 นกผุพราจากคลั่งโคลงไป
 เห็นทั้งหูกทิดหือมื่อฟ้อง
 เจาที่คทือหรือเจาเฝ้ารำพัน

เห็นนกการองกาซากักถาว
 ถึงแมวมวทรามวัยเจาไคพัง

นกกะปุกพุดจอนคอปุด
 มาจากกัวันหนึ่งเหมือนครึ่งปี
 แลวเคินจอนมองเมียงเสียงดังปด

หงผาผอนพล้วนพันกันยุง
 เสียงผัวะผัวะโผงโผงเรือโคลงเคลง

ร้องคลั่งโคลงคลั่งโคลงเป็นกำไซ
 จันรำไห่หอบโคลงอยู่หงพิ
 พังเสียงร้องซื่อซื่ออีกเห็น
 เมื่อถามกันกับทั้งทศไมพุดจา

ช่วยส่งข่าวขอความตามทสี่ง
 พัดตามหลังมารับกลับคืนไป

เหมือนพุดเพอพรำรำจ
 ไม่ว่จะปดพุดคนเคียว
 มีกลืนบดสัดเลนข้างเหม็นเขียว

ฯลฯ

ถูกวัดผลุงฝนโผนโผนเขาเผง
 เก่งตอเก่งกอดรัดสะบัดกัน

จันท์ ขำวิไล

การเล่นเสียงธรรมชาติในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้ ผู้แต่งสอดแทรกไว้อย่างดี
 ไม่ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าเป็นจริงหรือไม่สมจริงแต่อย่างใด และเมื่อประกอบกับความสามารถในด้านการ
 พรรณนาที่เด่น จึงทำให้การเล่นเสียงธรรมชาติในวรรณกรรมเรื่องนี้มีความไพเราะเพิ่มมากขึ้น
 ตามไปด้วย

4.1.5 การใช้คำแผลง

การใช้คำแผลงในบทประพันธ์ประเภทร้อยกรองนั้น ผู้แต่งสามารถนำมาใช้ได้โดย
 ไม่ถือว่าเป็นการใช้คำผิดหรือใช้คำไม่เหมาะสม การใช้คำแผลงเป็นกวียานุโลมเพราะผู้แต่งอาจจะ
 ต้องการส่งสัมผัสไปยังคำอื่น หรือต้องการแผลงเพื่อใช้เป็นคำรับสัมผัส นอกจากการใช้คำแผลงจะ
 ช่วยให้เกิดความสละสลวยในการรับหรือส่งสัมผัสแล้ว ยังช่วยให้คำใหม่ ๆ มาใช้ในบทประพันธ์อีกด้วย
 เช่น

อาโจมวิมลพวง

มาเลศ เรียมเอ๋ย

คำว่า มาเลศ แผลงมาจากคำว่า มาลา เป็นต้น นิราศขุนช้างขุนแผนมีการใช้คำแผลง

อยู่บาง เหาที่ปรากฏ เช่น

อนิจจาโอวาทนทองเอ๋ย
เหียวระหกระเหินเดินเซโซ

จะละเลยลับชานาโด
ยืนยงโยยกเขยอเก้ง

ฉันท ขำวิไล

คำว่า อนาโด แผลงมาจาก อนา เพื่อจะให้สัมผัสกับคำทายวรรคบาทโทในบท,
ก่อนนี้ซึ่งลงท่ายไวดวยคำว่า โซ และคำว่า ยักเย ก็แผลงมาจากคำว่า ยักแ เพื่อให้สัมผัส
กับคำว่า เก้ง

4.1.6 การอุปมาอุปไมย

การอุปมาอุปไมยหรือการเปรียบเทียบ เป็นการใช้สำนวนโวหารเปรียบเทียบเพื่อช่วยให้
เกิดความรู้สึกตามคำเปรียบ หรือเกิดความเห็นความเข้าใจในสิ่งที่ผู้แต่งนำมาพรรณนาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น
วรรณกรรมเรื่องนิราศขุนช้างขุนแผนนี้ ผู้แต่งไม่นิยมใช้การอุปมาอุปไมยมากนัก ลักษณะการอุปมาอุปไมย
ที่ปรากฏ มีดังนี้

การเปรียบเทียบโดยตรง คือการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่าเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยการเอาสิ่งของ
หรือการกระทำสองอย่างมาเปรียบเทียบกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่ายและชัดเจน การเปรียบเทียบ
แบบนี้พบเพียงครั้งเดียวในวรรณกรรม คือการเปรียบเทียบนกกซึ่งต้องเรอเนื้อหาที่พักพิงเหมือนกับนาง
วันทองซึ่งต้องเรอเร่าที่พักพิงกายและใจเพื่อรอการกลับมาของขุนแผน ดังคำกลอนที่คัดตอนมานี้

กว่าจะพบพบเพต้องเรอ
จะจับไม้ไกลตอรอเวลา

เหมือนนกรรอนเรกลางเวหา
โถมดลารั่วปีกเกรงหลักตอ

อธิพาน

คือการกล่าวเปรียบเทียบที่เกินความจริง แต่หาพิจารณาตามความรู้สึกแล้วก็สามารถ
เป็นไปได้และมักจะปรากฏในบทที่เกี่ยวของกับความรัก และความโศก เช่น

ฉันเห็นสาวลาวทองตองสะอึก
เหมือนถูกไฟสายฟ้าที่ทารุณ

หมคน้ำในแก้วจนหัวหมุน
เหมือนเอาคนไฟแดงมาแทงตา

ฉันเคียดตาลปานไฟมาไหมอก
กระทบกระเทือนเหยียบย่ำแล้วซ้ำเติม

มันขอยกยแวงแกล่งสงเสริม
ให้วิวหวนสนเต็มไปทั้งตัว

คัสคือเคนดวงดั่งดาวหาง
อันข้างตอกิ่งงหล่งน้ำลาย

ไม้ทางที่อาจจะหาหาย
เพราะเกศณาธารายละเลงทำ

ฉันท ข้าวิไล

การเปรียบเทียบแบบอภินิหารผู้แต่งได้เปรียบความรู้สึกของนางวันทองว่าเมื่อใดพบเหตุการณ์
ตอนที่แผนพานางลาวทองมานั้น นางวันทองมีความรู้สึกเหมือนกับว่าถูกฟ้าผ่าก็ไม่ปานและเมื่อใดเห็น
นางลาวทองนั้นก็เปรียบเหมือนดังถูกแทงตายด้วยคนไฟ และเมื่อนางลาวทองกล่าววาจาแก่ขุนแผนเพื่อให้
ขุนแผนคิดหิروبคอบมิใช่พึ่งแต่ความจากนางวันทองเพียงข้างเดียวจึงทำให้นางวันทองโกรธแค้นเหมือน
กับมีกองไฟมาสู้อยู่ในอก จึงคาถอนางลาวทองด้วยความเปรียบเอวว่า นางลาวทองนั้นมัสคือลูก
ขาวเหมือนกับดาวหางทีเดียว

จากการวิเคราะห์พบว่าการอุปมาอุปไมยในนิราศขุนช้างขุนแผนมีเพียงเท่านั้น

4.1.7 การสร้างภาพพจน์

การสร้างภาพพจน์ คือการใช้ถ้อยคำในลักษณะต่าง ๆ เช่น ใช้การเปรียบเทียบโดยตรง
การเปรียบเทียบนัยหรือการพรรณนา เพื่อให้ผู้อ่านเห็นหรือเกิดความรู้สึกร่วมกับจินตนาการของผู้แต่ง
การชี้ชวนให้สังเกตและชื่นชมในสิ่งเล็ก ๆ น้อยๆในชีวิต การชวนให้เกิดความคิดต่าง ๆ อาจเป็น
ธรรมชาติหรือเป็นเรื่องของมนุษย์ ความนึกคิดต่าง ๆ (กุหลาบ มลลิกะมาส, 2516:) การสร้าง
ภาพพจน์ที่ปรากฏในนิราศขุนช้างขุนแผน มีดังนี้

การพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา วิเคราะห์พบว่าผู้แต่งใช้การพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา
ตามที่ตนเองนึกคิดหรือได้เห็นได้รู้ เช่นการพรรณนาภาพนรก สวรรค์ ตามที่ผู้แต่งกล่าววาได้อาศัยภาพ
วาดที่ฝาผนังในวัดสุวรรณาราม จังหวัดอยุธยาเป็นแหล่งใหญ่ ดังนี้

ภาพก่อกรรมทำเวรเห็นอนาถ
มายืนเดินนั่งนอนในฟอนไฟ
ขมบาลผลาญเผาให้เรารอน
คอยจับกุมรมลอมมิละวาง
บางก้นยื่นยื่นเส้ราดกเขมดัด
บางกวาบกลมคว่ำเพราะความกลัว
เขาคึงลื่นออกมาจนตาปลิ้น

มีแคลวคลาตลงนรกทองหมกไหม
ตางรำไห้โหยหวนคร่ำครวญคราง
ยังไล่ต้อนตามดีไม่มีหาง
เอามอนขวางขวางสับยับทั้งตัว
กงจักรพัทพานอยุบนหัว
ไมพนชั่วช้าชอกถูกหอกแทง
แล้วเชือกลื่น เลือกสาดยาคแซยง

บางดูกรอกกลิ้งกลิ้งน้ำทองแดง
 บางมดคันจับตัวเอาหัวหอย
 แลวมดคันแขนไวให้แรงกา
 บางหอยลงรองตามปล่องแหว
 เปลวกลุ่กลุ่แดงด้วยแรงไฟ
 มีจิ้งจามหนามแหลมขึ้นแซมซอน
 หนามก็ยอกหอกก็ย่ำจำหนาทาน
 ตกจากตนหล่นลงอยู่พื้นล่าง
 หงหมุ่หมากาแรงแย่งกันน้ำ

ทรือนแรงลวกไส้คืนไปมา
 ลวดเหล็กร้อยรัดกายหงายขวา
 จิกหูตาตามตัวอยู่ทั่วไป
 มีช่องเหลวรอนเหลือกำลังไหล
 เขาสู่มใส่ไฟเพลิงระเริงราญ
 เขาไลตอนขึ้นตนผจญผลาญ
 ทรมาณหม่นไหม้ไหม้องมัว
 สัตว์ต่างต่างก็ตะกายตะกุกหัว
 เห็นนากลิ่วผลกระทบที่ท่ามา

ผู้แต่งพรรณนาภาพอันน่าเกลียดน่ากลัวในรกไว้อย่างละเอียดละออ ต่อไปนี้ว่า

มีกะทะทองแดงเป็นแหล่งใหญ่
 สัตว์เหลือเดนจนเหลืออนับคณนา
 เพลิงพลุ่งพลั่งสัตว์ทั้งหลายอยู่ปั่นป่วน
 ยมบาลยื้อแย่งแย่งขวางบน
 บางดูกมดคันค้ำมานอนแผ่
 ความคับไต่ไล่หลักคัวก็หวาร
 ยังไข่หอกขาวขาวควาววับ
 เพราะเวรกรรมทำไว้มันไม้ดี

เรียงกันไปหลายหลาหมากหนักหนา
 กลีบกลอกหนาอยู่แน่นแน่นทุกขทน
 แต่ละลวนรอนรุมทุกชุมชน
 กุสับสันสุดแสนแดนกันดาร
 เอาไม้คแล เลื้อยขานาส่งสาร
 ยมบาลเก้งกลาไม้ปราณี
 แหงส่ำทับทั่วไปมิให้หนี
 โทษจึงมีตามมากหนาไป

นอกจากนี้ผู้แต่งยังได้พรรณนาถึงสัตว์นรกในชุมต่าง ๆ ว่ามีสภาพความเป็นอยู่ และมีรูปร่างหน้าตาอย่างไร เช่น

บางเกิดรางต่างเห็นเป็นแปลกแปลก
 อันรูปกายวิปริตผิดเพี้ยนพันธุ์
 ไม่มีสุขทุกข์ขมระทมอยู่
 ปากเป็นกาตาเป็นเหยี่ยวเที่ยวจิกตี
 อันรูปร่างหลายหมู่ดูไม่หัว
 หัวเป็นควายกายเป็นคนขนเป็นลิง

เขายายแยกออยู่อย่างข้างแปรผัน
 ต้องโทษทัณฑ์ทรมาณมานานปี
 หัวเป็นหมูทศป็นหมาหนาเป็นหมี่
 บางเป็นผีหัวขาดอนาถจริง
 บางมีตัวเป็นลาหนาเป็นสิงห์
 ต้องวนเวียนวนวนอยู่บนไฟ

ฉันท ข้าวิไล

การพรรณนาอย่างตรงไปตรงมาพบมาในวรรณกรรมเรื่องนิราศขุนช้างขุนแผน มีทั้งการพรรณนาชมธรรมชาติ การพรรณนาความรู้สึกของตัวละครและอื่น ๆ ตัวอย่างต่อไปนี้คือการพรรณนาภาพสวรรค์และการพรรณนาความงามของภาพแกะสลักของบานประตูโบสถ์ ว่า สวรรค์นั้นมีความงามความสมบูรณ์พูนสุขเป็นอย่างยิ่ง ส่วนความงามของงานศิลปการแกะสลักในสมัยโบราณนั้นก็ เป็นความสามารถที่ยากจะหาความงามใดมาเทียบได้ ภาพแกะสลักที่ปรากฏนูนประหนึ่งเหมือนของจริง ผู้แต่งพรรณนาไว้ว่า

ภาพสวรรค์คนสร้างปราศปราสาท
เทพสถานวิมานพรหมนาชมเชย
มีเมฆเคลื่อนเคลื่อนมาดาระดาษ
กระหนกกระหนาบทาบทองงามประเทือง
ประดับดวงพวงแก้วแวววาววิบ
เพดานดาษประดับดวงจินดา
กำแพงแก้วแลลวนลายจำหลัก
สะพรั่งพร้อมพฤษภานานาพรรณ
มโหรีปี่พาทย์ระนาดของ
ให้เพลิงเปลวเจริณูรสควยบทกลอน
มีไตรสังข์แซ่เสียงสำเนียงเสนาะ
เทพเทวีเทวัญพรณราย

บานทวารลานแลลวนลายมุก
ตลอดถึงเกี้ยวกานกระกนกใน
พระนารายณ์ทรงครุฑยคนาคเห็นยาว
คชสีห์สิงห์เสื่อในเครือวัลย์
จำหลักรูปวานรินทร์โลมมัจฉา
คางกุ่มกรกอดเกี้ยวเชิงเกี้ยวพาน
ช่างประดิษฐ์ประคานาสนุก
รำพันตามความอาลัยไวให้ฟัง

คฤศณาคพลินดาเจ้าชาเอย
ชะเงงเงงดงามอรามเรือง
หมูปรางค์มาศเมื่อแลและเลื่อมเหลือง
ช่างยักเยื้องหยาดยอยลอยนภา
ระยิบระยับโพยมทนต์หวงเวหา
คูปากฟ้าเฟื่องพินพิณสวรรค์
พิลาศลักษณะรายรอบทิวขอบเขต
ชั้นชู้ชั้นคอกช่ออรชร
บางส่งรองบางรับลวนอัสร
จับระบำรำฟ้อนกรักรกราย
ให้ไพเราะแวดล้อมกลมกลวย
คูเจ็ดฉายทรงโฉมประโลมลาน

ส่องแสงสุกสกาสายสีสศไส
ช่างออนไหวออนหวานประสานกัน
มังกรเกี้ยวดาบแก้วแลลวทนต์
ก็เล่นผ่นผวนโผนโผนทะยาน
เขาไขว่คว้าขวัญนางสองประสาน
แลละลานลวดลายระบายบัง
คู่แสงสุกมุกไฟที่แผ่แผ่
ในภายหลังทุกคนโดยลยิน

บานทวารลานแลลายรคน้ำ
 สำเภาทองลงลอยบนวาริน
 มีฝูงสัตว์มัจฉาระคาตาศ
 เห็นละเมาะเกาะเกียนอยู่ไกลไกล
 เมฆลาลอแสงแวววับ
 รามสูรสูราควาไมหัน
 ลวดลายทำจำลองเป็นทองฟ้า
 เป็นกลีบเกลียวกลั่นกันอยู่ตรงกลาง
 หิมพานต์ชานเขาเป็นเขตโชค
 ราชสีห์ทอผ้ากำพอง
 หงส์แรดช้างกวางทรายเนื้อสมัน
 นรสิงห์หลังคางบางชะนี
 พนาสผทนพฤกษานาริผล
 ที่สนธิเสนหาวิชาธร

ทาบทองทำที่คล้ายกระแสน้ำ
 เป็นทองดินทะเลวาทะใจ
 กลิ่นโหมรสาคัดช่อนกระแสน้ำ
 เป็นฉากเขาเงาไม้ไกลไกลกัน
 แลวกกลับราชรำทำเหยยหยัน
 โกรธจอมขวัญชวาวจะผลาญนาง
 ห่มเมฆาเคลื่อนคล้อยลอยทางหาง
 หินกลางปรางคมาศปราสาททอง
 สิ่งโตโตโลเลเล่นแผนผของ
 เมื่อจากทองคำพนาลี
 พนาสผสขสมพมศรี
 พยัคฆ์พยัคฆาพนาคร
 ขึ้นกมลพิสมัยในสมร
 เขาชูชอนชมขวัญกัลยา

ฉันท ขำวิไล

การพรรณนาอย่างตอ้งตีความ เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่ผดแต่งนิราศขุนช้างขุนแผนสามารถร้อย
 กรองด้อยคำง่าย ๆ พรรณนาไว้อย่างดียิ่ง การพรรณนาอย่างตอ้งตีความผดเขียนไค่นำไปเปรียบเทียบ
 กับการพรรณนาในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 พบว่าส่วนการพรรณนา
 ของผดแต่งนิราศขุนช้างขุนแผนมีความใกล้เคียงกับส่วนการพรรณนาในขุนช้างขุนแผน ซึ่งผดเขียนจะ
 ไค่นำมาเสนอเปรียบเทียบกันเป็นตอน ๆ ดังต่อไปนี้

จากขุนช้างขุนแผน

ทรานลาวทองอยู่ในมาน
 ตกใจกลัวจะไปไล่ฟาดฟัน
 งคก่อนผอนคิตใจงค
 บานเมืองมีขออ้ออิงโย
 ชอบผิตคิตให้เป็นแถมล

เห็นผัวเคียดดาลจนตัวสิ้น
 ผดมานออกมากันขุนแผนไว
 พังคำเมียนอ้อฉมาสัย
 ไปไหนจะพนส่มอกัน
 พิตทุลถอยความเป็นไรรัน

พอจะบังอาจใจโลฟาดฟัน
 พังความข้างเดียวมาควนโกรธ
 เขาเป็นอย่างไรจึงไม่กลัว
 จะมียอมอย่างไรที่ไหนหรือ
 ตันลึกพอจนึกกะนึ่งตรอง
 เขามีใช้คอตังสนหลังเหล็ก
 ทงทานแมขายกยอมเอา

ภายหลังจะอนักรายตัว
 คุญโทษยังไม่เห็นว่าชั่ว
 เมื่อเมื่อยผิวเคຍอยเป็นคุดรอง
 จิงกลาแข่งแย่งยอหงหอง
 พังนองเถิดอย่าเพอละเมอเมา
 เขาเด็กเล็กอยเมื่อไรที่ไหนเล่า
 เขาจิงกลาเขาไคพรอมเพรียง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

จากนิราศขุนช้างขุนแผน

ฝ่ายลาวทองมองเมียงออกจากราม
 ใ้พิ้งหวู่หูกอยกุกัน
 ไม่นินยอมพรมใจใครจะกลา
 ทัวขวากันพันพัวว่าผัวตาย
 มาเขาตายไหนตนจะพนโทษ
 เขาถาโถมโจมตีทำวูวาม
 จะฟ้องโรงฟ้องศาลทานสอบปาก
 ไม่ถุกต้องตามทางนั้นอย่างไร

เขาหัตถทานทานผัวจนตัวสิ้น
 หังสพรตเขาคงรู้เรื่องชช่าย
 มาคานหนารือหองพองายงาย
 ฤรยักยายยับยั้งคอยฟังความ
 อยาเพอโกรธเร็วนักตองซักถาม
 มีแต่เรื่องลวนลามในหอนใจ
 คินทองหมั้นขันหมากมันก็ไค
 ก็เพ็ดทูลทาวไทเถิดพอกุณ

ฉันท ขำวิไล

ในเหตุการณ์ครั้งนั้นผแดงไคเริ่มใช้ส่วนวนการพรรณนาอย่างตองตีความในบทต่อไปโดย
 ทัตเทียมกับพระราชนิพนธ์เรื่องขุนช้างขุนแผน จนเกือบจะเรียกไควาเทียบเทียมไคคำต่อคำ ดังจะ
 ไคเสนอต่อไป

จากขุนช้างขุนแผน

ครานวันทองไคพิ้งว่า
 นอยหรือลอยหนามาขวางเคียง
 ตัดความหามผัวเจ้าตัวโปรด
 สงสัยใส่กลเป็นมลทิน

ตั้งฟ้าผาห้วแตกสีกเจ็ดเสี่ยง
 ขึ้นเสี่ยงลอยทรงคังหงส์บิน
 คุญโทษอย่างไรเขาใจสิ้น
 ลอยลื่นเลนตัวให้ผัวรัก

น้เมี่ยมหอมหรือจอมผูลึงไทน
หรือพนองของหอมสะพรมพริก

จากนिरาตขุนช้างขุนแผน

ฉันเห็นสาวลาวทองทองสะอึก
เหมือนลูกสายไฟฟ้าที่หารุณ
นางคนนั้นเห็นที่เป็นเมียใหม่
หาวาเราจากการห้ามารยา
มันส่อพลอดเเลาะปะเหลาะผ้า
ทำอกอาจชาติชั่วนางตัวดี
เป็นทาสใช้ในเรือนหรือโฉน
หรือเซลดยเคยใช้ไวไถนา

จากขุนช้างขุนแผน

เมี่ยมพคนน้อยจอมทอง
เป็นลูกกวานบ้านใหญ่ไม่พราง
พพามาหมายจะให้ไหวเจ้า
ลืมนไปไมทันจะปรองคอง
ลาวทองนองไหวเจ้าพิมก่อน
จงอค่อมยอมก้นอย่าฉันทา

จากนिरาตขุนช้างขุนแผน

คราที่นั้นจึงโฉมพอลายแก้ว
แม่พิมพน้อยคอยฟังจรงรือ
พอแม่เขามักการรัก
ทั้งไพเรนายปรานีนคักรัน

จึงตามไ้กระทั่งตอจเคอหัก
หรือลักลกลาวตกไ้กลางทาง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

หมคสำนักในคัวจนหัวหมน
เหมือนเอาคูนไฟแดงมาแทงตา
จึงพุดจาปราศรัยไม่วินา
ไปคอบชู้สหาในหาคี
อยากจิกหัวให้ยับสับเกศ
ถามพลายพันไ้ใครที่ไ้ไหนมา
เป็นลูกไทยลูกลาวหรือชาวป่า
ช่างลอยหนาเห็นบนแนมแซมสอพลอ

ฉันท์ ขาววิไล

พอแม่ไ้ครองพามา लाग
ชื่อนางน้อเจ้าลาวทอง
พอเกิดควมชวางเขามาขัดของ
สองเจ้าจงเ็นคตไ้เกศรา
เจ้าพิมพอนโมไ้โฮยาโ้ส่า
เนื่อควมมีเราจะวากันต่อไป

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

จะเกิดเรื่องใหญ่แล้วรีบรองขอ
คนนั้นก็เป็นเมียไ้เสียกัน
ไ้พำนักพักพลแกพวกฉัน
ไมรบราฆ่าฟันไ้บรลย

เขาจรรักษ์ภักดีไม่มีหมอง
 เพื่อไมตรีมีจิตมิตรใจ
 ไม่นั่นแดงแจ่มคึกคึกมาเรื่อง
 ก็ไหนไหนไต่อยู่เป็นศรตรง
 ขอรวมเรียงเคียงคัมภีร์วาง
 ทำอารมณ์ขมใจให้เพลิดเพลิน
 นึกว่าเรารวมกุศลแทนหลัง
 ไม่ตึงนักหนักเบาแม่เอาบุญ
 จะประคองส่องเงาเขาวอยด
 โอแม่คุณบุญแล้วนะแถวตา
 แมลวาทองน้องในไพรใหญ่
 ฝ่ายดิฉันหันหน้าไม่มามอง

จากขุนช้างขุนแผน
 เถอะตะหมอมเหานันกิ่ง มหัน
 ลงมาตั้งหน้ามาเมื่อไร
 มาบอกผู้ด้วยตัวนั้นเกิดความ
 วิ่งมาวนวายน่าลายพร
 ดอยคำรำหามเป็นครามทา
 เป็นความแกล้งแข่งวาสารพัน
 ดิฉันก็ผู้เป็นบรรทัด
 ข้างสาวออยลอยนวลกระบวนความ

จากนิราศขุนช้างขุนแผน
 วานางนมลายมนต์ลายเสือ
 ก็โอหังตั้งตนคนอะไร

ยกลูกสาวลาวทองน้องนี้ให้
 พังพามาไหว้แม่วันทอง
 อย่าเคียดแค้นขุนเคืองหรือชู้ของ
 เขาเป็นรองน้องเป็นหลวงไมหลงเกิน
 จะรักน้องสองนางมีหางเหิน
 อยาระค่างหมางเมินเลยแม่คุณ
 เสมือนคังหน่อเนื้อช่วยเกื้อหนุน
 ตางเมตตากาญกันสองรา
 ไต่สวมสอดกอดกายทั้งชายขวา
 จงยินดีปรีดาไต่ปรองคอง
 แม่วันทองน้องไซ้รับไพรน้อง
 เพราะเสียผิวผิวหมองปองปองไป

ฉันทน์ ขำวิไล

หาปรารถนาจะเอาไหวของใครไม่
 ซึ่งโคชูเมียก็ไมรู
 หรือมาลวงหยาบหยามให้เคืองหู
 หรือฟังดูเห็นชอบเป็นชอบกัน
 มั่นงามหนาอยู่แล้วหรือไรนั้น
 คมสันเห็นบ่แถมให้แหลมความ
 หรือขยันก็เห็นใครไปไล่หา
 มีไซ้ตามหมอมแถวมาเป็นเมีย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พอขามฟากจากเหนือลงมาใต้
 ทำดีปลาหน้าไซ้ไม่เกรงกลัว

แต่เพียงนั้นยังมาบังอาจ
 ชีอะใจไม่ว่านึกสักตัว
 ยังแย่งแย่งยั่วให้ผิวเกลียด
 แล้วต่อไปต้องเป็นเช่นนกเลง
 ซ่างส่าออยล่อยหนามาประชิด
 ทำควักคอนอนออกสอดบันได

ทำอวดกลาสามารถสักชาติชั่ว
 ว่าเราวิ้งชิงผิวทองกล้วยเกรง
 ซ่างส่อเสียดเสียมเขาเอาเผงเผง
 จะรุมปากแงไม่เกรงใคร
 เอาสศศรอนรอนแมงอนไถ
 เหลืออตรนทนมไถไม่กินดี

ฉันท ข้าวิไล

ในตัวอย่างที่จะนำมาเสนอต่อไปนี้เป็นการพรรณนาอย่างเปรียบเทียบ กล่าวถึงการคำทอกันระหว่าง
 นางวันทองกับนางลาวทอง ผู้แต่งนิราศขุนช้างขุนแผนมีความสามารถในการพรรณนาเก็บใจความใน
 พรรณคดีได้อย่างละเอียดถี่ถ้วนอีกด้วย ดังจะเปรียบเทียบไว้ดังนี้ ในขุนช้างขุนแผนดำเนินเรื่องว่า

ครานันลาวทองไคพึ่งว่า
 แดนใจดังไฟมาลามเลีย
 ไม่นั้นรว่าเจ้าจอมหม่อมเมียหลวง
 เห็นหม่อมพลายขุนวายจะผาพัน
 วาซาซาไคพราส่องเลมงาม
 มิใช่ไม้ปักเลนเอนคลอนแคลน
 มิหามไวไหนเธอจะหยดเลา
 เห็นไฟลุกฟืนชุกเสือกตะบอย
 ที่ไม่ปรารถนาจะรับไหว
 ผัวสั่งตั้งใจจะจัดแจง
 พอุนวายเขาด้วยกันไม้นั้นไหว
 ไม่นั้นรู้ตื้นลึกกรือ
 ถาแต่หลังรุมงว่าเมียม
 ตามประสาชาวคงหงไพร
 น้จ่นใจแล้วแม่มามือเปลา

แทบจะคลั่งเป็นบาประดาเสีย
 แตะเขี่ยคอนว่าสารพัน
 ไซ้จะจวงจาบเงินให้กินพัน
 จึงหามกอนผอนพันให้ดับแค้น
 หรือเนื้อความขวางไวไหนางแขวน
 เห็นผิวเปรียงก็จะแปรนพิไรพลอย
 เพราะเห็นเจ้าชู้ใหญ่ไมราดอย
 หึงผ่นผอยเข้าไปพุนทงคุดแดง
 มิใช่วาคนชั่วลิหัวแข็ง
 ไซ้จะแกล้งว่าไหวจะเสียมือ
 ขาเป็นลาวชาวไพรประสาชื้อ
 ชื้อเสียงหม่อมเมียนนชื้อใด
 จะจัดของดีดีสิ่งมาให้
 หงเมื่อไม่ภุชญาแลงาซาง
 น้แนนางซาเจ้าไหวอย่าโกรธา

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

จากนิราศขุนช้างขุนแผน ไคพรรณนาไว้ออไปว่า

คราที่นั้นลาวทองนั่งร้องไห้
แสนเสียดซ้ำซ้ำใจเหมือนใครตี
แล้วจึงบอกที่ออกมาบอกมาน
ให้หักห้ามความไวระวังตัว
ฤทธิ์โมโหโกรธาจะมาเขา
ให้สังเกตเหตุผลดูตนปลาย
ไม้นั้นเหลียวมาแลแม่เมี่ยงหลวง
ขอโทษเถิดที่ฉันมันจำเป็น
เป็นคนคอนปากดลงมาไต่
ไม้มากซ้ายหลายหอนจนต่อคำ
เป็นทาสในเรือเชลยศักดิ์
มีรูปร่างพลายเมี่ยงหลายคน
ไคหาชาวหาของเงินทองฝาก
ทั้งงานอนทอนยาหาสะคือ
นี้ไม่รู้เนื้อไต่เหมือนใจจิต
ยกมือไหวไคมาประสาจน

ในขุนช้างขุนแผนกล่าวต่อไปว่า

ชีชะถอยคำอ้อลาวคอน
งาช้างเนื้อไม้เธอไคมา
เจ้าลาวทองก็มีต้องลงเดินดิน
ให้เขาชมโฉมนางอยู่กลางทัพ
จึงจะสมสกลคุณจอมทอง
จะจัดแจงขาวปลาไวทานาง
ซาซอบใจเจ้าระไวรังผัด
เห็นผิวสีก็สะอึกเขาหามกัน

เขาวาใส่เสียดแทงแกล้งเสียดสี
มาชมขลุ่ยขลุ่ยไห้กันกลัว
เพื่อจะขัดทักทานทานผัว
เห็นเมามัวมีคหนานยันตาลาย
เหมือนไฟเผาหอนลงก็คงหาย
จะไคคลายขุนเกืองเรื่องลำเค็ญ
จะหึงหวงหนั้นไม้นั้นเห็น
นึกวาเอ็นดูชาตาคำคำ
ก็เจียมใจเจียมตนว่าตัวคำ
ยังไม่ซ้ำเชิงซู้เลทกล
ไมเคยรักเขารักลองสักหน
ที่จะต้องเตรียมตนแต่นมือ
จะนอยมากสำหรับผู้นับถือ
ที่ชนเชื้อลือเลื่องในเมืองบน
ไชหวานพิชเพิงพูดเอาแต่ผล
มิใช่คนเศรษฐีสุพรรณ
ฉันท ขำวิไล

แงงอนไมนอยรอยภาษา

กจะเกณฑ์ช่างงาออกไปรับ

จะให้ขึ้นแคร่บินมาหยับหยับ

ผลัดกันรับคานหามาตามทาง

ควยยศศักดิ์บ้านช่องทานกว้างขวาง

พอวางแตรจะไคเร เขาทันควัน

ควยความกิติรวดเร็วตั้งกังหัน

หาไม้นั้นวันขึ้นจริงจริง

เพราะเจ้าห้ามความเงี้ยวสังหมอด
 หนาเปรี้ยวตะเคียวตะลึงปลิง
 มีไซไม้ปักเลนเอนคลอนแคลน
 เส้าประโคนโยนลงสีกเกล้า
 หาไม้ไผ่ไหนจะอาจมา
 จะเลาเลื้อยวากันทุกวันคืน
 รอยบานพั่นเมืองไม่เหลือหลอ
 อยวาทะมนุสยที่เดินดิน

จากนิราศขุนช้างขุนแผน

ฟังมันวาทะร้ายช่างเสียคดี

เอากฤษณาทอนยามาฝากกัน
 ตลบตะแลงตอแหลช่างเส้าหา
 เทียวตนยางาช่างอย่างคดี
 อนางฟังเพนพานผานมาไต่
 มามัดมนเมามันจนมันมัว
 คุดคือเคนดวงดั่งดาวหาง
 อันช่างตอกลงงลงน้ำลาย
 เจ้าอวดอ้างทางคัทห้ามหัว
 แกล้งไม่เห็นหัวรอตอจะคำ
 มีหรือคือใครมันเป็นใคร
 อันกรงใหญ่อยู่ธรรมา
 เจ้าแรงอนซอนเงื่อนทำงานหนา
 กลัวเสียมือฝากมันไว้บนไค

หายหดเพราะเจ้าจอมหมอมผู้หญิง
 มาชักชิงคนไฟไปชนน้ำ
 เจ้าเป็นคินเห็นยวเนนอยู่ยงคำ
 เลนเอาหมอมพลายพลาลงทงขึ้น
 หนอยธยาจะเป็นคิน
 หลิงอื่นไม่เหมือนทงแผนคิน
 จะชมปรออยแตนางคนนสิน
 ถึงพระอินทรก็ลงจะลงมา

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

แสนสุดที่ทานทนจนตัวสิ้น

ทงยาวางาสนนณกม

คชั่วชาสารพัดคนบดสี

จนเขียงใหม่ไม่มีเพราะหมกดัว

เทียวรกลไอละวาดโรคขาดหัว

เมื่อใดตัวช่างตอช้ออพลาย

ไม่ว่าทางที่หาหาย

เพราะกฤษณาธารายละเลงทำ

จะตั้งตัวเป็นใหญ่ให้คนขำ

เองแอบหลังฟังคำเขาพาที่

ช่างพูดจามาได้ให้เสียศรี

ไม่ว่าสิ้นคนดีก็อยู่ไป

แล้วจะมาแกล้งไหวไม่รับไหว

ให้ขุนแผนเคืองใจอยู่ไปมา

ฉันท ข้าวิไล

จากขุนช้างขุนแผน

จริงแล้วจะคนใดสัมผัส
เราเหมือนหลักปักไว้ในศิลา
พอเรือจอดทอดเทวากวักเลอะ
แกลบรำขำมาทางอาม
ลางน้ำตากแดดเสียให้สิ้น
ซาขอบใจที่จะให้อาชากรับ
นันทองสำรองไวกลนเกลื่อน
แคลวนซั่มมันบางากางกาง
ไฉนว่าป่วยไขจนไม่ยอม
หุงคนบาวไพรกไม่ม
เสาสางข้างซึกหักระยำ
เคราะห์ร้ายหมอลายแตกออกมา
นันทองสาละพระเคราะห์หัน
จึงผลัดซื้อโกนหัวให้ผิวแปลก

จากนิราศขุนช้างขุนแผน

ฝ่ายลาวทองรองหาไมราลค
จึงยกพวกพากันตรรโลลา
เขาสือเลาเจ้าพนเอยางข้าง
เมื่อพลายพลัดลงเขาพังไพร
อย่าเสียตายพลายคี่ที่หนีปลอก
ลวนตั่วคี่ที่ชำนานูการสงคราม
ไคเอยางข้างสร้างหอรอท่าผัว
แม่เสรมฐีมี่ข้างช่วยจัดแจง
ยกมือไหวไม่รับกลับมาดา
เมื่อไม่รับฉันทกลับรับกันไป

มานิยมคนรายให้ชายหนา

ไม้คี่ของหนาทาเป็นเลนทม
เปื้อนเประอะไรไม่ที่จะพาดผม
จอกแหนแสสมเขาซ่อนซั่ม
เพราะพิชิตินเหลวขวางเป็นยางหยับ
ซากับหมอมพลายไม่มีข้าง
รื้อเรือนปลูกใหม่ใหญ่ขวางขวาง
ช่างคนช่างจริงทุกสิ่งมี
เพราะหมอมพลายผัวพรากรไปจากที่
เจ้าต้องซั่มช่างทุกเวลา
จึงปลูกใหม่ใส่สาสะเออะหนา
ศุกรเขาเสารคางังการแทรก
แต่กระนั้นเจียนจักแหลนแหลก
ถึงแมนแตกกจะติดสนิทรอย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ช่างพลายหมคดงคอนโนแคนปา
แล้วเที่ยวหาช่างบานบานตะไท
ปลูกหอหางสร้างโรงช่างโขลงใหญ่
เขาจับปรนปรือยังถือความ
ช่างโรงนอกถนนเหลืออยู่ลนหลาม
เจนสนามนักรอยมีเร็วแรง
หอเภากลัวไม่มั่นคงไวแข็ง
กควรแบ่งฉันทบางหรืออย่างไร
อนิจจาใจพินใจ
จะถึงที่บันไดเห็นไซ้

นึกไวแล้วลงมาถึงเมืองไค
 เขาเขียวชาดูช่างขนทงคนค
 ขอออกปากท้วตามแต่ไข
 เห็นว่าทมิเกราะทเพราะสิ้นบุญ
 มั่นามกน้ามมนตรมาแต่เหนือ
 ทรางรูปชูปชัตมนต์คไป

ไหลวออุษยาบุรีศรี
 ที่เชียงใหมใหม่ไมเลยแมคฤ
 จะเฝ้าหอช่างให้อยู่ไคณ
 จะช่วยทำคำจุนให้อนใจ
 ถายังเหลือไมหมคจะรรคให้
 คงกลับพินคินไคคังเช่นเดิม

ฉันท ข้าวิไล

การพรรณนาอย่างทองคีตวาสนซึ่งมีปรากฏในตอนอื่น ๆ ของเนื้อเรื่องอีกนอกจากตอนที่กล่าว
 มาแล้ว เช่นพรรณนาเปรียบนางลาวทองเป็นเหมือนกองไฟ เมื่อตอนที่ขุนแผนพาลาวทองมาควย
 ในบทกลอนพรรณนาไวดังนี้

คณันคใจไซแทบกลับ
 แล้วยางเหากาวตรงลงนาวา
 เขากอกเขาเขยาแขนทงแสนเศร้า
 พอพลาญฉนนกลุ่มเรื่องคลุมเคลือ

ใจหวีวับว้างออกนอกเคหา
 ไมรูวากองไฟอยู่ในเรือ
 ลำดับเล่าเรื่องทงหลายมนรายเหลือ
 เพราะไมเชื่อไครอคจึงปลอดภัย

ฉันท ข้าวิไล

หรืออีกตอนหนึ่งพรรณนาดังกิริยาอาการของขุนช้างขณะที่ปลุกปล้ำนางวันทอง ผู้แต่งพรรณนา
 ไวดังนี้

ฉนรูงวายตายแล้วพลาญแกวช่วย
 แมท้นกลับบับประตอยฉับไว
 ฝ่ายเจ้าเสือเหลือรายลายไมลบ
 เขาโลมลงหลอกกลอนน้ำลายริน
 ทังคมเขี้ยวเรียวเล็บจับคอหอย
 จะหลบหลืออย่างไรก็ไม่ทัน
 กระตักดินสิ้นสุดสายสะบัด
 นอนสลับชบหนาเลือดตาแดง

ขุนช้างฉวยฉุดควาอวยขวกไขว
 แล้วหลบไปปลอยเนื้อให้เสือกิน
 คอยตลบเลี้ยวลัดตัวคณ
 ตะครุบเนื่อนอนคินอยู่แคณ
 ถูกฉับคอยโถมทบยังกลับหัน
 จะสั่นก็เหลือกำลังแรง
 ก็ฉองขคคมเขี้ยวทเชมแทง
 มิแฉมแฉงจิตใจไมนำพา

ฉันท ข้าวิไล

การพรรณนาให้เห็นภาพการ หมายถึงการบรรยายที่สามารถมองเห็นความเคลื่อนไหว
ของตัวละคร เป็นการช่วยส่งเสริมความงามทางค่านิยมให้แก่วรรณกรรม ทำให้ผู้อ่านเกิด
จินตนาการในขณะอ่านและย่อมเกิดความรู้สึกต่าง ๆ รวมกับผู้แต่งไปด้วย การพรรณนาอย่างให้
เห็นภาพการนี้วิเคราะห์พบเป็นจำนวนมากในวรรณกรรมนิราศชนชั้นขุนแผน เช่นการพรรณนาภาพ
วาดที่ฝาผนังโบสถ์ซึ่งวาดเป็นเรื่องราวของพระเวสสันดร ผู้แต่งพรรณนาว่า

แสนสงสารกุมารน้อยละห้อยให้
พระพลัดคอกนอนรองวาทกรรม
พระแม่อุยไถลยังไม่กลับ
มาซ่อนสอยสร้อยระยไคย

ฟังปราศรัยแล้วกำสรวลต่างครวญครำ
เราจะทำอย่างไรในคืน
แล้วจงจับพระน้องประคองหนี
ชุกเกศ์ซ่อนไค้ใบบัวบัง

ฯลฯ

สองกุมารคลานขึ้นเขากอดบาท
ฝ่ายตาเฒ่าเขมดในบัณฑล
แยกออกยอนคองคิมขมิ้น
เฝ้าเวียนชอรรพพระมารดา

พระปิตุราชที่รักเพื่อมรรคผล
รีบพาไปให้พบพระบิดา
กุมารนั้นโศกโอยครະโหยหา
เฒ่าชราไม่ฟังฉกรรจ์ไป

ฯลฯ

.....
เฒ่าชราควาไม่ไล่คตอน
พระพญางอนประคองคอย
ตะวันเย็นเห็นรำไรจะไกลคำ
ตองพำนักรักนอนนกลางไฟ
แล้วตาเฒ่าเฝ้าชนบนคาคบ
สังคี่เสียงเสื่อสาในกลางดง

.....
ให้รีบรอนเลี้ยวลคอยาคคอย
แล้วคอยคอยเห็นตามกันไป
เฒ่าจิดแจงแ่งทำที่อาศัย
ผูกกุมารนั้นไว้นั้นคอง
ผูกเปลหลบหลับเพอละเมอหลง
ทั้งสององคตงนอนอนอินทรีย์

ฉันท ขาววิไล

หรืออีกตอนหนึ่งผู้แต่งพรรณานาฏการของนางวันทองซึ่งรำล้าญาติพี่น้องและสามี ผู้แต่งพรรณนาว่า

คีโรราบกราบเท้าแม่ทองประศรี
กราบขุนแผนแสนเศร้าเขากีรอง
กราบขุนช้างวาทกรรมทำไหยาก
เพราะนำเรื่องหลอกลวงพระทรงชัย

ทานวาเวรเจาเมื่อยามหมอง
ขอโทษน้องพินนินผิดไป
พินนินเมามักมากมาหลงไหล
พลากรองให้โฮโฮโอดนังอร

แล้วสวนส่อดกอดหมั้นไว้อาลัยหลง
ในชาตินี้มกรรมจำจากจร
จมีนไวยลมาราบลงกราบแม่
มาทักลูกรักไวไหรอจวน
เพราะความผิดของลูกไปรับแม่
ให้สะอึกสะอื้นตันตันใจ

ลูกเอ๋ยจงดูหน้าแม่มากอน
จูบลูกแล้วกอดนอนหทัยครวญ
แม่จะแลกลับไปไ้โหยหวน
จะเซชวนโศกาเฝ้าอาลัย
จึงปรวนแปรเป็นเรื่องราวใหญ่
เฝ้ารองหมรองไ้หอยไปมา

ฉันท ขำวิไล

นอกจากการพรรณนาในตอนที่แล้วมาแล้วผู้แต่งยังได้พรรณนาไว้ในตอนอื่น ๆ อีก เช่น ตอนที่นาง
วันทองคบศึกกับนางลาวทอง ผู้แต่งพรรณนาไว้โดยละเอียดดังนี้

ฉันทเคียดกาลปานไฟมาไหมอก
กระทบกระเทียบเหยียบย่ำแล้วซ้ำเติม
โมโหถึงตั้งหน้าถลาแลน
จะตีตบหลบก้นอยู่พันพั
เรียกนางจันทนางปล้ำสายทอง
ส่วนขุนแผนผลัดผละโหละวาง
หงผาผอนพลวันพันกันยุ่ง
เสียงหวัะหวัะโผงโผงเรือโคลงเคลง
บางชวนหยิกจิกหัวจนตัวโง
บางก็หอบหายใจแทบไม่ทัน

มันยอยกยแยงแกล้งส่งเสริม
ให้หัวหวั่นสนั่นเต็มไปทั้งตัว
กระซอกแซกเคลิ้มคลั่งไม่ฟังตัว
เขาคึกหัวหกหันถึกกันกลาง
มาช่วยนองนันทนอยเขาคอยขวาง
ถึงออกทางหันกลับตีกันเอง
ถูกวัดผลลงแผนโดนโดนเขาเผง
เก่งคอเก่งกอดรัดสะบัดกัน
ต่างโงงโงงเคแคะแค้น
แล้วยื่นหยักกัดฟันอยู่พันเพื่อน

ฉันท ขำวิไล

หรืออีกตอนหนึ่งได้พรรณนาถึงภาพของขุนแผนตอนขึ้นเรือนขุนช้าง พรรณนาภาพตั้งแต่ขุนแผนของ
เขาหอกกลางแล้วยื่นพินิจลายปักบนมานทั้งสามชั้น จนกระทั่งเขาไปพบนางวันทองนอนอยู่กับขุนช้าง
นาฏการของตัวละครในตอนนั้นผู้แต่งสามารถพรรณนาให้เห็นนาฏการตั้งแต่ต้นจนตลอด ตั้งแต่กิริยา
ที่เชื้องข้าเชื้องขี้มเพราะความโศกเศร้าของขุนแผนไปจนถึงกิริยาที่แสดงอาการโมโหพุนหันเมื่อ
ขุนแผนมีความโกรธ การพรรณนาในตอนนี้ คบคิดเห็นอย่างมาก

จับฟ้าพันยี่นกรายเขาหอกกลาง
ถึงมานกนขันคันทนหมอง

แลส่ววางแวมไว้อยู่ในเรือน
แมวันทองกรองไวให้แมนเหมือน

เป็นเรื่องราวความหมายจะตามเตือน
 โมโหเห่นเห่นเห็นเขาเน้นมาน
 ดั่งชั้นส่องมองเห็นความเป็นไป
 ตาจรดดูคร่ำรำไห้ไม่วายโหย
 เจาปักไวโหเห่นเป็นสำคัญ
 ดั่งมานกันชั้นสามมีความหมาย
 หงลวงลอลลอกันไม่มั่นคง
 ชยชัยสืบมานมองเขม่น
 ชุนข้างสอดคอกอกเกวประคองกาย
 เจอว่าพันชั้นชยจะหาหนึ
 ระวังจิตชมใจโหรรเทา
 แสนทรศุโถมโถมเฉลาข้างเฝ้าสรอย
 คุชบชิตผิดกันแตกอนไกล
 แลวหันขวับกลับเขม่นเขนชุนข้าง
 ทว่าลายรักหักสวาทให้ขาดลง
 เอมัดชอดตลอดชวญ์หันหัวคว่ำ
 พลาถดลากดลากไกลไผ่ปรานี
 ทำไห้ชวนำใจจนสาสม
 ชุนแผนกลงนั่งแนบเขาแอบเอียง

เมื่อแรกพบรักเพื่อนผู้ตั้งใจ
 ด้วยควักความความหลังยังจำได้
 เคยอยู่ใกล้แล้วกลับมาล้นกัน
 อาครโดยดั่งว่าจะอาส
 แลวฉีกขาดฟาดฟันสะบั่นลง
 เป็นเรื่องราวแหลกเหลวเพราะลุ่มหลง
 หักข้อตรงแตกคืบตองกลบกลาย
 หัวอกเฒ่นเห็นพรวมวัยแล้วใจหาย
 อายตัวร้ายระยำทำแกลเรา
 กุมารกางขวางกนอยาพันเขา
 แลวคเจาวันทองหมองททัย
 มีผวนอยนวลหนาหาสไส
 เจาอาลัยหรือยังข้อตรง
 มันคอยกลางผลาญเราเจาโลกหลง
 เองทะนงหนักนั้ไม่ภักดี
 มินหมอนาหาช้ำชยำชย
 ถีบจากห้องชกจนตกเตียง
 ชุนข้างชมลับเข้าไมมีเสียง
 ประคองเตียงข้างคอกอยคลายม่นค
 ฉันท ข้าวิไล

ลักษณะการพรรณนาให้เห็นนาฏการของตัวละครนี้ ผู้แต่งนิราศชุนข้างชุนแผนนิยมใช้เป็นอย่าง
 ยิ่งเพราะเป็นการเล่าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และแต่ละเหตุการณ์มีการกระทำของตัวละคร
 ผู้แต่งนิราศชุนข้างชุนแผนจึงสามารถใชการพรรณนาให้เห็นนาฏการในวรรณกรรมได้อย่างดี

4.1.8 การเสนอความคิด

นิราศชุนข้างชุนแผนเป็นเรื่องที่ผู้แต่งได้เสนอความคิดของตนเองสอดแทรกไว้ใน
 เนื้อเรื่องเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะความคิดเกี่ยวกับเรื่องแก่นแท้ของชีวิตและความคิดเกี่ยวกับ

เรื่องความรัก การประพาศกันในขณะที่มีความรักของชายและหญิง ลักษณะการเสนอความคิดของ
ผู้แต่ง เป็นการช่วยให้เรื่องที่แต่งมีคุณค่าและงดงามยิ่งขึ้น (กุหลาบ มลลิกะมาส, 2517:9) ตัวอย่าง
ความคิดที่ผู้แต่งเสนอไว้ในวรรณกรรม เช่นความคิดเกี่ยวกับเรื่องชีวิตและสังสารของมนุษย์ผู้แต่ง
สอดแทรกความคิดไว้ว่าเป็นเรื่องที่มีมนุษย์เรามากจะหลงใหลไปกับกิเลสที่มาปรุงแต่งเป็นร่างกายเสียจน
ลืมนึกถึงวันเวลาที่ล่วงเลยไปว่า เวลานี้ใดทำให้ร่างกายทรุดโทรมลงไปด้วย กวามมนุษย์จะรู้สึกตัวว่า
ควรจะสร้างบุญสร้างกุศลก็มักจะเป็นเวลาที่ใกล้จะตาย หรือเป็นเวลาที่ร่างกายแก่เฒ่าจนไม่สามารถ
ไปทำความดีช่วยเหลือใครได้ ผู้แต่งไตรพรรณนาไว้ดังนี้

ฉันรูเรื่องนรกสวรรค์แค้นเห็น
มิไคเห็นเสียสละและละวาง
ไม่รู้วาชีวิตจะปลิดปลอด
มันไม่แนแนปรณันวันใด
เมื่อรู้สึกสำนักกายสายเสียแล้ว
ปล่อยเวลาพาตัวให้มัวเมา
ชีวิตนั้นมันสั้นนัก
ไม่ทันไรไคกำหนดหมดเวลา
ถึงไครรักจักรังใหญ่หยด
ไครเก่งกลาพาไครให้คงคืน

เพื่อกฎเป็นกรรมเก่าเขามาชวาง
มาเวนวางถึงวันจะบรรลย์
ก่อนกำหนดชีว่าอายุขัย
อยู่กรรมทำไว้ในตัวเรา
จะกลาเกลวกลับบ้านฉันใดเล่า
ต้องโศกเศร้าเสียใจอยู่ไปมา
มัวหลงรักซึ่งกันเพราะตลหา
อนิจจาอนิจจังหอนยิ่งขึ้น
ไครจะฉุดช่วยชักไครจกฝืน
ไครจะขึ้นคืนไครนั้นไม่มี

ฉันท์ ขาววิไล

หรืออีกตอนหนึ่งผู้แต่งได้เสนอความเกี่ยวกับกรรมของมนุษย์ว่ามีความเป็นอยู่อย่างทวนนี้เพราะไม่
ใครมีไครคำนึงถึงเรื่องของกรรม มีแต่ผู้ซึ่งมัวมัวในสังสารซึ่ง เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน

วามมนุษย์ปุณณยังวนวาย
ลืมทุกขังอนิจจังอนัตตา
มีโลโกโทโสแลโมหะ
เฝ้าเบียดเบียนบีฑามาแซ่เขื่อน
ธรรมดาสามัญสรรพสัตว์
เกิดแล้วดับกลับเปลี่ยนวนเวียนไป

เกิดแก่ตายหมายมั่นเพราะตลหา
อวิชชาพาหันให้พันเพื่อน
ไม่คลละหลงเลอะจนเประอะไอน
เพราะเลอะเลือนลืมนธรรมประจำใจ
อันอุปติในโลกโอฬวิสัย
คือดินน้ำลมไฟใช้ตัวตน

ควรตั้งจิตคิดไว้ให้รอบคอบ
 ความชั่วที่มีอยู่ในทุกคน
 เพราะหลงรักหลงงมงายสังเวช
 ไม่นานถึงกรรมจะตามทัน
 หลงลับตบไปก็ไม่กลับ
 ที่มาใหม่หมกมุ่นกว่าวาย

อนิจจังสังขารเบญจขันธ์
 มาคือเราคือเขาเผ่างวยง
 มาข้อยแยดยึดเอาเป็นเจ้าของ
 อันทุกข์โศกโรคเศร้าเขาหัวพัน
 ไม่เห็นสิ่งจริงจังในสังขาร
 เขาประดามาประดังกอกังวล
 มีอะไรโชนแต่ที่แท้เพียง
 หันแนเกิดแก่เจ็บตาย

ในคานความรักผูกแดงไฉนขอความคิดไว้ว่า
 ไม่สิ้นรักก็ไม่หายไม่วายโศก
 รักกับโศก โลกสร้างไม่สร้างเขา
 จะตัดรักโศกร้างทองหางหัก
 เมื่อพบโลกโศกรักก็จกกลาย

จะเห็นไฉนว่าการเสนอความคิดในเรื่องความรักนั้นผู้แต่งสามารถใช้ได้อย่างง่าย ๆ ในการประพันธ์แต่มีความหมายและความไพเราะเป็นอย่างยิ่ง ผู้แต่งยังได้เสนอความคิดเกี่ยวกับความประพฤติของหญิงและชายในขณะมีตจวามรักว่าควรจะมีระมัดระวัง เล่ห์เหลี่ยมของชายที่หมายจะหลอกเล่นรวมทั้งได้แนะนำให้ผู้หญิงรู้จักวางตัวในขณะที่มีความรักไว้ด้วยว่า

เป็นกันชอบในเขตคามเหตุผล
 ยังมีทมนมุนหมายทำลายกัน
 เมื่อกล่สรมลอมยอมแปรผัน
 ไม่นานวันเวลาคราจะตาย
 ต่างลลับกลับไกลไปทางหาย
 แล้วเกิดตบกลับกลายเช่นเดียวกัน

ฉันท ข้าวิไล
 ที่เรานักรักใครจนใครหลง
 จะทะนงตัวใดสักกี่วัน
 ต้องหม่นหมองไม่แนเมื่อแปรผัน
 เพราะยึดมั่นเมาหัวเป็นตัวตน
 มีแต่มารนำสู่สมุทพหล
 ใหม่ทมนมุนจนจนวาย
 เป็นแต่เพียงมุนชย์สมมุติหมาย
 หวังหญิงชายใดเห็นความเป็นมา

ฉันท ข้าวิไล
 ไม่สิ้นโรคก็ไม่หายไม่วายเศร้า
 ทั้งเราเขาโศกรักหนักจนตาย
 ไม่หลงรักหลงโลกโศกก็หาย
 โรคทั้งหลายกำเหนิดเพราะเกิดมา

ฉันท ข้าวิไล

ขอตกเเคอนเพือนหญิงอยู่ชั้นหลัง
 เกิดเป็นหญิงยากยิ่งอยู่ทุกคน
 เมื่อแรกรักเริ่มหวังกำลังรุ่น
 ต้องตกเเคอนตัวครองครเหาพัน
 ถึงลงลิ้มชิมเล่นก็เห็นยาก
 จะแพ้รักหนักแรงเพราะลมชาย
 ติงอารมณ์ชมรักจกเหตุ
 คอยคอยसानคอยสร้างทางขึ้นลง
 ถึงคำคมชมหวานอย่าเพอหวัง
 สออบตาซึ่งยังไม่ชอบสออบตราขู
 สองชีวิตคิดรวมมารวมรัก
 หักตรงแต่ปลายรายเต็มที
 อันเคววลิ้นพันไมไ่ค้พิ้งพิ้ง
 ถ้าเสียหลักรักร้างทางหมองมัว
 เป็นสาวแสสุดสงวนนวลระหง
 จะเจ็บใจในสิ่งไม่จริงจัง
 อันปากคนถึงคราวมันยาวมาก
 พายจกัลมพัดพ้อตานทาน
 เป็นบุปผานารน์ไม้สิ้น
 คอยแย่งกานขานกลับส่งกลิ่นไกล
 สิ้นเกสรอนสีไมม่กลิ่น
 อยู่กับคเหมือนอยู่กับความ
 และยังสอนผู้หญิงเกี่ยวกับเรื่องการครองชีวิตว่าจะต้องรู้จักเอาใจสามีอย่างไร ผอเตงพรรณนาไวคังน
 อารมณ์รอนอนไหวไมเป็นเรื่อง
 รู้จักวันเวลาและเดือนปี
 รู้จักเขาเราเอาเป็นหลัก
 รู้จักเขาอรอกรุนอกใน

ฉันทสากฝั่งสังเเกตตามเหตุผล
 ถึงยากคมีจนจะกลายกัน
 มีทั้งคุณและโทษที่มันดี
 อย่าหันหันหักหาญไอบานปลาย
 เป็นสตรีหมากเหียวมันหมาย
 ที่เหลือรายหลายใจไม่ซื้อตรง
 คอยสังเเกตกาลไกลโซลุมหลง
 คอยเสริมส่งศักดิ์เราให้เขา
 หูหนึ่งฟังยังใจไวหนึ่งหู
 บังจับเรื่องไมรู้ครยังมี
 ก็ยากนักก็ควายมกหนายหนี
 ภาพคดีใดตลอดก็รอดตัว
 เป็นสตรีมีหลักพิ้งพิ้ง
 จะซอกซ่าซ่าขั่วเพราะซึ่งซึ่ง
 อย่าเร้งหลงอารมณ์ที่แรกหวัง
 ต้องระวังคิดไวไ้นานนาน
 ยิ่งกว่ากาไ่เมื่อไซซาน
 ไม่เทาแรงลมพานพัดพาใจ
 ภูรินรุ่มลอมตอมอยู่ไกล
 อยารบแข่งแวงไกวใหญ่งาม
 ก็เหมือนสิ้นสุดสาวไซสองสาม
 รู้จักห้ามหักใจไวให้
 ควรปลดเปลื้องปลุกปลอบใหชอบที
 รู้จักมีจรนรเจียมใจ
 และรู้จักถุกคอาช้อสาสัย
 รู้จักไววางตัวไมม่เม

รักอะไรให้รักรู้จักเลือก
 รักกำลังยังรักจะหนักเบา
 ใครรักใครให้แน
 รุขอคำจำกัดความตามที่เคย
 ทำอะไรให้รอบรู้หลัก
 สร้างบทแบบสมมติกัน
 สมมุติชีวิตสมสมสมัย
 สมสมัยเป็นแม่แทนนอน
 สงวนงามนามไว้ในแหล่งหลา
 หึงเหือกเภาเหลากอกักดำเนิน

อชาพลงเปลือกปลิดชมอารมณ์เขา
 เห็นแต่เงาอย่างมหลงชมเซย
 ห่อนแก่เกิดจึงเปิดเผย
 จึงเอนเอชออกวางแต่ทางดี
 จนแจ่มแจ้งประจักษ์ไว้ทุกศีล
 ในภาคนักตนาเป็นอารมณ์
 สมณไทยสมฐานะสมสมร
 ไม่นลกลหลอนลลวงหรือลวงเกิน
 เชิดชูหนาเฝ้าพงศ์เป็นหงส์เห็น
 เป็นเยี่ยงอย่างทางเดินที่งาม

ฉันท ข้าวิไล

ผู้แต่งได้เสนอความคิดเกี่ยวกับเรื่องความรักไว้ให้แก่ผู้ชายว่า ควรจะเป็นสุภาพบุรุษและไม่ลุ่มหลงใน
 ความรัก รวมทั้งควรเลิกประพฤตินั้นเป็นผล ทั้งการพรรณนาว่า

เมื่อริเริ่มเรียนรักอย่าหักหาญ
 ไม่นลกลหลอนลลวงเป็นศัตรู
 แต่แรกรักก็อย่าหลงพะวงรัก
 จงรู้ผอนรู้รักทุกดวง

ควรส่งสารสตรึงมี
 เขาใจมจวามเหียวตามดวง
 ใหม้นหนักเห็นอยจิตคิดหึงหวง
 ภาเลยลวงลมเหลวจะรอนใจ

อันชายชาติชาตนั้นเป็นหลัก
 ไม่นลกลหลอนลลวงเพียงซัดชม
 ยอมเห็นใจในหญิงทุกสิ่งสรรพ
 อันบาปบุญหนุนนำธรรมดา

ไม่จับจตรสรักรู้จักชม
 ไม่นลกลลวงเล่นเป็นกีฬา
 เพื่อหวังอยู่กันเฝ้าในภายหนา
 เราเกิดมามีทั่วทุกตัวคน

ฉันทเห็นเป็นชายเสียดาชนก
 ประพฤติตัวมัวเมาเกินหลายา
 ทำจงห้องพองหัวเห็นตัวใหญ่
 ประกอบกรรมทำการพาลเถเร

ที่เหลิงรักหลงคิดริษยา
 เทียวคบดาพาใจให้เสเพล
 เฝ้ากรุนคิดผิดไปจนไขวเขว
 จะชวดเซเสียชาติที่อาจอง

ฉันท ข้าวิไล

4.1.9 การสะท้อนความรู้สึกและการสร้างบรรยากาศ

การสะท้อนความรู้สึก คือ การถ่ายทอดความรู้สึกต่าง ๆ ของผู้แต่งลงไว้ในวรรณกรรม จากการสัมผัสภาพผู้แต่งและการวิเคราะห์พบว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ราชนันทน์ช่างขุนแผนเป็นเรื่องทึ่งใจตรงใจถ่ายทอดความรู้สึกของชนลงไว้ในวรรณกรรมเป็นอย่างมาก ดังที่ไดกลาวมาแล้วว่าผู้แต่งต้องถ่ายทอดความรู้สึกของชนสมมติให้เหตุการณ์นั้น ๆ ได้เกิดขึ้นกับตนเองและเมื่อสมมติว่าเหตุการณ์ได้เกิดขึ้นกับตนเองแล้วความรู้สึกอย่างไรแสดงก็จะพรรณนาความรู้สึกนั้น ๆ ออกมา โดยเฉพาะการพรรณนาความรู้สึกของนางวันทองนั้นนับได้ว่าผู้แต่งมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้สึกได้เป็นอย่างดี เช่น เมื่อนางวันทองต้องตกเป็นภรรยาของขุนช้างนั้นผู้แต่งพรรณนาไว้ดังนี้

คราที่นั้นขุนช้างสว่างจิต
คอยปลุกปลอบลอบชมชื่นอร่า
นึกถวิลสงนอคุณท้าวบุญแม่
โอฬอพลายหายลับมากลับไกล
เมื่อเสียตัวชั่วช้าเช่นนี้แล้ว
ว่าวันทองสองใจไม่เจียมตน
มีรันทนหายเอาปลายเหตุ
ทุกคำเขาตราอูราเฝ้าจาบฉวย

เมื่อสมคิดสมตะเนอยเคหา
ฉันทำสรดหมดทาสินอาลัย
ก็สุดแต่เวรกรรมทำไฉน
ทอดทิ้งหอนงอไวให้อายคน
ไมเถลาตแดลวครหาทุกแห่งหน
เห็นเคเคาเขาจนจึงพรากกัน
ทุกขทุเรศเวทนาเพียงอาสัณ
ทุกคืนวันเวียนหวังดวงแต่ครวญ

ฉันทำไวโล

ในอีกตอนหนึ่งผู้แต่งได้พรรณนาถึงความรู้สึกของนางวันทองเมื่อขุนแผนกลับมาจากเมืองกาญจนบุรี ว่า นางวันทองนั้นทั้งความรักความแค้น ความน้อยใจและเสียใจ ทั้งโกรธเคืองและอับอาย การพรรณนาในตอนนั้นเด่นชัดเป็นอย่างมาก

เสียงพระกาฬขานขอยูกักกอง
เพราะเสียตัวชั่วช้ายังอาลัย
โหชนแดนแสนวิถกโอดกเอย
จะมีคมไต่อยู่กันยังยืน
ดาแข็งใจไปหาขมาโทษ
คงรังเกียจเหยียดคหามหญิงงามเมือง

ฝ่ายดิฉันวันทองยิ่งหมองไหม
ทั้งอายใจเจ็บช้ำสูกกล่ำกลืน
ตางสละละเลยไปเชยอื่น
มาระทมชมชื่นระคายเคือง
ไมหาขโกรธก็จะคาเอาหนาเหลือ
จะก่อเรื่องรุนแรงแสดงใจ

นั้นฉันน้อยใจผู้หลวงลวงมาว่า
 ถึงเป็นตายราชก็ด้วยขอใด
 ราพึงรักหักห้ามคิดความหลัง
 โธเกิดมาอายุสิบเจ็ดปี
 จะมองหน้าหาหมั้นใคร
 อันตัวฉันชั่วจะมีจน
 เกิดเป็นคนไหนก็ยากยิ่ง
 มีแต่ขอครหาว่ากันไป

ก็ตัวเราเอาหน้าไปไว้ไหน
 จะชมชานออกไปนั้นใช่
 น้ำเนตรหลังไหลหยดหมดราตรี
 เป็นราตรีครองถึงสองคน
 เขากล่าวขวัญกันไปทุกแห่งหน
 ถ้าใครผู้เป็นตัวแทนมิตรมใจ
 ที่เป็นอย่างนี้ลำบากยิ่งยากใหญ่
 ฉันทรวญคร่ำรำไห้ไมวายเลย

ฉันท ชำวีไล

เมื่อขุนแผนพานางลาวทองมานั้นได้เกิดการทะเลาะกับนางวันทอง ขุนแผนคำนางวันทอง
 นางจึงน้อยใจและเสียใจจึงขึ้นไปบนเรือนรำไห้รำพันความรู้สึกว่า

แลลพบกับหมอนในหมอนหมก
 โอคิดไปใจฉันก็เห็นเพื่อน
 เสียแรงน้องครองรักรอหาตัว
 เสียตายรักหักกันไม่ทันครอง
 หักเข้าคำรำไห้เฝ้าโหยหา
 เลื่อนน้ำใจแสนอาลัยเสียอารมณ์
 จะเสียทองเท่าตัวขอตัวรัก
 ชีชะใจไหนใจกระไรเลย
 เพราะนางมารเมียรายริษยา
 หัวอกเขาเรามั่งก็ควรมอง
 หึงขุนช้างสร้างกรรมทำเสียชื่อ
 อีกตัวเราเล่าคิดมันผิดไป
 ไม่เชื่อฟังยังความขามขืน
 ดั่งอารมณ์ขมใจไม่เมาเมา
 มาเสียรักหักร้างเป็นรอยแยก

แสนวิตกอกใครไหนจะเหมือน
 จนเลอะเลือนน้ำลายพมพ่ายพอง
 ไคปกป้องครองตัวไม่มัวหมอง
 เสียตายตนจะต้องแคแต่ยมตรม
 พอกลับมามีกรรมทำขึ้นขม
 เสียชู้ชายชิตขมที่เคยเชย
 เสียพัวพันกันกว่าเจ้าซาเอย
 มาลืมนึกถึงขณที่เคยครอง
 เทยวเส้าหางเอาเป็นเจ้าของ
 จะขุนของเคืองเขินนั้นเขินไร
 ขางผัวหรือวงงกก็สงสัย
 มาหันหันปล้นไลเพราะลืมนึก
 ถึงกำเกินกลืนไว้อภัยผัว
 จะชั่วช้วนขึ้นกลยเกินกลาย
 เหมือนขามแตกติดกันนั้นไม่หาย

เมื่อเห็นร้าวรอยตอกเสียดาย
 แสนวิตกกอนันต์ทองน
 จะพึงแมกเหมือนไม้เมตตา
 ชีวิตรักเรอนอยางเรอนอย
 ฉนระกำลำบากแสนยากเย็น

จะซื้อชาขาคาลคหมคราดา
 คงถึงพิชชาควาสนา
 จะพึงผัวก้ามอันเป็น
 ละลิวลอยลิบลิ้นไม่แลเห็น
 หมดที่เอนดแลวแลวคลาถกัน

ฉนท ขำวิไล

การสร้างบรรยากาศ เช่นเมื่อผานอานจบแล้วจะรู้สึกเศร้า หรือสุขสดชื่นตามไปด้วย ตัวอย่าง เรื่องรัตนาวดี มีบรรยากาศที่ราเร็งแจ่มใส บางเรื่องก็อานแล้วเศร้า บางเรื่องก็มีบรรยากาศต่างกันเป็นตอน ๆ ไป เช่นในเรื่องสี่แผ่นดิน เมื่อใดที่แม่ช้อยโผล่ออกมาบรรยากาศจะต้องรื่นเริงอยู่เสมอ ในกามนิศตอนมหาปรีนิพพาน บรรยากาศเศร้าซึม ทุกอย่างนึ่งสงบไปหมด ไดยินแต่เสียงร้องไห้ (กุหลาบ มลลิกะมาส , 2517:32) การสร้างบรรยากาศในนิราศขุนช้างขุนแผนนั้น จะพบว่าเป็นบรรยากาศของความเหินออกเห็นใจและความสงสารนางวันทองเป็นส่วนใหญ่ และสุดท้ายจบลงด้วยความเศร้าเมื่อนางวันทองถูกฆ่าตาย ดังตัวอย่างที่จะนำมาเสนอนี้เป็นการสร้างบรรยากาศให้เกิดความรู้สึกเห็นใจนางวันทอง ก็ในตอนที่ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างนั้นนางวันทองมิได้มีความเต็มใจที่จะหนีขุนช้างไปอยู่ปากกับขุนแผน แตนางถูกบังคับ ผู้แต่งโศสร้างบรรยากาศให้เป็นที่น่าเห็นใจอย่างยิ่ง ดังตัวอย่าง

ฉนฟังคำขำคมคารมมาก
 ไมลคหยอนคอนวาสารพัน
 เห็นเพลยงปล้ำซ่าเติมคักตวงใส
 มีเห็นอกตอกอกลับไคที่
 ยกเมื่อยใหม่ใหญ่โตทำโอหัง
 ประเพณีสมาแต่เมื่อไร
 ยูลมนหมนควางคิตกลางผลาญ
 ไมค่านึงถึงกูเคยล่ำเลื้อย
 มาตคฤาติชาถกันไมหันกลับ
 พส่ายทองรองลงสนประค

มาหับถมดางถากจนปากสน
 หงแตกคั่นคานค้อข้างถือดี
 ไหเสบหรวงฉวงไล่มาเสียดสี
 แลวไครที่ชอกซ่าเจียนน้ำใจ
 นางเมื่อยเกาเอนนึ่งประนมไหว
 ใส่ฟางส่อยสมไฟจะไห้เย็น
 มีพั้งชาเชูแดนเชาเชูเชดู
 จะคิรายตายเป็นหมดเอนค
 นองผกค้อคอพิบจะคับบอย
 ทำไยเห็นหางเรคิรางไป

แกล้งทอดทิ้งหญิงไว้ให้ชายโสด
 ฤๅแม่เล่ากรูเห็นก็เป็นใจ
 ต้องเปลี่ยนวิถีสดกิดชีวิตชา
 เกิดทั้งหมกกรรมประจำตัว
 เจาชมเล่นเช่นผู้โชคร้าย
 ยังกลับมาลวงล่อทำต่อแยะ
 นึกว่าปล่อยนกกาที่อาภัพ
 ถึงคราวจนทนสู้ให้ชู้เซย
 มีชีวิตก็เหมือนตายวายชีวิต
 หันอยู่สุกรรมเพราะจำใจ
 อยากกล่าวโทษโกรธหาว่าคูหมิ่น
 มิได้หลงลืมกิดอนิจจา
 เชิญสลัดตัดใจให้ขาดเด็ด
 ไม่สิ้นสุดโสกาอาศูรโดย

อยู่เดียวโดดแค้นสิ้นวิสัย
 ไม่มีใครคุ้มครองจนหมองมัว
 สมนำหน้าว่ากันมันชาติชั่ว
 นเพราะผัวผู้เดียวไม่เหลียวแล
 พอใดคิดจากจนเป็นแผล
 เฝ้ารังแกก่อกวนไม่ควรรเลย
 ต้องตกอับเอาบุญพอกุลเอย
 ใช้เสบยเบิกบานประการใด
 มีคิดเคयरักก็ผลักใส่
 สมองคนแม่ไวใดเลียงมา
 มีทรัพย์สิ้นผลักใส่ไม่มอหน่า
 แดความรักยังรารจกโรย
 ฉนั้นเช็ดหลังคำจะซ้ำโหย
 ดวยลมโซยซอกซ่าเพราะเซิงชาย

ฉันท ขำวิไล

เมื่อจมนไวยวณาดมารับวันทองไปอยู่กับขุนแผนนั้น

อันพอเจ้าเขากลืนตัวแม่แล้ว
 แม่ระทมกมหนากว่าชั้วนี้
 วาสนาของเราเป็นเหาน
 มีแต่เรื่องโลมเลาเจ้ามารยา
 แม่อยู่นมหนาใช้ผาสูก
 จะนั่งนอนรอนอรานำคาริน
 ไหนจะรางทางชู้เซยชิต
 ชมคนอื่นก็ไม่ขึ้นเหมือนลูกชาย
 เมื่อลูกดีแม่นกมหนา
 ไผ่ปากไขปากผีปากชั้วนี้

นางวันทองพอกับจมนไวยว

อथाหวงเลยลูกแกวกี่แข่งขัน
 จะอาสัญสุกรรมที่ท่ามา
 ไปชื้อแย่งแย่งคู้ชายหนา
 คอยคบคิดริษยาเป็นอาจิล
 ระทมทุกข์ทับทรวงนิจศีล
 เมื่อยามกิ่นก็กรอมระกำกาย
 ถึงมีมิตรก็ไม่เหมือนเพื่อนที่หมาย
 มีมีจิตคิดร้ายทำลายกัน
 จะนอนตายหลับตาเมื่ออาสัญ
 พองอมขวัญนี้้นายอดयाใจ

แต่อย่าเลยลูกเอ๋ยแม่เคยยาก
ไปอยู่ยัดตักกันนอนอย่างไร
เอาฟางฟอยไกลไฟก็ให้
เจ้าพระวงศ์สารซึ่งมารดา

ถึงลำบากลำบากหนอนใด
เพราะพ่อเจ้าเขาไม่มีเมตตา
ประเดี๋ยวก็ประเดี๋ยวร้ายในภายหน้า
จงหมั่นมาเยี่ยมแม่ผู้กรรม

ฉันท ข้าวิไล

บรรยากาศในเรื่องนิราศขุนช้างขุนแผนนั้นล้วนแต่เป็นบรรยากาศที่ชวนให้ เกิดความสงสาร และเห็นใจ
นางวันทองแทบทั้งสิ้น นอกจากตัวอย่างที่ยกมาแล้วยังมีอีกมากมาย เช่น ตอนที่จมน้ำไวมาหาทาง
วันทองเพื่อรับไปอยู่กับขุนแผนนั้น เมื่อนางวันทองได้ทราบก็เกิดความหวั่นวิตกไปนานาประการจึงได้
พยายามหาทางระงับความตั้งใจของจมน้ำไวที่จะมารับ ผู้แต่งพรรณนาความรู้สึกของนางวันทองไว
ดังนี้

ฝ่ายฉันทวันทองต้องสะอื้น
โศกโศกโศกนอกลูกชาย
แล้วโหลบลบจบลูกด้วยความรัก
กลัวผู้รุกรานคน
ในครั้นที่เจ้าจะมารับ
เหมือนใส่ไฟให้แม่มรณา
คงแอบอิงวิวอนเขาอนอด
เอาลิ้นอมโลมเลาเจ้าชาย
ก็เมียเขาเลาทั้งสองนางต้องรู้
รับที่โนนโยนที่ไม้คั่น
แล้วลูกหรือครั้นจะทนไต่
จะรุมแลแม่เลี้ยงลงเป็นจวน

เรื่องจะยุ่งยาวใหญ่จิตใจหาย
จะก่อกรรมทำร้ายให้อรอน
เสน่หาก็รักแม่มองหม่น
มีเสียแรงแต่งตนเป็นคัวมา
ไปอยู่กับลูกนอกลายหน้า
เพราะไหนเลยบิดาจะดูค้าย
ไม่ว่าแล้วรอดเรื่องทั้งหลาย
เขาหมกมุ่นววยมิเว้นวัน
ว่าแม่หนีชู้แซงชั้น
ถ้าเกิดเรื่องเดือดกันมันทารุณ
เขาวาใส่แม่ตัวต้องหัวหมุน
ฝ่ายพ่อเจ้าเกื่องขุนคางววย

ฉันท ข้าวิไล

4.2 ประติษฐานการ

ประติษฐานการหมายถึงการกิดสร้างสรรค์ในสิ่งที่ไม่เคยมีผู้ใดทำมาก่อน (เปลือก ฅ นตร,
2511:34) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

4.2.1 ประดิษฐ์การเริ่มแรก คือ การสร้างสรรค์สิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อนในทาง
วรรณกรรม

4.2.2 ประดิษฐ์การตามแบบ คือ การนำเอาความคิดที่มีอยู่แล้วมาตกแต่งเป็นรูป
ใหม่ อาจทำให้สวยงามขึ้น น่าอ่านขึ้น หรือชัดเจนขึ้น

4.2.3 ประดิษฐ์การเชิงวิชาการ คือ การค้นคว้ารวบรวมเรื่องราวที่มีอยู่แล้วมาทำ
เป็นหลักการหรือหลักวิชาขึ้น

สำหรับนิราศขุนช้างขุนแผนนั้นจากการวิเคราะห์พบว่าผู้แต่งนิยมนำประดิษฐ์การเริ่มแรก
และประดิษฐ์การตามแบบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ประดิษฐ์การเริ่มแรก ผู้แต่งนิราศขุนช้างเป็นผู้ริเริ่มแต่งกลอนนิราศโดยใช้ตัวละครเป็น
หญิง คือ นางวันทองให้เป็นนิราศจากสิ่งต่าง ๆ อันเป็นที่รัก มีการพรรณนาความอลังการต่าง ๆ ในชีวิต
เช่น การพรรณนาเพื่อลาโลก ลาชีวิต ดังตัวอย่าง

ฉันกล่าวความตามเรื่องรอบเมืองหลวง	แล้วโศกทรวงเสี้ยวในจิตใจหาย..
เขาพาวันคนเดินไปแดนตาย	ทรมนทราวย่ำสั่งท่งน้ำตา
มิไคอยู่โลกเพราะโศกราย	ต้องวอดวายสิ้นหวังไกลฝั่งผา
ต่อแดนกลับไม่กลับมา	หมดเวลาลงแล้วแล้วกลากัน

ขอลาแล้วโลกนี้ที่รัก	ไต่ประจักษ์จริงแจ้งทุกแหล่งหลา
เมื่อกำเนิดเกิดเห็นเป็นตัวมา	อาศัยศุภบิดาและมารดร

ปณิธานที่หวังตั้งในจิต	แล้วหวนตึกขึ้นมาจะอาศัย
ประคองเชือกเนตรหน้าทีจาบัลย์	ในทรวงสนั่นหดหมดกำลัง
ที่จะตายไปไม่มีไร	เป็นผลโศกเวรสร้างแต่ปางหลัง
อันความคิดริษยามาประดัง	กรรมก็บังเบือนบิดให้ผิดไป
ยังเสียกายเราจะลับร่าง	โอเรือนรางเคยอยู่คู่อาศัย
จะแยกย้ายขอย้ายมากลับไกล	เป็นดินน้ำลมไฟไปจากกัน
เคยชิดชมชุมนุมเป็นกลุ่มก้อน	รวมเย็นรอนรูสุรุโศกสลับ

หวังจะอยู่ใจไปนานวัน

มามีอันดับแปรไม่แน่นอน

ฉันท ข้าวิไล

นอกจากประติษฐการตามเนื้อเรื่อง ตัวละครและการพรรณนาแล้วยังมีความแหลมคมในด้าน
สำนวนโวหาร บางบทบางตอน เช่น

จะเสียทองเท่าตัวขอตัวรัก

เสียตัวหนักกว่าเจ้าซาเอย

ฯลฯ

อันจากอันผินจากไม่ชากัน

แต่จากรักลาตายนี้ใหญ่หลวง

ฯลฯ

ทำไฉนให้โลกเขาได้เห็น

เราเป็นคนหนึ่งในแหล่งหล้า

เคยมาเที่ยวทุกชนเวทนา

ทองเตนแรงเตนกาไปตามกรรม

มีหลายฉากมากเช่นเหมือนเช่นไขน

เรื่องโลดโผนพลัดพรากกลากล่า

ใส่ห้วยักษ์หัวลิงวิ่งชะมำ

มาเตนเตนร่ำรำแล้วเขาโลง

ฉันท ข้าวิไล

ความแหลมคมในสำนวนโวหารนี้แม้จะเป็นการเปรียบเปรยที่คมชัดเปรียบเทียบไวแล้ว แต่มีความต่างกันในเนื้อความ กล่าวคือ ในโวหารบาทแรกนั้น โวหารเดิมเปรียบเทียบกับ เสียทองเท่าตัวไม่ยอมเสีย
ตัวให้ใคร และจากตัวอย่างในบาทที่สอง สำนวนกลอนของสุนทรภู่กล่าวไวว่า

สารพัดตัดขาดประหลาดนัก

แต่ตัวรักนี้ไม่ขาดประหลาดใจ

สุนทรภู่

จะเห็นว่าสำนวนความเปรียบคล้ายคลึงกัน แต่โวหารในนิราศขุนช้างขุนแผนที่กล่าวนั้นมีความ
หมายไพเราะลึกซึ้งกินใจกว่าความหมายในสำนวนเดิม

ประติษฐการตามแบบ นิราศขุนช้างขุนแผนนี้แต่งขึ้นตามแบบของการแต่งนิราศทั่วไปก็คือ

1. ขึ้นต้นด้วยวรรคสลับ ว่า นิราศรักเรื่องรางขุนช้างขุนแผน และจบด้วยวรรค
ส่งลงท้ายด้วยคำว่า เอย คือ ฟื้นวันทองรองวายก็ตายเอย ฯ

2. มีการกล่าวพรรณนาชมบ้านเมือง ความเจริญรุ่งเรืองในสมัยของตน เช่น

อันกรุงศรีอยุธยาในครานี้

เกษมศรีสุโขสโมสร

มีกองทัพรบศึกศึก

เกษทุกหอรอนแต่หลังระว่างภัย

เจริญกรุงรุ่งเรืองประเทืองประเทศ
นามกระเดื่องเลื่องลือแต่โบราณ
บรรเลงระฆังมโหรีมีเครื่องกรับ
เสนาะสนั่นหวั่นไหวในวังเวียง
แสนสนุกทุกสถานตามท้องที่
บรรเลงจิตแจ่มแจ้งด้วยแสงไฟ

เป็นขอบเขตของไทยแผ่ไพศาล
มีทวยหาญแห่ล้อมอยู่พร้อมเพรียง
มหรสพสังขัตตราแซ่เสียง
บางรายเรียงรันเรียงบันเทิงใจ
ยามราตรีก็กระจางสว่างไสว
ประทีปไขโคมเคียงเรียงเรียงกัน

ฉันทน์ ขำวิไล

3. มีการกล่าวถึงความเชื่อในศาสนา
จารึกกรรมทำไว้ในมนุษย์
ดอยแดงแสดงตามความเป็นไป
บางเบียดเบียนบ่ศาสนา
บางกอบโกยขโมยหาเอามากิน
บางครวญคิดผิดเขาเสื่อม
บางคิดคดลบละชั่วเหี้ยมหลอกลวง
บางเหลวเลอะสร้าพัวจิต
เป็นทางรายคอยล้างสร้างอารมณ์
บางเห็นผิดอิจฉารกรรมลามก
เป็นเจ้าเล่ห์เพทุบายหลายวิธี
เฝ้าแต่กิดริษยาพยาบาท
ครันลวงลับซับซ้อนลงบรรลัย

ซึ่งจะแทรกไว้ในเนื้อเรื่องหลายตอน เช่น

เขาแจ่มจุติให้จำเป็นคำไข
เพราะน้ำใจกุศลมีมลิน
หงมาสัตว์ตัดชีวิตนิสสัย
เพี้ยวปลนปล้นปลุกปล้ำให้ชำพรวง
มาหลงงมงายงามเขาหามหวง
ชนทั้งปวงถูกปล้นเพราะล้นลม
เพราะแรงฤทธิ์พิษเมาเขาหับถม
ให้นิยมอยู่อย่างทางไม้ดี
สกปรกยกตนคนเสียศีล
มิไฉนความหมายละอายใจ
เหมือนเชื้อชาติคือสรพิษติดนิสัย
จึงเกิดในนรกที่ยกมา

ฉันทน์ ขำวิไล

4. มีการพรรณนาชมธรรมชาติ นิราศเรื่องนี้ผู้แต่งได้พรรณนาชมธรรมชาติไว้มากมาย
มีการชมนก ชมไม้ สัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง สัตว์น้ำและสัตว์บก พืชผักสวนครัว ตัวอย่างเช่น

ชมนก
นกนางเขนเด่นรองอยู่เราเรา
หอสับเนตรโนนหนวดถึงทรวงใน

เหมือนเมื่อเราแรกพบพิสมัย
สองหัวใจเด่นเรารู้เท่าทัน

ชมไม้

น้ำใจใครแดงมาแจ้งข้อ

หรือว่าหรือจะแจ้งน้ำใจเขา

กระบกกระแบกกระบนกระเบียนกระบาทกระเบา น้ำใจเจ้าอย่าคิดกระบิดกระบวน

ชมสัตว์ป่า

เห็นกระตังวิ้งวุ่นจนป่ายับ

เจ้าวิ้งกับลูกน้อยคอยหกลั่น

เพราะเกรงภัยพรานป่าจะมาทัน

ไหว่นหว่นวนเวียนจนเจียนตัว

สัตว์มค้อยกินกล่าปาก

ต้องพลัดพรากพ้นจากลูกผิว

ฉันเกิดเห็นเป็นมนุษย์ที่สุดกลัว

เพราะชนชั่วเชิงชายให้ตายใจ

ชมสัตว์เลื้อย

กรงกระต่ายต่งเรียงเคียงเคียงกัน

กรงชะมดลดหลั่นทรานแคระ

กรงกระรอกรวมไวใกล้กระแต

อีกลึงคางจ่อแจอยาแหยมมัน

ชมสัตว์น้ำ

เห็นตะเพียนเวียนว่ายหลายกระแสน์

เจ้าผันแปรแลหาทางหลัง

เป็นกังวลวนวายในวนวัง

เหมือนฉันทันนอนเต้าเฝ้าวนเวียน

ชมสัตว์บก

แลเห็นช้างเหมือนช้างสร้างความขาก

พลายแก้วจากจงจิตคิดมุ่งหมาย

เฝ้าวิคกหมกมุ่นอยูวนวาย

ไม่เลื่อนคลายคำนึงถึงแต่เรา

ชมพืชผักสวนครัว

มะกรูดมะนาวตะไคร้ใบแมงลัก

กระดินผักโหระพาข่าเส้าสร

กระชายกระเทียมหอมกระเทียมท่างพันธุ์

มะตูมมะดันสะเดามะเขือดี

ชมไม้ดอก

ที่สวนในไม้ดอกดารดาษ

สัตตบงกชพุทธรักษาพฤกษา

ชบาการะเกดพิลลกรรณิการ์

จำปีใบจำปาสารภี

ชมไม้ผล

มะขงใหญ่ใกล้มะปริงมะปรางหวาน

มะพลับมะพร้าวตาลมะตูมคันทวยหวา

มะขวิดมะม่วงมะข่าขางทองนา

ขนุนนอยโหนดนอยหนาเป็นแนวไป

ฉันท์ ขำวิไล

5. มีการใช้อยู่คำเปรียบเทียบกับของคว้างทำให้เราแลเห็นความนึกคิด ความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ในสมัยนั้น ๆ ใด (โครงการพัฒนาการศึกษา, 2504:88) ในนิราศเรื่องนี้จากการวิเคราะห์พบว่า มีการใช้อยู่คำเปรียบเทียบกับในแบบอุปมาอุปไมยและการเปรียบเทียบกับตามส่วนการแต่งนิราศ

6. มีการสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อในเรื่องต่างๆ

7. มีการสอดแทรกอารมณ์ ความรู้สึกของผดุงแสดงไว้ในนิราศ ในนิราศขุนช้างขุนแผนจะมีการสอดแทรกสิ่งต่างๆ เหล่านี้ไว้มาก

8. มีการนำเอาวรรณคดีเรื่องเก่าๆ มาเปรียบเทียบกับสอดแทรกไว้ เช่น

เหลิเหเนาเจ้าชูเชารูเช่น	เที่ยวหลอกเล่นโลมเลานะเจ้าเอย
จินตะหราหลงมเฝ้าชมเชย	เขาละเลยกลับไปไม่กลับมา
เพ็ชรรถบจรเมื่อตอนร้าง	มาลงนางเมรแล้วหนีหน้า
อย่าหลงคนซื่อกับกมมาชา	ตองนำตาเซ็ดเขาเฝ้ารำเค็ด
เหสังสารโสภะเสราแต่เจ้าเงาะ	เขาเยยเยาะเหยียดหยามยามยุคเข็ญ
มีถ้อยโศกโศกใครทำใจเย็น	เพราะไม่เห็นของดีที่ข้างใน
	ฉันท ขำวิไล

5. คุณค่านานอื่น ๆ

วรรณคดีหรือวรรณกรรมเป็นสิ่งที่สะท้อนภาพสังคมใด สังคมของผู้แต่งมีธรรมชาติเช่นใดวรรณกรรมก็มีธรรมชาติเช่นนั้น สังคมเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการไปตามเหตุการณ์อย่างใดวรรณกรรมหรือวรรณคดีก็กล่าวถึงเหตุการณ์อย่างนั้น เช่น วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ ฯลฯ (ลีธธา พินิจกุล, 2517:31) วรรณกรรมเรื่องนิราศขุนช้างขุนแผนนั้นเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าหลายด้านและสะท้อนภาพสังคมไว้มากมายประการ ดังจะกล่าวถึงคือ

5.1 คุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณี ผู้แต่งได้สอดแทรกวัฒนธรรมต่าง ๆ ไว้ในวรรณกรรมมากมาย เช่น กล่าวถึงประเพณีการแต่งงาน การทำบุญในวันตรุษสารท ประเพณีการลอยกระทง ฯลฯ ดังตัวอย่าง

ประเพณีการแต่งงาน ผู้แต่งโคไพรธนาประเพณีการแต่งงานของคนไทยในสมัยก่อนไว่ว่า

ตะวันย้ายบาชลงหอไคฤกษ์
เจ้าบ่าวสาวสวมมงคลคู่เคียงกัน
ทานขวัญรับขวัญจกบรรจงจัด
เพื่อนบ่าวสาวทวนสนพรันกายา
เมื่อหยดพิศผลัดผาแลวมานั่ง
ครั้นสำเร็จเสร็จการทานขวัญคร
ต่างเลี้ยงคูปเสื้อเมื่อตอนค่ำ
กระจ่างแจแสงไฟในยามเย็น
ครั้นรุ่งรางสว่างสิ่งจะสายสาง
เตรียมรับพระจะฉนนันต่อไป

เลิกเกริกเร้งรื้นเสียงครื้นครื้น
พระมุนมณัชนันโตโมทนา
น้ามนตรชัตสาคตัวหัวเกศา
แกลงเสียดสายไปมาลวนนาค
ต่างรับฟังยาสัพหื้อย
ก็กินสูอารามในยามเย็น
เสการำโลดโผนในโคนเห็น
จนดาวเดือนเคลื่อนเด่นเห็นรำไร
ไมเวนวางวนวายกันหวั่นไหว
จัดข้าวของเครื่องใช้ไว้ครบครัน

ส่วนขุนนางน้อยใหญ่ที่ไปช่วย
พระพิจิตร เจนจัดเครื่องบักพลี
ฝ่ายคิฉนนลามมาเป็นเพื่อน
พระฉนัแล้วบริคตางจัดการ

ผู้รับรองของข้าราชการหมื่นตรี
เลี้ยงพระเณรเณรชีกี่ช้านาน
คอยตามเตือนลูกสะใภ้อยู่ในบาน
เลี้ยงผู้คนอลหม่านอยู่มากมาย

ฉันท ข้าวิไล

จากตัวอย่างที่ยกมานี้ เราจะโคความรู้นในเรื่องประเพณีการแต่งงานในสมัยก่อนซึ่งมีความแตกต่างจากสมัยปัจจุบัน การช้คนำบ่าวสาวตองราคาให้เป่ยกทั้งตัว มีการนำผามาให้ผลัดหลังการช้หน้าเป็นคน นอกจากนั้นยังมีความรู้นในเรื่องวัฒนธรรมประเพณีอื่น ๆ อีก เช่น

ประเพณีการเทศน์มหาชาติ

ถึงคราวสวดกลาตามหาชาติ
ธงปฎากแขวนไว้ในศาลา
สับปฐมาหลายทั้งชายหญิง
ที่โหนยาก็ยังอดสัพหื้อยาม
มีเรื่องราวกลาไว้ในชาดก
โคเห็นความตามกันที่บรรยาย

มีรูปวาดเรื่องราวยาวหนักหนา
แกวงไปมาให้คนดูขอความ
โคอาจอิงปัญหายกมาถาม
คอยคิตตามแต่คนไปจนปลาย
ทานสาธกยกยอแลวขยาย
ต่างสบายเบื่กบานในการบุญ

บางประชุมหนุ่มแก่แลสาวสาว
ตามพิธีทำค้อยคำจน
ชวากำลังตงทองเอากรองกิน
บางชักชวนสรวลเสีให้เฮฮา

มากวนชาวชาตไวยวน
เคยเกื้อหนุนแตกาลโบราณมา
เขารวมกันทำการนาหารรษา
ที่เมื่อขลาเปลี่ยนแรงช่วยแบ่งปัน

ฯลฯ

ประเพณีการทำบุญตฺรุษ , ทำบุญวันออกพรรษา , สงกรานต์หรือการลอยกระทง ซึ่งผู้แต่งได้พรรณนาไว้อย่างละเอียด เช่น

จวนสิ้นปีใจเมื่อใกล้ตรุษ
ทั้งลานบ้านลานวัดสะอาดตา
เตรียมสิ่งของคองใช้ไ้จัดหา
ท้อเองแกงก๋วยเตี๋ย
ชาวเหนียวแดงกาละแหมแต่ละบ้าน
ไ้ทำบุญแบ่งปันกันทุกคน
งานปีเก่าเขาก็ตบปีใหม่
พลุดะไลไฟพะเนียงเสียงดังตึงตัง

ถึงคราวสารทดาษดากระยาสารท
เอาเทียนแจกแปลกทไฟม้อทำ
ของเขาวงเราบางตางมีจิต
มารวมรักสมัครสามัคคี
วันทำบุญตักบาตรองศาสงฆ์
ไ้เสาะสรสร้างสมอบรมใจ

ออกพรรษานาอินคิมฉลอง
บางแห่นาแลเห็นเป็นมณฑล
ในแม่น้ำลำคลองตึงสองฝั่ง
แจกชาวหอพวกแห่นาส่วนบุญ

อุตุครรวมแรงแดงเคหา
ด้วยศรัทธาแพ้วถางในทางบุญ
ทั้งผอนผ้าแพรพรรณซื้อกันวัน
ช่วยคำจนเจือจานงานของตน
ถึงสงกรานต์ปีใหม่ไม้ขัดสน
สาละวนชนมาประดาประคัง
มีรำฟ้อนมอญไทยทั้งโซนทั้ง
บางแต่งตงตามเมรไมเวนวาย

ตางมุงมาคหมายซิมกันอิมหน้า
เพื่อนอนมน้ำใจเพราะไมตรี
เป็นญาติมิตรมุงมันไม้หันหนี
ไ้เปรมปรีดิ์มีอยู่ในหมู่ไทย
ก็ส่งส่งศรัทธามาเลื่อมใส
ตงอยู่ในศีลธรรมประจำตน

ประกอบกองการกุศลทางกุศล
บำเพ็ญผลพรมหนามาเจือจน
เรือสะพรั่งแจวพายไ้เกื้อหนุน
ชลมุนวนวายอยู่ไปมา

ประกอบการกุศลตนรวมสร้าง
 หอคุณฐินภิญโญโมทนา
 ถึงกำหนดคนดึกวันไหว้พระ
 มาจัดแจงแต่งเรือเพื่อไปงาน
 บางนางสีห์มสไม้มต่าง
 บางนางสีห์มสไม้มคล้าย

ไม่เรีตรางหางกันควยहररा
 ทกหัวหนาเอ็กเกริกตางเบิกบาน
 ตางกัศระเตรียมตัวหัวทกบาน
 ไคพบพานพักพิงเพื่อนหญิงชาย
 ตามแบบอย่างบัญญัติทันทมา
 แต่งใบพายคล้ายกันทงนนเทียว

ถึงวันเพ็ญจันทร์เด่นเดือนสิบสอง
 งามกระทงประทีปหอยลงลอยชล

สว่างทองคงคาเวหาหน
 บรรจบจนกันชอบรอบนกร

ฯลฯ

ขามสงกรานต์เบิกบานการกุศล
 สุจริตจิตใจแจ่มเจริญ
 เทยวรดนํ้านำมาคารวะ
 ขางปลอยนกลอยปลาพากันไป
 เล่นไมหึ่งกีนหางบางซ่อนผา
 บางเลนลึงขิงหลักมีมากมาย
 ขางรองเพลงพวงมาลัยฝากใจเจ้า
 หงผีสากผีตรกนเขาทรง

บำเพ็ญผลพรมกันนาสรเสริญ
 หลวงเกินตางก็ขอภย
 ด้วยความกตัญญูต่อผู้ใหญ่
 เล่นช่วงชั้วช่วงชิงทั้งหญิงชาย
 เล่นขมาครองเมืองก็มากหลาย
 ชักเขยอภัยยไลลอมวง
 กลางคืนเขาแมศรีฝักกระดง
 ตางรองส่งหนมสาวกันกราวเกรียว

ฉันท ขำวไล

การสอดแทรกความรู้ในค่านิยมธรรมและประเพณี นับได้ว่าเป็นการสอดแทรกสิ่งที่มี
 คุณค่าอย่างยิ่งไว้ในวรรณกรรม นอกเหนือไปจากประเพณีต่าง ๆ ที่กล่าวผู้อ่านยังสามารรถได้รับความรู้ใน
 เรื่องอื่น ๆ ที่เป็นเกร็ดต่าง ๆ เช่น การละเล่น การแต่งกาย เป็นต้น

5.2 การสอดแทรกความรู้เรื่องค่านิยมในสังคม

ค่านิยมคือสิ่งซึ่งบุคคลในกลุ่มหนึ่งหรือคน ๆ เดียวเห็นว่าเป็นสิ่งมีค่า ควรรักษาไว้
 อุทิศคือสิ่งที่ดีเลิศสูงสุด ส่วนค่านิยมอาจไม่ดีที่สุด แต่เป็นความนิยมในสิ่งหนึ่งสิ่งใด เห็นว่ามีค่าควรแก่
 การยกย่อง (กุหลาบ มลลิกะมาส, 2517:39) นิราศขุนช้างขุนแผนได้สอดแทรกความรู้เกี่ยวกับค่านิยม

ในสังคมไวคังนี้ คือ คานิยมในเรื่องการยึดถือทรัพย์สินเป็นเครื่องวัดคุณค่า และความสุขสบาย
ของคน ตัวอย่างเช่น

เหมเหมจองทองวันทองนี้
เขามั้วร่อยพันเรือนกันมา
ถึงจะคั่นไคอาไรทรัพย์สิน
ออย่างวียงหลงเขาเฝ้าแถม

เอาแต่ถือถือดีใหญ่ค่า
มีเงินทองลองฟ้าปากันชม
ก็พลอยพาอาภัพคนทับถม
ต้องควาน้ำกล่ำลมให้รอนใจ

ฉันท ขำวิไล

คานิยมในเรื่องความร่ำรวย นิยมให้ผู้ชายมีความรู้เรื่องต่าง ๆ เช่น กิจการรบทัพจับศึกและ
นิยมให้ผู้หญิงทำงานบ้านงานเรือน เช่น เมื่อพลายงามยังเล็กอยู่นั้น พ่อและแม่ได้ตระเตรียมการ
ต่าง ๆ ไว้ให้แสดงให้เห็นคานิยมของคนในสังคมได้เป็นอย่างดีดังคำกลอนว่า

สารพักจัดไว้เครื่องใช้สอย
เอาลูกบาวสาวบ้านข้ามาดูดี
จะโยนแหลมหอยกองก็คล่องแคล่ว
หงเรียงบร่อยดอยคำและสำนวน
อันรูปร่างกิริยานั้นน่ารัก
จะยกยาดรบาทเบื่องเมื่อเยื้องกราย
อ่านหนังสือหรือก็คล่องไม่ตองหัก
ช่างจดจำแจ้งจิตเฉียบเชื่องครุ
มีนิสัยใจคอกันก็รบ
ต้องให้ฝึกศึกษาวิชาการ

พอโตหน่อยลอยสันตติหัตถ์กระบี่
มาให้เขควบซบกับรำทวน
แจ่มแววเจนจบจนครบถ้วน
แต่ละลานการมแสนคมคาย
ใครพิศพัสตร์หึงชมพอโฉมฉาย
ก็ผิงผายพอเห็นนาเอ็นค
ขุนช้างรักหนักหนาว่าอายหน
จึงเรียนรูเร็วพลันไม่ทันนาน
คเจนจบจะเห็นเป็นทหาร
ไวต่อตาดนัศัตร์หญิงชัย

ฯลฯ

เมื่อต่อไปให้เจ้านนเขาววย
หัตถ์ทองเทศน์คาถามหาพน
คานิยมในเรื่องความร่ำรวยยังมีผลแทรกไว้อีกตอนหนึ่งคือ ตอนที่พระพิรุณสอนให้ศรีมารูจักงานบ้าน
งานเรือน ดังคำกลอน

พระพิรุณชี้แจงแจ่มลูกสาว

ใดซ่อมสวดศักราชามรรคผล
สร้างกุศลสืบไว้ในทางดี
จัดอาหารหวานคาวขมมีมัน

คานิยมเกี่ยวกับการมีครอบครัว ถือว่าผู้ชายจะมีภรรยาคนเดียว หากมีทรัพย์เพียงพอที่จะเลี้ยงดู แต่ถือว่า การที่หญิงมีสามีหลายคนนั้นเป็นสิ่งที่น่าตำหนิและน่าอับอาย

ฝ่ายพระองค์ทรงภพตบพระหัตถ์

มันเจนนัดเร็วจริงยิ่งจักรผัน

อายหมิ่นไว้อย่างไรไม่สำคัญ

จะสองสามสนั่นเป็นฉันท

มันก็ดื่มตักและทรัพย์สิน

คงเลี้ยงคอยกินด้วยกันได้

บอกพระพิรุณบรรดาลงมาไว

แล้วเร่งให้จัดการงานวิวาห์

ฉันท ข้าวิไล

ถาพพิจารณาในแง่ทวารวรมกรรมหรือกรอง เรื่องนิราศขุนช้างขุนแผนนี้ แต่งด้วยการที่ผู้แต่งสมมติให้เป็นเหตุการณ์ในสมัยอยุธยา ฉะนั้นสังคมในสมัยก่อนยอมรับในความมากภรรยาของชายว่าเป็นเรื่องธรรมดาโดยเฉพาะในสังคมของหมู่ชนชั้นสูง ผู้ฐานะดีและขุนนางถือว่าเป็นความสามารถและเป็นที่เชิดหน้าชูตา ตัวเอกฝ่ายชายในวรรณกรรมไทยส่วนใหญ่จึงมีลักษณะที่ต้องตาต้องใจมีเสน่ห์สำหรับเพศตรงข้าม เช่น เก่งกาจทั้งเชิงรักและเชิงรบตามแบบฉบับของบุคคลซึ่งเป็นที่ยอมรับในสังคม การแต่งนิราศเรื่องขุนช้างขุนแผนจึงต้องถ่ายทอดคานิยมต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนไว้อย่าง

คานิยมในเรื่องการมีสามีของหญิงไทยในสมัยก่อนก็เช่นเดียวกันที่ผู้แต่งถ่ายทอดคานิยมการมีสามีเดียวจากวรรณคดีมาไว้ในนิราศ แม้ในปัจจุบันคานิยมก็ยังยึดถือกันอยู่เป็นส่วนใหญ่ นิราศขุนช้างขุนแผนกล่าวถึงคานิยมเรื่องการมีสามีไว้ดังนี้

รำพึงรักหักห้ามคิดความหลัง

น้ำเนตรหลังไหลหยดหมดราตรี

โธเกิดมาอายุสิบเจ็ดปี

เป็นราศีคู่ครองถึงสองคน

จะมองหน้าหมาหมู่ไม่ไ้

เขากล่าวขวัญกันไปทุกแห่งหน

อันตัวฉันชั่วก็จะมีจน

ถ้าได้ตัวเป็นตัวตนมีตรอมใจ

เกิดเป็นคนนี้หนอกก็ยากยิ่ง

ที่เป็นหญิงยิ่งลำบากยิ่งยากใหญ่

มีแต่ขอครหาพากันไป

ฉันท รวดรู้รำไรให้ไม่วายเลย

ฉันท ข้าวิไล

ในอีกตอนหนึ่งเป็นการกล่าวบริภาษของพระพันวษา กล่าวบริภาษนางวันทอง สะท้อนให้เห็นถึงความนิยมของคนในสังคมว่าเหมือนกันทุกระดับคือไม่นิยมให้สตรีมีสามีหลายคน คำกลอนกล่าวไว้ดังนี้

อ้วนทองสองหัวสีม่วงสอง
 เที้ยวเที้ยวแห่แห่หาเอาปลาเตียน
 มีสละละวางสองข้างถือ
 คอหนากุ้งกลาไม่เกรงกลัว
 หำแมร์แมร์แรดแพศยา
 ไม่เลือกคนเลือกควาผู้ใด
 ไทหลงลมชมเล่นจนเป็นบ้า
 จะเลื่องลืออื้อฉาวชาวบุรี
 เพราะหญิงรายชายโฉดมันโหดเหี้ยม
 จะอยู่โยในแผ่นดินให้สิ้นเปลือง

เข่าจับจองจองหาจนพาให้ชร
 หงใหญ่เล็กรวบรวมไม่เหลือตัว
 หงสองมือหมายคุดงชูหัว
 อหึงข่มข่มมองมันสองใจ
 สู้ชาติเป็นเช่นศาลาที่อาศัย
 เข่าพักนอนหยอนใจใดเปรมปรีดิ์
 ต่างอาฆาตเช่นฆานาบดสี
 วากอเกิดกาลก็เกิดเมือง
 เข่าสอดเสียมเสียดสิ่งนั้นมีเรื่อง
 พระแดนเคื่องกิดเห็นเป็นพื้นไฟ
 ฉันทน์ ยำวิไล

5.3 คุณค่าทางประวัติศาสตร์

นิราศขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณกรรมที่มีการสอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับการตั้ง
 กรุงศรีอยุธยาไว้อย่างชัดเจน ชนชาติไทยเรานั้นเดิมทีอาศัยอยู่ทางตอนเหนือแล้วค่อยร่นลงมาทางใต้เรื่อยมา
 กระจัดกระจายกันไปอยู่ตามลำน้ำต่างๆ และพวกที่นำอยู่ตามลุ่มน้ำเจ้าพระยาคือพวกที่เป็นบรรพบุรุษ
 ของคนไทยเราในปัจจุบัน และกล่าวถึงว่าผู้ที่สร้างกรุงศรีอยุธยาคือท้าวทองช้างไทรทองซึ่งได้ทรงอพยพผู้คนมาตั้ง
 หลักแหล่งที่นั่น แกร็ดความรูทางตานประวัติศาสตร์นั้นผุดขึ้นมาจากพงศาวดารซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับ
 ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย

โออันกรุงศรีอยุธยา
 แดกอนเภาเราน้อยนักไกล
 วาปางชนคนไทยสมัยก่อน
 อยู่ทางเหนือล่ำบากมาด้วยกัน
 ที่เหลือทนจนใจต่างขายแยก
 สิ้นดินแดนป่าครากันการ
 ยังไม่มีที่พักเป็นหลักแหล่ง
 ที่ชอบป่าอยู่ป่าหุคดกลาไกล

ถิ่นประเทศแดนทองอันผ่องใส
 ทานกล่าวไขใจจำเป็นสำคัญ
 ทองจากจรรจนเรเที้ยวเห็น
 ถูกกางกั้นกีดขวางเขารังควาญ
 คราวบานแตกสาแหรกชาติทหาร
 ชามเหวธารถิ่นเขาลำเนาไพร
 เที้ยวฝ่าฝืนไฟหาลินอาศัย
 บางแยกไปอยู่แควนแดนต่างเมือง

เป็นหลายสายสาขาลงมาใต้
ต่างหักรางต่างป่าเหี่ยวหากิน
ส่วนชาวไทยคือไทยในแหล่งนี้
แต่ละแห่งแปลงสร้างแล้วตั้งตน

ชุมนุมท้าวทองปกครองราษฎร์
ทรงสร้างศรีอยุธยาอยู่ช้านาน
สะพร่งพร้อมเสนาพสุตามาตย์
ควยเลือดเนื้อเชื้อไขสร้างไทยมา

แต่เลือดไทยถึงหางยังไมสิ้น
คามทองดินที่อยู่ส่อคทน
ไครวมมีชุมนุมใหญ่หลายแห่งทน
ปกครองคนคมแคว้นแสนสำราญ
รวมชนชาติชาวไทยไวไฟศาล
เสด็จผ่านสมบัติศัทยา
พระราชราษฎร์สุขสันต์ทางพรรษา
บำรุงชาติศาสนาอยู่ถาวร

ฉันท ข้าวิไล

นอกจากความรู้ในเรื่องนี้แล้วนิราศขุนช้างขุนแผนยังได้สอดแทรกความรู้ทางประวัติศาสตร์
ในเรื่องอื่น ๆ อีก เช่น การทำสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยา กับ เมือง เชียงใหม่ การค้าขายของชาว
ต่างประเทศกับกรุงศรีอยุธยา ความเจริญรุ่งเรืองและสภาพบ้านเมืองในสมัยอยุธยา

5.4 คุณค่าทางด้านความรู้และจินตนาการ ประสพการณ์และการแสดงออกถึง
บุคลิกภาพของผู้แต่ง

ผู้แต่งนิราศขุนช้างขุนแผนกล่าวว่าการแต่งนิราศเรื่องนี้ผู้แต่งต้องการสอดแทรก
ความรู้ จินตนาการ และประสพการณ์ของผู้แต่งไว้มากที่สุด เพื่อให้ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านตาม
สมควร จากการวิเคราะห์พบว่า นิราศขุนช้างขุนแผนมีคุณค่าทางด้าน ความรู้ จินตนาการ และ
ประสพการณ์ ดังต่อไปนี้

ด้านความรู้ ผู้แต่งได้สอดแทรกความรู้ไว้มากมาย ตัวอย่างเช่น ในเรื่องการ
ประหารชีวิตซึ่งผู้แต่งกล่าววว่าได้นำเอาประสพการณ์ของตนเองยังเป็นเด็ก ๆ เคยดูการประหารชีวิต
นักโทษชายคนหนึ่ง จึงได้นำเอาประสพการณ์จริงของผู้แต่งในครั้งนั้นมาเสนอไว้ในวรรณกรรมโดย
ละเอียด เริ่มต้นจากการพานักโทษตระเวนไปรอบเมือง คล้าย ๆ กับการประจานความผิดเสีย
ก่อนแล้วจึงพานักโทษไปสู่แดนประหาร มีการเทศน์เพื่อแสดงธรรมะในพุทธศาสนา เลี้ยงอาหารภาว
หวานแก่นักโทษ อนุญาตให้นักโทษใคร่ลาญาติมิตร แล้วการประหารชีวิตจึงเริ่มต้น การประหารชีวิต
นี้ทำกันมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ผู้แต่งจึงเขียนจากประสพการณ์ของผู้แต่งเพราะวิธีการประหารด้วยการ
ลงดาบคงจะไม่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยอยุธยามากนัก ผู้แต่งเลวว่าเพื่องานนี้ด้วยกันสองคน

นุ่งแดงหมแดง ก่อนการประหารจะมีสำหรับพักของเพชฌฆาตเพื่อรอเวลาที่จะทำการประหาร และในที่พักจะมีสุราอาหารอย่างดีเตรียมพร้อมไว้ให้ การที่ต้องให้เพชฌฆาตดื่มสุราและรับประทานอาหารควยนั้นก็เพื่อเป็นการปลุกปลอบใจมิให้เกิดความกลัวในเวลาทำการประหาร เมื่อถึงเวลาประหารเพชฌฆาตจะเริ่มร่ายรำเพลงดาบ กล่าวคำขอขมาต่อนักโทษแล้วจึงลงดาบโดยที่เพชฌฆาตคนแรกจะเป็นผู้เริ่มลงมือฟันแต่มีให้ศีรษะของนักโทษขาดในการลงดาบครั้งแรก เพชฌฆาตคนที่สองจะฟันซ้ำเรียกว่าลงดาบสอง ให้ศีรษะของนักโทษหลุดออกจากบา ในบริเวณที่นักโทษนั่งคุกเข่าพนมมือดีดรูปเทียนนั้นจะมีใบตองปูไว้โดยรอบเป็นรูปวงกลม มีบริเวณกว้างพอควรที่นั่งเพื่อใช้ใบตองนั้นสำหรับรองเลือดที่พุ่งจากศีรษะของนักโทษมิให้ตกบนพื้นดิน นักโทษต้องถูกปิดตาด้วยผ้าขาวและอุดหูด้วยดินเหนียว จากเนื้อเรื่องนิราศขุนช้างขุนแผน

เขาพาฉันนตระเวนเช่นนักโทษ
จะนำไปเขนสามตามทาง

หฤโหดให้เห็นเป็นตัวอย่าง
แสนอ่าวว่างหว้าหวั่นให้พรันใจ

เพชฌฆาตผู้คุมเขารุณลอม
ฉันทนหมกหนาแล้วคลาไคล

รูปเทียนพร้อมบูชาส่งมาให้
แสนอาลัยใจเตนไมเวนวาย

ครั้นถึงที่ศาลาในอาวาส
ทั้งลูกแก้วพวงพองพัลวัน
พอเข้าไปใกล้ทรงธรรมมาสน์
พระไตรรัตน์ตั้งรองอันเรืองเรือง
พระคุณลนรมเอนอยู่เป็นหลัก
จตุรูปเทียนเวียนหวังตั้งบูชา
ความเจ็บจากทุกขถอยคอยสร้างสัน
หักอารมณ์ขมอาลัยใจอาวรณ
เจริญรสพจนาสารุสะ
เทศนาสาธกยกขอลำ

เพชฌฆาตผู้คุมขึ้นประคองฉันท
ต่างออกสนับขั้วเฝ้าเอนอยู่เนนเนือง
เห็นประหลาดแลอร่ามงามเรื่อเหลืออง
ถอยปลดเปลื้องโพนนัสที่คานา
ให้ศรัทธากหักทวงเสนาหา
นอมเกตุกราบภมพรณมกร
แล้วรับศีลภิกขุโณสโมสร
โมเรารอนหนาหลังฟังพระธรรม
เหมือนสนชะขุมขึ้นให้ขึ้นฉันท
จนเจนจำแจ้งใจในกายา
ฉันท ขำวิไล

อย่าดีโทษโกรธที่เขาลงทัณฑ์
จงตเวนเวรกรรมจงจำผลาญ
เวรต่อเวรในทางต่างโกรธา
ตั้งเมตตาปรานีในจิต
ต่างเวียนวายในแดนทักขินาร
อย่าเห็นแก่สนิยาอันยุ่งยาก
อย่าโหม้นชกอย่าหาใจไว

ฉันทึ่งพึงธรรมที่ล้ำลึก
เอาหทัยไวทางต่างธาตุทอง
เมื่อพึงสวดกรวดน้ำรำอิติ
ให้สัตว์โลกรวมทุกข์สุขสำราญ
ฝ่ายผู้คุมเขาเคียงเรียงกำกับ
ทั้งดาวหวานจืดไวให้อย่างดี
เห็นสำหรับกับชาวตรงสุดทาย
กินแต่น้ำกล่ำกล่ำมัวเหมอมอง

ผู้แต่งให้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ที่ประหารไว้ในวรรณกรรมดังนี้

พระประสงค์โองการทรงประกาศ
อวันทองส่องรักหนักพารา
จงประหารตัดหัวเอาตัวเชือก
พระสั่งเสร็จเสด็จของพระโรงใน
และเมื่อถึงเวลาประหารผู้แต่งพรรณนาไว้ว่า
พลาจเร่งรีบรวบรัดเพื่อตัดหัว
ฝ่ายขุนแผนขอผิดเข้าหักทวน
บางซื่ออยู่ดูลูกกระซำกบางลากู
แพมซมาทหมายคอบระทองกาย

เพราะกรรมเก่าเรานอนนับตามมา
อย่าพองพานเป็นภัยในภายหน้า
ยอมก่อเวรเช่นสากันชานาน
เห็นเป็นมิตรเพื่อนม้วยทวยสงสาร
มารวมทุกข์ทรมานแล้วผ่านไป
อย่าทำมากเป็นน้อยพวยเป็นใหญ่
อย่าคึกโกลดโกลจงใจตรง
ให้รู้สึกสลดสยดสยอง
เขาเรียงรองรับรสพวมาน
เมตตาจิตหลังไหลแผ่ไพศาล
ทั้งภัยพาลมารร้ายไม่ว่า
ยกสำรับมาเคียงเสวยอั่งมี
หลายสิ่งมีมากล้ำมาสำรอง
ใจก็หายแห่งเหี่ยวเสี้ยวสยอง
แล้วขอร้องขอเวลาชมากนัก

ฉันท ข้าวิไล

เหวพระยายมราชเร่งเร็วหว่า
อย่าเหลือเช่นเช่นฆ่าพาตัวไป
ทั้งใบทองรองเลือดอย่าเลอะไหล
ต่างตระหนกตกใจไม่สมฤดี

ต่างคุมตัวตามไปให้ประหาร
อลหม่านซลมนกันวนวาย
ที่คนดูเห็นก็ใจหาย
พันวันทองรองว้ายกตายนาย

ฉันท ข้าวิไล

การให้ความรู้ทางงานธรรมชาติวิทยา ผู้แต่งได้อัดแทรกความรู้ไว้อย่างละเอียด เนื่องจากผู้แต่ง
มีจุดประสงค์จะให้ราษฎรชนชั้นแผนเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ เกี่ยวกับธรรมชาติทุกด้าน เช่น ต้นไม้
ดอกไม้ สัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง พืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ ในมากเท่าที่ผู้แต่งจะ
สามารถสอดแทรกไปได้ ตัวอย่างความรู้ในเรื่องเหล่านี้ เช่น

โนนบัวควมบัวบานโนนบัวโรย
โนนบัวเฟื้อนพั้งบัวผัน
โนนบัวแดงบัวขาวคราวต้องลม
เตาตะพาบเพนพานมาผลุบโผล
บางเดินรวมควมเตี้ยมอยตามทาง
เห็นนากน้อยคล้อยเคลื่อนเลื่อนลงน้ำ
ดูแคลวคลองว่องไวในท่าที่
นั้นตะกวดเข้าใกล้โลมัจฉา
อยู่ในน้ำพนักไม้ยักกลัว

พระพายโชยชายม่านายม
ที่โนนโนนบัวชากับบัวชม
ที่เด็ดคมไปทั่วถึงบัวนาง
หึ่งเล็กโตแต่ละควนทางต่าง
หาที่วางซ่อนไขไวในดี่
แจมดคำปล้ำปลาแลวพาหนี
เซาพงพิลลพหายไม่เห็นตัว
มันกลานมามันน้ำคำมิดหัว
วนไปทั่วที่ทุกที่ทาง

๑๗๓

เห็นแกแลขำมะเรียงแลกลางจืด
โอหนองแกวลืมแกวผกากรอง
โนนมะแขวหวายหวาการะเวก
พักเห็นเป็นกรรมนองจำใจ

จวนจะชืดชิมผสมสอง
ลืมหอทองเห็นหางจืดจางไป
ปากเป็นเอกออนหวานช่างชานไซ
ตางอภัยไมโครยอกโทษทัณฑ์

๑๗๔

โนนจันทน์ขาวเคียงกันจันทน์กะพ้อ
ผลิตแลวอย่างไรให้หายแดง
ละมุดสีดาสำคัญตนหุเสื่อ
จงระวังฟังความที่ตามเคื่อน

ขออย่าขอต่อว่าให้ฟ้าแผ่ง
อย่ามาแก่งโกธรถนี้ให้พันเพื่อน
เจ้าเป็นเหยื่อเลื่อร้ายละม้ายเหมือน
โอแม่เพื่อนของพินกรรม

ฉันท ขาววิไล

ผู้แต่งได้อัดแทรกให้ความรู้เรื่องในวรรณคดีต่าง ๆ เช่น

ทนายเฉลียงเรียงรายไม้โมกคัต
เป็นพุ่มพุ่มงอมพอประมาณ

ตะโกตักคนชอยมะขามหวาน
ควยสัณฐานทำคู้ขำคม

คัคเป็นพุ่มพรานไพรเขาโลเนื่อ
คัคเป็นเนื้อลูกนอยเขากินนม
คัคเป็นหงส์กวางและกวางปึก
รูปพระรามตามกวางในกลางไพร
สมทโษครวณางทางรันทค
มโนหารารางไปในไพรวัน
บุษยามาพรากจากอิเหนา
ลวนไมคัคคัคเลนเป็นตำนาน

และอีกตอนหนึ่งผู้แต่งพรรณนาถึง วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ไว่ควย เช่น

เหอิเหนาเจ้าชั้เขารูเช่น
จินตะหราหลงมเฝ้าชมเชย
เทพะรดบจรเมื่อตอนร่าง
อยาหลงคนธรรพ์ก็มารยา
เทสงสารโศกเสราแต่เจ้าเงาะ
มิดือโทะโกรธใครทำใจเย็น

คัคเป็นเสื้อหมอบชุ่มก็สวสสม
กูสนิทธิชิตชมชวนชื่นใจ
จะเลี้ยวพล็กรอนลงคงคาใส
พระลองงามตามไถ่กลัคล้ายกัน
รูปพระรถเมรีที่โศกคล้าย
พระสุธนคนคนแดนกันดาร
กแสนเสราโศกทรวงนาสงสาร
ช่วยรวบรัดคริทรานอยารุงรัง

เที้ยวพล็กลเลนโลมเล่านะเจ้าเอย
เขาละเลกลับไปไม่เห็นมา
มาลวงนางเมรีแล้วหนีหน้า
ตองนำดาเข็ดเขาเฝ้าลำเค็ญ
เขาเยยเยาะเหยียดหยามยามชุกเข็ด
เพราะไม่เห็นของคัที่ข้างใน

ฉันท ข้าวิไล

นอกจากนี้ผู้แต่งยังได้สอดแทรกความรู้เรื่องอื่น ๆ ไว่อีกมาก เช่นความรู้เรื่องประเพณีต่าง ๆ การละเล่นของไทย ความเชื่อของคนไทยสมัยก่อน การรักษาโรค ความรู้เรื่องบทเสภา เรื่องพุทธประวัติและชาดก การเทศน์มหาชาติกัซต่าง ๆ ซึ่งผู้แต่งรวบรวมไว่ เช่น

ดูคกาลเกยขาวทั้งสาวหนุ่ม
แล้วเตนร่ากำเคี้ยวรองเกยวกัน
ใครจักกรัคใครโคจองค
โหงอกงามตามเลหประเพณี

คางประชุมช่วยแรงกันแข่งขัน
เป็นเชิงขันไกลฉิมิตรไมตรี
โคสมสเสนหามารศรี
คางยินคัมมิลกสุสบาย

ถึงหนานาทำนาในหนาผน
มีมากสุรูกิจชำนาญการ

พืชมงคลผคนอลหมาน
ธัญญาหารจิดหามาพร้อมเพรียง

วันอุโบสถในพรรษามาจำศีล
 ดวงเบิกบานการกุศลสถาพร
 ถูกเดือนเลื่อนรางบางถิ่นฐาน
 คางแทนแทนางแมวแล้วว วงบน

คังขี้ขี้ เตมียชาดก
 สุวรรณสาม ตามเรื่องรสนิยม
 มโหสถ งามตามทัก
 จันทกุมาร เลิศแล้วแพรวพราวพรรณ
 วิรุฬห์ ประดับคัมภีร์ซอน
 เป็นเรื่องราวความตามบรรยาย
 บางแห่งเพียรเวียนวงบรรจงวาด

ชาวบุรินทร์ภักโณสโมสร
 ไม้มรอนหนาหลังทักวาล
 มาพองพานเหี่ยวแห้งเพราะแสงฝน
 ปันรูปคนเป็นคู่อยู่เคียงกัน

มหาชนก ยกความกังวามสม
 เนมิราช รื่นรมย์ชอบชมกัน
 ภริหัตถ์ ที่สร้างช่างเสกสรร
 พรหมนาถ เน้นพรพรรณราย
 เวสสันดร ประคิษฐ์คิษฐ์ยาย
 งามลวดลายแลเพลินเจริญตา
 หารอยชาติชื่นกันนาहरษา

ฉันท ขำไวไล

คานจินตนาการและประสบการณ์ คุณแดงนิราศชวนชวนแดนไต่สอทดแทรกคุณคาคาน
 จินตนาการและประสบการณ์ไวมากมา การพรรณนาทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการนั้นมีอยู่ในทุกบท
 ทุกตอน เช่นการพรรณนาถึงสภาพของนางวันทองที่ต้องตัดสินใจและพยายามหาเหตุผลมาลบล้าง
 ความตั้งใจของจมนไวที่จะมารับนางไปอยู่ด้วย การพรรณนาถึงเหตุผลของคุณแดงทำให้ผู้อ่านเกิด
 จินตนาการ มองเห็นภาพของนางวันทองที่ต้องเลือกตัดสินใจ วอนขอความเห็นใจจากลูกชาย
 เป็นอย่างดี คุณแดงพรรณนาไวดังนี้

ช่างเฉลยลูกเอ๋ยมาเอ๋ยอาจ
 เชื้อชาติเสือเหล็กรอยและไวลาย
 แม่เช็ดเชียวเรียวเล็บยังเจ็บอยู่
 วันจากคุกเคลื่อนทัพจนกลับมา
 ไม่มีเลยเอ๋ยอาจชวนข้างฉุด
 เมื่อล้มรักล้มแล้วกลัวไป
 หักกับวันงานการของลูก
 ไหวหนาทาตามาผันแปร

เหมือนจะสร้างปราสาทใหม่มาหมาย
 เจ้าการมคมคายคลายบิดา
 ไม่ขอขึ้นคืบคืบเสนาหา
 เขาจำได้ไหมว่าแคว้นใด
 เขาหมกมุ่นคุดคุดที่ไหน
 แล้วทำไมจะมาเกี่ยวมาเหลียวแล
 ยังคุดคุดเกรียวกราดควาดแหว
 มีอีกถามความแม่แต่สักคำ

เจาก้อยูเห็นเป็นเขม
 เหมือนน้ามเห็นเบ้งอกตกระกำ
 คราวเคราะห์ล่ำปากเหี่ยวตากหน้า
 ยังหลอกลูกมาลอมลองใจ
 เจาอาสาสู้ศึกอีกหาญ
 พอกับกลลวงเล่นเป็นไกล
 หลงเชื่อพอกอกรรมทำแค้น
 เจาไม่รูเจายังเบาความ
 นโง่ให้เจาเข้ามาหา
 หรือลูกหนึ่หน้าให้มาทวง
 กลับถึงบ้านแล้วบอกอย่าหลอกทอ
 ที่เจ็บหนักนหรือคือเจ็บใจ

เขาตัดโยไมตรีกับคนต่ำ
 แม่ชอกซ้ำหลงเชิงจนเหลิงไป
 เขาจึงเห็นเป็นกาไม่ปราศรัย
 เขาชักโยยิดหย่นเหมือนหนชนตร์
 เอาคำหวานหวานแม่เมื่อหวังผล
 ควยเชิงยื่นเชื้อวชาธการสงคราม
 เขายุแหยเหยหย่นทั้งเหยียดหยาม
 แม่เชดครามคำคชลนลมลาว
 จะหลอกละเล่นเสนหาหรือว่าหวง
 หรือเป็นหวงเห็นหายวาทายไป
 ว่าแมก้อยู่ดีไม่เฝ้า
 ขออภัยผิดพลั้งแดหลังมา

ฉันท ขำวิไล

อีกตอนหนึ่งผู้แต่งได้พรรณนาถึงตอนที่ขุนช้างยังไม่รูว่านางวันทองถูกขุนแผนลักพาตัวไป จึง
 เทียวออกตามหา บ่นเพื่อพร่ำอยู่เพียงคนเดียว จนกระทั่งรู้แนวว่าหานางไม่พบ ขุนช้างก็ไต่แต่ตอก
 ปกหัวตัวเอง ผู้แต่งพรรณนาไว้ดังนี้

หรือคุมใครไปชนผลไม
 หรือหัวทกตกบอทรมาน
 หรือคิดเห็นเป็นหวงไปทวงหนึ่
 หรือไปเสาะสรหาซื้อผาพรหม
 หรือไปคุมคนกรัวเขาทอดไซ
 หรือไปเยื่อนเรือนเนตร์ประจันต์
 หรือพวกเพื่อนชักพามาวอนไหว
 หรือไปเยี่ยมขายสาเมียตาสจุ
 หรือเป็นลมลมตายอยู่ในสวณ
 บอกผู้คนคนหาไม่เห็นตัว

อยู่ที่ไรริมทางข้างข้างบ้าน
 ฝ่ายยายรอคนลานลงไปงม
 บ้านยายส่ายส่ายส่ายกับยายสม
 เลยแวงชมเสภาตารองพัน
 หงแกงเต็ดเปิดไกวไว้ให้นัน
 แล้วชวนกันนั้นให้ไปทำบุญ
 ไปหลบเรนเลนไฟอยู่ไถถน
 มันถูกตุรื่องครางอยู่ข้างครัว
 หรือจะรวมจิตใจไปกับผัว
 นั่งตอกชกหัวให้วุ่นวาย

ฉันท ขำวิไล

คุณคาตามประสพการและการแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพของผู้แต่งนี้ปรากฏเด่นชัด ผู้เขียนได้ศึกษาพบว่า ผู้แต่งสอดแทรกคำสอน คติเตือนใจให้แกผู้อ่านซึ่งเป็นการเพิ่มประสพการแกผู้อ่านอีกทางหนึ่ง ในคาตามการแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพของผู้แต่งนี้วิเคราะห์จากผลงานพบว่า ผู้แต่งมีบุคลิกภาพปรากฏในวรรณกรรมหลายประการ กล่าวคือ

แสดงถึงความเป็นผู้ที่มีความละเอียดถี่ถ้วน บุคลิกภาพส่วนนี้แสดงออกหลายตอน เช่น เมื่อนางวันทองถูกพาตระเวนไปในที่ต่าง ๆ นั้นนางได้พรรณนาถึงภาพพุทธประวัติอย่างละเอียดทุกภาพ และเมื่อนางเขียนจดหมายบอกลาขุนช้าง นางก็พรรณนาถึงความอาลัยทมิต่อทุกสิ่งทีนางเคยอยู่ใกล้ชิด ผากฝั่งสัตว์ที่เลี้ยงไว้เกือบจะทุกชนิด หรือในขณะที่ต้องเรือไปเพื่อคุณโพธิ์ที่ปลุกไว้ นางวันทองก็พรรณนาถึงสัตว์บก สัตว์น้ำอย่างมากมาย ตัวอย่างการพรรณนานี้ได้นำเสนอไว้ในตอนแรก ๆ แล้ว

แสดงถึงความเป็นผู้รอบคอบและมีเหตุผล เช่นตอนที่ขุนแผนกลับมาจากเมืองกาญจนบุรีเพื่อมาชำระความ ขุนแผนได้เรียกนางวันทองให้ออกไปหา แตนางวันทองไม่ยอมออกไป เพราะนางได้ไตรตรองแล้วเห็นว่าแม่เลี้ยงมีรายมากกว่าผลดี หรืออีกตอนหนึ่งกล่าวถึงงานแต่งของจมื่นไวย ขุนช้างผู้เป็นพ่อเลี้ยงไปเมาสุราอาละวาด พระไวยจึงสั่งให้คนของตนทำร้ายขุนช้าง นางวันทองจึงเข้าห้ามปรามพระไวย ขุนแผนจึงกล่าวหาว่านางวันทองรักขุนช้างซึ่งเป็นข้ามากกว่าพระไวยที่เป็นลูกนางวันทอง จึงให้เหตุผลว่า

ฝ่ายดิฉันหันมาเห็นหน้าเขา
มนุษย์ไหนใครเล่าไม่รู้ราย
พอดันมือถือหลักวารีแก้ว
ก็ตามแต่เมตตาทปารมย์
มือข้างหรือถือคนเมาเอาเป็นเรื่อง
ปะทะคอขบเขาเอาประจาน
ฉันเคื่อนลูกตามหลักไชรักแก้ว
เราก็คือสืบต่อเป็นพ่อคน

ช่างวาเราสาตร้ายให้เสียหาย
ถูกโลมเล่นเช่นชายเทียวหลอกชม
จะจิกหัวเช่นเขาเขามาชม
ใหม่นี้สมน้ำหน้าคนสำนายน
มาวาวุ่นขุนเคื่องเขาวาขาน
ให้เสียกงเสียการงานมงคล
ถึงเขาชั่วจึงชังพังเหตุผล
ตองไว้วางตนตามทศพร

ฉันท์ ขาวีโล

การพรรณนาในตอนนี้อ่านจะได้รับประโยชน์และคติจากคำกลอนในบทสุดท้ายเป็นอย่างดี หรือในตัวอย่างที่จะกล่าวถึงนี้แสดงให้เห็นถึงความมีเหตุผล ความกตัญญูแก่เวทีและการมองเห็นการณ์ไกล

คือตอนที่ขุนช้างถูกตัดสินใจประหารชีวิต นางวันทองได้ไปขอรองพระไวยว่า

วาพาคณบุปผาลูกของแม่
ขุนช้างเขาจากกรรมทำรุนแรง
แม่จะนั่งทึงไวก็ใช่
คงสืบสาวกล่าวขวัญกันพันพัว
ขุนช้างตายกลายเป็นเห็นสมบัติ
แม่กับลูกหรือจะพนคนนินทา
อย่าก่อกรรมทำเวรเห็นแก่แม่
ถึงอย่างไรก็ให้อยู่ทาน
ขุนช้างชั่วก็มีศักดิ์มาก
ได้ใส่เปลือกเหล็กอมถนอมมา
มาอาเพศเพราะกรรมจำไว้
แม่กับพอกันราศชาติไมตรี
เอาอะไรโฉนดณะลูกเอ๋ย
ที่มันแน่นหรือคือความตาย
จงรักซื่อสัตย์หาความสุข
พึงอะไรใครควรอุทิศระหว่า

จงเห็นแก่กาลไกลอย่าได้แทง
มากลั่นเกลดก่อโกรธโทษถึงตัว
ถึงชั่วคณกรอญว่าพัว
ให้หมองมัวหม่นไหมเมื่อไปมา
จึงมีเรื่องเงืองขัดปักแขนขา
ต้องอับอายขายหน้าอยู่ชานาน
จงคิดแต่เมตตาดังสงสาร
เหมือนบวชเรียนเขียนอ่านให้มารดา
เคยลำบากเลี้ยงลูกเล่ารักษา
จนชั้นชาของเจ้าถึงแก่ปี
จึงของขัดขุกเขี้ยวเป็นเช่นนี้
ด้วยเหตุที่เวรเก่าเขาทำลาย
หยาบเขยเคียดยังหักหาย
หมกมุ่นวนวายเพราะเวรกรรม
จงหลีกทางหางทุกข้อขาดลำ
คิดจะทำสิ่งใดต้องไตรตรอง

ฉันทน์ ขำวิไล

คุณค่าในด้านต่าง ๆ ที่นำมาเสนอนี้เป็นเพียงตัวอย่างส่วนหนึ่งเท่านั้น เพราะยังมีคุณค่า
อื่น ๆ ที่ผู้แต่งได้สอดแทรกไว้ในวรรณกรรมอีกมาก นับได้ว่าเป็นการเพิ่มพูนความรู้และสติปัญญาให้
แก่ผู้อ่านเป็นอย่างมาก

ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

วรรณกรรมเรื่องชั้นเลิศการประภววรรณกรรมไทย ของ ธนาคารกรุงเทพ ในปี
พ.ศ. 2513 ผู้แต่งคือ พ.ต.ท.พิศาล เสนะเวส

1. รูป (Form) ของวรรณกรรม

1.1 วิธขั้นต้นวรรณกรรม แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทลิลิต คือ ใช้คำประพันธ์
เป็นรายสุภาพ โคลงสอง โคลงสามและโคลงสี่สุภาพสลับกันไป จำนวนคำประพันธ์แต่ละประเภทมีดังนี้
รายสุภาพจำนวน 84 บท โคลงสองสุภาพ 1 บท โคลงสามสุภาพ 131 บท โคลงสี่สุภาพ 1,457 บท
รวมจำนวนคำประพันธ์ประเภทราย 84 บทและรวมจำนวนคำประพันธ์ประเภทโคลงทั้งสิ้น 1,606 บท
ก่อนเริ่มเนื้อเรื่องผู้แต่งได้แต่งนมัสการคาถาไว้เป็นโคลงสี่สุภาพจำนวนสามบท ดังนี้

ขอรอนเกล้ากราบ	ไตรรัตน์
นบพระวิมเนศขจัด	ขัตติย
นบพระมหากษัตริย์	กษัตริย์ เรานอ
นบชนกชนนีป้อง	ปกเลี้ยงโลมขวัญ
อัญชลีทูลทูล	ครุฑ
ประสิทธิ์ศิลป์วิทยา	เดชอย
คุณทาส์จกหา	โคเปรียบ
เหลือที่จะเรียงร้อย	พจนานวนชวน
โดยการการวะช่อง	สัคดิ์ น้า
ขอกิจสัมฤทธิ์ศรี	สวัสดิวน
เหมือนดังรศรณ	-สารทิพย์ มนต์เฮย
สะเดาะเสนียดจัญไรลวน	เรีสร้างทางหาย

พิศาล เสนะเวส

เมื่อผู้แต่งนมัสการคาถาแล้วจึงเริ่มต้นแต่งเนื้อเรื่องด้วยรายสุภาพ ว่า

จกบรรยายตำนาน พงศาวดารตามเค้า เรื่องพระเจ้าตากสิน กุเด็นดิน-
ดินสยาม พนจากความวิบัติ กวักจกชาติอมิตร พิชิตคืนเอกราช เชิดขาศักดิ์กลับเอกราช
อุดมสามัคคี พันมวลชัยปรีดิ์ ผ่องแผ้วผดพหุทมนรค ชักเสรรฐกิจที่ฟูบ ชูบเสรรฐกิจที่

ชูเสนาภักลาหาญ มีศรัทธายิ่งใหญ่ ทางชาติไผ่มาค่า ทางชาติกล่ามาชาย ทรงชวนช่วย-
สร้างกอง หัตถ์มุ่งองไผ่เกว เครื่องในยุทธวินัย ทางรวมใจรู้จัก ในความรักชาติตน
จนนับไควว่าหนัก ชาติเป็นปึกแผ่นอะคร้าว ปราบศึกที่ฮักหาว หดเหียนเตียนสุชา รมย์แ

เมื่อจบรายสุภาพแล้วจึงแต่งด้วยโคลงสี่สุภาพสลับกับโคลงสองและโคลงสามสุภาพ เนื้อเรื่อง
กล่าวถึงพระประวัติของพระเจ้าตากสินมหาราช ความว

ในสมัยพระเจ้าบรมโกศครองกรุงศรีอยุธยา นายซองนางนกลีเอียง แซ่ไห (ไทยเรียกว่า
ไหซอง) ชาวจีนสามภรรยาคนใดให้กำเนิดบุตรชายคนหนึ่ง เมื่อวันอาทิตย์ที่ 17 เมษายน พ.ศ.
2276 เวลา 5 โมงเช้า ขณะที่เด็กเกิดมีเหตุการณ์ประหลาดขึ้นคือ ฟาผาเส้าบานหักต่อมาเมื่อนำเด็ก
ไปนอนในกระดังงามีงูเห่าล้อมตัวใหญ่ เลื้อยเข้าไประดักตัวในกระดังงาล้อมรอบตัวเด็กไว้โดยไม่ว่าอันตราย
เด็กชายผู้นี้มีลักษณะพิเศษ คือมีสะดือลึกกลงขนาดเท่าลูกหมาก บิดามารดาเห็นว่าเป็นลักษณะกาลังจะไม่
ประสงค์ที่จะเลี้ยงดูอีกต่อไป พระยาจักรีจึงได้ขอไปไว้เป็นบุตรบุญธรรมและเริ่มมีความร่ำรวยขึ้นอย่าง
รวดเร็ว พระยาจักรีจึงตั้งชื่อให้เด็กชายผู้นี้ว่า "สิน" เมื่ออายุได้ 8 ขวบก็เข้าเรียนหนังสือกับพระ
หัววัดโกษาवास ด้วยความขบขันจึงตั้งตนเป็นนายบ่อนแต่ถูกสมภารจับได้จึงลงโทษผูกประจานไว้ที่บันไดหน้า
หน้าวัด จนถึงวันรุ่งขึ้นสมภารจึงนึกขึ้นได้และคิดว่าเด็กชายสินคงตายเสียแล้วเพราะในตอนเย็น ๆ ของ
ทุกวันนี้จะเออขึ้นมาทวนบันไดนั้น แต่เมื่อไปตักพบวบบันไดที่ผูกเด็กชายสินไว้นั้นได้ลอยอยู่เหนือน้ำ

เมื่อเด็กชายสินอายุได้ 13 ปีจึงได้เข้าพิธีโกนจุก ขณะที่ทำพิธีก็มีฝูงหลวงฝูงใหญ่บินมาเกาะ
ทำรังอยู่เหนือวงพิธีในบานและอยู่นานถึง 7 วันจึงบินหายไป ยังความประหลาดใจแก่คนทั่วไปอย่างยิ่ง
เมื่อสินอายุได้พอสมควรพระยาจักรีจึงได้พาไปถวายตัวต่อพระเจ้าบรมโกศ อาศัยความเป็นคนช่าง
สังเกตช่างจดจำ นายสินจึงพูดได้ถึง 7 ภาษาพออายุครบ 21 ปีจึงบวชที่วัดมหาธาตุอยู่ 3 พรรษา
และในระหว่างที่บวชนี้เองภิกษุสินได้พบกับจีนแซ่ฮวงจิ้นซึ่งทำนายทายทักว่าภิกษุสินจะได้เป็นพระมหา
กษัตริย์ในภายหน้า เมื่อลาสิกขาบทแล้วก็กลับเข้ารับราชการตั้งเดิม เป็นมหาดเล็กสังกัดกระทรวง
มหาดไทย เมื่อสิ้นแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศแล้วพระเจ้าเอกทัศได้โปรดเกล้า ฯ ให้นายสินไปเป็น
เจ้าเมืองตากแทนเจ้าเมืองคนเดิมที่เสียชีวิต และได้รับยศเป็นพระยาวชิรปราการถือศักดินาหนึ่งหมื่น
ไร่ กล่าวถึงฝ่ายเมืองพม่า พระเจ้าอลองพญายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาและสวรรคตเพราะถูกสะเก็ด
ปืนที่แตกกระเบิด มังรอกจิ้นเป็นกษัตริย์สืบต่อมาในสมัยนี้มีเจ้าเมืองคิดแข็งเมืองคือหุยทองจายกกองทัพ
ตีทวายของพม่าได้สำเร็จ เมื่อสิ้นสมัยของมังรอกจิ้นระไคขึ้นเป็นกษัตริย์ หุยทองจายกทัพไปปราบ

ปราชญ์ของมั่งระมาขอพึ่งไทย พระเจ้าเอกทัศทรงให้ความคุ้มครองทำให้พม่าส่งกองทัพมารบกวทาง
ชายแดนด้านใต้ของไทย คือ แถบเมืองระนอง กุยบุรีถึงเพชรบุรีแต่ก็ถูกตีโต้กลับไป

ในปีวอก 2307 พระเจ้ามั่งระยกทัพใหญ่มาบุกกรุงศรีอยุธยา มีเนเมียวสีหบดีเป็นแม่ทัพ
ใหญ่ฝ่ายเหนือ โจมตีทางด่านเมืองตาก กำแพงเพชร นครสวรรค์ และมั่งมหานรธาเป็นแม่ทัพใหญ่ฝ่าย
ใต้เขาโจมตีทางด่านเจดีย์ 3 องค์แล้วมาบรรจบกันที่กรุงศรีอยุธยา พม่าเดินทัพไปอย่างสะดวกเพราะ
ไทยขาดกำลังทหารและแม่ทัพที่มีความสามารถ ทางด่านเหนือมีพระยาศรีเบ็ญศรีปริวรรตยกทัพไปต่อต้าน
แต่ก็พ่ายแพกลับมากองทัพพม่าทางด่านเหนือยกลงมาถึงเมืองพิษณุโลก ด่านใต้ถึงเมืองราชบุรีโดยเคลื่อน
ทัพเรือตามลำน้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีนจนถึงป้อมวิชัยประสิทธิ์เมืองธนบุรี ไทยเราได้พ้อคาชาวอังกฤษ
ซื้อล้งปืนซึ่งเป็นผู้นำเรือปืนใหญ่มาช่วยต่อต้าน แต่พ่ายแพ้พม่า ทัพพม่าเดินต่อไปจนถึงสิงห์บุรี
ในระหว่างทางพม่าไ้รับการต่อต้านจากชาวบ้านที่รวมตัวกันต่อสู้ เช่น ที่บ้านบางระจัน แต่พม่าก็
สามารถตีค่ายบางระจันได้ในปี พ.ศ. 2309 แล้วเคลื่อนทัพมาตั้งมั่นที่บ้านโพธิ์สามต้น ในระหว่างนี้
พระยาตากได้เข้ามาช่วยราชการในกรุงบัญชาการรบด้วยตนเอง แต่พระเจ้าเอกทัศไม่พอพระทัยเพราะ
เสี่ยงป็นใหญ่ในการรบทำให้สนมในวังตกใจ พระยาตากคาดเหตุการณ์ว่าในไม่ช้ากรุงศรีอยุธยาจะ
ต้องถูกพม่าเข้ายึดครอง จึงรวบรวมทหารประมาณ 500 คนตีฝ่ากองทัพพม่าออกไปทางบ้านโพธิ์
สังหาร มีจุดมุ่งหมายที่จะเข้ายึดเมืองระยอง ขณะนั้นกรุงศรีอยุธยาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าแล้ว

เมื่อพระยาตากตีหัวเมืองทางตะวันออก อันมีระยอง จันทบุรี ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี ตราด
ได้สำเร็จจึงได้เตรียมต่อเรือรบและคิดการยกบ้านกูเมืองอยู่เป็นเวลา 4 เดือนนับตั้งแต่กรุงแตก
พระยาตากก็เคลื่อนทัพเข้าตีเมืองธนบุรี เขาสุกรังศรีอยุธยาพ่ายพม่าพ่ายโพธิ์สามต้น สามารถเอา
ชนะได้จึงประกาศความเป็นอิสระจากการเป็นเมืองขึ้นของพม่า ทรงสำรวจพบว่าอยุธยาเสียหาย
เกินกว่าที่จะบูรณะซ่อมแซมให้เป็นเมืองหลวงอีกได้ จึงได้อพยพผู้คนลงทางใต้ตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี
แทนกรุงศรีอยุธยา แล้วทำพิธีบรมราชาภิเษกตัวเองเป็นกษัตริย์ปกครองประเทศ จัดการรวบรวม
ผู้คนให้เป็นปึกแผ่น ในระหว่างนี้พม่ายกกองทัพมาก่อวนอยู่เสมอ หลังจากยกบ้านกูเมืองแล้วแต่ไทย
ก็ยังแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า พระเจ้าตากสินจึงต้องยกกองทัพไปปราบปรามด้วยตนเอง ซึ่งเป็นภารกิจ
ที่หนักมาก เพราะต้องรบกับพม่าไปด้วย พัฒนากองทัพไปด้วย นอกจากนี้ในบางครั้งเขมรและญวน
ก็ยกกองทัพมาก่อวนในบางครั้ง ระหว่างนี้ทรงมีแม่ทัพคู่พระทัย คือ พระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยาอนุชิต
ราชา ช่วยตีเอาเมืองพิษณุโลกไว้ในอำนาจได้ นอกจากนั้นก็รวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ ไว้ในอำนาจด้วย

โคลงสอง

แผนผังบังคับ
 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0
 ตัวอย่าง

โคลงสองเป็นอย่างนี้ แสดงแก่กลุ่บุตรชี้ เช่นให้เห็นเลข แบบนา

โคลงสาม

แผนผังบังคับ
 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0
 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0

ตัวอย่าง

โคลงสามแปลกโคลงสอง ตามทำนองที่แท้ วรรคหนึ่งฟังเต็มแล้ว
 เล่นจงยลเยี่ยง เยี่ยงเทอด

โคลงสี่สุภาพ

แผนผังบังคับ

0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0
 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0
 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0
 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0

ตัวอย่าง

เสียงลือเสียงเล่าอ้าง อันใด พี่เอย
 เสียงขอมยอยศไกร ทว่าหลา
 สองเชื้อพหลับไหล สิ้นคืน ญาพิ
 สองพัดผดเองอา อยาใดถามเพื่อ

ลิลิตพระลอ

การแต่งลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินส่วนใหญ่ผู้แต่งไม่ใคร่เคร่งครัดในการใช้วรรณยุกต์ตามลักษณะบังคับทางฉันทลักษณ์ เช่น

โคลงสอง

ดั่งนี้เมื่อมาเข้า ถึงที่ไหนไทยเสวรา โสภเพ็ญไฟลอน

ผู้แต่งจะใช้วรรณยุกต์ตามเนื้อความในคำนี้ถึงถึงลักษณะบังคับมากนักจากตัวอย่างจะเห็นว่าผู้แต่งใช้วรรณยุกต์เกินจำนวนบังคับและในคำประพันธ์ประเภทโคลงสามและโคลงสี่สุภาพก็เช่นเดียวกัน คือ ไม่เคร่งครัดในเรื่องการใช้รูปและเสียงของวรรณยุกต์เท่าใดนัก ทำให้ความไพเราะของบทร้อยกรองลดน้อยลงไป "...การเลือกพยางค์ที่มีเสียงเสนาะ สละสลวย และมีความหมายที่เด่นชัดนำมาเรียบเรียงกันเข้าเป็นวลีหรือข้อความที่ไพเราะเพราะพริ้งตามรูปแบบของฉันทลักษณ์ ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกสะท้อนอารมณ์และเข้าใจความหมายตามที่ผู้แต่งแสดงออกมา..." (ประสิทธิ์ ภาพยกลอน, 2518:25)

ตัวอย่างโคลงสี่สุภาพในลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ให้สองพี่น้องซึ่ง	รักษา
พิณโลกรวมพลมา	ณ ดาน
หรีดและศิลา	เฉพาะทิศ นั้นนอ
จะแบ่งพิณหลวงกว่าน	กระหนาบลอมกระหน่าหลัง

ฯลฯ

ครันสมเด็จพระเสด็จเจ้า	ในวัง
ขาราชการพลันประนัง	นับเกล้า
อ่อนน้อมและเชื่อฟัง	หอนกระเดื่อง กระตางนอ
ทรงไต่สวนทวนเคา	ทราบสิ้นกรณี

การใช้คำประพันธ์แต่งร้อยกรองในลักษณะที่ไม่เคร่งครัดเรื่องการใช้วรรณยุกต์ตามแผนผังบังคับของฉันทลักษณ์พบเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องจากเนื้อเรื่องนั้นต้องแต่งตามเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ การที่จะแต่งให้ถูกต้องตามข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ทั้งหมดจึงทำได้ยาก ซึ่งผู้แต่งได้พิจารณาไว้ในตอนท้ายของเรื่อง

1.3 การดำเนินเรื่อง

ผู้แต่งจะดำเนินเรื่องไปตามพงศาวดารและหนังสือประวัติศาสตร์ที่นำมาใช้เป็นหลักในการแต่ง และเนื่องจากการแต่งลิลิตจำเป็นจะต้องร้อยโคลง คือ ส่งสัมผัสไปยังโคลงบทต่อไปด้วย จึงมีหลายตอนผู้แต่งต้องแต่งอ้อมค้อมเพื่อหาคำรับส่งสัมผัสระหว่างบท เป็นเหตุให้การดำเนินเรื่องอืดอาดลาช้าไป เช่น ตอนกำเนิดพระเจ้าตากสิน "...แต่พระบิดาเฝ้าชาติจีนไหหล่ำก็พรรณาสีเสื้อเย็บเขมและยังเย็บเขมโดยลำดับไปจนจบเรื่อง 44 หน้ากระดาศพิมพ์คัดกับอีกหนึ่งในสามของหน้ากระดาศ เกินกว่าที่ใคร ๆ จะอ่านเพลินได้..." (สติชัย เสมานิล, 2514:บันทึกกรรมการ) หรือในตอนอื่น ๆ อีกหลายตอนด้วยกัน เช่น ตอนรวมหัวเมืองทางตะวันออก ฯลฯ ถึงจะยกตัวอย่างตอนกำเนิดพระเจ้าตากสิน ผู้แต่งพรรณาดังนี้

ไหสองนามชนกผู้	ไหคำ	เน็ดนอ
เป็พวกจีนไหหล่ำ	เดมแท้	
ไหแปล "ทะเล" ทำ	-นางบอก	เฝ้าชื่อ
สองคู่ชงน้แล	ลิขิตแล้วคำเดียว	
เกี่ยวกับการอ่านน	ตรงพรรค	พวกเฮย
ฝ่ายพวกแต่จีวจัก	อ่านดอย	
ว่าสงบก็งมก	อ่านว่า	ฟงนอ
ส่วนพวกไหหล่ำล่อย	อ่านเพี้ยนเป็นสอง	
ดองดามจีนหนึ่งอ้าง	เอ่ยคำ	น้แซ
เขาบอกว้าไหหล่ำ	ดุกทอง	
บนเกาะก็มีดำ	-บลหนึ่ง	ใหญ่หนา
โดยชื่อไหสองพอง	พอไทตากสิน	
ยีนคำจึงซ้ำสอ	ดามไป	
กนละจะมีใหม่	ช่วยนี้	
เขาก็ตอบชานไซ	สำหรับ	คนนอ
อาจจะต่งชื่อน	ก็ไคเหมือนกัน	

พลันขารำลึกย้อน	ประวัติศาสตร์ จันแธ
สมัยหนึ่งมีอำมาตย์	หนึ่งค
ข้อสัตย์แต่ไม่ปราศ	เปื่องเทา ไตงอ
ชื่อว่าไฮสยร	แซไฮไหหลำ
นำเรื่องไคลงเฝ้า	มาพรรณ นาเฮย
ไห้ไคเสี่ยงผัน	ภาษพรรณ
จึงอาจตัดสินพลัน	วาแธ ไทเฮ
ชอง ฤ ชิงกตอง	ชื่อเทวคน

๑๑๑

พิศาล เสนะเวส

1.4 ลักษณะการจบเรื่อง

ผู้แต่งได้แต่งโคลงเพื่อเป็นการขอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสิน ว่า

เกรียงไกรวีรกิจหา	เอนกนบ นาพอ
สมเด็จพระนารายณ์	เจติจา
อันพระเกียรติศักดิ์สิทธิ์	คงจัก
สถิตอยู่ไยหลา	ชั่วฟ้าดินสลาย

นับเป็นบทสุดท้ายที่เกี่ยวกับเนื้อเรื่อง ต่อจากนั้นผู้แต่งจึงแต่งโคลงอธิบายถึงความพากเพียรในการเขียนและรายละเอียดของหนังสือ ตลอดจนพงศาวดารต่าง ๆ ซึ่งผู้แต่งใช้เป็นต้นฉบับในการเขียน มีโคลงบอกชื่อผู้แต่งและสุดท้ายเป็นโคลงซึ่งบอกให้ผู้อ่านจงการตำหนิข้อบกพร่องและแสดงอาทักผอานเห็นว่าบทร้อยกรองในวรรณกรรมเรื่องนี้ไม่ไพเราะ และบอกว่า เดือน ปี ที่แต่งไว้ด้วย ดังต่อไปนี้

พจนเพียรเขียนคิดค้น	ตนฉบับ
หลายเล่มหลายตำรับ	สรุปเขา
แต่ก็ไม่อาจนับ	วาทรับ ถวนนอ
เพราะระยะเวลาเรา	แรงกระชั้นวันเสนอ
ความเพลาเรอนนอ	จึงมี
แต่เฉพาะวันเดือนปี	ให้อ่าง

ไต่ตรวจสอบคดี	จนตก	ตองนอ
คำรบกลับผิดบาง	จึงต้องเปลี่ยนแปลง	
การแสดงรายละเอียดไท	ลงท้าย	ทหารนอ
หรือราชการรายวัน	มากแต่	
ใช้สาระสำคัญ	อนึ่งเรื่อง	
"ไทยรบพม่า" แล	มีไคกลาวขาน	
หลักฐานต้นฉบับข้าง	พันจันท	-นุมาตเศย
บางก็กลาวพลวัน	ยากคน	
บางก็ชักคัก	กับเรื่อง	
"ไทยรบพม่า" ตน	ฉบับข้างกรมพระยาฯ	

พิศาล เสนะเวส

ผู้แต่งได้พรรณาดังความลำบากในการแต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ไว้ด้วย และสุดท้ายได้ออก
รายละเอียดถึงวัน เดือน ปี ที่แต่งแล้วเสร็จ

ข้าพเจ้าแต่งเรื่องนี้	นาม "พิศาล
เสนาะเวส"สกุลพระราชนาน	จากไท
ที่หก แกบิตากาล	ปฏิบัติ
หน้าที่เสือป่าไท	กองต่งสกุลวงศ์
จำนงจะแต่งให้	คดี
เพื่อประดับราตรี	เหิดเชื้อ
คงดั่งหนึ่งมาลี	รอยสอ
ผิดพลาดปราศธุวานเอื้อ	พิเคราะห์แล้วเล็งเห็น
การเห็นประวัติศาสตร์ให้	เป็นโคลง
สัมผัสรับกันโซลง	แบบไว
ยากที่จักเชื่อมโยง	ข้อแห่ง
และชื่อบ้านพาไท	คิตแล้วพวกเหียร

ป้องเขย่นหลายมาสดง	พยายาม
ครั้นจะละทิ้งความ	มุงไว
ลูกเมื่อยกค้อยตาม	เตือนย
จึงอุตสาหไ	ลวงแล้วไปที
หากกลัววังไร	ไฟเราะ
โปรดปราชญ์งคองเคาะ	คนบาง
สองหาหนึ่งสามเกาะ	จอตนี้ - วารนอ
ยี่สิบหกธนูอ่าง	เสร็จสิ้นสรรค์สาร
	พิศาล เสนะเวส

2. สีสการเขียน (Style)

ผู้แต่งลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแต่งเรื่องตามพงศาวดารและหนังสือประวัติศาสตร์ เริ่มต้นเรื่องตามธรรมเนียมนิยมคือมีการไหวครู และเนื่องจากผู้แต่งแต่งเรื่องเก็บรายละเอียดตามพงศาวดารและหนังสือประวัติศาสตร์ การแสดงรายละเอียดในเรื่องต่าง ๆ จึงมีมาก เช่น วัน เดือน ปีที่เกิดเหตุการณ์ การแต่งเรื่องจะเรียงไปตามลำดับเหตุการณ์ ให้รายละเอียดตามประวัติศาสตร์ เช่น แต่งโคลงบอก วัน เดือน ปี

กาลฤกษ์ขึ้นสิบห้า	คำจิตร - มาสเชย
สิบเจ็ดเมษอาทิตย์	ตอนเช้า
หาโมงก่อนเที่ยง ^{๑๖} ๑๗	สถิตย์ ๒๓ ฟ้า
ปีเกิดขวกลเขา	ครบถ้วนข้าตา

พิศาล เสนะเวส

โคลงบทนี้เป็นโคลงที่บอกรายละเอียดเกี่ยวกับ วัน เดือน ปีเกิดของพระเจ้าตากสินว่าตรงกับ ขึ้นสิบห้าค่ำ ปีมะเส็ง เวลาหาโมงเช้า หรือตรงกับวันอาทิตย์ที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2276 ซึ่งจำนวน พ.ศ. นั้นผู้แต่งได้บอกไว้ในรายว..... ตกสองพันสองร้อย เศษสร้อยเจ็ดสิบหก จนยกขาลมาถึง... หรือการใช้รายผู้แต่งจะบอกรายละเอียดไวเช่นกัน เช่น

บรรยายที่ครั้งที่	ยี่สิบสามความบอก	เมื่อปีวอกพุทธศก	ตกสองพันสามร้อย
เจ็ดร้อยผนวกมา	พอเริ่มระกาเชษฐมาศ	พาด พ.ศ. ต่อตาม	สองพันสามร้อยแปด

มั่งระแหคฤทธิธม สัณหลสุสยาม เป็นสงครามคร่งที่ ยี่สิบสี่แล้วไซ้ ทำให้อยุธยา
 สีนวสนาเป็นศรี ราชธานีกอบแก้ว ตั้งจะบรรยายเนื้อ เรื่องรอยพอยชาน

การสอดแทรกความคิด ความรู้และความเชื่อต่าง ๆ ก็เป็นไปตามเนื้อเรื่องในประวัติศาสตร์
 เช่นพรรณาดังความเชื่อและเหตุการณ์ตอนกำเนิดพระเจ้าตากสิน ว่า

เวลาคราคลอดฟ้า	เป็นใจ
อากาศโปรงแจ่มใส	สุทธิทั้ง
ปราศเคาเมฆฝาไฟ	แต่อก -จรรยเฮย
ฟ้าผาลงเสาดัง	ทวนนรินทร์ราย
กายกุมารโสภาคทั้ง	ทรวดทรง
เป็นจตุรศักดิ์องค์	พุทธเจ้า
สะคือล็กใสหมากสง	ทั้งเปลือก ไคนา
เป็นเอกลักษณ์เลิศหล้า	ผิดเชื้อชนปวง
ลงกาลการคลอดแล้ว	ตรวาร์
ปรากฏภูมินิหาร	หฤชญแจง
ซึ่งโพธิสมาการ	อนาคต
โคขบุพนิมิตรแสง	เสกให้คนเห็น
เป็นงูใหญ่เหลือมกลา	มาชค
ในกระดงวงขนด	รอบลอม
กายแหงกุมารหมด	แตวา
ไมกอภัยโคหม	แตผดเสี้ยว
	พิทาล เสนะเวส

อีกตอนหนึ่งผู้แต่งพรรณาดังปรากฏการณ์ตอนตัดเปื้อนเด็กชายสินไวว่า

ในโอกาสอันดี สีนมีอายุสิบสาม ขวบปีตามนิยม สมควรตัดเปื้อนได้ เจ้า-
 พระยาใหญ่ดงาน มโหฬารหนักหนา เชิญบรรดาอำมาตย์ ชาราชการมากมาย ทั้งหญิง
 ชายมากมี มาในพิธีคัมภีร์ ตูสะพร้งเคหา ครั้นเวลาฤกษ์งาม ตัดเปื้อนตามกำหนด
 ปรากฏว่าผิงหลวง จูหะหลวงจับเพดาน สดานเบญจารคนำ ชำยยังคงอาศัย ในสถานนี้
 เบ็ดเสร็จ เจ็ดทิวาราตรี จึงบินหน้แตกชาน พลานไปพิศานุทิศ อันนิมิตรนผู้

คนรักโดยมาก หายาก ณ โลกนี้ เป็นสุขมงคลชัย เชิดให้อัจฉริยะ ยิ่งแล

พิศาล เสนะเวส

ในเรื่องการสวดแทรกความรู ความคิดและความเชื่อลงในวรรณกรรมซึ่งเป็นสื่กลางเขียนที่ผู้แต่งลิลิต
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชใช้แต่งวรรณกรรมนี้ ยังมีอีกมากมายด้วยกัน เช่นความเชื่อเกี่ยวกับลาง
ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยา ผู้แต่งพรรณนาว่า

บรรยายในตำนาน วากาลในอยุธยา ถึงราชาธาดา ต้องพินาตสิ้นสุด
เกิดพิรุณพิปริต ไปทุกทิศทุกทาง วัดพระนางเชิงชาน พระประธานใหญ่ล้ำ นำพระเนตร
ไหลชก ตกถึงพระนาภี ในวังมีสมเด็จพระ ศรีสรรเพชญ์นามไช บรมไตรโลกนาถ เกิด
ประหลาดอุระแตก ราวแยกนาสมเพช ดวงพระเนตรตกหัก อัจฉรย์นักนาศยด ปรางค์
ไปต่างต่าง อย่างวิเศษบุรณะ ก็นำประหลาดเกิน กาบงเณียบินเห เสียบยอดเจดีย์ตาย
อยู่ที่ปลายยอดแหลม แดงพระรูปมหากษัตริย์ ชัตติยนเรศวร ไม่ควรมีเหตุการณ์ กับนาคาล
ประหลาด กระหับพระบาทสนั่น สิ้นไปทั้งสี่ทิศ วิปริตอุบัติ สาร์พทันถลัว อากาศมัว
มืดแท้ บอกอยุธยาแล สิ้นสิ้นอวสาน

พิศาล เสนะเวส

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงการพิสูจนพระสงฆ์เมืองสว่างค เป็นการให้ความรู้และสวดแทรกเกี่ยวกับ
ความเชื่อของคนในสมัยก่อนว่า เชื่อในความบริสุทธิ์เป็นทั้ง การพิสูจนนี้ใช้การดำน้ำแล้วจับเวลา
ผู้แต่งพรรณนาไว้ดังนี้

พระองค์ปราชญะนี้	จึงพลัน
เรียกประชุมสงฆ์สรรพ	สอบไฉร
โดยความยุติธรรม	หากรับ
วาประพฤติชั่วให้	สึกเขาทำงาน
หากขึ้นกรานกล่าวอ้าง	อาจิน
วาบมีมลทิน	ดวงพรอย
จะให้ถึงคำสินธุ์	พิสูจน
ผิชนะชี้แซมช้อย	เชิดคำธรรมอันธ

การนพระสังสร้าง	โรงพิธี
โสภาคสมภม	ศักดิ์เรื่อง
ครันแล้วพระอัญชลี	ไตรรัตน์
ทวยเทพทุกทิศเบื้อง	บอนหลาสากล
กลความศักดิ์สิทธิ์ไท	เหนประจักษ์
ส่งซึ่งอปลักษณ์	แรงแพ
และจงโปรกพิทักษ์	ส่งซึ่ง
บริสทธิ์นั้นแล	อยาแพนาพิภา
เพื่อศาสนาเพริศแพร้ว	ผองผด
มีแต่ส่งบริสทธิ์	คิงก
จึงเริ่มพิสูจนคง	วางพลัก
พระประทับพระเกอ	พินพาดทราย

พิศาล เสนะเวส

3. แนวความคิดและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

แนวความคิด (Theme) หรือแกนของเรื่อง คือ แกนหรือแกนกลางของเรื่องซึ่งปรากฏ
 อยู่ตั้งแต่ต้นจนจบ เป็นสิ่งเชื่อมโยงทั้งหมดเข้าด้วยกัน โครงเรื่อง ฉาก ตัวละคร บทสนทนาและส่วน
 ประกอบอื่น ๆ เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงแกนของเรื่องตามเหตุผลแห่งต้องการ (เสาหลักอัน อนันตศักดิ์,
 2517:35) แกนของเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คือ การเสนอพระราชประวัติและ
 พระราชกรณียกิจที่สำคัญในการกอบกู้ชาติของสมเด็จพระเจ้าตากสินและการเสนอประวัติศาสตร์ของชาติ

จุดมุ่งหมายในการแต่ง

1. เพื่อเทิดทูนพระมหากษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
2. เพื่อสร้างวรรณกรรมร่ายกรองประเภทลิลิต เกี่ยวกับพระราชประวัติและพระราช
 กรณียกิจในการกู้ชาติบ้านเมือง ของ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

4. คณาจารย์สันนิษฐานศาสตร์

4.1 การใช้คำและภาษา

- 4.1.1 คำที่เลือกสรรใช้ ส่วนมากเป็นคำธรรมดา มีการใช้ภาษาปากและ

จากการศึกษาโคลงบางบทใช้ภาษาคลายกัณนำภาษารอยแถมวางเรียงไว้ในแผนผังบังคับของโคลง
เท่านั้น ความสละสลวยของคำและน้ำเสียงจึงลดน้อยลง นอกจากนั้นผู้แต่งนิยมใช้คำภาษาถิ่นและภาษา
โบราณปะปนในการแต่งบางเป็นบางครั้ง คำศัพท์ส่วนใหญ่จะไม่เป็นศัพท์สูงมากนักและมักเป็นศัพท์หยาบคำ
อธิบายไว้ในพจนานุกรมแล้ว คุณค่านานุกรมหรือศาสตร์ในเรื่อง การเลือกใช้คำจึงยังไม่ใครปรากฏชัด
เพราะ "...กวีนิพนธ์เป็นการแสดงออก ไม่เพียงเนื้อเรื่องที่ส่งส่งแต่ต้องใช้ภาษาสูงส่งด้วย ไม่ควร
ใช้ภาษาปาก..." (กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, 2514: บันทึกของข้าพเจ้า) จากการวิเคราะห์ของ
ผู้เขียน ผลการวิเคราะห์ในเรื่องการใช้คำสรุปได้ดังนี้

ก. เลือกใช้คำศัพท์สูง ๆ ในโคลงบางบท ทำให้เกิดความไพเราะ สละสลวยในบท
ร่ายกรอง ตัวอย่างเช่น

<u>ถวายขบถกราบบาทไท</u>	ทูลลา
ออกบวชชัศเกลลาอา	- ตัวสร้าง
กุศลทั่วคโคณา	- วาสตั้ง เคยเซช
สำนักอาจารย์อาจ	ชื่อนนทองดี
๑๑๑	
<u>เงินผายพจนรับช้อย</u>	เป็นถิ่น - แสนา
จับหัตถ์ภิกษุสิน	สอบขำ
กาลกำเนิกพลาจเงิน	- ตนนิ่ง กิดนอ
แล้วจึงกล่าวคำยา	ขอเถาคความหมาย
๑๑๑	
<u>ถวายโอสถริยไ</u>	เชษฐา
เอกทัศน์เป็นราชา	ครอบคาว
เป็นกษัตริย์อยุธยา	องค์สุด - หายแฮ
นับว่าพระยะดาท้าว	คุณมกรรม
๑๑๑	
<u>กรรธาทัพกลับแควน</u>	แค้นตน
<u>แล้วกลิ่นพระชนม์</u>	ชีพท้าว
พอชาวกระพ้อจน	รทิว ไปแฮ
ก็เกิดการแข่งกราว	กบฏขึ้นหลายเมือง

๗. โคลงบางบทมีลักษณะคล้ายกับนำภาษาร้อยแก้วมาเรียงไว้ในแผนผังบังคับของคำประพันธ์ประเภทโคลง ทำให้ความงามทางด้านสุนทรียศาสตร์ค่อยลงไปด้วย ตัวอย่างเช่น

ยืคำจึงซ้ำสอบ	ถามไป
คนละจะมีไหม	ช่วยชี้
เขาก็ตอบชวนไข	สำหรับ คนนอ
อาจจะตั้งข้อ	ก็ได้เหมือนกัน

ฯลฯ

โหลงปลาบปลื้มเออ	วาจา
คุณทาสคณนา	นับได้
ขอมอบซึ่งลลขยา	เป็นสิทธิ์
ซึ่งแต่บคนให้	กรบถวนทุกประการ

ฯลฯ

คงเป็นกรรมเนแท้	ของไทย
พอหมากลับไป	ไม่ช้า
พวกอำมาตย์หัวใจ	ทรลักษณ์
คิดอยแต่จะควา	ประโยชน์ด้วยการโกง

ฯลฯ

บันดาลใจคิดแก่	นับพลัน
โดยแยกพลพากัน	รับเตา
เล็ดลอกคอกเลาะ น	คลองแรง ไปนา
ทำสะพานข้ามเขา	โอบล้อมคานหลัง

พิศาล เสนะเวส

๘. ผู้แต่งเลือกใช้คำโบราณและคำภาษาถิ่นปะปนอยู่ในบทร้อยกรองบาง เช่น
 สองหัวเมี้ยวเสียใจ ระวางกัชรอบคาน สะคือลูกเรารู้จักงาน ผิดเพี้ยนนรชน
 คำว่า จาน เป็นภาษาถิ่นภาคใต้ แปลว่า จั๊ต, มาก, ยิ่ง, นึก เช่น ลำบากงาน หมายถึง ลำบากมากหรือ
 ลำบากยิ่ง เป็นต้น ยังมีคำภาษาถิ่นและภาษาโบราณปรากฏอยู่ในคำประพันธ์ประเภทโคลงอีก เช่น

บำเรอเรือภักดีเจ้า
 อาวุธสิบเอ็ดครบ
 เจ้าพระชาจึงปรารภ
 การบวชนายสินไห

จอมพล สยามเฮย
 บวรโค
 การจัด
 สุกชมเต็มคน

พิศาล แสนเวส

คำว่า เซอ เป็นภาษาโบราณนิยมใช้กับคำว่า บำเรอ

อีกไหนนานน้ำจะ
 ไทจะพลันรันทด
 ทัพพมากริ่งหมค
 อยุธเยศภาพน

ไหลลค
 ทวมทน
 สีหิศ
 พมารายทลายมเอง

พิศาล แสนเวส

คำว่า กริ่ง เป็นคำใช้กับกริ่ง แปลว่า บัลแกม , ทำให้เนน

จนผายพจนรับขอย
 จบหัตถภิกษสิน
 กาลกำเนิศทลางจิน
 แลวจึงกลาวคำขำ

เป็นชิน -แสนา
 สอบขำ
 -ทมนึง คิตนอ
 ขอคาวความหมาย

พิศาล แสนเวส

คำว่า ขอย เป็นภาษาถิ่นภาคอีสานแปลว่า ข้าพเจ้า , ผม , ฉัน

กงกาลคเื่อนยขาง
 จอรวมนักษตรศก
 นับคงคาทานขก
 รวมสิบเจ็ดวันคไ

รแมทก คำนอ
 อยุไชร
 จากพระ นครนอ
 กลเอนเขามเองระยอง

พิศาล แสนเวส

คำว่า กง เป็นคำโบราณ แปลว่า ตลอด หรือ แปลว่า ตราบนเทอถึง ในโคลงบทนี้จะหมายถึง ถึง ตราบนเทอถึง เพราะความต่อไปจะแปลรวมความไควว่า ตราบนเทอถึงเดือนยี่ แรมหกค่ำ

ทรงจัดตราเตรียม
 นับว่าเมืองทะเลตะวันออก
 เป็นสิทธิ์แก่ท่านสรรพ
 หวังสร้างทัพเรือ

กลับจันท -บุรีเอ๋ย
 ออกกะเกื้อ
 สมพระ -ทยแล
 กอบกู้กรุงไกร
 พิศาล เสนะเวส

คำว่า อะเคื้อ เป็นคำโบราณ แปลว่า งาม

ง. มีการใช้คำภาษาปาก ภาษาสะแลงบางครั้งมีภาษาคำหยาบและคำด่าปะปนอยู่ในบทหรือกรอนเรื่องนี้ วิเคราะห์พบว่าการใช้ภาษาคำหยาบและคำด่าอันอาจใช้ได้ในโคลงบางบท เนื่องจากความเหมาะสมทางลักษณะบังคับในฉันทลักษณ์ ตัวอย่างการเลือกใช้ภาษาดังกล่าว เช่น

เมืองนมทพต
 พระยารัตนธิเบศร์
 กรมคนไพรพลเขต
 เห็นพมามากขี้

กอยเหตุ
 ชื้อชื้อ
 โกรธา
 วังขึ้นบนสมอง

พิศาล เสนะเวส

ยังเสียดายอีกทั้ง
 ยุทธภักดีและพา
 พรอมกับเสบียงอา
 รวมฉิบหายหลายชิ้น

ศัสตรา -วอนอ
 -หนะสิ้น
 -หารมาก มูลแซ
 ณ บานบางระจัน

พิศาล เสนะเวส

ความระยำเริ่มด้วย
 ทกายส่วนพลศึก
 ชวนพรรคพวกไปเป็น
 ราวสักสามร้อยโค

ชาวจัน
 ลัทธิไร
 พระพท -ลบาหนา
 เพื้อปล้นทองคำ

พิศาล เสนะเวส

สื้ออสิบสื้ออสิบเจ็ดถวน

สื้ออสิบสื้ออสิบสื้ออสิบ

อชยธรรมาชธานี

เพระกะษัตริย์ชั่วชา

ปลนสะคมงมชั่วชา

เสพมาตุคามทราวมณค

พระธรรมปริยตี

จำจะต้องเลือกเฟ้น

ควมปี

สื้ออสิบ

จึงแตก

อนาตยลวนเหลวไหล

พิศาล เสนะเวส

อาบตี

ผาตแกน

เห็นหาง

พอกกลางสำงสงฆ์

พิศาล เสนะเวส

-----พอรเหตุวาทนา ยกทัพราตีไทย ลงมาในภาคเหนือ ที่ใจเหลือคาจดหมาย

ไทยฉิบหายเนแท้ คงแพพมาตามเคย -----

พิศาล เสนะเวส

คำต่างๆที่ขีดเส้นไว้ คือ ชี ฉิบหาย ระยำ ชั่วช้า ทราวม เป็นคำที่
ผู้แต่งเลือกสรรใช้เพื่อรับสัมผัสบ้าง เช่น ต้องการใช้คำ ฉิบหาย ให้สัมผัสกับ คาคหมาย
หรือคำว่า ทราวม สัมผัสกับ คาม เป็นต้น ผู้เขียนวิเคราะห์แล้วเห็นว่า ผู้แต่งอาจใช้คำ
ที่มีความหมายเหมือนกับคำเหล่านั้นได้ เช่น คำว่า ฉิบหาย อาจใช้ พินาศ วิบัติ ซึ่งเป็น
คำที่ควรใช้ในภาษารอยกรอง

นอกจากนี้ยังมีภาษาสะแลง เช่น

ควรใช้กลเขยงเลา

ไหสกรงดินัก

กาหลงเชื้อแลวจัก

จึงจะคิดตักตอน

โลมพยัคฆ์

ชอกชอน

เป็นโชค เราแซ

ตอกไตตามสบาย

พิศาล เสนะเวส

กรานพวกคายบาน	บางระจัน
ผ่านเก็บพนัน	หัตถ์แท
นยวาทพากัน	เหลือกลบ
เพียงไม่กี่คนแล	นอกนั้นพลันตาย

พิศาล เสนะเวส

การใช้ภาษาสะแลง เช่น คำว่า คอก , มัน หรือคำว่า หมู , คำว่า คอก ตั้งจะไคยก
มาเป็นตัวอย่างในบทต่อไปเป็นส่วนที่ทำให้ลดค่าทางคานสุนทรีย์ศาสตร์คอยลงไปเป็นอย่างมาก

สัชชัยในบัดนั้น	นนท์คือ
หมอยืนเงื่อมมือ	พมาแล้ว
เมษระโบระบือ	ระเบ็งเคช
ยกพลพลแล้ว	กลืนเขานนทบุรี

ฯลฯ

ขึ้นสดทาแพ	ขอยยับ
เพราะใช้ทัพสำหรับ	รูกดาว
เป็นแต่ทัพตามจับ	คนขบด
สับเหาะเราะรานก้าว	คอกชยทเผลอ

พิศาล เสนะเวส

การใช้ภาษาปาก จากการวิเคราะห์พบว่าคุณแต่งนิพนธ์ใช้คำภาษาปากในบทหรือหลายแห่งซึ่ง
การใช้ภาษาปากบางแห่งแต่งโดยพยายามหาคำที่เหมาะสมมาใช้แทน เช่น เปลี่ยนจากการใช้คำว่า
แพงเสียจนหู เป็น ถึงราคาจะพอ รุนแรงเหลือกำลัง แต่ก็ยังพบว่าการใช้ภาษาปากในการ
แต่งลิลิตอีกมาก ตัวอย่างเช่น

โดยชื่อภิกษุคง	ภิกษุ	สินนา
หวัรรองทะเล	ศัพท์น	
เป็นที่วาจันก	เรื่องกล่าว	
ส่งเคชเกินเหตุป็น	ปลุกปล้ำคำลง	

ฯลฯ

ใจมาบานเทาพอม	เปรมปรีย์
ผู้ตมอชัมพลี	เรือนา
ทวดวนประชาชี	ณ ที่ นนอ
อัสกรรย์ใจอา-	โธษฐรongsการ

ฯลฯ

ทรงตงแมทพม	ปรีชา
ไปปราบหุคองจา	ชนดเจา
ชิตทวากลับคืนมา	ไทเรียบ รอยนอ
ทพพมาจิงเขา	บคยชคกระจย

ฯลฯ

สินสงครามกรงท	ยลืบ สามเอย
เป็นแต่เล็ดไหลซิบ	แสบเนื่อ
เร้วรดทวจกระพริบ	เนตรแผลบ เคียวนอ
หยกหยกหกเคื่อนเชื่อ	ปะทใหม่ไทยสลาย

ฯลฯ

ส่องพันสามรอยเตซ	เกาพท -ธศกเฮย
จอนักษัตรจันทรผุค	แผคราย
แรมส่องคำสัมปยุค	อาชาต นาสแฮ
กาลวิโชคสงทาย	กระแทกกลางบางระจัน

พิศาล เสนะเวส

จากตัวอย่างจะพบว่าผู้แต่งใช้คำภาษาปาก เช่น คำว่า กู คำว่า สงเดช ,ใจมา,บาน, บคย, แผลบ, หยกหยก, กระแทก เหล่านี้ทำให้ความไพเราะในคำประพันธ์ลดลง นอกจากนี้ยังพบว่า คำภาษาปากในคำประพันธ์ประเภทอื่นด้วย เช่น รายสภาพผู้แต่งพรรณนาว่า

นางนกเอียงละหอยละเหย ทดวเตยอายหน ตลงคไหรอบคอบ แต่หชอบทควร
 อยาใดชวนใครไป จะเป็นภัยแก่เรา ประเดี้ยวเขาคิดแกลง ฯลฯ

พิศาล เสนะเวส

คำว่า ละห้อยละเหย, เตยอายหนู คำว่า ประเดี้ยว เป็นคำในภาษาเขมรมากกว่าที่จะใช้เป็นคำในภาษารอยกรอง

จ. การใช้คำแผลง ในบางกรณีผู้แต่งจำเป็นต้องใช้คำแผลงเพื่อการรับ-ส่งสัมผัสและเพื่อให้ถูกต้องตามลักษณะบังคับทางฉันทลักษณ์ วรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นจากการวิเคราะห์พบว่าผู้แต่งใช้คำแผลงในการประพันธ์เป็นส่วนน้อย เช่น

สายไคภูธเรศตั้ง	สองทัพ
ให้ออกไปรบรบ	ต่อสู้
เอาคนปักไม้ไคสรพ	หึงบก เรือแซ
สวนแม่ทัพไมร	แต่งตั้งใครไป
	พิศาล เสนะเวส

คำว่า ภูเรศ เป็นคำสกรรณ มาจาก ภูธร อีศ เป็นภูเรศ

บรรยายในตำนาน ว่าในกาลอยุธยา ถึงคราวชะตาขาด ทองพินาศสิ้นสุด
เกิดพิรุณพิปริต ไปทุกทิศทุกทาง ฯลฯ

คำว่า ตำนาน เดิมเป็นภาษาเขมร ไทยเรานำมาใช้ แผลงเป็น ตำนาน และคำว่า พิปริต เป็นคำบาลีสันสกฤต ไทยเรานำมาใช้แผลงเป็น วิปริต

ราตรีมีเรื่องด้วย	พระยากลา โหมนอ
กับพวกท้าวท้าว	ท้าว
ประทกดินประสัวมา	ลมเพราะ ประมาทเฮย
ศรีสสังลงโทษให้	หลาบรุดจำ
	พิศาล เสนะเวส

คำว่า ประทก เป็นคำในภาษาเขมร ไทยเรานำมาใช้โดยแผลงเป็นคำว่า บรรทุก

ฉ. การตัดคำ หมายถึงการใช้คำในบทประพันธ์แต่งไม่ครบสมบูรณ์ตามเสียงและความของคำเดิม การตัดคำในวรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีปรากฏอยู่หลายตอน ตัวอย่างเช่น

ราชธานีหนึ่ง	ลพบุรี
และอวงทองคอง	ราชวราง
ชลระของตราดจันท	ส่วนมา
อีกจะเชิงเทราอาจ	ไปสเสียหาย

คำว่า ชล ตัดคำมาจากคำว่า ชลบุรี และคำว่า จันทน์ ผู้แต่งได้ตัดคำมาจากคำว่า จันทบุรี
นอกจากนี้การตัดคำยังมีปรากฏในที่อื่น ๆ อีกเช่น

ในเวลากลางวัน	ขอจันทน์	บุรณอ
บอกเกี่ยวกับสวนสวรรค์	ทราบเคา	
ยกกองทัพขึ้น	-ทายมาศ	
มีข่าวว่าจะเขา	บุคชยตธน	

ฯลฯ

จนมรสุมสลุสสิน	อวาลา	จากแซ
ก่อนทพระจะคลา	○ เคลื่อนไซร	
จึงประสาทเจานรา	-สรีย	-วางศโน
สักดิ์พระหลานเธอให้	อยรจนครครีฯ	
จะฉนเฉยวออกตาน	รพล	กนนอ
นอยนิกไมพอรณ	มานใด	
คอยทเมืองตน	ตงมน	กงแซ
ป้อมและปรการไซร	อยชางแข็งแรง	

ฯลฯ

ให้ควไปพทง	วางสาร	เองเอย
แต่จาบานยังหาญ	หลบหนา	
ไปมะยงวนคาล	โทสะ	
จึงสั่งจับตัวว่า	วนขางสับสน	

พิศาล เสนะเวส

คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า ธน นั้นตัดคำมาจากคำว่า ธนบุรี คำว่า นครศรีฯ ตัดคำมาจาก
คำว่า นครศรีธรรมราช หรือคำว่า ธร ตัดมาจากคำว่า ธรรงค์ ซึ่งหมายถึงการรบ และคำว่า คาล
ตัดมาจากคำว่า บันคาล

๘ การเขียนคำผิดในวรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ผู้แต่ง
เกรงครัดในเรื่องการเขียนคำผิดเป็นอย่างยิ่ง ฉะนั้นการใช้คำส่วนใหญ่จึงถูกต้อง แต่มีปรากฏอยู่บาง

ผู้แต่งเขียนผิด ตัวอย่างเช่น

ระหว่างนั้นไทยจึงได้	มีสุข
แลวกัณวเพลินสนก	ประหลาดแท้
ไม่เพียรเปลี่ยนแปลงปลูก	ปรังปรัง
ไทดะมัตตะแมงแก	เกียงรายภายหลัง

ฯลฯ

แลไปบัดนี้ข้าง	โลงเตียน
ปราสาทราชมนเฑียร	ดองหลา
เป็นที่สถิตเสด็จ	มหากษัตริย์
วัดโบสถ์โรจน์เรืองอา	อนาถแพไฟผลาญ

พิศาล เสนะเวส

คำว่า ณะมัตตะแมง ที่ถูกต้องคือ ทะมัตตะแมง และคำว่า มนเฑียร ที่ถูกต้องคือ มณเฑียร

ข. คำยติภังค์ ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นเรื่องในทางประวัติศาสตร์ ฉะนั้น การใช้คำในการแต่งเพื่อให้การดำเนินเรื่องเป็นไปตามเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์และถูกต้องตามแผนผังบังคับทางฉันทลักษณ์ จึงทำให้การเลือกใช้คำไม่สะดวกเท่าที่ควร ผู้แต่งนิยมการใช้คำยติภังค์ในการแต่งเป็นอย่างมาก กล่าวคือ พบในคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพจำนวน 690 แห่ง พบในคำประพันธ์ประเภทโคลงสามสุภาพ 26 แห่ง พบในคำประพันธ์ประเภทร่าย 60 แห่ง ตัวอย่างการใช้คำยติภังค์ เช่น

เพอญมั่งลอกสิน	ชนมา	-ยเส
หลังจากครองอาณาจักร	-จักรใด	
เพียงสัชวบปัว	-ระรัช	-กาลนอ
มั่งระอนชัไท	เสด็จขึ้นเสด็จวัลย์	

ฯลฯ

พลสองพันยาศรเตา	ทางปรา	-จีนเฮย
ตามทพระบัญชา	ชัช	
และอาหากพระ	-รายณชัช	-จีนแฮ
ไหยตสองเมืองน	กอนรงรอรพระองค	

ฯลฯ

ระหว่างนเสด็จไหวพระ ปฏิมา

พระพุทธรูปในราศอา	-ที่อ่าง	
ทรงโสมนัสสักกา	-ระอิม	เอิบเอย
ถวายพระภูษาบาง	บมเนื่อนาบุ	

ฯลฯ

ไหวพระองค์เจ้าจุลลก	-เรือน้ำ	พินา
พระยาธิเบศร์คำ	-แหงอาจ	
จางวางมหาดเล็กกำ	-กับรวม	กันนอ
พลไพรสามพันสวาง	กรบหนาวคราพของ	

ฯลฯ

เขาสุครนึ่งแคว	เหลือกำ	-ล้งนอ
เป็นสศทวนทวนจำ	หลีกัล	
ดอยมาอยู่ทีคำ	-บดปาก	-แพรณอ
แควส่งรายงานซี	เหตพมารถ	

พิศาล เสนะเวส

นอกจากผู้แต่งจะใช้คำยติภังค์ในโคลงสี่สุภาพแล้วยังใช้คำยติภังค์ในคำประพันธ์อื่นด้วย เช่น ในรายสุภาพ โคลงสามสุภาพ ตัวอย่างเช่น

โคลงสามสุภาพ

ระคมพลชุดอุโมงค์	เป็นช่องโพรงนอนเรน	พร้อมพรักขะมกัเขม
มุ่งเขาเชิงกำ	-แพงนา	
.....	ทางคานพระเจดีย์	-สามองค์หนึ่งมานนัย
		หลายต่อหลายพันย่าย
		โยกเข้ามาไทย
		พิศาล เสนะเวส

ตัวอย่างคำยติภังค์ที่ปรากฏในรายสุภาพ เช่น

ภูวไนยพระราชทาน	ขนานราชหินนาม	ตามตำแหน่งโอฬาร	"วชิรปรากฏ "
ประจักษ์	ศักดิ์นาหนึ่งหมื่น	ควรชมชื่นลางยศ	อันปรากฏทันใจ
เกิดความวุ่นว	วุ่นด้วยศึกถึง	ไทยแล	พอจะไปรับหน้า
			-ที่

พิศาล เสนะเวส

ช. การใช้คำเกิน คือ การใช้คำเกินจากที่บังคับไว้ในฉันทลักษณ์ เช่นโคลงสี่สุภาพที่กำหนดให้ใช้คำในวรรคหน้าเพียง 5 คำและวรรคหลัง 2 คำ ส่วนในวรรคหลังของบาทที่ 4 กำหนดให้ใช้ 4 คำ ผู้แต่งอาจใช้คำเกินเป็นวรรคหน้า 6 คำ เป็นต้น วรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ จากการวิเคราะห์พบว่าผู้แต่งใช้คำเกินจากที่บังคับส่วนใหญ่จะพบในคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ โดยเฉพาะในบาทที่ 4 ตัวอย่างเช่น

จำเป็นจำหิวห่อ	กมร
ผวนคลุหาสนสวาม	พานเจ้า
พระยาจักรีกาล	กษณะ นนอ
<u>ประจวบพามาได้บาตรเข้า</u>	นอกรวรมณ

ฯลฯ

จงจิตคิดลอกกลาง	ลำเค็ญ ราชูรนา
เสริมสุขพสกเชน	สร้างรอน
สมตำแหน่งที่เป็น	ผูก ครอบแ
<u>ทางพระเนตรพระกรรมชอน</u>	เชิดแควนแดนไกล

ฯลฯ

ดงมัยไลคอง	แตกยับ เชนเฮย
นายไพรไทยพึ่งศัห	เรือกพรอม
แล้วจึงรับชกทัช	แบ่งคิง เติมอ
<u>ขามฟากปากไปหอม</u>	<u>หักจวงทะเลวประหาร</u>

ฯลฯ

นอกกวานไปรดตง	ซาราส -การเฮย
<u>ตามระบอบชอนประศาสน</u>	<u>ประสิทธิ์หลา</u>
เจ้าเมืองยงชาด	โคยราช ประสงค์เส
<u>เกลยกลอมผองไพรฟ้า</u>	<u>พื้ทั้งเรือนชาน</u>

พิศาล เสนะเวส

นอกจากนี้ยังปรากฏในโคลงบทอื่น ๆ อีกมากอาจนับจำนวนการใช้คำเกินในวรรณกรรมเรื่อง

ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นจำนวนร้อยบทขึ้นไป การใช้คำเกินส่วนใหญ่ผู้แต่งจะใช้คำที่ไม่สามารถตัดคำใดคำหนึ่งออกได้ซึ่งผิวยืนวิเคราะห์พบว่าในบางกรณอาจจะใช้คำที่สั้นและมีความหมายตรงตามผู้แต่งต้องการได้โดยไม่ต้องใช้คำเกินลักษณะบังคับของฉันทลักษณ์ ตัวอย่างการใช้คำเกินยังมีปรากฏอีกมาก เช่น

พระยาอภัยรณฤทธิ์วงศ์	คานเหนือ
อนชิตราชาเลื้อ	พิศไค
พระยาพิชัยทหารเสือ	คะวันออก
<u>ตะวันตกสรวคินทรไค</u>	รวมเขาทำลาย
ฯลฯ	
การชุนานนามนนา	พิศวง
รอยชาติพันชาติถึง	เรียกฉะนี้
ความจริงทานคำรง	ตำแหน่ง
"วชิรปราการ" ชี	<u>ประหลาดล้ำเหลือหลาย</u>
ฯลฯ	
พลันพระยาธิเบศร์พิง	พระยารา - มฤเตอ
พร้อมกับพระยาอำ	มาตยผ
หัวหน้าปราบกบฏพา	กันกราบ หลนอ
เมื่อพระองค์ไม่ส	<u>กตองตามพระทัย</u>
ฯลฯ	
ชาบาทไซรไมหิง	ภม
และไมยอมหลบหนี	จากทาว
อวายุชีพเป็นพล	แทนทด คุณนอ
ควยทุกคณาว	<u>เหนยวนอมระลึกถึง</u>
	พิศาล เสนะเวส

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ผิวยืนพบว่าคำประพันธ์ประเภทลิลิตในวรรณกรรมของไทย เช่นลิลิตตะเลงพ่าย ลิลิตพระลอ นั้นจะไม่ใครปรากฏในเรื่อง

การใช้คำเกิน จึงทำให้วรรณคดีทั้งสองเรื่องมีความไพเราะและมีคุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์เป็น
อย่างมาก เช่นในลิลิตตะเลงพ่าย การใช้คำในคำประพันธ์ทุกชนิดจะใช้คำและเสียงถูกต้องตาม
ลักษณะบังคับทางฉันทลักษณ์ ดังตัวอย่าง

รายชื่อภาพ

ศรีสวัสดิ์ดิเคชะ ชนระราชอรินทร ชนพระยศเกริกเกรียง เพี้ยงพกแผนพากฟ้า
หลาลมเลื่องชัยเขว เกรงพระเกียรติระยอ ผอใจหาวบมิหาญ ลายใจเกลวบมิกลา
บถาอาตมออกกรงค บถงอาตมออกฤทธิ์ ท้าวหัวทิศหัวเทศ ไททุกเขตทุกดาว นาวมกฤษณา
นบ ฯลฯ สืบสาสตราศรเพลิง
เกลิงพระเกียรติพุ่งฟ้า ลือตรลบเพลงหลา โลกสวนสดุดี
ฯลฯ

โคลงสองภาพ

พระครูวณฺโณอนทาว หนักรุระราชราว
ที่รางแรมศรี

ใครปรานีหนึ่งบาง เชิดชูสมาแนบข้าง
ช่วยช้วนชม พดุษณา

โคลงสามภาพ

พลพวกทพรามัญ เห็นไทยผันพินหน่า ไปบพุดยงข้า
ต้นตอนแตกฉาน นานนา

ฯลฯ

ตั้งแต่ป่าภูบิธ อุโบสถล่วงแล้ว เร่งสดุญโทษอย่าแคลว
คลาดดาวคำเนน บพนา

ฯลฯ

โคลงสี่ภาพ

อบเชยเชยชื่นช	เมอสม	ฉาฉา
อบว่าอรอบรม	รินเรา	
อบเชยพเชยชม	กลั่นอบ	เมอนา
อบคังอบองค์เจ้า	จกให้เรียมเชย	

4.1:2 การซ้ำคำ ซ้ำความ การเล่นคำ เล่นสัมผัส เป็นการช่วยให้คำประพันธ์
นั้น ๆ มีความไพเราะมากยิ่งขึ้น วรรณกรรมเรีกงิลลิตสัมผัสพระเจ้าตากสินมหาราชจากการที่
ผู้เขียนวิเคราะห์พบว่าไม่ปรากฏในเรื่องการซ้ำคำและการซ้ำความ แต่จะมีการเล่นคำ เล่นสัมผัส
ปรากฏอยู่หลายบทด้วยกัน ตัวอย่างเช่น

การเล่นคำ

ยอมเป็นข้าเจ้าตาก	ตามประสงค์
ทวนจิ้งหรีดข้างทรง	และไผ่
นายทองอยน้าวาง	เวียนรอบ เมืองแซ
เสมือนหนึ่งพระองค์ใด	สิทธิ์จริงชลบุรี

ฯลฯ

ทวนเองก็คิดแค้น	ข้าศึก
จึงจะรวมแรงผนึก	ผนวกควย
ยกชาติพิลาสอริศ	เหมือนดัง เค็มแซ
ถึงจะม้วยยอมม้วย	มอดไวศักดิ์ศรี

ฯลฯ

พิศาล เสนะเวส

นอกจากนี้ผู้แต่งยังสามารถใช้คำที่ช่วยให้โคลงมีความไพเราะด้วยการเลือกใช้คำที่แสดงให้
ผู้อ่านรู้สึกวาทะละครผลกระทบอาการนั้นอยู่ในลักษณะใด เช่น ตอนแมงกัมมีการถ่ายทอดพัฒนาที่ไทยและกำลัง
รบกันที่บางกุงนน ผู้แต่งเลือกใช้คำที่แสดงความรู้สึกเข้มของกองทหารพม่าผู้รุกรานได้อย่างชัดเจนว่า

จงจัดแจงปราบไผ่	ราบคาบ
อย่าปล่อยไทยคืนสภาพ	รุ่งเรือง
เจ้าเมืองทวายทราบ	คำสั่ง
จึงยกพลยาตรเขื่อง	เหยียบแคว้นแดนไทย

พิศาล เสนะเวส

ผู้อ่านจะเห็นได้ว่าผู้แต่งเลือกใช้คำว่า รราบคาบ ซึ่งเป็นคำที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของ
ผู้รุกรานว่าจะปราบปรามศัตรูอย่างสิ้นทราภมิใหม่หลงเหลืออยู่เลย อีกตอนหนึ่งผู้แต่งพรรณนาถึงความ

มีขัตติยมานะของผู้ที่เป็นกษัตริย์ไว้ว่า

แล้วมีรับสั่งให้
กรมหมื่นเทพพิพิธมา
กรมหมื่นก็ไปตา
ขัตติยมานะเรา

เรียกหา
พี่เฝ้า
-รเวะเยียง กษัตริย์แะ
หยิ่งกระดางวางโต

พิศาล เสนะเวส

~~การเล่นสัมผัส~~ จากการวิเคราะห์พบว่าผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องลิลิตส่นเค็งพระเจ้าตากสินนิยมเล่นสัมผัสอักษรในแต่ละบาทซึ่งเล่นสัมผัสนอกเหนือจากสัมผัสบังคับของโคลง ตัวอย่างเช่น

แตกพายดอยทพวัน
พมาขกพลสำหรับ
พระชาตากสินรับ
ไทยจึงไม่บอบซ้ำ

รับกลับ
หมำ
รบอยู่ หลังแะ
มากเพียงพั่งมี

๑๑๑

พลันมีลาภน้อยใหญ่
จากพวกชาวบ้านหลาย
ชาวปลาผักหญ้าหมาย
เป็นเสบียงเลี้ยงป็น

มากมาย
แหล่น
ม่งช่วย กันแะ
ปลุกซ้ำกำลัง

๑๑๑

การเล่นสัมผัสพบว่าในโคลงบางบทจะมีการเล่นสัมผัสระหว่างวรรคครบทุกบาท เช่น

ท่าแห้วสีหนาทอวาง
เราสีเจ้าฟ้าศักดิ์
อันศึกฮักโหมหนัก
เราจึงมาช่วยเกื้อ

อวดอัคร - ลานนอ
สืบเชื้อ
ในขณะ นนอ
กวาดแกการดี

พิศาล เสนะเวส

4.1.3 การใช้คำกระชับและให้ความหมายเด่นชัด พบว่ามีโคลงหลายบทที่ผู้แต่งได้ใช้

คำที่มีความหมายเด่นชัดและมีความกระชับไม่เยิ่นเย้อ เช่น

ประดังตีสองคานตลบ	โถมกระหนาบ
พมาจะปราบถูกปราบ	มากมวย
พ่ายแพ้อย่างราบคาบ	นายทัพ เขว่นา
ถูกฆ่าตายด้วย	กลั่นแกล้งเต็มที

พิศาล เสนะเวส

ในโคลงบทนี้การใช้คำว่า พมาจะปราบถูกปราบ มากมวย เป็นการใช้คำที่สั้นแต่ให้ความหมายที่กระชับและทำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงผลการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่าในครั้งนั้นได้เป็นอย่างดีหรือในโคลงอีกบทหนึ่งซึ่งเป็นการบรรยายถึงผลของสงครามในสมัยก่อนว่า หากฝ่ายใดพ่ายแพ้ผลก็คือต้องถูกประหารเพราะเป็นการตัดกำลังชาติก็จริงหนึ่ง ผู้แต่งพรรณนาไวดังนี้

นายทัพที่กล่าวถึง	สามคน
ถูกทหารกรุงธน	จับได้
พระตรัสสั่งปลงชนม	ทั้งหมด
การรบทางดานไท	เล็ดลอดผลดี

พิศาล เสนะเวส

นอกจากการใช้คำกระชับให้ความหมายเด่นชัดในคำประพันธ์ประเภทโคลงแล้วผู้แต่งยังใช้คำประพันธ์ในคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วด้วย ดังตัวอย่างที่ยกมานี้ผู้แต่งใช้คำที่ง่าย ๆ และกระชับรัดให้มีความหมายเด่นชัดตั้งแต่บรรทัดแรกจนจบบท

สำแดงความต่อไป	ว่าในกาลต่อมา	พระราชอาเณห์สิ้น	ทรงบัญญัติอ้างถึง
ว่าการยิงปืนใหญ่	ไม่ควรงายตายนัก	เพราะเราจักต้องถนอม	อ้อมกระสุนปืนเพื่อ
เมื่อเขาตีคืบชน	อันสำคัญไวบาง	แต่อาจอาจหาเหิน	ความจำเป็นยิ่งไซ้
เร็วมา	บอกศาลาลูกขุน	เป็นสุนทรวิธี	ต่อเมื่อมีอนุญาติ
ใครฝ่าฝืนขึ้นขัด	ถูกอาัยคัตตัวพลัน	เพื่อลงโทษให้หนัก	นี่คือหลักการวาง
ทางสอบสวน	ทวนตำราหลายหลาก	ว่านอกจากการถนอม	อ้อมกระสุนปืนนี้
ชีว่าท้าว	โนมนาวเวทนา	บรรดาพระสนม	กรมในวังทั้งมวล
เมื่อหลอนยินเสียงปืน	ดังครืนครืนกัมปนาท	ก็หวัดหวาดวิ่งผวา	เข่าหากันส่ำออย
พระก็พลอยเรารอน	ไม่ยอากยินเสียงออน	อึดอันต้นทรวง	พระเอย

พิศาล เสนะเวส

4.1.4 การใช้คำที่มีความหมายเชิงอุปมาอุปไมย ผู้แต่งได้ใช้คำที่มีความหมายเชิงอุปมาอุปไมยไว้ในวรรณกรรมเรื่องนหลายตอนด้วยกัน เช่น

ท่านองสองทพันนี้	อิสระ
แม่ทัพต่างไมละ	ลดขอ
เหมือนสองพยัคฆ์จะ	อหรรวม ไคฎา
ต่างไมมุ่งองงอ	อนนอมหากัน

พิศาล เสนะเวส

โคลงบทนี้กล่าวเปรียบเทียบถึงคนคัมภีร์สองคน คือเนเมียวสัทท และมังฆานธรา ว่าเปรียบเทียบเสมือนเสือสองตัวจะอยู่ค้ำเคียงกันไม่ไคฉนใด คนเก่งกับคนเก่งคัมภีร์หัดเทียมกันก็จะอยู่รวมกันไม่ไคฉนนั้น การพรรณนาแบบอุปมาอุปไมยนี้ยังมีอีกหลายตอน เช่น การเปรียบเทียบให้เห็นถึงสภาพของกรุงศรีอยุธยาในขณะพิภพของพม่าเขาโจมตีนั้นเปรียบเทียบเสมือนเอือกหิชาดเสียแล้วถึงเกาเกลียว เหลืออีกเพียงเกลียวเดียวเท่านั้นจะต่อสู้ไคอย่างไร ผู้แต่งพรรณนาไวคฉน

แถมโทษลักษณะราย	แรงขบด
แต่หากพิจารณาหมด	ทุกคาน
เชื่อว่าอนาคค	อันไม ชานา
คงสุดสิ้นการตาม	พม่าแท้แลเห็น
<u>เปรียบเทียบเป็นคนป่วยไข</u>	<u>ลืบเกลียว</u>
<u>เอาชาดเหลือเกลียวเดียว</u>	แนแท
แต่ผลลาดเกลียว	แล้วยอม ทราบนา
อชุธาคงแพ	จักไคไคระครอง

พิศาล เสนะเวส

การเปรียบเทียบในวรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้บางครั้งผู้แต่งเลือกใช้คำง่าย ๆ แต่มีความหมายเด่นชัด เช่น

หม่นวิงโดยรุกรน	ไมยับ ยังแซ
ปืนใหญ่ยิงสามคับ	เหานน
พม่าลมระเนนทัพ	เหมือนดั่ง
<u>ซ่อนกายตายสะบน</u>	คิตครามขามใจ

พิศาล เสนะเวส

ผู้แต่งใช้คำว่า สะบั้น ซึ่งให้ความหมายไปในลักษณะของคำภาษาสะแลง แต่จะพบว่าแฝง
ความรู้สึกคุ้นและจริงจัง อยู่ด้วย การพรรณนาแบบอุปมาอุปไมยอีกบทหนึ่งผู้แต่งพรรณนาไวดังนี้

ไทยพึ่งรำอุบควย	อาวุธ	สนเฮย
ต๊ะลุมบอนรุด	ประชิดไกล	
โลมาพมาดจ	เต็ดผัก	
เห็นจะสไมไต	แตกแพงหน	

พิศาล เสนะเวส

การใช้คำว่า โลมาพมาดจ เต็ดผัก นั้นเป็นการเปรียบเทียบทำให้ผู้อ่านเห็นภาพพจน์ได้
อย่างชัดเจนว่าการทำสงครามกับพม่านนทหารไทยเราได้ทำลายล้างศัตรูได้อย่างง่ายดาย

4.1.5 การเสนอความคิด ผู้แต่งลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เสนอ
ความคิดสอดแทรกไวหลายตอนด้วยกัน เช่น

คราไปช่วยพวกบ้าน	บางระจัน
ช่วยเหลือป็นใหญ่พลัน	แตกราว
เป็นถึงอมาตย์บรร	-ดาตักดิ์
ยังไม่คิดถึงดาว	ที่โคปฏิสันธิ์
ส่อวาคนไมน้อย	ในขณะ
ไรวิทยฐานะ	เนแท้
ไรเสียซึ่งสัจจะ	ทุกอย่าง
ไรซึ่งฝืนอแก	เมื่อเขาคับขัน

พิศาล เสนะเวส

หรือการเสนอความคิดเกี่ยวกับเรื่องเวทย์มนต์ไสยศาสตร์ ซึ่งผู้แต่งเสนอความคิดเห็นว่าเป็นเรื่องที่
น่าขำและเป็นความงมงายมากกว่า

อุทาหรณ์เรื่องนี้	น่าขำ
อุตริมนษยธรรม	คลังไคล
พากันเชื่อดีอ่า	-นางเวทย์ มนต์นอ
ผลที่สุดได้	รับชอคุส

พิศาล เสนะเวส

การพรรณนาแสดงความคิดเรื่องการเขารบของพระยาตาก ผู้แต่งพรรณนาไว้มัน

พระยาตากไมเกรากเขา	ช่วยรบ
คงจะกลัวเป็นศพ	รวมควย
มองไปไม่เห็นพบ	ทางชนะ
รังจะพากันมวย	หมดสิ้นกินแถว

พิศาล เสนะเวส

และการพรรณนาแสดงความคิดเกี่ยวกับชาวยานซึ่งเป็นประชาชนธรรมดาที่อยู่หลังแนวรบ
ว่า เมื่อมีข้าศึกมารุกรานก็ต้องพึ่งทหารและเมื่อทหารเดือดร้อนมากก็ต้องช่วยเหลือ

เที่ยวแสวงเสาะคน	โชนัก
จากพวกชาวยานมัก	ซ่อนไว
ชาวยานก็ตงจัก	เห็นว่า ทหาร แส
เลยช่วยแบ่งบันให้	อธางเอื้ออารี

พิศาล เสนะเวส

4.2 ประติษฐการ

ประติษฐการเริ่มแรก หมายถึงการประดิษฐ์หรือสร้างสรรค์สิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อน
ทางวรรณกรรม แดวรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นทั้งเค้าโครงเรื่องและทำนอง
แต่งล้วนแต่เคยปรากฏแล้วทั้งสิ้น เช่น เรื่องลิลิตตะเลงพ่ายพระนิพนธ์ในกรมสมเด็จพระปรมานุชิต-
ชิโนรส เป็นลิลิตสุภาพซึ่งเนื้อเรื่องกล่าวสรรเสริญวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและ
พระเอกาทศรถในการรบชนะศึกพม่า พันพระมหากษัตริย์ชาชาติคอช้างในสงครามยุทธหัตถีเมื่อปีพ.ศ.
2135 ซึ่งมีลักษณะถือได้ว่าเป็นวรรณคดีแบบฉบับ (Classic) คือมีระเบียบในการแต่งและการ
บรรยายความอย่างเคร่งครัด ถูกต้องทั้งเนื้อเรื่องและลักษณะการแต่งแบบลิลิต (กุหลาบ มลลิกะมาส,
2517:135)

ประติษฐการตามแบบ คือการนำเอาสิ่งที่มีอยู่แล้ว มาจัดทำขึ้นใหม่ใหม่มีความแปลกใหม่
จากเดิม สำหรับเรื่องราวของพระราชประวัติในสมเด็จพระเจ้าตากสินนี้ ได้มีผู้แต่งใหม่ปรากฏทั้ง
ร้อยแก้วและร้อยกรอง กล่าวคือ

ร้อยแก้ว เช่น

พงศาวดารพระเจ้ากรุงธนบุรี

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี เล่ม 40

อานุญาตพระเจ้ากรุงธนบุรี

ร่ายกรอง เช่น

โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ของ นายสวน (มหาดเล็ก) ซึ่งลักษณะการแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพล้วน จำนวน 85 บท มีวิธีการแต่งที่แปลกคือไม่มีบทไหวศรัยขึ้นต้นแต่ขึ้นต้นบทแรก

ไวว่า

นายสวนมหาดเล็กเจ้า

จอมกะตริย

แถลงเรื่องราวศรีสวัสดิ์

กราบเกล้า

ถวายทางบุษปรัดน

มาลยมาศ

ภุมวารเคื่อนเกา

สืบขึ้นเกาะคร

นายสวน (มหาดเล็ก)

เนื้อ เรื่องกล่าวถึงพระเจ้ากรุงธนบุรี ฯ ทรงเห็นว่าศาสนาแวงโรยเศร้าหมอง จึงยกกองทัพจากธนบุรีมาที่ธนบุรี พรรณนาถึงความอุดมของบ้านเมือง สรรเสริญบุญบารมีของพระเจ้าแผ่นดินและการปราบกบฏต่าง ๆ ที่ยังแข็งขอ กล่าวถึงการสมโภชพระนครอย่างสนุกสนาน จบลงด้วยการขอพรให้พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระเจริญยิ่ง

โคลงเฉลิมพระเกียรติเรื่องนี้ แต่งด้วยถ้อยคำสำนวนเรียบ ๆ เทียบกับเขียนพงศาวดารด้วยคำโคลง แสดงถึงการเทิดทูนอย่างแท้จริงที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผู้ทรงปราบศัตรูและนำความสุขมาสู่ราษฎรในระยะเวลาที่เดือดร้อนระส่ำระสาย (กุหลาบ มลลิกะมาศ, 2517:117) วรรณกรรมเรื่องลิลิตล้นเกล้าพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระราชประวัติของพระเจ้าตากสินมหาราชทำนองแต่งเป็นลิลิตสุภาพ มีการยอพระเกียรติพระเจ้าตากสินมหาราช เช่น

กวีวรรณสังคีตทั้ง

นาฏศิลป์

ศาสนาภุมินทร

มุงพน

ทุกอย่างไมราจิน

การปก

-ครองนอ

ไทยจึงรุ่งเรืองครั้น

ศรีทนต์ตาใส

ฯลฯ

อันพระคุณท่านแพรว

เพริศอธึก

เราสืบทอดสำนัก

สิ่งนี้

กตัญญูกรำลึก

बार मेत

พระนอ

ไทยจึงไม่ปนเป

กลับพื้นดินไทย

เกรียงไกรวีรภักท้าว	อเนกนัย	นาพอ
สมเด็จพระนารายณ์	เจดจ	
อันพระเกียรติศักดิ์พิภพ	คงจก	
สถิตยชัยไทยหลา	ชัวฟ้าดินสุญ	

พิศาล เสนะเวส

5. คุณค่านอื่น ๆ วรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ได้อะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมในหลาย ๆ ด้านดังจะกล่าวดังต่อไปนี้

5.1 ด้านวัฒนธรรมประเพณี ตัวอย่างเช่น

จำเป็นจำหิวหอ	กमार	
ผานคฤหาสนสถาน	ทานเจา	
พระยาจักรีกาล	กษณะ	นุนนอ
ประจวบทานโสภารตรา	นอกรวีรมณ	

พิศาล เสนะเวส

โคลงบทนี้แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมไทยที่มีมาแต่โบราณคือ การทำบุญตักบาตร ซึ่งในตอนเช้าตรู่จะมีภิกษุสงฆ์ออกบิณฑบาต นอกจากนั้นยังมีการสะท้อนภาพสังคมในเรื่องอื่น ๆ เช่น สังคมไทยสมัยก่อนนิยมให้เด็กผู้ชายไ้ผสมเปียและเด็กผู้หญิงไ้ผสมจก เมื่อเด็กโตอายุได้ประมาณ 13 ปีก็จะมีพิธีตัดเปียหรือโกนจุกกันเป็นประเพณี ผู้แต่งพรรณนาไวดังนี้

ในโอกาสอันดี	สิ้นมีอายุสิบสาม	หวนปรีดาณิคม	สมควรตัดเปียได้
เจ้าพระยาไ้จัดงาน	มโหฬารหนักหนา	เชื่อบรรดาอำมาตย์	ข้าราชการมากมาย
ทั้งหญิงชายมากมี	มาในพิธีคั่น	คู่สะพร่งเกหา	ครั้นเวลาฤกษ์งาม
กำหนด	 ฯลฯ		ตัดเปียตาม

พิศาล เสนะเวส

หรือผู้แต่งสอดแทรกเกี่ยวกับประเพณีการบวชผู้ชายไทยนั้นนิยมบวชเมื่อมีอายุครบยี่สิบปีแล้ว นอกจากนั้นกัมการสอดแทรกวัฒนธรรมของพระภิกษุ ประเพณีการเผาศพ ดังโคลงตัวอย่าง เช่น

บ้ำเรอเชอภักคเจา	จอมภพ
อายุยี่สิบเอ็ดครบ	บวชไ้
เจ้าพระยาจึงปรารภ	การจัต
การบวชนายสินไ้	สุกเต็มเต็มคน

สังฆพิธีมหรพรม	ทุกสถาน
ทักขิณานุประทาน	ประกอบเกื้อ
รับบังสุกุลการ	อุทิศส่วน บุญเอย
ฉลองพระคุณโอบเอื้อ	แต่งตงยศฐาน

พิศาล เสนะเวส

พิเศาตพั้งผแต่งสออดแทรกไว้นเป็นพิเศาตพของเชอพระวงศ ซึ่งมีการทำเมรที่เพาเป็น
พิเศษ ตกแต่งเมรอย่างมฝีมือและประณีต เช่น

คงคการเสิกคำ	เสัยกิจ	พินา
ตริกแลวจิงประสิทธิ์	ประสาห์ไท	
เจ้าพระยาจักรีคิด	คุมกอ	เมรุเทอญ
เอาแต่พอท้นไซ	ไปตองเจิดเจลา	
เจ้าพระยาดวงรับ	คำรัส	
จิงจัตแจงรวบริด	แรงสร้าง	
โครงไม้แบบข้างจัด	หากระคาย	ทองนา
ทาบติดแปงเนี้ยกขาง	รับรอนเร็วทำ	

พิศาล เสนะเวส

5.2 คานิยมทางสังคัม ผแต่งโคสออดแทรกไวคังนี้

คานิยมของสังคัมไทยนมนุษย์ใหญ่มกมความรักและอนุญเด็ก ๆ และคื่อว่าการทำราย
เด็กที่ไม่เคียงสำนเป็นบาป ดังตัวอย่าง

พั้งขานทานหามวา	อชาทำ	หอเอย
เพรวจะเป้นเวรกรรม	ภาตหนา	
สมเพชเด็กตาคำ	คำเด็ก	
ไหนจุ่งแกหอดผา	เพื่อให้เราดู	

พิศาล เสนะเวส

ในตานุการศึกษาสมัยโบราณนิยมนำเด็กผู้ชายไปฝากกับสมภารวัดเพื่อให้เด็กได้มี
โอกาสเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ดังตัวอย่างเช่น

..... สีนอยต์จนลุ อายุแปดขวบพอ ถึงวัยต้องศึกษา เจ้าพระยาจึงได้
 ฝากไว้กับอาจารย์ นามขนานทองดี สำนักมีสมาธิ วัดโกษาวาสนหรือ อีกชื่อหนึ่ง
 วัดคลัง เจ้าพระยารังสรรค์เอง แต่เมื่อเพรงการครา เป็นโกษาธิบดี สิ้นได้
 ความเพียร เล่าเรียนหนังสือไทย จนเข้าใจแตกฉาน แล้วเพิ่มการอ่านเขียน
 เรียนหนังสือขอมผสม ตามนิยมสมัยนั้น ครั้นแล้วเรียนคัมภีร์ ตรีปิฎกเพิ่มเติม เสริม
 ความรู้ศาสนา

พิศาล เสนะเวส

กานิยมในการยึดมั่นในสถาบันศาสนาโดยเคร่งครัดและเชื่อในไสยศาสตร์ เช่น

ชาไชรไม้มคขอ	กิงชา
ข่อยคไทรรัตน	นภาพน
แม่มวาสนา	กิงชิด
บรมสุขแกวจน	ชัคแจ้งโดยพลัน

พิศาล เสนะเวส

อาจารย์ธรรมโชติยอม	ปลุกขวัญ
แจกเครื่องรางลงยันต์	ครอบดวง
เม่ออาวรูปันกัน	การอยู่ มากแซ
ไซแห่หอกคาบดวง	ระยะสั้นพันตุ

พิศาล เสนะเวส

กานิยมเกี่ยวกับเรื่องการกตัญญู รอคู ถือว่าผู้ใดปฏิบัติโดยยอมเกิดสิริมงคลแก่ตนเองและถา
 ผู้ใดคิดอกตัญญูยอมไ้รับกรรมสนอง เช่น

การราวอดย้าง	ชุลมน
ฝายมานเหลื่อตานหมน	มากมว
สีกผไมรรคณ	ชาวสูก ไทยเฮย
กุกผาตาชว	คาบนนพลันสนอง

พิศาล เสนะเวส

5.3 กณาทางคานประวัติศาสตร ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินเน็นเรื่องเกี่ยวกับ

ประวัติบุคคลในประวัติศาสตร์ไทย จึงมีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ครบถ้วนสมบูรณ์ และเนื่องจากผู้แต่งได้นึกว่าเรื่องจากพงศาวดารรวบรวมเรื่องราวที่เกิดขึ้นจึงทำให้คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์มีมาก ผู้แต่งสอดแทรกรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในเรื่องต่าง ๆ ไว้มากมาย เช่น ชาวจีนกล่าวเกี่ยวกับประวัติของงูไวยาว

งูหางอนงูใหญ่ขวาง

จีนหมาย

เปรียบดังมังกรพราย

เพริศแพร้ว

คราใดแสดงกาย

เป็นนิมิต ประหลาดเขย

ไขเลนเห็นไม่แคล้ว

กลาตพนราชย์

พิศาล เสนะเวส

ในเรื่องการทาส่งครามระหว่างไทยกับพม่าผู้แต่งได้แต่งไปตามลำดับเหตุการณ์ เช่น

บรรยายศึกครั้งที่

ยี่สิบสามความบอก

เมื่อบ๊วอกพุทธศก

ศกสองพันสาม

ร้อย

เจ็ดหอยผนวกมา

พอเริ่มระกาเซะฐมาส

พาด พ.ศ. ต่อตาม

สามพันสาม

ร้อยแปด

มั่งระแผดฤทธิ์รณ

ส่งพลสุสยาม

เป็นสงครามครั้งที่

ยี่สิบสี่แล้วไซ้

ทำให้อุชยา

สิ้นวาสนาเป็นศรี

ราชธานีเกือบเสีย

จึงจะบรรยายเนื้อ

เรื่องร้อย

หอยชาน

พิศาล เสนะเวส

มีการพรรณนาแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติของบุคคลสำคัญในกองทัพไว้มากมาย เช่น

พระยาพิชัยดาบหัก เจ้าพระยาจักรี เช่น

แผนที่ที่ต่อต้าน

โดยกล

อุบายเขย

ไปสุพลาพาพหล

แตก

พิชัยพันพมาจน

ดาบหัก

เป็นประวัติเชิดชัย

กึกกองกลางนาน

พิศาล เสนะเวส

ละมดละแมงสู

รบกับ

เรานอ

วิญญูสุเดานับ

เก่งกล้า

รักษาทมดศรรพ

อนาคต

เป็นกษัตริย์สืบเหล่า

แผนเทพเราทาย

พิศาล เสนะเวส

นอกจากนี้ผู้แต่งยังได้พรรณนาถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศต่าง ๆ เช่น
ประเทศอังกฤษได้มณฑลชาวอังกฤษที่อลังขัณมาช่วยไทยรบกับพม่าเมื่อคราวที่พม่าตีกรุงศรีอยุธยาใน
ปี พ.ศ. 2309 ผู้แต่งพรรณนาไว้ดังนี้

ฝรั่งเองออกนามอ้าง	ก็อลัง	-ขุนแซ
เป็นพ่อค้าชาวอัง	-อังกฤษใด	
นำกำปั่นมาขัง	สยามประ	-เทศนอ
ครั้นประสบเหตุการณ์ให้	เจ้ารอนแทนเรา	
เขาขอขึ้นใหญ่ตั้ง	บนกำ	ปั่นนา
แล้วก็เลื่อนลอยลำ	รบด้วย	
ครั้นพมามาทำ	ศึกแย่ง	คนนอ
จึงถูกพมามวย	มอดแล้วหลายคน	

พิศาล เสนะเวส

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียง เช่นประเทศเขมร ลาว เวียดนาม
นั้นผู้แต่งก็ได้พรรณนาสอดแทรกไว้บ้าง เช่น

ประเทศเขมรและประเทศญวนมีการทำสงครามกับไทยเป็นบางครั้งบางคราว

ครั้นทัพไทยเหยียบพื้น	ดินเขมร	
สมเด็จพระยาเบน	ทัพเขา	
บันทวยเพชรโดยเกศ	แต่ละ	กองนอ
แยกลงใจมเรา	รบให้ไฉผล	

ฯลฯ

เขาไซงอนออนนอม	ภักดี
ญวนก็รบราว	กอบกู้
หมายตาดันสุรสีห์	โดยยก
กองทัพนมาดอยสุ	ทัพพมมแปด

พิศาล เสนะเวส

5.4 การแสดงออกซึ่งบุคลิกลักษณะของผู้แต่ง

5.4.1 ผู้แต่งเรื่องลิลิตสัสมเด็จพะเจ้าตากสินมหาราชเป็นผู้ที่เห็นคุณค่าและศรัทธาในพระเจ้าตากสินเป็นอย่างมาก และประสงค์จะเผยแพร่พระเกียรติคุณของกษัตริย์ไทยพระองค์นี้ในรูปวรรณกรรมประเภทร้อยกรองคือคนทั่วไป ดังตัวอย่าง

ส่งสารไต่ยั้ง	ก็คือ
ภูษาทิพนจากมือ	มานราย
พลันกรรมเกากระพือ	เขาคัด รอนนอ
ถึงกับผลสุดท้าย	หวนต้องอุกประหาร
	พิศาล เสนะเวส

5.4.2 ผู้แต่งเป็นคนเปิดเผยและภาคภูมิใจในผลงานของตนเอง และเป็นคนที่มีความละเอียดถี่ถ้วน กล่าวคือ

ข้าพเจ้าแต่งเรื่องนี้	นาม "พิศาล
เสนาะเวส "สกลพระราชทาน	จากไท
ที่หกแกบิตกาล	ปฏิบัติ
หมายที่เสือป่าใด	ก่อตั้งสกลวงศ์
	พิศาล เสนะเวส

จำนงจะแต่งให้	คือ
เพื่อประดับธำตร	เทิดเชื้อ
คัจฉาหนึ่งมาลี	รอยสอ
พิศพลาดปราชญ์วานเอื้อ	พิเคราะห์แล้วเล็งเห็น

ฯลฯ

หากกวีฉันใด	ไพเราะ
โปรดปราชญ์ดกอนเกาะ	คนบาง
สองหาหนึ่งสามเกาะ	จอนี้ - วารนอ
ยลพิภพอัน	เสร็จสิ้นสรรพสาร

พิศาล เสนะเวส

นางบาป

วรรณกรรมเรื่องนี้จะเล่าการประภาววรรณกรรมไทย ของ ธนาคารกรุงเทพ ในปี
พ.ศ. 2515 ผู้แต่งคือ นายจำเนียร สรฉัตร

1. รูป (Form) ของวรรณกรรม

1.1 วิธีขึ้นต้นวรรณกรรม แต่งด้วยกลอนหกขึ้นต้นด้วยวรรคสี่ว่า

กมราบกราบไหว้ไตรรัตน์ จำรัสเรื่องแสงแรงใส

สองล่อตล่อกลางดวงใจ เวไนยนิทรต้นพื้นดิน

..... ฯลฯ

ผู้แต่งใช้กาพย์สุรางคนาง 28 สลับไว 4 บท คือ

ตุรกราคินี พวกเรย์คน ข้าที่คืบขัน จงน้อมพร้อมจิต

อธิฐานพลัน ยึดไตรรัตน์มั่น มุ่งสิ่งพึงใจ

อนึ่งพึงแผ่ เมตตาจิตแพร่ แด่ดวงผองใส ในพระภูมิ

เทวีวิไล แกตนเองใสรั สำนัควัฒรา

สัตว์โลกทั้งหลาย กำเนิดเกิดกาย ในชายโลกา จงอย่าจองเวร

ป้องเชษฐเขนมา ผูกจิตรिया ซึ่งเคียดเบียดเบียน

ปรองดองครองตน กรรมชอบก่อปรชนม์ สนใจใส่เพียร รื่นรมย์ชีวา

ทุกขพาเหียร สุขล้ำจำเนียร ชอบชิตสวัสดี

จำเนียร สรฉัตร

และจบด้วยกลอนหกในบทพา

ถูกไฟบาปหมองบงประณ

เผาผลาญชีวาอาสัฏ

เรื่องนี้เล่ารู้สึก

สำคัญคิดทราบบาปบุญ

รวมจำนวนคำกลอนทั้งสิ้น 2506 คำกลอนและกาพย์สุรางคนาง จำนวน 4 บทเนื้อเรื่องกล่าวถึงใน
สมัยพุทธกาล พระภิกษุสงฆ์ผู้มีบารมีสูงส่งคนหนึ่งชื่อ มาคันทียา ด้วยความงามของนางนี้เอง
ทำให้ชายหนุ่มทั้งหลายหมายจะไถนางเป็นคู่ครองแต่คงผิดหวังไปทุกราย พระภิกษุผู้เป็นพ่อจึงได้ทำ
พิธีบูชาไฟเพื่อหาคู่ใหญ่บุตรสาว ขณะนั้นพระพุทธรูปเจ้าเสด็จผ่านมาพระภิกษุเกิดความพอใจจึงเอ่ยปาก
ยกบุตรสาวให้ พระพุทธรูปทรงปฏิเสธและอ้างว่าเมื่อตอนที่พระองค์ตรัสรู้ใหม่ ๆ นั้นมีธิดาพระยามาร

ทั้ง 3 มาย้วยวนยังไม่สำเร็จ พราหมณ์ทั้งสองผู้เมื่อเกิดความเลื่อมใสจนถึงกับสละสมบัติทุกอย่างทั้งหมด
ให้แก่องชายแล้วพากันออกบวชติดตามพระพุทธองค์ การตรึงยังความเจ็บแค้นใจในกับนางมาคันธิยา
เป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมานางมาคันธิยาได้ถวายตัวเป็นมเหสีองค์ที่ 3 ของพระเจ้าอุเทนแห่งกรุงโกสัมพ
ซึ่งพระเจ้าอุเทนได้ทรงปกครองบ้านเมืองอย่างสงบสุขร่วมกับพระนางสามาวดีและพระนางवासुหัตถา
อยู่ก่อน เมื่อนางมาคันธิยาได้เป็นมเหสีองค์ที่ 3 ก็พยายามจะช่วงชิงความเป็นใหญ่โดยหาทางกำจัด
ศัตรูทุกวิถีทาง กล่าวคือ พระนางสามาวดีพระมเหสีองค์หนึ่งนั้นมีหญิงพิการคนหนึ่งเป็นคนรับใช้ ชื่อว่า
ขุชชุตตรา นางคอมขุชชุตตรานี้มีหน้าที่ซื้อดอกไม้มาถวายพระนางสามาวดีทุกวันและนางคอมกี้ยักยก
เงินตาซื้อดอกไม้ไว้ทั้งหนึ่งเสมอมา จนกระทั่งในวันหนึ่งนางคอมขุชชุตตราได้พบกับพระพุทธเจ้าและ
ได้ฟังธรรมะของพระพุทธองค์จึงได้กลับใจเลิกยกยกเงินเหมือนที่เคยปฏิบัติและมาสารภาพต่อพระนาง
สามาวดี พระนางก็มีใจดีโอโอบแต่ประการใดและมอบหน้าที่ให้นางคอมเป็นผู้นำเอาขอรธรรมะของ
พระพุทธองค์มาสู่พระนาง จนเกิดศรัทธาแตกไปถึงกับสั่งให้พนักงานเปิดช่องกำแพงออกเพื่อจะได้ใช้
เป็นที่ตั้งภาครในเวลาเช้า

เมื่อนางมาคันธิยาทราบความจึงเข้ากราบทูลพระเจ้าอุเทน โดยหวานลอมเอาพระนางवासุ
หัตถาเข้ามาเป็นพวกด้วยเพื่อหวังจะให้พระเจ้าอุเทนเขาพระทัยว่าพระนางสามาวดีนั้นรักใคร่และลอบ
พบกับพระพุทธเจ้าทุกวันในเวลาเช้า แต่การนี้ไม่ได้ผลนางมาคันธิยาจึงได้ใช้เงินจ้างให้เหล่าอัครพาล
ไปก่อความพระพุทธเจ้าในเวลาออกบิณฑบาต เพราะนางมาคันธิยายังมีความเจ็บแค้นต่อพระพุทธองค์
ที่ไม่รับนางไว้เป็นภรรยาในครั้งก่อนนั้น แผนการณ์ของนางมาคันธิยาในตอนต่อมาคือได้สมคบกับ
พราหมณ์ผู้เป็นอา นำเอาไก่เป็น ๆ มาให้พระนางสามาวดีมาโดยอ้างว่าพระเจ้าอุเทนรับสั่งให้แกล
ไก่ไปถวาย พระนางสามาวดีไม่ได้ทำตามรับสั่งเพราะนางเห็นว่าการฆ่าสัตว์เป็นบาป นางมาคันธิยา
จึงนำไก่นั้นไปให้พราหมณ์เป็นอาแล้วนำกลับมาให้พระนางสามาวดีอีกครั้งหนึ่งบอกว่าให้แกลไก่นำ
เพื่อนำไปถวายพระพุทธเจ้าพระนางสามาวดีจึงจัดแจงแกลไก่นำไปถวายต่อพระพุทธองค์

นางมาคันธิยาได้นำความเข้ากราบทูลต่อพระเจ้าอุเทนหวังที่จะให้เขาพระทัยคิดว่าพระนาง
สามาวดีรักพระพุทธเจ้ามากกว่าพระเจ้าอุเทนจึงยอมฆ่าไก่แล้วแกลไปถวาย แต่พระเจ้าอุเทนทรง
ทราบความจริงแผนการณ์ตรงนั้นจึงลมหเลวอีกครั้งหนึ่ง นางมาคันธิยาจึงเริ่มแผนใหม่โดยเอาน้ำ
ไปใส่ไว้ในพิณของพระหัตถ์ของพระเจ้าอุเทนและยุยงว่าเป็นการกระทำของพระนางสามาวดี เมื่อ
พระเจ้าอุเทนถูกนางมาคันธิยาพูดจาขวยชวนยกเอาเหตุผลมาอ้างหลายครั้ง เขาก็ทรงมีความเชื่อว่า

พระนางสามาวดีได้คิดร้ายต่อพระองค์จริง ๆ จึงได้รับสั่งให้ประหารพระนางสามาวดีเสีย แต่ในขณะที่พระเจาอุเทนถึงรณหมายจะสังหารนั้เองลูกธนูกลับวิ่งย้อนมาปักแน่นติดกำแพงข้าง ๆ ตัวของพระเจาอุเทน ความมโหฬารนั้นเองทำให้พระองค์ทรงเชื่อว่าพระนางสามาวดีเป็นผู้บริสุทธิ์จึงได้เสด็จไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้ากับพระนางสามาวดีเสมอ ๆ จนเกิดความเลื่อมใสและปวาร์ณาตนเป็นอบาสก

ต่อมาเมื่อพระเจาอุเทนออกไปชอมรบนอกเมือง นางมาคันทียาได้สั่งให้พราหมณ์เป็นอาพาพวกมาที่ตำหนักของพระนางสามาวดี แล้วเอนำมันยางมาชุบผ้านไว้ตามต้นเสาและที่อื่น ๆ ทั่วทั้งตำหนัก แล้วจุดไฟเผาพระนางสามาวดีและบรรดาสนมกำนัลสิ้นพระชนม์ในกองไฟ เหตุที่พระนางสามาวดีต้องสิ้นพระชนม์เช่นนี้เพราะในชาติปางก่อนพระนางเคยก่อไฟผิงกาย และไฟนั้นได้กลลามาไหม้ไหม้พระภิกษุรูปหนึ่งมรณภาพทั้งยังได้จัดการเผาศพของภิกษุนั้นเพื่อทำลายหลักฐานนางจึงต้องมาชดใช้กรรมเก่าในชาตินี้ เมื่อพระเจาอุเทนทรงทราบวว่าพระนางสามาวดีสิ้นพระชนม์ก็ทรงเสียพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ทรงรับสั่งให้ประหารชีวิตผู้ท่ก่อการฆาตกรรมทั้งหมดรวมทั้งนางมาคันทียาด้วย แล้วพระเจาอุเทนก็ทรงสถาปนาพระนางวาสุลหิตตาขึ้นเป็นมเหสีเอกครองกรุงโกสัมพพิสัยด้วยความร่มเย็นเป็นสุขสืบมา

1.2 ลักษณะคำประพันธ์ เรื่องนางบาปใช้คำประพันธ์ประเภทกลอนหกเกือบตลอดทั้งเรื่อง มีคำประพันธ์อื่นคือกาพย์สุรางคนางค์ 25 แทรกอยู่ 4 บท

แผนผังกะและสัมผัสกลอนหก

บาทเอก	0	0	0	0	0	0	0	0	0	หรือ 0	0	0
	วรรคสัดบ									วรรครบ		
บาทโท	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	วรรครอง									วรรคส่ง		
บาทเอก	0	0	0	0	0	0	0	0	0	หรือ 0	0	0
	วรรคสัดบ									วรรครบ		
บาทโท	0	0	0	0	0	0	0	0	0	หรือ 0	0	0
	วรรครอง									วรรคส่ง		

ตัวอย่าง

หญิงไม่ยอมมีสามี
อันพวงบุปผามาลัย

หาในโลกนี้หาไหน
เกลียดแมลงภู่ไชร่ดาม

ควรจำธรรมทานาไร
ฉันทิดชาดานาร

จักไม่รับใดใน
พึงมีสามี่แนบตัว

น.ม.ส.

ตัวอย่างจากเรื่องนางบาป

อุเทนฟังคำร่ำว่า
ชีพองคปลงปิดปิดเบือน
จึงทรงคำรัสสรส์ดาม
สาเหตุเลศอันฉันทิด

กัซซาถือใครใครเดือน
ลางเลือนซึ่งข้อส่อภัย
นงรามลชิตพิสมัย
คือใครผูกคิปลิดปลง

จำเนียร สรณัตร

ลักษณะของกลอนหกในเรื่องนางบาปมีลักษณะที่ไม่ถูกต้องตามฉันทลักษณ์อยู่บาง เช่น เสียง
ของวรรณยุกต์ท้าววรณสงฆ์ไม่นิยมเสียงตรีแต่ในวรรณกรรมเรื่องนี้มีใช้อยู่ด้วย เช่น

กองเกียรติเกียรติคลามาถึง
คอมศรีลลาการวะ

หยุดครึ่งพรอมพรังจังหวะ
ราชะผทรงยงยศ

ฯลฯ

เทวีเธอหวนพริ้งจิต
ไปเคยคนซัดสนิหิใคร

ไปเคยจรีตรักใคร
รู้นั้นนัยน์เรื่องน

ฯลฯ

ลางตนมลทินสิ้นก่อน
หึงขอสงสัยใครครวญ

จึงจรรจากลาอย่าควน
ค่านวณเตาเหตุเลศลับ

จำเนียร สรณัตร

มีการใช้คำเกินจำนวนบังคับ ตัวอย่างเช่น

จึงผลละเลกเบิกเนตร
ลางเลือนเหมือนภาพมายา

ชะงักเวทียคลาเหนื่อยเมื่อยหนา
ไปแนนนัยน์จกหลวง

ฯลฯ

เพริศเพราเหล่าหลอนอนารก
ยิ่งกิดจิตป่วนปรวนแปร

สมราชยังเยี่ยมเปี่ยมแปล
เหลือบแลมองผานบานประค
จำเนียร สรณัตร

แผนผังบังคับของภาพยู่สร้างคนาง 28

Diagram illustrating a 4x4 grid structure. The grid is divided into two main sections, each labeled '1 W' on the right. Each section contains two rows of data. The first section has two rows of data, and the second section has two rows of data. The data is represented by a series of horizontal lines and dots, indicating a specific pattern or sequence.

ตัวอย่าง

พวกเราบางคน	ดูรากคิน	}	1 บท
จนอมพรอมจิต	เขาพิศขัน		
ยึดไตรรัตน์มั่น	อธิษฐานพลัน		
	มุ่งสิ่งพึงใจ		
เมตตาจิตแพร่	อนึ่งพึงแผ่	}	1 บท
ในพระภูมิ	แพดองผองใส		
แก้ตนเองไซร	เขวี่วลัย		
	สำสัศวอตรา		
	จำเนียร		สรณัตร

1.3 การดำเนินเรื่อง

เรื่องนางบาปผแดงเริ่มเรื่องตามลำดับ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลพระนางมาคันธิยา
ตั้งตนเป็นศัตรูกับพระพุทธเจ้าเพราะเป็นผู้หมิ่นโทสะจริตรอบงำ หึงยังพาลเกี่ยวของไปถึงผู้เกี่ยวของ
กับพระพุทธองค์ด้วย คือพระนางสำมาวดี แม่นางมาคันธิยาจะได้มีความสุขในทรัพย์สมบัติและได้มี
ตำแหน่งที่เป็นอยู่ก็ตามนางก็มีไฉนความพอใจ เรื่องนางบาปเป็น เรื่องที่แสดงถึงอิทธิปาฏิหารยและ
ของกรรมเก่าที่เป็นสาเหตุให้เกิดความเป็นไปในภพปัจจุบัน การทำกรรมดีและกรรมชั่วย่อมเกิดผล

ตอบสนองตามผลกรรมที่ใดกระทำไว้ การบรรยายเนื้อเรื่องมีความกระชับไม่เยิ่นเย้อวาทะและมีคำ
สอนทางพุทธศาสนาสอดแทรกไว้เกือบทุกตอน เช่นตอนที่พระนางสามาวดีถูกขังอยู่ในปราสาทที่กล่าวถึง
ลูกใหม่ พระนางได้สอนเหล่าสนมกำนัลว่า

แม่เรายังมีชีวิต	รอนจิตอาเภทเหตุนี้
ให้กิเลสเผามาพลัน	ไปเห็นเป็นอันสุขของค
อันไฟกิเลสเหตุสาม	คือความโลภ โกรธ หลง
เผาไหม้ใจมนุษย์ทุกคน	ไปทรงสติตั้งตงเดิม

ฯลฯ

ความตายไชของประหลาด	อย่าหวาดหวั่นเปลี่ยเสียขวัญ
คนตายมีสักทุกวัน	คิดนั้นกฎกรรมธรรมศา
กรรมคตเห็นเป็นผล	เป็นศนบำรุงศาสนา
ส่งผีสร้พราหมณ์ไว้	บำรุงบิดามารดา
ญาติมิตรบริวารงานเจือ	ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์รอน
รักษาศีลระวังสังวร	บนพอนโลกโกรธหลงและ
ชำระจิตใจใส่อง	สิ้นมมั่งคั่งคิดจิตเบระ
บรรเทาเขลาฉินหลินเชอะ	กรังเกรอะกิเลสเจพหลัน

จำเียร สรณัตร

1.4 การจบเรื่อง เรื่องนางขบไคดำเงิน เรื่องตามเรื่องพระนางสามาวดี

อุปมาทวรรค จาก พุทธทศกัณฐ์ รัชชนิพราดา สดุดยของด้วยการที่สาเหตุที่พระนางสามาวดีต้อง
สิ้นพระชนม์ไว้ว่า เป็นเพราะกรรมเก่าที่พระนางสามาวดีสร้างไว้ในชาติปางก่อน

ความจริงหญิงสาวเหล่านั้น	แรกพลันไปติดคิดเผา
ไฟผิงอิงองคิงเบ	บัพเพาความนาวรรวทรวง
จึงไม่เป็นชอกชบ	ยังหยาบอันใดใหญ่หลวง
หวนแต่ตรงหลังหึงปวง	มีดวงจิตพลั้งตั้งใจ
เผาพระกลบเกลื่อนเป็นอนปิต	ความคิดสาหัสสัดไส
บาปกรรมทำเก่าเผาไฟ	รอนในรูปเห็นเช่นกัน

จำเียร สรณัตร

ผู้แต่งได้กล่าวถึงภาระทางมาคันทิยาต้องถูกประหารว่าเป็นเพราะความคิดริษยาอาฆาต

พระนางมาคันทิยา
ทุกขอมบมรกายใน

ริษยาจิตมนขุนไซ
หมองไหม้ชั้นขมตรมทรวง

ฯลฯ

และผู้แต่งได้จบเรื่องราว

ชีวะพระนางหงส์สอง
แม่แพกแปลกขอรณ
ถูกไฟบาบหมองปองปราณ
เรื่องนเลาธุสกัน

ต่างต้องดับเชื้อเป็นผี
อดีตเหตุเห็นเช่นพลัน
เผาผลาญชีวาอาสภ
สำคัญจิตทราบบาปบุญ ฯ

จำเนียร สรรณ

หลังจากจบเรื่องนางบาบแล้วผู้แต่งได้แต่งกลอนหกบอกชื่อผู้แต่ง มีการดอมทัวและขอคำแนะนำในตอนท้ายไว้ดังนี้

กระสวน	อักษร	กลอนหก
หากบก	พรองไซ	ไมสน-
ทรดอย	คอยคำ	คำตุด
อหาชน	แกมจิต	คิดเคื่อง
ผนชือ	จำเนียร	เพียรพาก
กลอนหกกลอน	ออนวากย์	ไปเฟื่อง
เพียบชน	ชนคร	ผเรื่อง
กระเคื่อง	เคนไซ	ในเพรง
หากควย	ใจภักดี	รักมัน
วงวรรณ	ดาหอน	นอนเขลง
เหมือนแวว	ครุย์	บรรเลง
เราเร่ง	เรยกเลน	เคนรำ
ชัคเซ	เกก้ง	จ้งหวะ
เปะปะ	ปายไซ	ไมขำ
ปวงปราษณ	โปรดไค	ไพคำ
แนะนำ	อำนวย	ควยเหอญ

2. ลักษณะเขียน (Style)

ผู้แต่งเรื่องนางบาปได้แต่งเรื่องไปตามธรรมเนียมนิยม เริ่มด้วยบทไหว้ครูก่อน แล้วจึงดำเนินเรื่อง ตัวอย่างบทไหว้ครูผู้แต่งพรรณนา เช่น

กมราบกราบไหว้ไตรรัตน์	จำรัสเรืองแสงสดใส
ส่องลลอสอดดวงดวงใจ	เวไนยนิทรตื่นตื่นตน
แกวสามก่าแสงแรงศรี	เกินคึกว่าใดในพน
ส่องใจใสแจ่มแซมขนิม	โปรคปรนสัตว์โลกโสภเพลลา

ฯลฯ

ข้าขอวันทาอาภีระ	เทวะโปรคทรงสงสาร
ช่วยไห้ปราดเปรื่องเพื่องชาญ	เก่งกาจทอองซื่อสัตย์

จำเนียร สรณัตร์

ลักษณะการแต่งเรื่องนางบาปผู้แต่งมีการสอดแทรกความคิดของผู้แต่งไว้อยู่โดยเฉพาะในเรื่องการทำ ความดี ละเว้นจากความชั่ว ตัวอย่างเช่น

ศุราเมฆอุ้งหงหลาย	ผู้หมายมุ่งผลกุศลศรี
อันการกระทำกรรมดี	เป็นหล้าบากยากเย็น
จักต้องมีความอดทน	ในตนไปทอขอเสีย
ฝ่าอุปสรรคกรรมล้าเคียด	พากเพียรบำเพ็ญกรรม
อดทนต่อความลำบาก	ทนตรากตรำกายไมหวั่น
ทนเจ็บเหน็บหนาว	ชมชัยอำเหี้ยมดเสียคแทง

จำเนียร สรณัตร์

ผู้แต่งสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับความสุ่ของมนุษย์ทางโลกนี้จะต้องประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

แต่กรรมลมหกอกเอย	คอเกษตรจรนจิตคิดหวน
เพลงเบาเหลาบางนางนวล	สำรวลสำราญบานใจ
วิสัยไฟโลโลกีย์	ยังมีผูกพันสนั่นไฟ
อุเทนทรงธรรมณใด	ยิ่งใหญ่สุขสันต์บันดาล

จำเนียร สรณัตร์

นอกจากนี้ผู้แต่งยังได้สอดแทรกความรู้ในเรื่องอื่น ๆ ไว้อีกด้วย เช่น ความรู้เกี่ยวกับความเป็นอยู่โดยธรรมชาติของงูว่าชอบความมืดและความอบอุ่น และความรู้เกี่ยวกับการใช้น้ำมันอย่างทาเส่าเพื่อรักษาเนื้อไม้เป็นการป้องกันมอดและปลวก ผู้แต่งได้พรรณนาเรื่องเหล่านีไวดังนี้

นางรายเร็วรุกฤๅไผ่
มาดมดคั่งยังคง
กลุมดอกไม้มืดปิดช่อง
สำคัญเกิดอยู่ดิน

งูไรสินธุฤทธิ์พิง
วางลงในกลางรางพิณ
งามพองพืดส่ายทวยศิลป์
งูสินธุฤทธิ์ผอนนอนเปลี่ย

ฯลฯ

เรงรัจจกันหลานรอน
ผาติบับฉำนน้ำมัน
สามาวตีสี่สร้างก
สุพราหมณถามชอกรณ
พราหมณอ้างทรงธรรมบิฐชา
กันพวกปลวกมอดคอดไช

ไปอนออมแรงแข็งขัน
จักพันเสากษอติ
พรมนางหมู่สาวพราวสร
พันเสาเหล่านทำไม
ประสังกรรักษาเนื้อไม้
เจาะใส่เสากลวงรวงพัง

จำเนียร สรณัตร

ผู้แต่งนิยมสอดแทรกความคิดเห็นของผู้แต่งไว้ในวรรณกรรม เช่นความคิดเกี่ยวกับความตายซึ่งเป็นสัจธรรม ผู้แต่งพรรณนาไวดังนี้

ความตายไ้ของประหลาด
คนตายมีชุกทุกวัน

อย่าหวาดหวั่นเปลี่ยเสียขวัญ
คิดนึกกฎกรรมธรรมดา

ฯลฯ

อนึ่งพึงพิจารณา
คินน้ำลมไฟไ้ปราง
หากขาดธาตุสี่ไ้ไซ้
ขาดการประชุมคัมพลัน

เห็นวาร่างกายไรสาร
รวมงานประชุมคัมกัน
อย่างใดอย่างหนึ่งตรึงมัน
เป็นอันสิ้นร่างกาย

จำเนียร สรณัตร

3. แนวความคิดและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

แนวความคิด (Theme) หรือแกนของเรื่องและจุดมุ่งหมายในการแต่งเรื่อง นางบาปผู้แต่งกล่าวถึงแกนแท่ของเรื่องเกี่ยวกับสตรีหนึ่งซึ่งมีความทะเยอทะยานใฝ่สูงในทางที่ผิด มีความโลภ ริษยาอาฆาตรุนแรงวาระสุดท้ายของชีวิตจึงต้องรับกรรมอย่างน่าเศร้าสลด แมตนเองจะได้ประสบความสำเร็จในการครองชีวิตก็เป็นเพียงชั่วคราว หากใช้ความสุขที่แท้จริงยั่งยืนไม่

จุดมุ่งหมายในการแต่ง จากการสัมภาษณ์ผู้แต่งกล่าวว่ามีจุดมุ่งหมายในการแต่ง ดังต่อไปนี้

1. เพื่อนำเนื้อเรื่องในชาดกที่เป็นภาษาบาลีมาเผยแพร่ในรูปของวรรณกรรม ประเภทร้อยกรอง ซึ่งเรื่องนี้เป็นตอนหนึ่งของเรื่อง พระนางสามาวดีอยู่ในชาดกเรื่อง อัมปมาทรรค วรรณนา ขุททกนิกาย อัมมปทคาถา

2. เพื่อให้ผู้อ่านเห็นโทษของความโลภความริษยา อันเป็นกิเลสของมนุษย์ส่วนมาก

3. ต้องการสอนสตรีในเรื่องการประพฤติกและการปฏิบัติตัว

4. เพื่อเผยแพร่ธรรมะในพระพุทธศาสนา

4. คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์

4.1 การเลือกใช้คำและการใช้ภาษา

4.1.1 คำที่เลือกสรรใช้ วรรณกรรมเรื่องนางบาปผู้แต่งนิยมเลือกใช้คำ ที่สั่นกระหึ่ม ให้ความหมายโดยตรงเป็นส่วนใหญ่ เช่นการพรรณนาถึงพระนางวาสลหัตถา

พระนางวาสลหัตถา	กลียาอิงขององค์อร่าม
เทวีกองคณจราม	งดงามดวยราชจริยา
พระทัยบันเทิงเร้งริน	สดชื่นไปทรงถือสา
แย้มยิ้มพริ้มเพราพิศตรา	ลักษณะแจ่มใสไมตรี
ทรงคนจรีตนิสสัย	ทรมวยสำรวยสวสยศรี
เผยพจนผ่องเพราเสาวนัย	หาที่ตอบความตามควร

จำเนียร สรรค์ตร

4.1.2 การซ้ำคำ เช่นการใช้คำว่า ครุ ซ้ำ ๆ กันในตอนต้นของวรรค

หรือการใช้คำว่า งาม คำว่า เนตร ดังตัวอย่าง

ครู เริ่มสอนเรียนเขียนอ่าน
ครู ช่วยประสิทธิ์วิทยา
ครู ตรองครุฑรักฝึกคิด
ครู นักฝึกใจอดทน

ครู ช่างฝึกฝักศึกษา
ครู ส่งเสริมวิชาสับสน
ครู จิตสอนใจไมยมน
ครู สอนสอนศิษย์ติดตาม

ฯลฯ

งาม พร่องคอร์ออนสลาย
งาม พักครุฑคิดเพียง เคียงจันทร์

นาง นวนางราวสาวสวรรค์
งาม บรรโลมหลาพาเพลิน

ฯลฯ

ไป คิดเคื่องโหระโธซึ่ง
ไป ทรงแต่งจรีตติงอน

ไป ปั้งปั้งองค์ทรงสมร
ไป รอนบัตราขผางคทำ

จำเนียร สรรค์ตร

การเล่นคำ เล่นสัมผัส วรรณกรรม เรื่องนางบาปนี้จากการที่ผู้เขียนได้ศึกษาพบว่าไม่มีใครมีการเล่นคำ และเล่นสัมผัสมากนักจะมีปรากฏอยู่บ้างบางลักษณะดังนี้

การเล่นคำ ผู้แต่งไม่ใคร่นิยมเล่นคำในวรรณกรรมเรื่องนี้แต่มีปรากฏอยู่คือการ เล่นคำ ว่า เนตร ดังตัวอย่าง

เนตร สัมพบเนตรประสงค
ใจ ตรงจงตอก่อการ

เนตร นงเนตรพระประสาณ
กำ เรีบสืบสานสืบไป

จำเนียร สรรค์ตร

การเล่นสัมผัส คือ การเล่นคำที่มีเสียงสัมผัสคล้องจองกันหรือการเล่นคำที่เป็นอักษรเดียวสัมผัสสระ วิเคราะห์พบว่าผู้แต่งนิยมเล่นสัมผัสตามลักษณะ ดังนี้

คำเคียง คือ คำที่มีสระเคียงกัน 2 คำ เช่น

กล่าว ฝ่ายนางรามพรหม
ประ จักขแจ่มเจนเห็นเหตุ

เชื้อ ขาอยู่คัมภีร์เกรท
โดย เวทจรวจสอบลักษณะ

ฯลฯ

ไป เคยทราบเรื่องเบื้องหลัง
แค้น คำคำรัสปรสนย

อัน ฝังใจนงทรงศรี
รา คีปรามาสอาทมา

จำเนียร สรรค์ตร

คำทบทเคียง คือ คำที่สระเคียง 2 คำ

ทกวันพลันสัจวัต
บันทีกดอยคำสมมนา

ฯลฯ

หาทางนางเสื่อเหล็กราย
เพ่งเพื่อยเนื้อสนนพรณดวง

พังกรรมคำรัสตัดา
สู่สาวิกาในวัง

มองหมายกำราบจาบจาง
เนตรหนวบบังคับรับคำ

จำเนียร สรณัตร

คำแทรกเคียง หมายถึง คำที่สระสัมพันธ์คำอื่นแทรกกลาง 1 คำ เช่น

สิ้นค่านางบาสาธภาพ
ทกผลอมรมประชุมกัน

บวงบาปยอมผลตนนั้น
นึ่งนึ่งเงียบสัพทศัตร์บตรัง

ฯลฯ

จิตขอทรพยเสริมเจิมจุน
หากไครขอใจจอมราช

ผาวนวายพลีไว้ใด
พักมาคณมณับลลังก์

จำเนียร สรณัตร

คำแทรกเอก คือ คำสระสัมพันธ์คำกลางแทรก 2 คำ เช่น

พระนางมาคันทิยา
ไรสัพทศัตร์สเปนเกลียว

ผอามณณณณณณณ
หวังเห็นชวโนมอกราชา

ฯลฯ

ไม้มรอยไฟไหม้หมอง
จิตตราอนงคทรวงวาย

ผุดผองเพียงเพ็ญเตนฉาย
คงกลายขอทศสุทรวาง

จำเนียร สรณัตร

สัมพันธ์อักษร ปรากฏดังต่อไปนี้

คำคู่ หมายถึงอักษรเดียวกันเรียงกัน 2 คำ เช่น

มุงหมันบานกรรัฐ
ดิ่งลานบานกวางหางไพร

ลวงชฎาไปโรงโกล
พราหมณ์ใหญ่กำลังตั้งพิธี

ฯลฯ

จอมราชย์มียองผองใส
ไปตรัสทักทานกานดา

พระทัยหนักแน่นแผนผา
สำมวาคีตรอนงค

จำเนียร สรรจัตร

คำเทียมบุญ หมายถึง อักษรเดียวกันเรียงกัน 3 คำ เช่น

กองกณทกอไฟไตรเภท
พุทธองค์ทรงหยุดจรลี

ตามเลศหลักพราหมณ์งามศรี
ณ ท้องเมืองหน้าสง่างาม

ฯลฯ

ลีนลาตเลื่อนองค์ลงมา
คิดใคร่ไหวพริบไตร

จากหล้าไกรลาสสุศรี
เราผูกภักดีพระองค์

จำเนียร สรรจัตร

คำเทียบรด คือ คำที่ใช้อักษรเรียงติดกัน 4 คำ เช่น

ที่พระเชตะวันวิหาร
สืบสนสงฆ์สำคัญลาลา

โอฬารแสงคำกำทล้า
ทางมีลลิตาต่างกัน

ฯลฯ

มานแพรรแลเลื่อนรุจิเรข
ไสมแสงไสสอกลอดคไพยม

เหมือนเมฆบังแสงแสงไสม
ทางโฉมณผานมวนแพรร

จำเนียร สรรจัตร

คำเทียบมรด คือ คำที่ใช้อักษรเดียวกันเรียงติดกัน 5 คำ เช่น

ทางคนปวคเคียรเวียนเกล้า
ไปยอมยกยื่นยื่นยัน

พราหมณ์เพาพอแมแฉมน
เขยขวัตรำรววยป่วยการ

จำเนียร สรรจัตร

คำทับทุม หมายถึง คำที่ใช้อักษรเดียวกัน 2 คำ เช่น

พระพายชายขึ้นร่นกลิน
บุปผาไพรทุ่งจรงฐาน

คันฉิ่งเอิบอาบซาบชาน
เบงบานชูช้ออรชร

ฯลฯ

คตินางพางจันทรบรรเจิด
นางมายว่ยวนชวนชม

ลำเล็คนางแมนแสนสนม
หมายลมพรตเหล็กแตกฉาน
จำเนียร สรณัตร

คำแทรกคู้ คือ คำที่ใช้พยัญชนะเดียวกัน 2 คำมีคำอื่นแทรกกลาง 1 คำ เช่น

สัณกาลนานเกินเพลินจิต
ทจจริตผิดที่ล่อหินนา

หลงผิดพลาดเพี้ยนเสียท่า
จักพาสู่แหล่งแห่งกรรม

ฯลฯ

พร้อมญาติมาเยี่ยมเปี่ยมแปล
อิมอาบลากล้ำคำร

ญาติแต่ญาติเทียมเรียมหุ
คณหาพาสู่อันตราย

จำเนียร สรณัตร

คำแทรกถ หมายถึงคำที่ใช้อักษรเดียวกันมีคำอื่นแทรกกลาง 2 คำ เช่น

พระนางเหลือบงนางคอม
แลลาญมากกว่าคราใด

หอหอมบุปผาหอบใหญ่
ส่งสัยไซตามธรรมดา

ฯลฯ

เจ็บปวดทรวงราวกราวเหลือ
ดวงเนตรเคียวหวานปานไคม

หน่นเนื้อถูกเขียดเผือกโคม
ใส่โสมสาคหลาณาปรน

จำเนียร สรณัตร

ในเรื่องนางบาปบางคนผู้แต่งใช้คำประพันธ์ไม่ถูกต้องนัก เช่น มีการใช้เครื่องหมาย
ยมก (๗) ในคำประพันธ์ เช่น

มีนางก้านั้นน้อย ๗
รอบลุดมบริวารงานดี

หารอยจำนวนถวนตรี
ประดับบารมีพระนาง

จำเนียร สรณัตร

มีการใช้คำที่อ่านแล้วไม่จบความในวรรค เช่น

บัดเดียวกัน ณ บัดนี้
รุ่งสางรางศรีสุริยะ

บุพเพหสมย์ไกลจะ
ศิธรผองรูปจุบฟ้า

จำเนียร สรณัตร

4.1.3 การเลือกใช้คำกระชับและให้ความหมายเด่นชัด ผู้แต่งสามารถเลือกใช้

คำเหล่านี้ได้หลายบทหลายตอน เช่น

ประเพณีประมวถวนถ	สินทุกกรรมถวน
เล่งถ่านแจงจบทวน	จึงหวนจิตตื่นคินฉาน
เสด็จลุลกละผละอาสน์	เยื้องยาดราลงสรงสนาน
พระทรงสรงสระประมาณ	ปลดเปลื้องรำคาญอินทรีย์

ฯลฯ

มารมามงรายหมายราง	กรรมเกากองคางตามผลาญ
ใครเลาจักลงวรการณ	อันมารมายามาดี

จำเนียร สรณัตร

การเลือกใช้คำและการใช้ภาษาในวรรณกรรมเรื่องนางขำบ้างครั้งผู้แต่งเลือกใช้คำให้เป็นภาษาสะแลง มีการตัดคำ เขียนคำผิด หรือใช้คำที่เร้าสัมผัส ซึ่งเป็นส่วนที่ทำให้ความงามทางคำสนธิ์ในวรรณกรรมลดน้อยลง ตัวอย่างการใช้คำเหล่านี้ เช่น

การใช้ภาษาสะแลง คำหยาบ ดังตัวอย่าง

นอมนำเนื้อหาสาระ	เกิดประโยชน์ล้ำค่าเขียน
ผู้ใดใครอ่านผวนเรียน	ไมเอียนเอื้อนถอนตอนเคื่อง

ฯลฯ

สองทราหมณเมยผัวมวเสียง	ถกเถียงการมขมกลา
ฝูงชนหลยกรายมา	ลอมหนาหลมหลงตงคณท

ฯลฯ

งามนิลเนตรแจ้วแหวอราม	หวิวหวามยามอรคอนเขิน
งามชนงกงขำจำเรณู	ชวนเชิดจิตเหิมเคลิ้มครวญ

ฯลฯ

นางรายแรกรชช้อง	ใหจ้องประจักษ์สักขี
ทาทางนางกลากาล	เป็นตึงเวชทุเรศแด

ฯลฯ

นางรายเสียงหลงสรอง
คือไกรคิดสาตราข่อย

ภูกองงแดแมบัย
เหตุเหยสอเชลเป็นภัย

จำเนียร สรณัตร

คำที่ขีดเส้นใต้ในตัวอย่างที่ยกมานี้คือคำว่า เอียน มัว แจวแหว แรด ทูเรศ เหย เหลวน จักไควว่าเป็นภาษาซึ่งไม่นิยมและไม่ควรนำมาใช้ในวรรณกรรมโดยเฉพาะคำประพันธ์ประเภท รอยกรอง

มีการเขียนคำผิดเช่น

สัมพัทธ์เผด็จเสด็จสรอง
ทรงบาตรยาตรโดยเดี้ยวดาบ

ครององค์กาสาวมาฝ่าย
ห้หมายอันมั่งตรงไป

จำเนียร สรณัตร

คำว่า พุท คำว่า บาตร ยาตร ที่ถูกต้องคือ พุท บาตร ยาตร
พบกันวันนี้นัก
คุณวลควรนุชบุตร

ทานพลเลิศลักษณ์ราศรี
เป็นทริกแรงแห่งเรา

ฯลฯ

เขายึดติดองคั่นงพี
หัดถนอยบัตเนตรคำรุ

อุทานวาทพิทุ
ใครรู้ใครเอยเฉลยความ

ฯลฯ

ประจำทกยานมรรดา
พร้อมควยหมูลังพบริหาร

ศาสดาสินลาศผาดผาน
สู่บานบิณฑบาตรยาตรา

ฯลฯ

ข้าบาทมุ่งมาสามภักดิ์
เดชะเดชะผาสุ

จงรักบาทหงส์ทรงศรี
ขอพระสวสดีดำรง

จำเนียร สรณัตร

คำต่าง ๆ ที่ขีดเส้นใต้ในนี้ คือ คำว่า ราศรี คำว่า เนตร บิณฑบาตร และคำว่า ฐี ที่ถูกต้องคือคำว่า ราศรี เนตร บิณฑบาตรและคำว่า ฐี นอกจากคำที่ยกมาเป็นตัวอย่างเหล่านี้แล้วยังมีคำที่เขียนผิดอื่น ๆ อีกด้วย เช่น

อนันนางมาคันทียา
จางมาชวัญพันพัว

ผอามาตเขลาเมาหมัว
กลาวโทษโทษยั่วใส่เรา

ฯลฯ จำเนียร สรณัตร์

คำว่า โทษ ในที่นี้คำที่ถูกตองคือ โทษ หมายถึง ผูกกล่าวหา

สุดแสนระทมขมขื่น

สื่อนอกครวญหวลหา

พิลาปราพรณกันดา

ปิ่นว่าจักมรรณรอนชนม์

ฯลฯ

โฉมยงองควาสลหัตถ์

อื้อค้อค่อนนอกสทกดอน

พังกาลกล่าวหาว่าอ่อน

นีกดอนเคื่องคำรำคาญ

จำเนียร สรณัตร์

ตัวอย่างคำกลอนสองบทยกมาเป็นตัวอย่างนี้คำที่เขียนผิดหลายคำ คือ คำว่า สื่อน ถูกตอง คือ สะอื้น หวลหา ถูกตองคือ หวนหา ราพรณ ถูกตอง คือ ราพัน และคำว่า สทก คำที่เขียนถูกตอง คือ สะทก การใช้ภาษาเขียนที่ผิดพลาดในวรรณกรรมนี้เป็นส่วนที่ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกสะอึดใจเป็นระยะ ๆ เมื่อได้อ่านพบความเพี้ยนเพี้ยนในบทหรือกรองขอมลคนอยลง

การตัดคำ

วรรณกรรมเรื่องนางบาปผู้แต่งนิยมใช้การตัดคำอย่างหนึ่งเนื่องจากต้องการให้คำในวรรคมีครบ 6 คำ ผู้อ่านสามารถเข้าใจความหมายของคำที่ผู้แต่งตัดมาได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่น

หลานสาวรูปสวดยสูงส่ง

ควรสวดองค์ทรงศรี

คำรงฐานารานี

เป็นที่พึงพิงหลักชัย

จำเนียร สรณัตร์

คำว่า รานี ตัดมาจากคำว่า ราชนี

เป็นของเธอแน่แท้แล้ว

จงแผ้วผองจิตสฤษดิ์สรवल

ถัดถึงสิ่งทีควร

จักลวนถึงสุขสนุกเปรม

จำเนียร สรณัตร์

คำว่า เปรม ในที่นี้จะตัดมาจากคำว่า เปรมปรีดิ์ หรือ คำว่า ปรีดิ์เปรม ซึ่งมีความหมายถึง ความสุขโดยสมบูรณ์

การใช้คำเรหาสัมผัส ปรากฏว่าผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องนางขำขันใช้คำเรหาสัมผัส เป็นส่วนมากโดยเฉพาะในตอนท้าย ๆ ของเรื่อง การใช้คำเรหาสัมผัสช่วยให้วรรคสท้าน เสียงเกิดความนุ่มนวลไพเราะตามลีลาของกลอนเท่านั้น แต่ทางด้านความหมายของคำนั้นทำให้ได้คำที่มีความหมายไม่ตรงกับที่ต้องการ ตัวอย่างการใช้คำเรหาสัมผัส เช่น

ฝ่ายพราหมณ์ครองครองเรือน	เสมือนผู้มสุข
ทุกสิ่งน้อมนำท่าน	เขยงยุคก่อนกาลผานมา

จำเนียร สรรค

คำที่เรหาสัมผัสคือ คำว่า ท่านุก กล่าวคือคำเดิมใดแก่คำว่า หนู แต่ผู้แต่งต้องการให้เสียงของคำว่า ทำ รับผิดชอบกับคำว่า น้ำ และเสียงของคำว่า หนู สัมผัสกับคำว่า ยุค ในวรรคต่อมาจึงเปลี่ยนคำว่า หนู เป็น ท่านุก

ตนเหตุตมหาพาหน	สู่ทิศทางอันน่าหลง
นรทนต์กึ่งบึงบง	มีคณมิกรรพจำบัง

จำเนียร สรรค

คำว่า มง เป็นคำที่ผู้แต่งใช้เพื่อให้สัมผัสกับคำว่า บง ซึ่งน่าจะมาจากคำเดิมว่า มง

พระองค์ทรงภพลบล	โปรดเกศเมตนาโอบ้อม
อันใดผิดแผงแรงรุม	ทรงกุมกรองเรือเสมอเทอญ

จำเนียร สรรค

คำว่า ผิดแผง นั้นปกติจะใช้ว่า ผิดแผก ผู้แต่งต้องการให้สัมผัสกับคำว่า แรง จึงเปลี่ยนเป็น ผิดแผง

4.1.4 การใช้คำเลียนเสียง ผู้เขียนวิเคราะห์พบว่าปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นส่วนน้อย เช่น

น้ำค้างพร่างพราราวป่า	ดองกลีบผลาเกสร
หึ่ง-หึ่ง ผึ่งภูมร	อวรรณแววเจลาเล้าคณธ

ฯลฯ

ผึ่งเส็จทางสมุทรใส	จุตไฟลุกโรจน์โหดโหย
เสียงกรีดหวัดวาวววย	ลงโซ่พิศพิลึงเร้งแรง

จำเนียร สรรค

4.1.5 การใช้คำแผลง จากการวิเคราะห์พบว่าผู้แต่ง เรื่องนางบาปนิยม
ใช้คำแผลงปะปนอยู่ในวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นอย่างมาก ซึ่งการใช้คำแผลงนี้เป็นการช่วยให้เกิดความ
ไพเราะในเรื่องเสียงสัมผัส ตัวอย่างการใช้คำแผลง เช่น

ปรีक्षाสอกลองทองจิต

สมคิตติคสมคมขำ

อาหลนนานเขลาเมาหงำ

หลงเพลินเมื่อดำไฟ

จำเนียร สรณัตร

คำว่า เมาห์ แผลงมาจากคำว่า โมหะ

เอกองคัมภีร์ศักดิ์

ตรัสทักราชาอย่าดัง

ยึดเธอเป็นหลักหักพัง

โดยตรึงขอความตามเดิม

จำเนียร สรณัตร

คำว่า มหิชี น่าจะมาจากคำว่า มหิสี และคำว่า พิง เป็นคำที่ผู้แต่งใช้แทนคำว่า พิง เพื่อ
ให้สัมผัสกับคำว่า ถึง

4.1.6 การใช้คำอุปมาอุปไมย การใช้คำอุปมาอุปไมยและโวหารเปรียบเทียบ
ในเรื่องนางบาป นี้ ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา มีการกล่าวเปรียบเทียบชมความงาม
อยู่บ้างเป็นส่วนน้อย ตัวอย่างการใช้คำเปรียบเทียบ เช่น

ทวลงนางเนาในวอทอง

เยื้องย่องจากวอส่อง

เผยองค์ทรงพรรณสรพางค์

เผยพักตร์พิศทางเพื่องจันทร์

ปรากฏกายตอบริณี

สงัดเงยบศัพทังสรร์

นางนอนคองกลองกลั่น

อภิวินต์แด่องคราชา

ฯลฯ

ทาทางนางเสื่อเหล็กราย

มองหมายกำราบจาบจวง

เพ่งเหยื่อเนื้อสนั่นพรุนดวง

เนตรทรวงงักคับรับคำ

ฯลฯ

สิ้นคำทำนูลูกลดลง

พระแสงหลดหัตถ์พลักรวง

เจ็บปวดสับแพแฉดวง

ดังถูกดาบจวงดวงใจ

จำเนียร สรณัตร

การเปรียบเทียบในคานพุทธศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับข้อปฏิบัติธรรมและการ
ดำเนินชีวิต เช่น

เรายังมีมาตรปรารณา	ควยวามไผเห็นเป็นสาร
ฉนัไคแฉนางรางสคราญ	ไผน่านเปื้อยผุรุคัณ
ผุเซลาเบาแฉแฉเห็น	วาเคนงามคัสสร
ผุไครเขาเทาหัน	คิตม้นเหมือนหมอบังคน
ภายนอกสคไสไครเห็น	ในเหม้นหมกอบัสสัน
เหงือไคไลหลลามตามตน	เปื้อนป่นเหม้นเปื้อเหลือใจ

จำเนียร สรณัตร

หรือการเปรียบเทียบเมืองที่ไม่มีการรักษาเปรียบเสมือนตนโพธิ์ตนไทรซึ่งเป็นที่อาศัยของนก
ต่าง ๆ ไคลมหักลง ความไม่มึระบบระเบียบยอมเกิดขึ้นในหมนกกาเหล่านี้ ผุแต่งเปรียบเทียบ
ไวคังน

อาภทเหตุการบ้านเมือง	เกิดเรื่งกาลัศรัสุญ
ส้นหลักราชล่ำจำรุญ	เหมือนส้นธรรมณญูปกครอง
-----	-----
แฉผุคัโพธิ์ไทรไทรค้อม	รางรมแฉลงทักบัค
ผุคัมนวนวิงฉังคิ	จิกคิวิวาทกาจเกลียว

จำเนียร สรณัตร

4.1.7 การสร้างภาพพจน์ หมายถึง ความนึกคิดของผุประพันธ์ที่แสดงออกในรูป
คำประพันธ์เพื่อให้ผุอ่านสามารถเห็นคลอยตามแบบ ผุแต่งคองการในเรื่งนางบาปนี้ การสร้าง
ภาพพจน์จะเป็นเรื่งที่เกยวข้องกับพุทธศาสนา มึงการพรรณนาชนิดที่คองคิความและการพรรณนา
ให้เห็นภาพพจน์ด้วยการพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา ดังคัวอย่าง

การพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา เช่น การพรรณนาภาพของนางมาคัณคิยาที่เข้าไปยื้อยุด
ผุพระหัตถ์ของพระเจาอุเทนให้เสด็จไปหาคุพระเนตรปองกัฉนังพระนางสาวาคิเจาเว

วาพลาณางยุดคุดคัค	เรงรัคราขามาควน
ไปคัณงคองคัทรงชวน	ผุฉนวนแฉจจริคิคิราช

เรีวรัถพลัดผดุงจำ
สามาวคศิรนา

ลวงลำถึงปรางคปราสาท
หมายมาดมณฑาราว

จำเนียร สรณัตร์

อีกตอนหนึ่งหัยกมาเป็นตัวอย่างคือตอนที่พระเจ้าอุเทนทรงเข้าพระทัยผิดในการกระทำของ
พระนางสามาวค ผู้แต่งพรรณนาภาพพจน์ไว้มั่ง

อุเทนฉนเฉียวเกรียวกราด
หญิงดอยหนาดานพักตรา
โตรกลาวอันใดโหลลาว
ปรานีมครันบรรเทา

พระบาทเหวียงอนงค์ทรงดลา
อยามาเกลือกกลวตัวเรา
ขึ้นจาวกลั่นเหลื่อเนื้อเจ้า
ไมเอาตาบหนับนคอ

จำเนียร สรณัตร์

การพรรณนาอย่างตองคี่ความ คือการพรรณนาที่ต้องใช้สำนวนโวหารเปรียบเทียบ ผู้แต่ง
จะไม่บรรยายหรืออธิบายโดยตรง เช่น การพรรณนาให้อ่านทราบว่าการโจษจันกันไปทั่วในหม
ขาวเมือง แต่ผู้แต่งจะใช้การพรรณนาเปรียบเทียบให้อ่านเกิดความเข้าใจเอง ดังนี้

ปากคนยาวกว่าปากกา
เพียงเลาเขาหกรเคียว
เรีวเขาเจ้าซาอยาเฉย
บางคนพนเผยเคยเคื่อง

คนเกาเขาวนาเฉียว
กราวเกรียวกันมัวหัวเมือง
ซาเลียวลาวลืออเลื่อง
เกียวเรื่อธิดายาใจ

จำเนียร สรณัตร์

การพรรณนาถึงเรื่องการทำดีทำชั่วของคนผู้แต่งพรรณนาเปรียบเทียบไว้ว่า

ปรีกษาสอคคลองตองจิต
อาหลานมานเขลาเมาหังงำ
ไปเห็นทางวกตกเหว
ทานาสั่งหลานเรีวไว

สมคิกคิคสมคมขำ
หลงเพลินเมิดำอำไพ
จักพาตนเหลวแหลกไหม
ไฉไลแต่งรางสอองตองค

จำเนียร สรณัตร์

การพรรณนาอย่างตองคี่ความนี้ผู้แต่งยังได้ใช้พรรณนาถึงบทอัศจรรย์ด้วย เช่น ตอนที่
นางมาคันทิยาเข้าถวายตัวเป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทน ผู้แต่งพรรณนาไว้มั่ง

พลาตึงอิงแอบแนบพักตร์
 กายกุมจุมพิตชิตเอม
 สุดชครสรักพักตร์ขึ้น
 กลืนผิตพิศแผกแปลกนวล
 ชบไซรชอกช่อกล่อเคลา
 บัวบุศยบังในใบคลุม
 โฉมยงองคอรคอนชวย
 เพียรเผยเขยชัศปัทมา
 พลันแสงอจกลับคืบดวง
 หองสวรรค์บรรทมรมย์แด

แนบนวลนงลักษณ์ทรราชเหม
 เกษมกระสนัญจวน
 ชุมชื่นคั่นอินกลิ่นหวล
 กอกวนรรคเริ่มเหิมรม
 ไตเตาตามกอโกสุม
 ราชหนุ่มชีกชัคชัชชา
 เอื้ออวยอาตมนอมจอมหลา
 โออาชงามอรามแด
 ฟากสรวงยังเอนเพ็ญแซ
 ยินแต่เสียงร่ำสำรวล

จำเนียร สรณัทร

การพรรณนาให้เห็นนาฏการ คือ การพรรณนาให้เห็นการกระทำของตัวละคร ในเรื่อง
 นางบาปผู้แต่งจะพรรณนาให้เห็นนาฏการของนางมาคันทิยาเป็นส่วนใหญ่เพราะเป็นตัวละครที่เป็น
 ตัวเอก ตัวอย่างการพรรณนา เช่น การพรรณนาตอนท่นางมาคันทิยาถูกลงโทษ

มาคันทิยานงลักษณ์
 เคยลักษณะเลิศโอโสภณ
 เจ็บปวดร้าวร้าวกราวเหลือ
 ดวงเนตรเคยหวานปานโคม
 บัดกลับปรวนแปรแด่เศร้า
 สิ้นเต็มกายนินคินรน

เคยพักตร์มองโลมโฉมฉิน
 บัดสิ้นรูปเศร้าเพราโทม
 หน่นเนื้อถูกเชือกเผือกโฉม
 ใสโส่สาคหลามาปรน
 เนตรเจาลานเหลือกเดือกกลน
 กรรมคนเร็วตามทรมว้ย

จำเนียร สรณัทร

อีกคนหนึ่งผู้แต่งพรรณนาภาพของเหล่าแร้งกาที่มาจิกกินทราศพิศุพอานเห็นนาฏการ

เป็นอย่างดี

จวนคำย่ำแสงสุริยา
 แร้งกาตาเหี่ยวเฉยวุด
 คอยที่คั่นกลับลับสิ้น
 ศพซากคณด้วยจายชวา

ทองฟ้ามกมลลวนหม
 เกรี้ยวกรเสียงกองทองฟ้า
 จิกกินเนื้อหนังมังสา
 กายาเป็นศพภณินท์

จำเนียร สรณัทร

4.1.8 การเสนอความคิด ผู้แต่งเสนอความคิดของตนเองในเรื่องเกี่ยวกับการดำรงชีวิตอย่างพุทธศาสนิกชนว่าควรตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาทอยู่เสมอ รวมทั้งสอดแทรกความคิดเกี่ยวกับเรื่องการเมืองการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันยอมทำให้ออกิดสันติสุข เช่น

ดูราแม่หญิงทั้งหลาย	ผู้หมายมุ่งผลกุศลศรี
อันการกระทำกรรมดี	เป็นที่ล่ำบากยากเย็น
จักต้องมีความอดทน	ในตนไปห่อขอเชื้อ
ฝ่าอุปสรรคกรรมล้ำเคียด	ซากเพียรบำเพ็ญกรรมดี

	จำเนียร	สรณัตร	
สัตว์โลกทั้งหลาย	กำเนิดเกิดกาย	ในชายโลกา	จงอย่าจองเวร
ป้องเชื้อเขนสา	ผูกจิตรชยา	ซึ่งเกิดเบียดเบียน	

ฯลฯ

ผู้แต่งเสนอความคิดเกี่ยวกับทรัพย์สินอันมีค่าว่าเป็นเพียงของภายนอกร่างกายหากไม่รู้จักรักษาขอมนำเอาโทษมาสู่ใจต่างกับสติปัญญาซึ่งเป็นสมบัติภายในกายที่ใช้แล้วไม่มีวันหมด

ผู้ทักคิดผลละโลก	แหล่งโลกทุกซั้วอันดม
สนิพพานลอคม	ยอมไม่ปรารมภ์เงินตรา
เหตุนนทรพยสิ่งสูงการ	จึงไม่เผาผลาญเขนสา
ชนสุรพันปัญญา	ธรรมดาประจักษ์พักใจ
สินทรพยเคลื่อนกายภายนอก	ผาคลอกฝูงชนหมนใหม่
มากเมื่อเหลือลนพไป	บรรลัษมอคม้วยด้วยเงิน
ทรพยภายในนปัญญา	ไปหาวิบัติซัดเขิน
ไปสาคนด้นยับเขิน	โปรคเชื้อพินิจคิดดู

จำเนียร สรณัตร

4.1.9 การสะท้อนความรู้สึกรและการสร้างบรรยากาศ

ผู้แต่งได้ใช้ความสามารถในการสะท้อนความรู้สึกของตัวละครใดเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการสะท้อนความรู้สึกของผู้คิดวิจารณ์รัชกาลคือ พระนางมัทนียศนัน ผู้แต่งได้พรรณนาไว้ว่า

เทวทัตวรายไจราย
 ฌมจิตบิถบักบัว
 ทกวันเทวเจตนรา
 ฌายแฉฉะกัฏฐะเป็ลยวาม
 ฌำแทนงเทวทัตสาม
 ปราสาทเกาเมื่อเบือใจ
 แลลว่ารายเหลือแสน
 บัถชลบหลุฌโฌม
 สามาวคิทำอำนาง
 ฌาถอยยอยยบอัย

ระคายฌนไชใหญ่หลวง
 ลินหลวงเลทกลาวราวาราน
 รอนผาวอกเมื่อเหลือทาน
 สุกหาญหักสุมไค
 ไรความหมายขสหมคใหญ่
 ลินในสร้างเทราเสราโหม
 ฌักแฉฉะกัฏฐะกัฏฐะ
 ปรโคมขอหาราคี
 เกรยวกราคเหยยบยาคำศรี
 วาที่ ฌนทาสชาติเลว

จำเนียร สรณัทร

การสะหอนความรูสึกในเรื่ออื่น ๆ ฌนความโกธของพระเจาอุเทนหรืออารมณเยือกเย็น
 ของพระนางสามาวคิ ฯลฯ ฌนผู้แฉฉะสามารถพรรณนาไคอย่างคิ ฌน การพรรณนาถึงความรูสึกอาลัย
 อวารณของพระเจาอุเทนเมื่อพระนางสามาวคิสิ้นพระชนม์

สามาวคิเจาเอย
 ฌรรณคิไคไหนหนามาทวง
 รายแรงเหลือคิคิคิคิ
 ยีวอาสัณณทั
 ไปสุมควรรพักตรศกัคิ
 ฌบิลลัฌฌฌฌฌ
 คิถฌนหนนหนนคิ
 ฌงแฉฉะกัฏฐะบงอร
 ฌนหลักกัลยานาร
 ฌอสัถยสัจจริคิสนิทใจ

ไมควรรควนเลยลัฉฉะ
 ใหญ่หลวงยั้งลัฉฉะ
 สัฉฉะอัยฉะเสราศรี
 อักคิฌนยอยคิรอกคิ
 นารัจารุสุม
 อภิรมคิคิคิคิ
 ฌากฌนฌงคิทรวงสุม
 อาทรรวมรฌฌฌไชย
 วิถัธรรมคิรอนฌงใส
 ฌนในฌรรดาอวารณ

ฯลฯ

ยัมไชไคฉะคิคิฌวัตร
 ฌอกล่าอาการฌางตาย

เกสัฌบอนกัณฌนฌน
 ฌวคิลาเยรฌบฌน

หน้าที่แนบงานชาตกิจ

เมตตาปรารมภ์กลมกลืน

พินิจเหมาะสมควรย่น

หยิบยื่นสงเคราะห์เหมาะสม

ฯลฯ

คิดครวญส่วนงามความดี

เทียมเท่าจอมขวัญกล้า

ราชครวญนอกสะทกถอน

ชีวิตรอยใยจนเลย

พระหวนครวญคร่ำรำไห่

คิดพิศตรากันคาอุปาทาน

มากมีเหลือนักงักหา

เช่นสามาวดี ทรามเชย

อวารถอาอภูกเอย

เหมือนเคยเมื่อองค์นคราญ

เพงมองกองไฟใหญ่ผลาญ

แลลานเห็นภาพอาบองค์

จำเนียร สรณัตถ์

การสร้างบรรยากาศ ในตอนแรกของเรื่องผแดงได้สร้างบรรยากาศของความสับสนและวุ่นวายแต่ในตอนท้ายเรื่องได้เปลี่ยนเป็นบรรยากาศของความโศกเศร้า แสดงให้เห็นถึงแก่นแท้ของชีวิตมนุษย์ว่าสิ้นสุดลงด้วยความตาย สิ่งที่ยังคงเหลืออยู่คือ ความตึงาม ตัวอย่างการพรรณนาถึงสภาพบรรยากาศในตอนท้ายเรื่อง เช่น

น้ำพระเนตรหลอกลอนว

ความรักหนักหนาอาวรณ์

แผนเศร้าอารมณ์ขมขื่น

วิญญาณนึ่งขวัญรู่จวน

ไปช่วยอายองค์ทรงสมร

สะท้อนจิตราชมืดครวญ

ค่านางยังยืนรืนหวน

ยังอวลแอบอยู่ขุ่นม

จำเนียร สรณัตถ์

ในตอนท้ายพรรณนาถึงเรื่องกรรมเก่าไว้ว่า

ไฟที่รุกรานผลาญเผา

คลอเคลียขอยขย้อปรีช

คิดควรขานไขไฟบาป

กนกโศทษท่อนักราย

พระนางสามาวดี

เหตุไฟบาปมาแต่เรียว

ก่อเศร้าโศกยับยั้ง

กาลเผลวโลดโผนราย

ส่งสาปผลเหลวเลวหลาย

วอควายทูกอย่างทางเดี่ยว

ชีวิตรุกเผาเศร้าเสี้ยว

ฉุดเฉี่ยวชีพเผาเศร้าขม

เธอพองพองไฟภายนอก
 สบทุกขรูกกลางทางคน
 พระนางมาคันทียา
 หูกชดมมมราชภายใน

เผาคลอร่าร่างกายรายผล
 คับคดเพียงกายสบายใจ
 รัชยาจิตมนขุนไซ
 หมองไหมขึ้นชมตรมทรวง

ฯลฯ

พระนางสามาวดี
 เหตุกรรมเก่ากล่าวอากุล
 พระนางมาคันทียา
 สาเหตุไฟในใจคน

ชีวลวงสับคืบสูญ
 มามนหมอบหมองป้องชนม์
 ชีวาลิสยอของหมองหมน
 รุกอนจิตรอนราว

จำเนียร สรรณ

4.2 ประติษฐาน

จากการวิเคราะห์เรื่องนางบาปพบว่าประติษฐานที่ผู้แต่งสร้างขึ้นนั้นจะเป็น
 ประติษฐานตามแบบ คือการนำเอาสิ่งที่มีอยู่แล้วมาจัดทำขึ้นใหม่ กล่าวคือ

1. มีบทไหว้ครูตามธรรมเนียมนิยม ขึ้นต้นว่า

กมราบกราบไหว้ไครรัตน์
 ส่องสอดสอดคลวงดวงใจ
 แก้วสามก่าแสงแรงศรี
 ส่องใจใสแจ่มแซมชนม์

จำรัสเรืองแสงแสงใส
 เวในยนิทรคั่นพื้นคน
 เกินดีกว่าใดในพน
 ไพรตปรนสัต์โลกโสภะเพล

จำเนียร สรรณ

2. ทางด้านฉันทลักษณ์ ผู้แต่งนิยมในคำประพันธ์แบบ น.ม.ส. คือกลอนหก หัก
 ในด้านรูปแบบและการส่งสัมผัส คือนิยมในคำที่ 2 สัมผัสกับคำที่ 3 และคำที่ 4 สัมผัสกับคำที่ 5 เช่น

ประโยชน์ไพรตปรนชนหลากหลาย

มีมากประเณเกินกำ

นางเคียวเขี้ยวขวางทางธรรม

โทษล่ำทำเรื่องอุกฉกร

ฯลฯ

อุโฆษใจจกนกันฉะน
 เลิกกลางวางมือชื้อไป

ผู้ที่กอบกิจชนิดไหน
 คิดไครชมบุญบารมี

3. มีการนำเรื่องเก่าที่เป็นภาษาบาลีมาดัดแปลงใหม่ โดยใช้คำประพันธ์เป็นกลอนหก การชนทนตามเค้าเรื่องเดิม ว่า

จักแถลงแจ้งเรื่องเบื้องหลัง	เมื่อครั้งพุทธกาลนานนั้น
ลัดเลาะเคาะคำดำเนิน	เพลิดเพลีนปณธรรมาสำราญ
บัดในพาราสาวัตถ์	ยังมีอนงกทรงสะอาน
เพ็ญพักตร์พิศพิงตรงมาน	นงคราญเคนโฉมโลมแด
ฝูงชายไฝชมโฉมเฉลา	คังเจ้ากระต่ายหมายแซ
เดือนเพ็ญเคนเพ็งแสงแล	ชะเง้อชะเงอเพอพักตร์

จำเนียร สรณัศ

4. การจบเรื่อง ผู้แต่งได้ออกชื่อผู้แต่งและมีกลอนขอคำแนะนำจากปราชญ์ผู้เกี่ยวกับเรื่องการแต่ง การจบเรื่องเช่นนี้ในวรรณกรรมร้อยกรองของไทยแล้วคือ นิราศนรินทร์ ซึ่งนายนรินทร์ไคแต่งโคลงบอกชื่อผู้แต่งไว้ดังนี้

โคลงนิราศเรื่องนี้	นรินทร์อื่น
รองบาทบรรพวิมล	ว่าไว
บทใดปราชญ์วางฉิน	เชิญเปลี่ยน แปลงพอ
ปรังเปรียบเสาวคนธ์ไฉ	เลือกกลิมนิมิต

นิราศนรินทร์

เรื่องนางบาปผู้แต่งไคแต่งกลอนบอกชื่อผู้แต่งไว้ดังนี้

ผมชื่อ	จำเนียร	เพียรพุก
กานท์กลอน	ออนวากย	ไปเพื่อง
เพียบชน	ชั้นคร	ผู้เรื่อง
กระเดื่อง	เคนไซร	โนเพรง
หากดวย	ใจภักดี	รักมัน
วงวรรณ	ดาหอน	นอนเขลง
เหมือนแว	ครัย	บรรเลง
เราเร่ง	เรียกเลน	เตนรำ

จำเนียร สรณัศ

5. คุณคาคานอื่น ๆ ผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องนางบาปได้อัดแทรกคุณคาคานต่าง ๆ ไว้หลายคานก็จะกล่าวต่อไปน คือ

คุณคาคาน วัฒนธรรมและประเพณี ผู้แต่งได้อัดแทรกประเพณีของพราหมณ์ซึ่งมีการทำพิธีบูชาไฟและบูชาพระศิวะเพื่อหาคุณให้แกสตรี เช่น ตอนที่พราหมณ์ทำพิธีบูชาไฟเพื่อหาคุณให้แกมาถันทิตยา ผู้แต่งพรรณนาไว้ดังนี้

วันหนึ่งรุ่งรางแสงใส
ตื่นนอนก่อนใครไปนาน
จัดแจงขนมนมเนย
จัดตั้งกุณฑลกิจพิธี

พราหมณ์พอบุญใหญ่ในบ้าน
ล้างพักตร์สะอาอนันทรีย์
ตั้งเครื่องสังเวद्यสูงศรี
บัตร์พลับวงสร วงพระศิวะ

ฯลฯ

พราหมณ์เร่งพิธีตรีเภท
แสงอัคคีพราววาววาม
จึงผลละเล็กเบิกเนตร
ล้างเลื่อนเหมือนภาพมายา

รายเวทย์วิทยานาขาม
ลูกกลมเลี้ยวแลบแปลบตา
ชะงักเวทย์คลายเหนื่อยเมื่อยหนา
ไปแนนนัยนัจจกลวง

จำเนียร สรณัตร์

ให้ความรู้ในเรื่องประเพณีการครองผาของพระภิกษุที่บวชใหม่ว่าจะต้องหมกตอง ซึ่งลักษณะการหมกผาของพระภิกษุมี 3 ชนิดคือหมกตอง หมกคูลุมและหมกเจียง นอกจากนี้ยังมีการสอดแทรกเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมภายในวังคือทามสนมนางในออกนอกวังโดยผลการ เช่น

องค์ทมนวชบวชใหม่
หมกตองครองกาสาवलัน

วินัยเคร่งครัดสมรรถมัน
ทองธรรมมนตราสาธยาย

จำเนียร สรณัตร์

การหมกตองของพระภิกษุนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรสได้ทรงประทานคำอธิบายไว้ว่า เป็นการหมกผาจำวัธแบบหนึ่งของภิกษุแต่โบราณ หมกตองนี้ใช้ในโอกาสที่ทำความเคารพหรือทำวินัยกรรม เช่น การลงอโบสถ์ในวันพระ เป็นต้น มีหลายแบบแล้วแต่ความสะดวกของภิกษุผู้ครองผานั่น การหมกวิธีแรกสมัยที่ภิกษุขนาดเล็กใช้ชายจำวัธข้างหนึ่งลอดครกแล้วเข้าโอบหน้าอกขึ้นไปบนบ่าซ้าย เอาชายจำวัธอีกข้างหนึ่งโอบหลังขึ้นไปปกบนบ่าซ้าย ทับชายก่อนหยอกลงทางราวนมซ้าย

นำส่งสาฎิพาททางบาชายหับจัวร์ โหผาสังสาฎิกันหลังห้อยต่ำกว่าคานหนา ใช้ผารัตตะคตอก (คือผาผืนเล็ก ๆ เป็นสี่เหลี่ยมผืนผา ถ้าผกรัตตะคตอมีโหผุสเรียกว่า รัตตะคตอเอว ซึ่งส่วนมากจะเป็น คายหรือเชือกถักเรียบรอยอยู่รวมในเครื่องอัฐบริขารของพระท้าวช) ผกรัตตะคตอระซักับตัว เช่นพระมหานิกายหม ค่อมำผาจัวร์ทมิขนาดโหผุสจึงจับย้ายข้างหนึ่งไวและพับทบลงมากอนหม ถาต้องการความสะควกก็มวนเป็นลูกบวบขึ้นพาดบนบาชายใช้สังสาฎิพาทหับจัวร์ทางบาชาย โดยมี ต้องใช้รัตตะคตอกคากักไค อย่างพระธรรมยุคิม (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2473:2577) ผู้แต่งพรรณนาถึงเรื่องประเพณีนางในวังไวดังนี้

นางค่อมเห็นซัดซัดเลห์	ประเพณีนางในสถาน
เขานอกอออกวังปลังการ	สุดหาญหักบทกฏวัง
มณเพียรบาลบทกฏหมาย	เสนหวายขยับเขยื้อวเสี้ยวหลัง
จักกอเกิดภัยโหผุสยัง	ใช้แต่ลำพังพวกเรา
หากคำกล่าวรายปายสี่	จักกอราตรีเรื่องเศร้า
พหุระประเสริฐเพริศเพรา	เป็นเป่าปองฉินนิทา

จำเนียร สรณัศ

นอกจากนี้ผู้แต่งยังได้สอดแทรกเรื่องค่านิยมของคนในเรื่องความเป็นใหญ่ เช่นตอนที่พระนาง มาคันทิยาต้องการเป็นใหญ่ความเห่ล่องคันทิหนึ่งและสอง

ตำแหน่งเทวทัสาม	ไรความหมายยศหมคใหญ่
ปราสาทแก้วเมื่อเบื่อใจ	สิ้นใส่สร้างเพราเศร้าโศกรม
เลวล้ำชำรายเหลือแสน	เข็ดแค้นคันทิหนักโหม
บัตติชลบทหลจโจอม	ประโคมขอหาราคี

จำเนียร สรณัศ

หรือค่านิยมเกี่ยวกับการทำบุญสุนทานคนส่วนมากนิยมทำบุญตักบาตรและอุปัฏฐากศาสนาไม่ว่าจะเป็นคน ธรรมดาหรือเจ้าฟ้ามหาจักรี

ครั้นไคเวลาสายันท์	วันนั้นอุเทนนาถา
เสด็จสู่วัดโผสิดา	สู่อารามพรอมนอมองค
ขอถึงพุทธองค์ทรงสันติ	เป็นที่พึ่งอันสูงส่ง
ประกาศอาตมลำจำนง	ดำรงฐานาอุบาสิก

เปรียบเทียบวรรณกรรมร้อยกรองเรื่อง นิราศขุนช้างขุนแผน ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และนางบาปตามเกณฑ์การวิเคราะห์วรรณกรรมในแนวสุนทรียศาสตร์

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองที่เน้นการประกวดวรรณกรรมไทย ของ ธนาคารกรุงเทพ 3 เล่มผลการวิเคราะห์สามารถนำมาเปรียบเทียบกันในงานต่าง ๆ ดังนี้

1. รูป (Form) ของวรรณกรรม

1.1 การขึ้นต้นวรรณกรรม วรรณกรรมทั้ง 3 เรื่องขึ้นต้นตามธรรมเนียมนิยมในการแต่งวรรณกรรมกล่าวคือ

นิราศขุนช้างขุนแผน

ขึ้นต้นเรื่องด้วยวรรครับตามแบบของการแต่งนิราศว่า

นิราศรักเรื่องนางขุนช้างขุนแผน

ชีวิตฉันวันทองต้องคลอนแคลน

วิปริตโยคโศกแสนโศกาลัย

ฉันท์ ขำวิไล

ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

เริ่มต้นด้วยบทนมัสการคาถา แต่งบทไหว้ครูเป็นโคลงสี่สุภาพ

จำนวนสามบท แล้วจึงดำเนินเรื่อง ดังตัวอย่างบทไหว้ครู เช่น

ยอกร่อนเกลาราบ

ไทรรัตน์

นบพระวิมเณศจัด

ขัตติย

นบพระมหากษัตริย์

กษัตริย์ เรานอ

นบชนกชนนีป้อง

ปักเลี้ยงโลมขวัญ

พิศาล เสนะเวส

นางบาป

ผู้แต่งขึ้นต้นบทประพันธ์เป็นกลอนหก เริ่มบทไหว้ครูตามธรรมเนียมนิยม เช่น

กมราบกราบไหว้ไทรรัตน์

จำรัสเรืองแสงไส

ส่องลอคสอคลวงดวงใจ

เวไนยนิทรต้นพันคน

จำเนียร สรรค์

1.2 ลักษณะคำประพันธ์

นิราศขุนช้างขุนแผน แต่งด้วยคำประพันธ์เป็นกลอนสุภาพรวมทั้งสิ้นจำนวน 4087 คำกลอนและ
ผู้แต่งสามารถแต่งได้ถูกต้องตามลักษณะฉันทลักษณ์ตลอดทั้งเรื่อง

ลิลิตสมเด็จพะเจ้าตากสินมหาราช แต่งด้วยรายสุภาพสลับกับโคลงสอง โคลงสามและโคลงสี่
สุภาพ รวมจำนวนทั้งสิ้น 1693 บท ลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในวรรณกรรมเรื่องนี้บางบทผู้แต่งใช้
คำเกินจำนวนบังคับ โดยเฉพาะในบาทที่ 4 ของโคลงสี่สุภาพ ตัวอย่างเช่น

พระยาอภัยรณฤทธิ์ดวง	คานเหนือ
อนุชิตราชาเดื่อ	ทิศใต้
พระยาพิชัยทหารเสือ	ตะวันออก
ตะวันตกสุรบดินทรไค	รวมเขาค่าย

ฯลฯ

จงจิตคิดลือกกลาง	ลำเค็ญ	ราษฎร์นา
เสริมสุขพลักเย็น	สร้างรอน	
สมกับตำแหน่งที่เป็น	ผูก	ครองแย
ต่างพระเนตรพระกรรณชอน	เข็ดแควนแคนไกล	
	พิศาล	เสนะเวส

นางบาป แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนหก มีกาพย์สุรางคนางค์สลับอยู่ 4 บท รวมจำนวนกลอน
ทั้งสิ้น 2506 คำกลอน ลักษณะคำประพันธ์ในเรื่องการใช้วรรณยุกต์และเสียงของคำหาयरรคมี
บางแห่งที่ยังไม่ถูกต้องตามลักษณะบังคับทางฉันทลักษณ์ กล่าวคือ คำหาयरรคหลังบาทเอกทุกบาท
ห้ามใช้เสียงสามัญอย่างหนึ่ง เสียงเอกอย่างหนึ่ง เสียงตรีอย่างหนึ่ง คำหาयरรคหน้าและวรรค
หลังบาทโทห้ามใช้คำที่มีเสียงอื่นนอกจากเสียงสามัญเพราะจะไม่ให้ตรงกับเสียงรอง ผู้แต่งเรื่อง
นางบาปมีบางส่วนที่ใช้เสียงวรรณยุกต์ไม่ถูกต้องเช่น

มารรายหมายรางมุงเรา	หวังให้ใจเราเลิกหลบ
สามธิดาหมายันครันครบ	หวังหลบด้วยบวงพิศวาส
นางรามสามนุชสุคศรี	รายรำท้าวที่ลลิต
นางนวยสวยเสริมเอี่ยมหยาด	ผูกผาดเลืกลำพำคม

จำเนียร สรรณตร

คำว่า หลบ เป็นคำที่มีเสียงเอกซึ่งตามลักษณะบังคับทางฉันทลักษณ์ห้ามใช้คำที่มีเสียงเอก และคำว่า
พิศวาสกับคำว่าครบนันเป็นเสียงที่ไม่ถูกต้องตามข้อบังคับซึ่งกำหนดให้ใช้คำที่มีเสียงสามัญ

1.3 การดำเนินเรื่อง

นิราศขุนช้างขุนแผน ดำเนินเรื่องโดยการให้นางวันทองเป็นผู้เล่าเรื่องของตน เนื้อเรื่องดำเนินตามเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 มีการพักเรื่องนางวันทองเล่าระยะหนึ่งโดยผู้แต่งได้แต่งให้นางวันทองเล่าเรื่องของตนจนสลับไป เมื่อได้รับการแก้ไขจนพินแล้วจึงดำเนินเรื่องขุนช้างขุนแผนต่อไป เนื้อเรื่องไม่มีความอืดอาดล้าช้าหรือสับสนวุ่น

ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดำเนินเนื้อเรื่องตามพระราชพงศาวดารและประวัติศาสตร์ การดำเนินเรื่องไม่สับสนวุ่น มีบางตอนที่ผู้แต่งแต่งอ้อมค้อมไปจึงทำให้การดำเนินเรื่องล่าช้ายืดเยื้อไปบาง

นางบาป เริ่มเรื่องตามพระธรรมบท ขุททกนิกายวาตถยเรื่องอุปมาทวารวรรคณา เรื่องพระนางสามาวดี การดำเนินเรื่องไม่อ้อมค้อมวุ่นหรือยืดเยื้อแต่อย่างใด

1.4 การจบเรื่อง

นิราศขุนช้างขุนแผน จบเรื่องตามลักษณะของการแต่งนิราศ คือจบลงที่บาทโศก ลงท้ายด้วยคำว่า เอย ไม่ม้วยขยายความหรือรายละเอียดอื่น ๆ แต่อย่างใด

ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื้อเรื่องจบลงด้วยโคลงสี่สุภาพ เมื่อจบเนื้อเรื่องลงแล้วผู้แต่งได้แต่งโคลงสี่สุภาพกล่าวถึงความเพียรและความลำบากในการแต่ง บอกระยะเวลาวันเวลาที่แล้วเสร็จ และขอรองให้อาณาจักรดำเนินคดีเตียนตาหากว่าบทร้อยกรองเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชบกพร่องหรือไม่ไพบรား

นางบาป เมื่อจบเรื่องแล้วผู้แต่งได้แต่งกลอนหกบอกผู้อ่านพร้อมทั้งออกคำว่าผู้แต่งยังไม่มีวสันต์จัดเจนในด้านภาพกลอน หากวรรณกรรมเรื่องนมขอบกพร่องควรแก้ไข ขอให้ท่านผู้มีความรู้ใดให้คำแนะนำแก่ผู้แต่งด้วย

2. ลีลาการเขียน (Style) ของผู้แต่ง

นิราศขุนช้างขุนแผน ลีลาการเขียนของผู้แต่งนิราศขุนช้างขุนแผนนี้ คือ มีการพรรณนาอย่างละเอียดถี่ถ้วน เก็บรายละเอียดจากเรื่องเดิม คือเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ได้ทุกบททุกตอน มีการสอดแทรกความรู้สึก ความรู้ ความคิดและสิ่งที่น่าสนใจลงในวรรณกรรมอย่างแนบเนียนได้ทุกบททุกตอน

ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผู้แต่งแต่งเรื่องตามเรื่องในประวัติศาสตร์มีการเสนอความคิดเห็นของผู้แต่งเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ สอดแทรกไว้ เนื้อเรื่องแสดงรายละเอียดทางด้านประวัติศาสตร์ไว้อย่างดี ผู้แต่งจะใช้วิธีการแต่งแบบหนึ่งคือการแต่งโคลงขึ้นเขยื้อนออกไปเพื่อหาคำรับส่งสัมผัส จึงทำให้เนื้อเรื่องดำเนินไปไคลยา ลีลาการแต่งนั้นผู้แต่งนำมาใช้หลายบทหลายตอน

นางบาป ลีลาการเขียนของผู้แต่งเป็นไปตามเนื้อเรื่องเดิม มีการสอดแทรกความรู้และหลักธรรมในพุทธศาสนาอยู่บ้าง โดยเฉพาะเรื่องกรรมของบุคคล

คุณคานานสุนทรียศาสตร์

นิราศขุนช้างขุนแผน

การใช้คำและภาษา ผู้แต่งนิยมเลือกใช้คำที่ง่าย ๆ ซึ่งผู้อ่านจะเข้าใจความหมายได้ทันที คำที่เลือกสรรใช้มีความไพเราะสละสลวยและมีความประณีตตลอดทั้งเรื่อง สุนทรียภาพทางด้านการใช้ภาษา คือ คำที่ ความดี โวหารไพเราะสละสลวย มีการใช้คำซ้ำ การเล่นคำเล่นสัมผัสปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นอย่างมาก ตัวอย่างสุนทรียภาพทางภาษาที่กล่าวมานี้ เช่น การเลือกใช้คำง่าย ๆ ผู้อ่านเข้าใจความหมายของคำทันทีและมีความไพเราะสละสลวย

ประชาชนชาวไทยในแว่นแคว้น	ต่างแบบแผนในชาติศาสนา
ประเพณีงามทำกันมา	ขึ้นอุราแลเห็น เขือกเย็นใจ
บ้างรวมมิตรคิดทำทอผ้าปา	ตั้งศรัทธาไม่เลื่อมความเลื่อมใส
กระดางใหญ่ใส่ตนผลไม	มีดอกใบเป็นช่องที่ตอถองการ
ทำรูปทูนหมหมี่อันหอย	ทำหวงรอยแล้วถักเครื่องจักสาน
ใส่ขนมสมโอนำออยตาล	ทั้งขนพานหมากพลุดมมากมาย
	ฉันท ข้าวิไล

การใช้คำซ้ำ เช่น

<u>หรือ</u> คมไทรไปชนผลไม	อยู่ที่ไรริมทางข้างข้างบาน
<u>หรือ</u> หัวหกตกบอพระมาน	ฝ้ายยายรอกถนลานลงไปงม
<u>หรือ</u> จิตเห็นเป็นหวงไปทวงหน	บานขายสียายสายกับยายสม
<u>หรือ</u> ไปสรรเสาะหาซื้อผาพรหม	เลยแหวะชมเสภาตารองพัน
<u>หรือ</u> ไปคุมคนครัวเขาทอดไข	ทั้งแกงเผ็ดเป็ดไก่ไว้ให้นัน

หรือไปเรือนเยื่อนแม่ศรีประจันต์
หรือพวกเพื่อนชักฟามาวอนไหว
หรือไปเยี่ยมยายสาเมียตาคูล
หรือเป็นลมลมตายอยู่ในสวม
บอกผู้คนคนหาไม่เห็นตัว

แล้วชวนกันขึ้นให้ไปทำบุญ
ไปหลบเรือนเล่นไฟอยู่ไถ่คุณ
มันถูกคุณครองครางอยู่ข้างครัว
หรือจะรวมจิตใจไปกับผัว
นั่งตอกชกหัวให้วันวาย
ฉันท ข้าวิไล

การเล่นคำ เช่น

เห็นนางเป็นเพื่อนพบมาหลบพักตร์ ยังไม่รักบิดเป็นเพื่อนที่หมาย
ปลายังคิดบิดเป็นเหมือนหญิงชาย ต้องยังย้ายไปอย่างเช่นนางเป็น

ฯลฯ

เห็นเสาวรักชาจางปรากฏ
จะชูรักไวไวยิ่งขึ้น

ใครเปลี่ยนรักชาจกฟ้าผืน
อันรสื่อนขึ้นชิดไม่ติดชม

ฉันท ข้าวิไล

การเล่นสัมผัส สัมผัสอักษร เช่น

เห็นกระทงเหววายหาซึ่งอาหาร
ปากยื่นยาวดาวจัดหางกวัดไว
ก็เลहनคนควาคอยหาเหย
เชื่อกันยากปากยาวคราวจะครอง

ฯลฯ

เข้าทะยานยื้อเหยเมื่อมาไกล
ควองไวบายเบยงเผาเมียงมอง
ให้เชื่องเชื่อพาช้วนมัวหมอง
ขอยาตองมีคาวเป็นชาวลือ

สัมผัสสระ เช่น

ว่าตัวทานยกทัพไปลับหนา
ทานชนข้างอางทานนบรรลัย
เมื่อกอนวันข้นหมากแมทองประศร
เป็นพยานหลกฐานทพดจา
ศรีประจันตนนเียงพานทะเลาะ
จะหามกันฉนไดไวดิง

ยายกลอยยายสายมาเฝาปราศรย
ขอวันทองนองไวจะวิวาห
มาดิงนัมกนไปตามชา
ไดกลาววาพอพลายมิตายจริง
เห็นไมเหมาะมันยากลำบากยิง
ทกทกสิงสมขอมเพระแมยาย

ฉันท ข้าวิไล

คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์ เรื่องการใช้คำและการใช้ภาษา กล่าวได้ว่าวรรณกรรมเรื่อง นีราศขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องที่ผู้แต่งมีความสามารถในการเลือกใช้คำและภาษาได้ไพเราะสละสลวย มีความซาบซึ้งกินใจ ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะเรื่องการเล่นสัมผัสทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษรนับว่าเป็นความสามารถอย่างยิ่ง นอกจากนั้นผู้แต่งยังสามารถเลือกใช้คำที่มีความหมายเด่นชัด มีการใช้คำเล่นเสียง การอุปมาอุปไมย การสร้างภาพพจน์และการเสนอความคิดลงในวรรณกรรมได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่น

การใช้คำกระชับและความหมายเด่นชัด ลึกซึ้งกินใจ เช่นเมื่อนางวันทองต้องเดินทางไปอยู่กับขุนแผนในป่า นางได้เขียนจดหมายลาขุนช้าง ราพันความรู้สึกไว้เป็นกลอนเพียง 6 บทว่า

ในถ้อยคำรำอาวาคิน	วันทองนั้นนอนบมาเหนือหัว
เอาดวงใจไว้วางตากอกบัว	ขอกราบผัวจำพรากจากสุพรรณ
มิได้แค้นเคืองใครในดวงจิต	ยังครวญคิดถึงคุณที่มีต่อฉัน
เคยผิดพลั้งตรงใจอกยกกัน	อย่าถือโกรธโทษทัณฑ์ทั้งสองคน
แต่เวรทำกรรมเก่าที่เราสร้าง	ตามมาลงลับไปในไพรสนต์
ต้องแยกทางทางหายเสียตายตน	ให้ทุกขทนทรมาณสงสารตัว
วาสนาฉันไฉนหนอ	มีสองหอสองห้องและสองผัว
เขาเปลี่ยนสับซื้อชายเหมือนควายขี้	คงว่าน้องสองหัวเป็นตัวการ

ฉันท์ ขาวีไล

หรือเมื่อคราวที่นางวันทองรู้ว่าขุนแผนกลับมาจากไปรบแล้ว ผู้แต่งเลือกใช้คำที่มีความหมายกระชับและเด่นชัดในการพรรณนาถึงความรู้สึกของนางวันทอง ซึ่งกำลังป่วยหนัก ด้วยกลอนเพียงบาทเดียว ก็สามารถทำให้ผู้อ่านทราบถึงความรู้สึกและเกิดความเห็นใจนางวันทองได้ ผู้แต่งได้พรรณนาไว้ดังนี้

ฉันท์นี้ใจ ไขแทบกลับ

ใจหวิววับวิ่งออกนอกเคหา

ผู้แต่งใช้คำว่า ไขแทบกลับ และ คำว่า ใจหวิววับกับคำว่า วิ่งออกนอกเคหา นั้นล้วนเป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้งกินใจทั้งสิ้น และเมื่อนำมาประกอบเข้ากับการบรรยายความรู้สึกของสตรีที่ตกอยู่ในความทุกข์ไร้ที่พึ่งพิงปรึกษา รวมกับความเป็นห่วงสามเฒ่าที่เพิ่งแต่งงานอยู่กับกันได้เพียงสามวันสามคืนก็จากไปหมด ทั้งตนเองกำลังป่วยไข้และถูกบังคับให้แต่งงานกับชายอัปมงคล

ความหมายของคำจึงมีลึกซึ้งและกินใจมากขึ้น

การอุปมาอุปไมยและการสร้างภาพพจน์

นิราศขุนช้างขุนแผนนี้เป็นวรรณกรรมที่ผู้แต่งใช้ความสามารถในการใช้โวหารอุปมาอุปไมยและการสร้างภาพพจน์ไว้มาก รวมทั้งการพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา การพรรณนาอย่างตอ้งตีความ และการพรรณนาให้เห็นภาพการ ตัวอย่างเช่น

การเปรียบเทียบโดยนัย

อนางพึงเพนพานผ่านมาไค
มามีคมนเมาฉันจมีนมัว
คัสคือเคนดวงคังดาวหาง
อันข้างตอกลงหลงน้ำลาย

เพียวรุกโลอาละวาวโรคขาดหัว
เมื่อใดตัวข้างตอชื้ออพลาย
ไมมีทางที่ยาจะหาหาย
เพราะกณณายารายละเลงทำ
ฉันท ขำวิไล

การเปรียบเทียบโดยตรง

แสนวิตกกอกหญิงเมื่อคราวยาก
แลดูเรือนเพื่อนร้างแล้วร้อจวน
เป็นหวงค้อยเหยาเฝ้าแต่หอ
เหมือนนกพราจากจากไม้ถิ่นร้าง

เพราะผัวพราภลักไปให้โหยหวน
เห็นม่งหมอนมานลวนแตรงรัง
เป็นหวงพอไปพิพไมกลับหลัง
เมื่อกั้งตาค้อยละห้อยใจ

กลฯ

ทุกเช้ารำพึงถึงพลายแก้ว
มิสมฤตชีวลคมจะขาดไป
ให้หิววับกลับฟื้นแล้วเพื่อนฝัน
เรียกหาค้อยไหนไมไคยิน
เฝ้าทุกชทุกชุกไขล่ำเคื้อเข็ญ
เหมือนสุกสิ้นแสงตะวันพระจันทร์รา

พอยกพิทกลับแล้วหรือไฉน
ความอาลัยพิยาเป็นอาจิณ
ในทรวงสันรวิริกระดิกดิน
จะสูกสิ้นลมแล้วพอแก้วตา
ทุกเช้าเย็นเข็ญมเหยาอยู่เคหา
นั่งโศกาทอดเฝ้าแต่ค้อย

ฉันท ขำวิไล

อีกบทหนึ่งผู้แต่งพรรณนาไว้ว่า

มาเสีรักหักร้างเป็นรอยแยก

เหมือนซามแตกตึกกันนั้นไม่หาย

เมื่อเห็นราวยรอยตอกลีเสียดาย

จะซื้อขายคาลดหมดราคา

ฉันท ข้าวิไล

การพรรณนาอย่างตอกลีความ เช่น

ฝ่ายเจ้าเสือเหลือรายลายไมลย

คอยตลบเลี้ยวลัดตัวกลืน

เขาโลมลวงหลอกกลอนำล้ายริน

ตะครุบเนียนอนดินอยู่แค่นั้น

หังคมเขี้ยวเรียวเล็บจับคอหอย

ถูกตีบดอยโดมทับยังกลับหัน

จะหลบหลีกอย่างไรก็ไม่พ้น

จะสู้นักก็เหลือกำลังแรง

ฉันท ข้าวิไล

การพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา

คราพนนพสายทองมองเมียงผา

เสียงกุกองร้องห่ากใจหาย

เห็นผคนอลหมานมามากมาย

นั้นพอพลายตายแล้วอู่พวกเรา

ลงบันไคแข็งใจให้ไหวววย

ไปกมกราบขุนแผนควยแสนเสรา

แถลงเรื่องนอกรักหนักไม้เบา

ขุนช้างเขายมขึ้นแม่ผ่นใจ

หังคดาพาที่ไม้มัก

มิเห็นแก่ลูกรักแทบคักขย

แค้นทัพจากมวพราไป

หังวันทองนองไวให้เสียตัว

ฉันท ข้าวิไล

ประติษฐการ นิราศขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณกรรมที่มีประติษฐการทั้งสองแบบ คือ
ประติษฐการเริ่มแรก ใจแก่การนำเอาทำนองแตงนิราศซึ่งส่วนใหญ่เป็นการแตงนิราศโดยให้ชาย
พลัดพรากจากหญิงมาแตงเป็นเรื่องราวของหญิงให้พลัดพรากจากสิ่งที่รัก

ประติษฐการตามแบบ นิราศขุนช้างขุนแผนมีทำนองแตงและธรรมเนียมนิยมในการแตงเหมือนกับการ
แตงนิราศทั่ว ๆ ไปคือ มีการพรรณนวยมธรรมชาติ ชมนกชมไม้ และการคร่ำครวญถึงสิ่งที่รัก
ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

การใช้คำและภาษา

วรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ผู้แต่งเลือกใช้คำและภาษาทุกระดับ
ระดับ ทั้งที่เป็นศัพท์สูง ๆ คำภาษาโบราณ ภาษาถิ่น คำแผลง คำสะแลง มีการใช้คำเกิน การตัด
คำ มีการใช้ภาษาปาก และคำยืมจาก สุนทรียภาพในด้านการใช้ภาษาจึงลดน้อยลง ผู้แต่งกล่าวว่า

เนื่องจากเป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์จึงยากแก่การหาคำมาใช้เพื่อให้สัมผัสระหว่างบท
ตัวอย่างการใช้คำต่าง ๆ เหล่านี้ เช่น

คำยืมบังคับ

แล้วกริธาพิทหว

โดยมารกแก้วใหญ่ปรา

ครั้นขึ้นเจ็ดคำมา

ถึงปากพิงพิคต่าง

ฯลฯ

ตะบึงเข้าเหยียบแควน

โอและอินทร์ไปสา

หนีไปทิศใต้หลา

ชกคิดคามโดยรู

การใช้คำเกิน

จะนนเมื่อบุรีโลกแล้ว

หมอตอขอขยาปล่อยหลัง

เมืองใดคอยกินปลง

หากรบไม่สมเดา

ฯลฯ

เจ้าตากลุยซ้าง

สรอยวา " บัญชร " มี

ชาวเมืองกัรวี

ฝ่ายวานายหายซ้าง

ทวนสา -กรเซย

-กฏออง

-พมาส เสาร์นอ

แดนดงประสงค

จำปา -ศักดิ์นอ

-มารดสุ

-กรฝาย ไทโยเยย

ที่เรนหลบหนี

พิศาล เสนะเวส

เราจง เทนอ

ผีเขา

จิตแน นอนเทอญ

มอคมวยควยกัน

พังคี -รีนา

ศักดิ์ออง

ยิงกราด กระหน่ำเซย

ประจักษ์แล้วเกรงขาม

พิศาล เสนะเวส

การตัดคำ เช่น

กลับไปคอยต้งรับ	หัพธน
แม่ทัพเจ้าเมืองระคน	จิตทอง
ถึงไมดกกันกล	ขมิ้นกับ ปูนนา
แต่เมอมภยตอง	รวมรอยรังประสาน
คำว่า ธน ผู้แต่งตัดมาจากคำเต็มว่า ธนบุรี	
ถนนที่สำเร็จแล้ว	ขาวมา
มังมหานรธา	ที่ใด
ยกผ่านสุพรรณพา	ทัพสถิต
ณ ที่สถักไกล	เกือบเขาชานกรุง
	พิศาล เสนะเวส

คำว่า นนท ผู้แต่งตัดมาจากคำว่า นนทบุรี	
มีการใช้คำศัพท์สูง เช่น	
เมืองคพยานอยู่ไ	เห็นประจักษ์
ปฐมพระนเรศวรอุตร	บุรุษเรื่อง
พระเจ้าตากแห่นรัก	ไทยชาติ ใจพอ
องค์หัตถิยะเปลื้อง	ปลดรายภยเชื้อ
	พิศาล เสนะเวส

ราย	เห็นควรคำนึงความ	ตามพงสาวดาร	พระภบาล " บรมโกศ "	
เหตุโหดพอดู	เพราะภุทธซึ่งราชย์	โดยหิมาตภาติยะ	แล้วพระเดดิกรัษ	สืบสาย
ขัตติยวงศ์	 ฯลฯ		สรวงสวรรค์จึงอา	หัตถ์เอ้อม
บันดาล				

พิศาล เสนะเวส

การใช้คำภาษาโบราณ เช่น

อีกไม่นานน้ำจะไหลลด	ไหลลด
ไทยจะพลันรันทด	ทวมทน
ทัพพม่ารังหมด	สี่ทิศ

นางบาป

การใช้คำและภาษา

วรรณกรรมเรื่องนางบาปผู้แต่งนิยมใช้คำที่เป็นศัพท์สูงและเป็นคำที่ช่วยในการดำเนินเรื่องเป็นส่วนใหญ่ สุนทรียภาพทางด้านการใช้ภาษามีความไพเราะสละสลวย มีการตัดคำและการใช้คำเกินจำนวนบังคับอยู่บ้างในบางบท มีการเล่นคำ เล่นสัมผัสการอุปมาอุปไมยอยู่บ้าง ตัวอย่างการใช้คำและการใช้ภาษา เช่น

การใช้โวหารในการพรรณนาไพเราะสละสลวย

พระนางวาสลุตตา
เทวีกองคณงราม
พระทัยบันเทิงเรจรีน
แย้มยิ้มพริ้มเพราพักตรา
ทรงคุณจรีตนิสสัย
เผยพจนผองเพราเสาวนีย์

กลียาถึงยงองค์ราม
งคจามควยราชจริยา
สดชื่นไปทรงถือนสา
ลักษณะแจ่มใสไมตรี
ทราวม้วยสำรวสวศรี
พาที่ตอบความตามควร
จำเนียร สรณัตร

การใช้คำซ้ำ

งามทรงองค์อรอนสลวย
งามพักตรคิดเพียงเคียงจันทร์
งามนิลเนตรแจวแหวอราม
งามชนงกงขำจำเรญ
งามนาสิกสวชรวรณ
งามปรางนางแจมแย้มชวน
งามกรรมดั่งกลีบปัทมะ
งามศอระหงบังใบ
งามอุไรช่อรามงามสลา
ไฉไลอุบลนพทรวง

นาฏนวยนงราวสาวสวรรค์
แจมบรรโลมหลาพาเพลิน
หวิหวามยามอรคอนเซ็น
ชวนเชยจิตเหิมเคลิ้มทรวญ
สดชื่นโอษฐ์อิมขมิสรวล
ปรางนวลมะปรางหางไกล
อัครบะมาลีไสว
พักตรใสเด่นดุชดวง
รางข้างคังคอกบัวหลวง
นาวทรวงนอมใจฝัชม

จำเนียร สรณัตร

การเล่นคำ

จอมราชหายงกตสติ

คำรงค์คำภรรษา

คำรัสตร์สัถามพราหมณ์ไป

ล้าเคื้อชุนไชโคมี

คำรัสตร์สัถามพราหมณ์

โสภาปราชัยไมตรี

เค็นไกลในหว่างวิก

มาบ่เบียดบางอย่างไร

จำเนียร สรรดิตร

การใช้คำเกิน

สองพราหมณ์สามภรรษา

พร้อมทวยบรรดาประชาชน

จักไต่มรรตผลดลงาม

เวนแดนงนุชสุคติ

หัวหนาบานพุ่มพราหมณ์

นาครหลายคนลนหลาม

ควรรตามนิสัยในตน

บุตรพราหมณ์ใหญ่ไผล

จำเนียร สรรดิตร

การอุปมาอุปไมย เช่น

การกล่าวด้อยคำคำริ

จึงเหมาะกะบิจิตจริตลวง

เหมือนหมามขอกเอาหนามขง

หนีจให้ขึงถึงคำ

คำนิรูปร่างหนักหน่วง

เพื่อลวงลัษิตสังจธรรม

ผลคงคี่เค็นเห็นซ้ำ

จักทำจิตให้โสฬส

จำเนียร สรรดิตร

ในด้านการเสนอความคิด และประติษฐานการในวรรณกรรมเรื่องนางบาปนี้ ผู้แต่งจะสอดแทรกความคิดและคติธรรมทางคานพุทธศาสนาโดยเจตนาเรื่องของกรรม ทางด้านประติษฐานการจะเป็นประติษฐานการตามแบบ คือ มีบทไหว้ครู การพรรณนาเรื่องที่มีการสอดแทรกความเรื่อความคิดต่างๆ สุกตหายมีการบอกชื่อของผู้แต่งพร้อมทั้งข้อความแนะนำในการแต่งรวมทั้งสิ่งที่ควรแก้ไขหากกรอกรองในวรรณกรรมเรื่องนางบาปนี้ผิดพลาด

การศึกษาวรรณกรรมร้อยกรองที่เน้นการประกวัดของคณาจารย์กรุงเทพตามแนวสุนทรียศาสตร์นั้น พบว่าวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องที่มีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์อย่างครบถ้วน

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองที่ชนะการประกวด ของ ธนาคารกรุงเทพในครั้ง
สามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

ผลการวิเคราะห์วรรณกรรม

1. นิราศขุนช้างขุนแผน

1.1 รูป การบันทึกและลักษณะอันพิสดาร การดำเนินเรื่อง ตลอดจนการจบเรื่อง
เป็นไปตามธรรมเนียมนิยม ผู้แต่งใช้ความสามารถในเชิงกวีนำถ้อยคำมาแต่งคำประพันธ์ใหม่ความ
ไพเราะสละสลวยเป็นอย่างดียิ่ง

1.2 ทำนองเขียน ผู้แต่งได้แสดงลักษณะเฉพาะตัวไว้ใน การแต่งวรรณกรรมเรื่อง
อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะการใช้เทคนิคในการสอดแทรกความรู้และความคิดในเรื่องต่าง ๆ ทั้งยังได้
สอดแทรกเรื่องของความเชื่อ สิ่งที่น่าสนใจไว้ในวรรณกรรมได้อย่างแนบเนียน

1.3 แนวความคิดในการแต่ง คือ การแสดงความรู้สึกของนางวันทองที่มีต่อเหตุการณ์
ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนโดยการเล่าเรื่องขุนช้างขุนแผนตั้งแต่ต้นจนจบ

1.4 คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ผู้แต่งนิราศเรื่องนี้มีความสามารถในการแต่งโดยแสดง
ความงามของคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองไว้ในวรรณกรรมเรื่องนี้อย่างครบถ้วน ทั้งในด้านการเลือก
สรรคำที่ใช้ การใช้ความเปรียบ การใช้คำกระชับ การอุปมาอุปไมย การสร้างภาพพจน์ การ
พรรณนา การสะท้อนความรู้สึกและการสร้างบรรยากาศ สำนวนและลีลาของกลอนแต่ละบทแต่ละ
ตอนมีความสละสลวยสม่ำเสมอทั้งเรื่อง นอกจากนี้ผู้แต่งยังได้สอดแทรกสำนวนโวหารเด่น ๆ
ที่มีความหมายลึกซึ้งกินใจไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นส่วนที่ช่วยเพิ่มคุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์ใน
วรรณกรรมเรื่องนี้ให้มากยิ่งขึ้น

1.5 คุณค่าทางอื่น ๆ ของนิราศขุนช้างขุนแผน ปรากฏคุณค่าในด้านเหล่านี้ คือ
ด้านอารมณ์ ด้านความรู้และสติปัญญา ด้านวัฒนธรรมประเพณี ด้านประวัติศาสตร์และด้านการแสดง
ออกซึ่งบุคลิกภาพของผู้แต่ง คุณค่าทางด้านต่าง ๆ เหล่านี้ปรากฏเด่นชัดเกี่ยวพันกัน คุณค่าด้าน
ที่ปรากฏน้อยที่สุด คือทางด้านประวัติศาสตร์

ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

2.1 รูป เป็นไปตามธรรมเนียมนิยมเริ่มด้วยการแคว้นสักการศาตาเป็นโคลงสี่สุภาพ 3 บทแล้วเริ่มเรื่องด้วยรายสุภาพ คำเนินเรื่องด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ โคลงสามสุภาพ โคลงสองสุภาพและร่ายสุภาพสลับกันไปตลอดเรื่อง คำประพันธ์ส่วนใหญ่ถูกต้องตามลักษณะฉันทลักษณ์ เนื้อเรื่องแต่งตามประวัติศาสตร์ ตอนจบเรื่องบอกชื่อผู้แต่งและวันเดือนปีที่แต่งแล้วเสร็จ

2.2 ทำนองเขียน ในวรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื้อเรื่องแต่งเป็นไปตามพงศาวดารและเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ แม้กระทั่งการสอดแทรกความร ความคิด ความเชื่อต่าง ๆ ก็เป็นไปตามรายละเอียดในพงศาวดาร และเนื่องจากผู้แต่งต้องดำเนินเนื้อเรื่องตามประวัติศาสตร์ การพรรณนาจึงมีความเป็นเยื่อหลายบทหลายตอนด้วยกัน

2.3 แนวความคิด เป็นไปตามธรรมเนียมนิยมของการแต่งลิลิต คือ เพื่อเป็นการขอพระเกียรติและเทิดทูนพระมหากรุณาธิคุณ ของ พระเจ้าตากสินมหาราช และการเสนอพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจในการกอบกู้ชาติของพระเจ้าตากสินมหาราช และการเสนอประวัติศาสตร์ของชาติไทย

2.4 คุณค่าทางคานธุหรือศาสตร์ ในวรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปรากฏคุณค่าทางคานธุหรือศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ผู้แต่งนิยมใช้คำสามัญเป็นพื้น และเหตุที่แต่งเป็นลิลิตจึงต้องมีการร้อยโคลง ผู้แต่งจำเป็นต้องเลือกใช้คำในการรับ-ส่งสัมผัสระหว่างบท จึงมีการตัดคำ การใช้คำเกิน คำยืม คำแสดง ในการประพันธ์เป็นจำนวนมากความงามกลอนสุนทรียะจึงค่อยลงไป ทั้ปรากฏอยู่บ้างก็คือ การใช้โวหารเปรียบเทียบ การเล่นคำ เล่นสัมผัสบางแห่ง

2.5 คุณค่าของลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คุณค่าที่ปรากฏเด่นชัดที่สุด คือ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ผู้แต่งมีความสามารถในการรื้อทรงแต่งเรื่องแสดงรายละเอียดและแสดงเหตุการณ์โดยลำดับไต่เป็นอน่างดี คุณค่าด้านอื่น ๆ คือ คานธุวัฒนธรรมประเพณี ความรและสติปัญญา เป็นไปตามรายละเอียดในพงศาวดารเป็นส่วนใหญ่ ผู้แต่งได้สอดแทรกคุณค่าด้านความรนอกเหนือจากในพงศาวดารบ้าง คุณค่าด้านการแสดงออกซึ่งบุคลิภาพของผู้แต่งปรากฏเด่นชัด คุณค่าประการสุดท้าย คือ คุณค่าด้านอารมณ์

3. นางขาน

3.1 รูป การขึ้นต้นและการจบเรื่องเป็นไปตามธรรมเนียมนิยม การใช้คำประพันธ์ถูกต้องตามลักษณะทางฉันทลักษณ์ การดำเนินเรื่องเป็นไปตามพระธรรมบทพุทธทศนิกาย ว่าด้วยเรื่อง

อภิปมาหารวรรคต เรือง พระนางสามาวดี เนื้อเรื่องในอมกอมวณ

3.2. ทำนองเขียน ผู้แต่งนิยายสอดแทรกเกร็ดความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ไว้ในเรื่อง และนำเอาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาแสดง พร้อมทั้งเสนอแนะทางสำหรับใช้ปฏิบัติให้แก่ ผู้อ่านโดยผู้แต่งยึดถือหลักประเพณีปฏิบัติในทางพุทธศาสนาเป็นหลักในการเสนอแนะ

3.3. แนวความคิด แสดงถึงเรื่องกรรมของมนุษย์ทั้งที่สร้างไว้ในชาติก่อนและในชาติ ที่กำลังถือกำเนิดอยู่

3.4. คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ คุณค่าด้านนี้ผู้แต่งได้ใช้ความประณีตในการเลือกสรรคำ ที่ใช้ดีพอสมควร จะเห็นลักษณะการเลือกสรรคำที่ใช้มีความประณีตได้เด่นชัดตั้งแต่เริ่มต้น เรื่อง สุนทรียภาพทางภาษามีความไพเราะสละสลวย มีการเล่นคำ เล่นสัมผัส สำนวนโวหารต่าง ๆ ช่วงหลัง ของเรื่องพบว่าความงามทางด้านภาษาลดน้อยลงกว่าในระยะแรก

3.5. คุณค่าของนางบาป ปรากฏคุณค่าด้านต่าง ๆ ดังนี้คือ ด้านวัฒนธรรมประเพณี ด้านความรู้และสติปัญญา คุณค่าทางด้านศีลธรรมและคุณค่าทางด้านอารมณ์

อภิปรายผลการวิเคราะห์วรรณกรรม

1. วรรณกรรมร้อยกรองเรื่องนิราศขุนช้างขุนแผน ของนายฉันทน์ ขำวิไลเป็นวรรณกรรม ที่มีส่วนช่วยสร้างสรรค์งานร้อยกรองในยุคปัจจุบันเนื่องจาก... การแต่งร้อยกรองในปัจจุบันผู้แต่งนิยม แต่งเป็นบทสั้น ๆ เพื่อสะดวกในการอ่านและลงพิมพ์..." (ประทับ เหมือนนิล, 2519: 182) นิราศขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณกรรมที่มีเรื่องยาวซึ่งมีคุณค่าต่อการศึกษาวรรณคดี มีความสมบูรณ์ในรูปแบบ คำประพันธ์ถูกต้องตามลักษณะทางฉันทลักษณ์ การใช้ถ้อยคำเหมาะสมทั้งในด้านเสียงและความหมาย สำนวนโวหารคมคายและมีคุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์อย่างครบถ้วน เนื้อความกระชับและ สามารถแสดงถึงบุคลิกภาพของผู้แต่งได้เป็นอย่างดี ผู้แต่งนิยายยึดถือลักษณะต่าง ๆ ในวรรณกรรมเก่า เป็นแบบในการแต่ง เช่นการชมความงาม โวหารต่าง ๆ ผู้แต่งสามารถสร้างความงามในด้านรูปแบบ และกวพรรณาทางด้านภาษาได้เทียบเคียงกับวรรณกรรมร้อยกรองเก่า ๆ และดีเด่นกว่าในบางตอน นอกจากนั้นยังมีคุณค่าทางด้านอื่น ๆ ครบถ้วน

วรรณกรรมเรื่องนิราศขุนช้างขุนแผนนี้ผู้แต่งสามารถนำเหตุการณ์ในเรื่องขุนช้างขุนแผน มา ประยุกต์ให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบันได้ควย จนสามารถกล่าวได้ว่านิราศขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณกรรม ที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

2. วรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ของพ.ต.ต. พิตาล เสนะเวส เป็นวรรณกรรมที่คัดลอกการศึกษากันทางประวัติศาสตร์ ผู้แต่งเก็บใจความและรายละเอียดจากพงศาวดารและหนังสือประวัติศาสตร์ มาประพันธ์ใหม่เป็นวรรณกรรมร้อยกรองที่มีขนาดยาว ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาวรรณกรรมร้อยกรองที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์

คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์ในวรรณกรรมเรื่องลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้นยังไม่สมบูรณ์แบบ เพราะผู้แต่งนิยมใช้คำธรรมดาสามัญเป็นพื้น บ้างครั้งปรากฏคำหยาบ คำสะแลงปะปนอยู่ด้วย เนื้อเรื่องค่อนข้างยืดยาวจึงทำให้ผู้อ่านเกิดความเบื่อหน่าย คุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์จึงด้อยกว่าที่ควรทั้งนี้เพราะ ... " บทร้อยกรองในวรรณคดีหรือวรรณกรรมไทยนั้นเน้นให้เห็นถึงความงามของบทประพันธ์ พึงพิถีพิถันในการตกแต่งถ้อยคำให้ไพเราะควยเสียง และซาบซึ้งใจด้วยความหมาย..." (เสฐียรโกเศศ, 2515:20) "...ควรละเว้นวิธีแต่งอุทริสะบัดสะบั้ง... ละเว้นการใช้คำซึ่งใช้กันอยู่ในวงแคบ..." (ประจักษ์ ประภาพิตยกร, 2517:453) และวรรณกรรมร้อยกรองชิ้นนี้จะต้องให้สิ่งที่คุณค่าสูงทางภูมิปัญญาแก่ผู้อ่าน โดยใช้คำพูดเพียงไม่กี่คำซึ่งบรรจุในบรรทัดสั้น ๆ ผู้อ่านจึงเสียเวลาเพียงไม่กี่นาทีในการที่จะเพิ่มพูนสิ่งที่ผู้อ่านมีอยู่แล้วให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น... (สัทธา พินิจ ภูวคณ, 2515:7)

กล่าวได้ว่าลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นวรรณกรรมที่บันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองเท่านั้น คุณค่าด้านอื่น ๆ ที่สอดคล้องไวไวดีกั้น คุณค่าด้านความรู้อันและสติปัญญา ด้านวัฒนธรรมประเพณี ด้านการแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพของผู้แต่ง

3. วรรณกรรมเรื่องนางบาป ของ นายจำเเนียร สรรณิตร เป็นวรรณกรรมที่คัดลอกด้านสติปัญญาเป็นอย่างมาก นับว่าเป็นความริเริ่มสร้างสรรค์ของผู้แต่งในการนำเอาเรื่องในพระธรรมบทซึ่งเป็นภาษาบาลี มาแต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทกลอนหกเพื่อให้อ่านและเข้าใจง่ายกว่าภาษาบาลี จึงนับได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากในสมัยปัจจุบันนี้ไม่มีใครมีผู้ใดสามารถอ่านภาษาบาลีหรือศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นภาษาบาลีได้นานนัก การร้อยกรองเรื่องนางบาปจึงยังประโยชน์ในการเผยแพร่เรื่องราวที่มีอยู่ในพระธรรมบท ผู้แต่งดำเนินเรื่องตามเรื่องเดิมและนิยมสอดคล้องคำสอนคติเตือนใจไว้ในเนื้อเรื่อง

คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์นั้น ผู้แต่งสามารถเลือกสรรคำมาใช้ในการประพันธ์เพื่อให้มีความงามทางด้านภาษาใดเหมาะสมพอสมควรทั้งในด้านเสียงและความหมาย คุณค่าด้านอื่น ๆ

ปรากฏชื่อ ตามทวามรู้และสติปัญญา คุณความดีและคุณความดีอันธรรมประเพณี

4. วรรณกรรมหรือกรอนที่ชนะเลิศการประกวดวรรณกรรมไทยของธนาคารกรุงเทพ
3 เรื่องที่ผู้เขียนได้นำมาศึกษาครั้งนี้ พบว่าวรรณกรรมแต่ละเล่มมีความแตกต่างกันทางด้านสุนทรียศาสตร์
ดังนี้

นิราศขุนช้างขุนแผน เป็นวรรณกรรมที่มีความน่าสนใจในเรื่องสุนทรียภาพทางภาษาตลอด
ทั้งเรื่อง ส่วนนวนิยายที่ใช้ความตลกและงดงามไพเราะสละสลวย มีความกระชับได้ใจความ
ดีของกลอนรายวัน และผู้แต่งยังสามารถสอดแทรกอารมณ์ ความรู้สึกรวมถึงบุคลิกภาพของผู้แต่งไว้
ในวรรณกรรมได้เป็นอย่างดี กล่าวได้ว่าวรรณกรรมหรือกรอนเรื่องนิราศขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณกรรม
ที่มีคุณค่าต่อสังคมในปัจจุบันอีกด้วย

ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีคุณค่าเด่นทางด้านประวัติศาสตร์ ผู้แต่งต้องใช้ความ
อุตสาหะวิริยะในการแต่งตามรายละเอียดในพงศาวดาร การดำเนินเรื่องยึดตามพงศาวดารเป็นหลัก
จึงทำให้ผู้แต่งไม่ใคร่ได้คำนึงถึงสุนทรียภาพทางภาษาเท่าที่ควร ประกอบกับระบอบประเพณีลิลิตนั้น
ต้องมีการร้อยโคลงผู้แต่งต้องหาคำมาใช้ในการรับ-ส่งสัมผัสระหว่างบท สุนทรียภาพทางภาษาจึง
ด้อยลงกว่าที่ควร

นางบาป เป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าเด่นทางด้านสติปัญญา ในระยะแรก ๆ ผู้แต่งได้เลือก
สรรคำและความมาใช้เป็นอย่างดี แต่ในตอนท้ายเริ่มลดความถี่หรือหันลงไปที่ให้สุนทรียภาพทางด้าน
ภาษาไม่สนใจเท่าที่ควรกล่าวได้ว่าคุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์เป็นรองลงไป

ข้อเสนอแนะ

1. น่าจะได้นำการศึกษาวรรณกรรมเรื่องนิราศขุนช้างขุนแผน ในแนวอิงชีวประวัติ เนื่องจากเป็น
วรรณกรรมที่ผู้แต่งได้สอดแทรกเรื่องราวและบุคลิกภาพของผู้แต่งไว้อย่างเด่นชัด
2. สมควรที่จะศึกษาวรรณกรรมเรื่องนิราศขุนช้างขุนแผนในแนวจิตวิทยา
3. น่าจะได้นำการศึกษาและเปรียบเทียบวรรณกรรมหรือกรอนที่ชนะการประกวดของธนาคาร
กรุงเทพทั้ง 3 เรื่องตามแนวการศึกษาวรรณกรรมแนวอื่น ๆ บ้าง

4. นางจะได้มีการศึกษาวรรณกรรมร้อยกรองที่เน้นการประกวของธนาคารกรุงเทพในปีต่อ ๆ มาในแนวสุนทรียศาสตร์ เปรียบเทียบกับผลการศึกษาวรรณกรรมในครั้งนี

5. นางจะได้มีการตั้งเกณฑ์ในการตัดใจรางวัลชนะเลิศ ในการประกวดวรรณกรรมของธนาคาร
กรุงเทพ

บรรณานุกรม

- กระแสร ฆาลยาภรต วรรณกรรมไทยปัจจุบัน โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย 2517,
206 หน้า
- กระแสร ฆาลยาภรต วาทะวิจารณ์คดีเปรียบเทียบ เล่ม 1 วิทยาลัยวิชาการศึกษา
บางแสน 2509, 139 หน้า
- ภาณุจนา ธรรมเมธี วิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระโกสінทร์คอนน
(พ.ศ. 2325-2411) ปริณิพานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร 2519, 211 หน้า
- กุหลาบ มลลิกะมาศ วรรณกรรมไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2518,
207 หน้า
- เจตนา นาควัธระ วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี วรรณไวทยาภรณ์ วรรณคดี
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
ไทยวัฒนาพานิช 2514, 54 หน้า
- เจตนา นาควัธระ " ข้อคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา " สังคมศาสตร์
ปริทัศน์ 7 กรกฎาคม 2516 หน้า 28-40, หน้า 36-37
- เจือ สตะเวทิน วรรณคดีวิจารณ์ โรงพิมพ์สหกิจสารการพิมพ์ 2518, 178 หน้า
- จำเนียร สรณัฏฐ์ นางบาบ โรงพิมพ์ธนาคารกรุงเทพ 2517, 119 หน้า
- ฉลาด บุณลอย, ร.อ. ประวัติวรรณคดีบาลีเล่ม 1 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2515, 115 หน้า
- ฉันท ชำวีโล นิราศขุนช้างขุนแผน โรงพิมพ์ธนาคารกรุงเทพ 2513, 177 หน้า
- ชลธิรา กลัทธิอยู่ วรรณคดีบ่วงชน โรงพิมพ์อักษรสาส์น 2517, 282 หน้า
- ชลธิรา กลัทธิอยู่ " หลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยคุณค่าวรรณกรรม " วงวรรณกรรม 2518
ไทยวัฒนาพานิช 2518, 102 หน้า
- ชลธิรา สัตยาวัดนา การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2514, 304 หน้า
- ชุมนุมวิชาการอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาสตร์และศิลป์แห่งอักษร โรงพิมพ์
พิมพ์เนต 2515, 210 หน้า

- ชื่อประยงค์ กลอนและวิธีเขียนกลอน (ชนะประกวด) รวมสำนวน 2513,165 หน้า
 คุย ชุมสาย วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา ไทยวัฒนาพานิช 2516,163 หน้า
 ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล วิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทย เรื่องพระเจ้าวิรุณแสน
 และพระลอสอนโลก ปริญาพิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 ประสานมิตร 2519,236 หน้า
 เทือก กุสุมา ณ อรุณยา วรรณคดี " บันทึกถ้อยบรรยายวิชาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา
 ตอนต้นและตอนปลาย แผนสํารักดศึกษา คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 2509,154 หน้า
 พิชาลงกรณ์, กรมหมื่น กนกนกร กลังวิทยา 2503,204 หน้า
 นราธิปพงศ์ประพันธ์, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น ภาษาวรรณคดีและวิทยาการ สำนักพิมพ์ก้าวหน้า
 2504,499 หน้า
 นราธิปพงศ์ประพันธ์, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น วิทยาวรรณกรรม โรงพิมพ์เกษมสัมพันธ์
 การพิมพ์ 2514,1042 หน้า
 นายนรินธิเบตร์ โกลนนิราศนรินทร์ ศิลปบรรณาการ 2513,44 หน้า
 บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. แนวทางเรียนวรรณคดีวิภักดิ์และวรรณคดีวิจารณ์
 อนุสารหมวดวิชาภาษาไทย ท.1/2511 มหาวิทยาลัยศิลปากร โรงพิมพ์คุรุสภา
 19 หน้า
 บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. แนวทางวิจารณ์วรรณคดีประเภทร้อยกรอง อนุสาร
 หมวดวิชาภาษาไทย ท.3/2511 มหาวิทยาลัยศิลปากร โรงพิมพ์คุรุสภา
 42 หน้า
 บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. วิเคราะห์สวรรณคดีไทย โครงการตำราสังคมศาสตร์
 และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ไทยวัฒนาพานิช 2517,
 226 หน้า
 ปริมาณโชติโนรส, พระมหาสมณเจ้ากรมสมเด็จพระ ลิลิตตะเลงพ่าย โรงพิมพ์พหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย 2510,133หน้า

- ประทีป เหมือนนิล วรรณกรรมไทยปัจจุบัน โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 2519, 303 หน้า
 ประเทือง วงษ์รัตน์ การวิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์เรื่องพระนาคคำหลวงในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริอุณนิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา
 ประสานมิตร 2517, 234 หน้า
 ประสิทธิ์ ภาพยกกลอน แนวทางศึกษาวรรณคดี ภาษาควี การวิจักษ์และการวิจารณ์
 ไทยวัฒนาพานิช 2518, 238 หน้า
 ประสิทธิ์ ภาพยกกลอน ภาษาควี ไทยวัฒนาพานิช 2518, 238 หน้า
 เปลื้อง ณ นคร ประวัติวรรณคดีไทย ไทยวัฒนาพานิช 2506, 581 หน้า
 เปลื้อง ณ นคร "วิชาประพันธ์สาส์ตรวาดด้วยภาพยกกลอน (ฉบับที่ 3)" คำบรรยาย
 ภาษาไทยชั้นสูงของชุมนุมภาษาไทยครุสภา โรงพิมพ์ครุสภา 2511, หน้า 38-48
 พจนีย์ เห็นพิทักษ์ การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
 ปริอุณนิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร 2515, 395 หน้า
 พิศาล เสนะเวส ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โรงพิมพ์ธนาคารกรุงเทพ
 2515, 326 หน้า
 มหามกุฏราชวิทยาลัย พระราชมงคลปิฎกคาแปล โรงพิมพ์มหายกัฏราชวิทยาลัย 2512,
 241 หน้า
 เรื่องอุไร กุศลาสัย และคณะ หลักภาษาไทยและการใช้ภาษาไทย โรงพิมพ์นิยมวิทยา
 2515, 368 หน้า
 วณิดา ลิกขิตกันทิมา การศึกษาบุคลิกภาพของสุนทรภู่ตามหลักจิตวิทยา ปริอุณนิพนธ์
 กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร 2517, 375 หน้า
 วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ ไทยวัฒนาพานิช 2492,
 344 หน้า
 วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร คู่มือการเขียนรายงาน ภาคนิพนธ์และปริอุณนิพนธ์
 โรงพิมพ์ครุสภา 2514, 114 หน้า
 กิลปากร, กรม ขุนช้างขุนแผน กิลปาบรรณาการ 2513, 1085 หน้า

- สมโรจน์ สวัสดิกุล ฅ อรุณยา, คุณหญิง " การวิจารณ์ร่ายกรอง " จันทร์เกษม
 พฤษภาคม - มิถุนายน 2502, หน้า 7 - 14
- สีเทา พินิจกุล และคนอื่น ๆ ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย มหาวิทยาลัย
 รวมคำแหง 2515, 556 หน้า
- เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) " เมื่อข้าพเจ้าอ่านวรรณคดี " รสวรรณคดี กลังวิทยา
 2504, หน้า 1-8
- อนุমানราชธน, พระยา การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ สำนักพิมพ์บรรณาคาร
 2515, 221 หน้า
- อนุমানราชธน, พระยา ตาของวรรณคดี กลังวิทยา 2509, 388 หน้า

ภาคผนวก

ประวัติแห่งโดย ส. เ.

ประวัติของ นายฉันท ชำวีโล

นายฉันท ชำวีโล เกิดเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2447 ตรงกับ
ปีมะโรง แรม 2 ค่ำ เดือน 3 ที่บ้านป่าโมก (เดิมเรียกว่าบ้านนรสิงห์ หมู่ที่ 11) อำเภอป่าโมก
จังหวัดอ่างทอง เป็นบุตรคนที่ 2 ของ นายหมุน ชำวีโล

การศึกษาเมื่อยังเยาว์เรียนกับครูที่ตลาดในอำเภอป่าโมก และตามวัด เช่น วัดโบสถ์และ
วัดป่าโมก รวมทั้งโรงเรียนประจำอำเภอด้วย จนสำเร็จชั้นประถมปีที่ 3 ข้ายได้นำมาฝากกับพระมหา
ขาว ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดสามพระยา กรุงเทพฯ พระมหาขาวนั้นเป็นญาติสนิทศักดิ์เป็นน้า ต่อมา
ในปี พ.ศ. 2457 เข้าเรียนต่อในโรงเรียนวัดเบญจมบพิตร ในชั้นมัธยมปีที่ 1 (ป.5) ต่อมาสอบ
ชั้นมัธยมปีที่ 2 (ป.6) ก็ย้ายไปอยู่วัดสุทัศน์และย้ายไปเรียนที่วัดราชนัดดา เรียนได้ไม่นานก็ย้ายกลับ
บ้านเดิมที่ป่าโมก บรรพชาเป็นสามเณร บวช ๆ สัก ๆ อยู่ประมาณ 2 ปีก็ได้บรรพชาเป็นสามเณรอีก
ครั้งที่วัดมหาธาตุในกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2463 ศึกษาพระกรรมวินัยอยู่ 5 ปีจึงได้อุปสมบทเป็นภิกษุ
ในปี พ.ศ. 2468 และสอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยคในพรรษาแรกนั้น จากนั้นก็เป็นครูสอนบาลี
ไวชากรรมอยู่จนถึงพรรษาที่ 3 ก็ลาสิกขาบทเป็นฆราวาสและได้สมรสกับคุณสมพันธ์ ชำวีโล มีบุตรชาย
และหญิง จำนวน 10 คน คือ

1. นายลิลิต ชำวีโล
2. นางสาวมาลินี ชำวีโล
3. นายบุญศักดิ์ ชำวีโล
4. นายณนช ชำวีโล
5. นายนิพนธ์ ชำวีโล
6. นางรุจิรา (ชำวีโล) กองฤทธิ์ระจัน
7. นางโกสุมวิจิตร (ชำวีโล) เพ็ญสุร
8. นายวสันต์ ชำวีโล
9. นายอุปชาติ ชำวีโล
10. นายอุปจิต ชำวีโล

นายฉันท์ ขำวิไล เคยทำงานในกระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ เป็นคณะกรรมการ
 แต่งแบบเรียน ในปี พ.ศ. 2478 - 2479 และได้ออกมาประกอบอาชีพส่วนตัวโดยทำเครื่องมือทดลอง
 วิทยาศาสตร์ให้กับโรงเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ จนถึงปัจจุบัน

ผลงานด้านการประพันธ์

1. ในระหว่างเป็นสามเณร เขียนหนังสือชื่อ ครูประจำตัว อธิบายถึงวิธีปลูก ปลูก
 ปลูก หาร และเลขกลต่าง ๆ พิมพ์เป็นเล่ม ใช้ชื่อผู้แต่งว่า ฉ.ส.ภ. ซึ่งชื่อนี้มาจากฉายาว่า ฉันทโสภโณ
2. หนังสือ กาชนคร (โกลีนาครกาช) พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพยาย เมื่อเป็นภิกษุ ใน
 พรรษาที่ 2 พ.ศ. 2469
3. มัทธิรำฉันท์ พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมราชวงศ์หญิงมยุรีลา จักพันธุ์ ณ อยุธยา
 เมื่อปี พ.ศ. 2470
4. นิราศลาสิกขาบท เมื่อปี พ.ศ. 2471 ไคลาสิกขาบท
5. ฉันทศาสตร์ หลังจากรวบรวมคำราชนิพนธ์จากคัมภีร์วุตโตทัยซึ่งมีฉันทมถกร อยู่ 108 ฉันท
 ซึ่งพระมหาธาตุศรีสมณียุทธยาแปลงเป็นฉันทไทยไว้ 6 ฉันท ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์สมเด็จพระมหา
 สมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสได้แปลงเป็นฉันทไทยต่ออีก 52 ฉันทรวมเป็น 58 ฉันทซึ่งค้างอยู่
 อีก 50 ฉันท นายฉันท ขำวิไล ได้แปลงเป็นไทยจนครบ 108 ฉันท และรวบรวมกาพย์สาวิตราสี
 กาพย์คันถะและกาพย์อื่น ๆ จนครบในปี พ.ศ. 2474
6. กลอนกำสรวัด เนื่องจากสวนที่ทับบริเวณหน้าวังหลัง ถนนบุรี ส่งไปลงพิมพ์ในหนังสือ
 วิชาจารย์และพิมพ์เป็นเล่มในโอกาสต่อมา
7. กาพย์เห่เรือ่นิราศฉันทโสภณ คุณหลวงวิจิตรวาทการนำไปพิมพ์ในหนังสือดวงประทีป
 ของท่าน ภายหลังได้รวบรวมพิมพ์เป็นเล่ม
8. นโบายหลัก 6 ประการ ประกวดและได้รับรางวัลที่ 1 จากผู้ให้ในคณะกรรมการ
 เมื่อปี พ.ศ. 2475 เมื่อประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว
9. เนื้อร้องเพลงชาติ ส่งประกวดร่วมกับของขุนวิจิตรมาตรา รัฐบาลได้คัดเลือกผลงาน
 ของทั้งสองคนรวมเป็นเพลงชาติอยู่ระยะหนึ่ง ก่อนเปลี่ยนชื่อประเทศสยามเป็นประเทศไทย
10. รัฐธรรมนูญจำลอง ปี พ.ศ. 2475 พิมพ์ในหนังสือฉลองรัฐธรรมนูญ นำไปขับเสภา
 ออกทางวิทยุกระจายเสียง

11. แบบเรียนเร็วใหม่ ในราวปี พ.ศ. 2477 รับใช้ให้ไปด้วยราชการในกระทรวง
ธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) อยู่ที่ปากคลองโอ่งอ่าง ทำหลักสูตรแบบเรียนที่มีชื่อเรื่อง
ปากะปู้ กูอู้ และ คาอู้กะบักกะคาอู้ ซึ่งเป็นแบบเรียนเบื้องต้นสำหรับเด็กแรกเรียน
12. ลิลิตยวนพ่าย รวมกับคุณพระสารประเสริฐ (ตรี นาเคประทีป) และ พระยา
อุปกิตศิลปสาร (ป๋ม ภาณุมาชีวะ) เมื่อย้ายมาอยู่กองตำรา ซึ่งเจ้าคุณอุปกิตนำต้นฉบับซึ่งเป็น
สมุดข่อยทั้งหมด 3 เล่มมาเป็นต้นฉบับ
13. เมื่อสมัยใกล้สงครามโลกครั้งที่ 2 กระทรวงศึกษาธิการตั้งงบประมาณเพื่อส่งเสริม
วิชาวิทยาศาสตร์ ให้มีอุปกรณ์การสอนเครื่องมือทดลองแจกแก่โรงเรียนทั่วประเทศนายฉันทจึงได้ลา
ออกจากงานเขียนมารับเหมาประมวลเรื่องมีวิชาศาสตร์ และอุปกรณ์การสอนสำหรับโรงเรียน
อนุบาลเป็นต้นมา
14. เนื้อเพลงขับร้องมีในคัมภีร์ง่าย ๆ มีทั้งหมด 4 เล่มมีเพลงกวารดยเพลงใดจัดทำ
แผ่นเสียงเพื่อประกอบความรู้เรื่องเพลงขับร้องมีในคัมภีร์ประกอบ ตัวอย่างเนื้อเพลงเช่น " สวัสดิ์
เธอจ๋า เรามาพบกัน เธอกับฉันสวัสดิ์ " เป็นต้น
15. บทกลอนชวนหัว เรื่องรจนาเลื้อยกุ เพื่อแสดงฉลองครบรอบ 60 ปี ของการตั้ง
กระทรวงศึกษาธิการ
16. รวบรวมประวัติของสุนทรภู่ หลังจากท่านมรณกรรมไคร้อยปีในปี พ.ศ. 2498
จัดพิมพ์เป็นเล่มเรียกชื่อว่า ร้อยปีของสุนทรภู่
17. กลอนนิราศพระอมัย และกลอนเกียรติประวัติสุนทรภู่เป็นอนุสรณ์ในปี พ.ศ. 2498
18. รวบรวมนิราศของสุนทรภู่และนิราศของบุตร ศิษย์ของท่านพิมพ์ในปี พ.ศ. 2499
เรียกชื่อว่า ประชุมนิราศสุนทรภู่
19. กลอนนิราศอนุสาวรีย์สุนทรภู่ ในปี พ.ศ. 2498 ขณะเดินทางไปร่วมวางศิลาฤกษ์
ที่บ้านกล่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เพื่อสร้างเป็นอนุสาวรีย์ของสุนทรภู่
20. ภาพยนตร์เรื่องฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เมื่อปี พ.ศ. 2500 รัฐบาลมีความประสงค์
จะเฉลิมฉลองพุทธกาลที่ล่วงมาได้ 25 พุทธศตวรรษ เป็นการฉลองทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งทางน้ำ
ได้จัดขบวนแห่พุทธยาตราทางชลมารค ต้องมีบทเหรีือเป็นพิเศษสมเป็นงานอันเนื่องด้วยพุทธบูชา

21. คำสวดและคำร้องในงานมหกรรมฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ร่วมกับพระมหาเถรผู้ใหญ่
อีก 3 รูปเพื่อใช้ในพุทธพิธีมหาลทางบกที่ท้องสนามหลวง มีสวด ขั้บร้องในวันวิสาขบูชา

22. โคลงกำสรวลสังเวช ในงานฉาปนกิจศพของคุณบุรินทร์ สิมพลิก อดีตรองอธิบดี
กรมสามัญศึกษา กระทรวงธิการ ในปี พ.ศ. 2509

23. กลอนนิราศขุนช้างขุนแผน เป็นอนุสรณ์พระนครศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครบ 200 ปี
และพระชนมายุพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย บรรจบครบ 200 ปี และส่งเข้าประกวดได้
รางวัลที่ 1 จากธนาคารกรุงเทพ จำกัด เป็นเงิน 30,000 บาท

ปัจจุบันยังคงศึกษาค้นคว้าในเรื่องเกี่ยวกับหนังสืออยู่เสมอ เวลานั้นพักอยู่ที่บ้านเมืองนนท์
บางแต่โดยมากอยู่พักแถววัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เลขที่ 17 ถนนพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร

ประวัติของ พ.ศ.ค.พิศาล เสนะเวส

พ.ศ.ค.พิศาล เสนะเวส เกิดที่บ้านหมู่ที่ 5 ตำบลกริ้วใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2455 เป็นบุตรชายคนโตของนายสมบุญและนางลมุล เสนะเวส มีพี่น้องสี่คนเป็นชายสาม ขณะนั้นบิดารับราชการเป็นเสมียนตรี หอทะเบียนที่ดิน จังหวัดสุพรรณบุรี อ่านหนังสือไทยแตกฉานตั้งแต่อายุประมาณ 7 ขวบโดยมีบิดาเป็นครูคนแรกที่สอนทั้งหนังสือและการแต่งโคลงสี่สุภาพให้

การศึกษามันตนุแต่งเข้าศึกษาที่โรงเรียนวัดใหม่สุวรรณภูมิ ซึ่งอยู่คนละฝั่งแม่น้ำกับบ้าน แล้วกลับไปเรียนวัดประตูลำไยซึ่งอยู่ฝั่งเดียวกัน พอขึ้นชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ย้ายไปเรียนที่โรงเรียนนครสวรรค์ซึ่งเป็นที่โรงเรียนประจำจังหวัด เรียนอยู่ 2 ปีก็ติดตามบิดาซึ่งย้ายไปรับราชการที่กรุงเทพฯ เขาเรียนต่อชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่โรงเรียนวัดสามพระยา จนจบมัธยม 3 ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียน เรียนต่อชั้นมัธยม 4 ที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์จนจบมัธยม 5 ได้เข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองจนจบได้รับปริญญาตรี เป็นกรรมศาสตร์บัณฑิต ในปี พ.ศ. 2484 เมื่อจบการศึกษาได้เข้ารับราชการที่กรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย ต่อมาปี พ.ศ. 2487 โอนไปรับราชการกรมตำรวจ และอยู่ที่กรมตำรวจจนออกจากราชการ ปัจจุบันมีอาชีพเป็นนายความ แต่งโคลงสี่สุภาพกับคุณสุมน เมื่อปี พ.ศ. 2488 ที่จังหวัดอุทัยธานี ขณะไปรับราชการที่นั่น ลูกครองเป็นชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา มีบุตรชายหญิงด้วยกันจำนวน 3 คน เป็นหญิง 2 คนและชาย 1 คน

ผลงานด้านการประพันธ์

โดยเหตุที่แต่งโคลงสี่สุภาพจากบิดา และอุปนิสัยของแต่งชอบงานด้านกวีนิพนธ์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่อพบบทกวีนิพนธ์ใดที่มีความไพเราะก็เกิดความซาบซึ้งประทับใจ โคลงสี่สุภาพ ๗ หลาย ๆ ครั้ง เช่นบทกวีในหนังสือชื่อ "ผดุงวิทยา" "ไทยเอื้อ" เป็นต้น และเกิดความทะเยอทะยานจะแต่งให้ไพเราะเช่นนั้นบ้าง เริ่มมีผลงานด้านกวีนิพนธ์ปรากฏเป็นเรื่องราวครั้งแรกเมื่อเรียนอยู่ชั้นมัธยม ๖ โรงเรียนเทพศิรินทร์ โดยเขียนลงในหนังสือ "แถลงการณ์การศึกษาของโรงเรียน" นอกจากนั้นยังเขียนบทกวีสั้น ๆ ลงในหนังสือ "เสนาศึกษา" ซึ่งเป็นหนังสือรายเดือนของโรงเรียนนายร้อยทหารบก และได้รับหนังสือเสนาศึกษาตอบแทน ๑ เล่ม ทุกครั้งที่มีผลงานด้านกวีนิพนธ์ปรากฏอยู่ ผู้แต่งมีความสามารถในการแต่งคำประพันธ์เกือบทุกชนิด แต่โคลงเป็นคำประพันธ์ที่ชอบและแต่งได้ดี ดังปรากฏผลงานเขาประกวดและได้รับรางวัลดังต่อไปนี้

1. ประมวลกวีนิพนธ์เรื่อง " เติตรัฐธรรมนูญ " ของกรมโฆษณาการ คือกรมประชาสัมพันธ์ในปัจจุบัน ผู้แต่งส่งเขาประกวดเป็นโคลงฉันท์วิจิตรมาประมาณ 19 บทใช้นามแฝงว่า "ล.ค.ส." ปรากฏผลงานในหนังสือ "เฉลิมรัฐธรรมนูญ" เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476

2. ประมวลข้อความจากสุภาษิตครั้งละ 4 สุภาษิต ผู้แต่งส่งประกวดใช้นามแฝง "ล.ค.ส." ตามเดิม ประกวดในบทสุภาษิตว่า "ไถ่ถามเพราะชน คนงานเพราะแดง" โค้งแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ ในปี พ.ศ. 2485 แต่ครั้งนั้นได้รับคำท้วงติงจากเจ้าหน้าที่กรมโฆษณาการว่าไม่สมควรใช้นามแฝง ต่อมาผู้แต่งก็มีโคลงใช้นามแฝงอีกเลยคงใช้นามจริงเรียบร้อยแล้ว และส่งผลงานเขาประกวดชิงถ้วยชามครุฑในหัวข้อสุภาษิตว่า "เสียค่าเอาขอบ" ก็ได้อันดับ 3 อีกเช่นเคย

อนึ่งเกี่ยวกับนามแฝง "ล.ค.ส." นั้นผู้แต่งได้ออกมาขี้ตัวเดิมว่า "ลมอม" ตัดเอาตัว ล ถิ่นเป็นคำหน้าของนามสกุลมารดา คือ คยี่พ และ ส นั้นมาจากอักษรต้นของนามสกุลบิดา คือ เสนะเวส

3. เรื่องกระดูกไก่ เป็นนิทานชวนขัน เป็นโคลงสี่สุภาพแปดบท ลงหนังสือวิทยารักษ์

4. ได้รับรางวัลที่ 1, 2 และ 3 ในการประกวดกวีนิพนธ์ในหนังสือ "ตำรวจ" หนังสือพิมพ์ "สามทหาร"

5. รางวัลชนะเลิศการประกวดวรรณกรรมไทย ของธนาคารกรุงเทพ จำกัด ครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2513 ประเภทกลอน ฉันท์ กลอนฉันท์เรื่องเจ้าตากสินมหาราช

6. เขียนกวีนิพนธ์ ลงในหนังสือต่าง ๆ เสมอส่วนเรื่องร้อยแก้วมีผลงานปรากฏเป็นบทความและสารคดี ไม่เคยแต่งนวนิยาย สาเหตุที่สนใจให้ผู้แต่งส่งคำประพันธ์ประเภทกลอน ฉันท์ ประกวดในการประกวดวรรณกรรมไทยของธนาคารกรุงเทพ จำกัด นั้นเพราะ

1. จำนวนเงินรางวัลสูง

2. ชื่อเสียงและแรงจูงใจของผู้แต่งเอง

3. ยังไม่มีกวีคนใดแต่งกวีนิพนธ์เพื่อเทิดพระเกียรติขององค์พระมหากษัตริย์พระองค์

นี้ให้ปรากฏได้เลย

ผู้แต่งได้ไขความอู้อ้อสาหัสวิริยะในการแต่งเป็นอย่างมาก เพื่อการเทิดทูนผู้มีพระคุณของชาติ การแต่งก็ดำเนินเรื่องไปตามประวัติศาสตร์ ผู้แต่งได้อาศัยเรื่องราวทางประวัติศาสตร์จากหนังสือดังต่อไปนี้ คือ

1. ไทรบพมา เล่ม 1,2 ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
2. อานุกาพย์พระเจ้ากรุงธนบุรี ของ ชัยมงคล อุดมทรัพย์ และ ประยูรธ สิริพันธ์
3. พงศาวดารสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
4. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี เล่ม 40 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65 - 66

ฉบับพิมพ์ใหม่ (เงิน))

5. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับความสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เล่ม 3
6. พระนิพนธ์ สามกรุง ของ น.ม.ส.

การแต่งลิลิตเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีความยากที่การเข้าลิลิตร้อยโคลงเพราะ
ชื่อตำบลและชื่อคนไม่ค่อยขึ้น ต้องพลิกแตรอง บางครั้งต้องแต่งอ้อมค้อมไปบางแต่อาศัยความสามารถ
ทางการประพันธ์ของผู้แต่ง จึงทำให้เรื่องราวในลิลิตดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยจนได้รับการตัดสิน
จากคณะกรรมการตัดสินการประกวด ครั้งที่ 2 ให้เป็นส่วชนะเลิศประเภทลิลิต แต่อย่างไรก็ตาม
ผู้แต่งยอมรับว่าลิลิตเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ยังไม่ครบถ้วนบริบูรณ์ เพราะถ้าจะให้ครบถ้วน
ก็ต้องเป็นโคลงอีกนับพันบท ส่วนความไพเราะผู้แต่งเห็นว่าเพียงพอแล้ว

ประวัติของ นายจำเริญ สรฉัตร

นายจำเริญ สรฉัตร เกิดเมื่อ วันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2462 เป็นบุตรของ
 นายนาม นางชุม สรฉัตร ทำการสมรสกับนางประไพ (รัศมีศักดิ์) เมื่อ พ.ศ. 2492 มีบุตร 2 คน
 คือ นางสาวอรพรรณ และ นางสาวอุษณีย์ สรฉัตร

การศึกษา โดยจบเป็นสามเณรศึกษาจนได้เปรียญธรรมตรี เมื่ออายุได้ 16 ปี แล้วลา
 ศึกษาจากสามเณรไปเรียนวิชาวาดเขียนกับครูเหม เวชกร เป็นการส่วนตัวและได้ใช้เป็นวิชาชีพ
 ต่อมา จากการที่ได้อาศัยชีวิตคลุกคลีกับครูเหม เวชกร จึงได้รับการชักนำเข้าทำงานกับหนังสือพิมพ์
 ประมวลวัน-ประมวลสาร เมื่อสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ในตำแหน่งผู้ช่วยตรวจอักษร จาก
 ตำแหน่งหน้าที่จึงได้มีโอกาสใกล้ชิดกับเสด็จในกรมหมื่นวิฑิตยาลงกรณ์ (น.ม.ส.) เพราะเมื่อครูเหม
 เวชกร เขียนภาพเสร็จแล้วจะนำขึ้นถวายในกรมเพื่อให้ทรงพระนิพนธ์บทกลอนประกอบ แล้วจะนำมา
 ให้นายจำเริญ เขียนตัวอักษรลงเป็นคำบรรยาย แต่มักเขียนผิดบ่อย ๆ จนต้องไปอ่านทานอีกกรหนึ่ง
 ต่อหน้าพระองค์ท่านเสียก่อนจึงจะนำมาเขียนได้ แต่ก็ยังมีผิดอีกจนเสด็จในกรมสั่งตัดเงินเดือน
 ผู้ที่เป็นบรรณาธิการในขณะนั้น คือ เฉลิม ขุนโสภา รับรู้แล้วทำเฉยเสีย จึงมิได้ถูกตัดเงินเดือน
 ตามรับสั่ง

การที่ได้อยู่ใกล้ชิดกับวิถีทางภาษาเป็นเหตุให้นายจำเริญมีความรักในภาษากลอนและคิด
 จะลองแต่งดูบ้าง เมื่อได้อ่านบทพระอัยการของหม่อมเจ้านันท์จิรายุวัฒน์ ซึ่งทรงนิพนธ์เป็นโคลงสี่สุภาพ
 ก็เกิดชอบปลื้มใจองฉันทลักษณ์ประเภทรูป จึงได้แต่งโคลงสี่สุภาพส่งให้ นายเสว บุญเสนอ หัวหน้า
 กองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ประมวลสาร นำไปลงพิมพ์ เมื่อเสด็จในกรมทรงอ่านพบก็ได้ประทานคำ
 ชมเชยเป็นอันมาก

หลังจากนั้นได้ออกจากการทำงานกับหนังสือพิมพ์ประมวลวันไปทำงานกับหนังสือพิมพ์ข่าวภาพ
 จนกระทั่งหนังสือพิมพ์ถูกปิดเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง จึงได้มาทำงานประจำอยู่ที่หนังสือพิมพ์
 รายสัปดาห์ เพชรนิมิต แล้วได้ย้ายไปทำงานบริษัทจนกระทั่งเกษียณอายุ ปัจจุบันประกอบอาชีพการ
 เขียนเป็นการส่วนตัว

บทพระอัยการที่ได้รับรางวัลชนะเลิศเป็นครั้งแรก คือ บทพระอัยการคำโฆษณาบุหรณ์แหลมทอง
 ของโรงงานยาสูบกระทรวงการคลัง โดยมีขุนศรีศรัทธา ผู้อำนวยการโรงงานยาสูบในขณะนั้นเป็น
 ผู้มอบรางวัล

ครั้งที่สอง ได้รับรางวัลชนะเลิศจากการประกวดโคลงสี่สุภาพสฤตในวาระครบรอบร้อยปี
ของพระพุทธเจ้าหลวง รัชกาลที่ 5

ครั้งที่สาม ได้รับรางวัลชนะเลิศในการประกวดวรรณกรรมไทย ของ ธนาคารกรุงเทพ
จำกัด เมื่อปี พ.ศ. 2515 ซึ่งกรรมการนราธิปพงศ์ประพันธ์เป็นผู้มอบรางวัลให้

นอกจากนี้ยังมีรางวัลชนะเลิศอื่น ๆ อีก เช่นในหนังสือพิมพ์คำรวจ เมื่อสมัยพลเอก เผา
เป็นอธิบดี และชนะเลิศในหนังสือพิมพ์สามทหาร เป็นต้น

หมายเหตุ

ประวัติผู้แต่งโดยสังเขปนี้ ได้จากการสัมภาษณ์และการเขียนของผู้แต่งแต่ละท่าน
โดยตรง